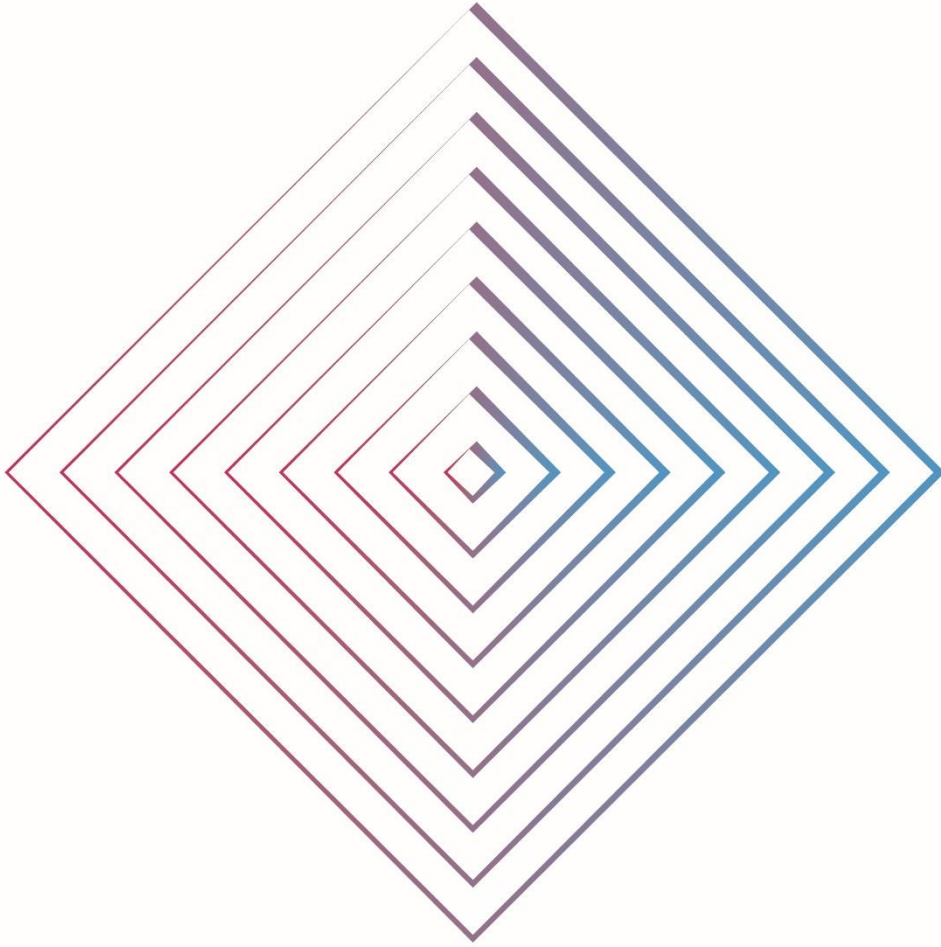
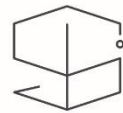

DÜŞÜNCE ve TOPLUM Sosyal Bilimler Dergisi

Social Sciences Journal of **Thought and Society**

Haziran/June 2021 – Sayı/Issue: 4 ISSN: 2687-4946

DÜŞÜNCE ve TOPLUM
sosyal bilimler dergisi

DÜŞÜNCE ve TOPLUM Sosyal Bilimler Dergisi
Social Sciences Journal of **Thought and Society**

SAYI/ISSUE:4 • HAZİRAN/JUNE • YIL/YEAR: 2021 • ISSN: 2687-4946

MAKALELER / ARTICLES

SERKAN BAYRAKCI / HALDUN NARMANLIOĞLU

DIGITAL LITERACY AS WHOLE OF DIGITAL COMPETENCES: SCALE DEVELOPMENT STUDY
DİJİTAL YETKİNLİKLER BÜTÜNÜ OLARAK DİJİTAL OKURYAZARLIK: ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

ELİF AKÇAY / ÖZHAN TINGÖY

BİYOTEKNOLOJİ ÇAĞINDA İNSAN VE ETİK: CRISPR TEKNOLOJİSİNİN BİREY, AİLE VE TOPLUM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
HUMAN AND ETHICS IN THE AGE OF BIOTECHNOLOGY: EVALUATION OF CRISPR TECHNOLOGY
FROM THE PERSPECTIVE OF THE INDIVIDUAL, FAMILY AND SOCIETY

SALİHA ŞAHİN

TEKNİK-TEKNOLOJİK OLANIN DÜNÜ- BUGÜNÜ VE GELECEĞİN TOPLUM 5.0'I
THE PAST-THE PRESENT OF TECHNICAL-TECHNOLOGICAL BEING, AND SOCIETY 5.0 OF THE
FUTURE

İRFAN YALÇIN

ALBERT CAMUS'NUN ABSÜRD KAVRAMI BAĞLAMINDA SEN AYDINLATIRSIN GECEYİ FİLMİNİN
ANALİZİ
THE ANALYSIS OF THE MOVIE SEN AYDINLATIRSIN GECEYİ IN THE CONTEXT OF ALBERT CAMUS'S
CONCEPT OF ABSURD

ŞEYDA SİVRİOĞLU / MÜJDAT BULMUŞ

A MYTHOLOGICAL QUEST: SEARCH FOR SELF, AND DIVINE PRESENCE IN C. S. LEWIS'S TILL WE
HAVE FACES
MİTOLOJİK BİR ARAYIŞ: C. S. LEWIS'İN TILL WE HAVE FACES ADLI ROMANINDA BENLİK VE TANRISAL
OLANIN ARAYIŞI

FAZIL ÖZDAMAR

ADANA İLİ, ŞAMBAYADI KÖYÜNDE BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ İNANÇ VE UYGULAMALARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME
A REVIEW ON THE RITUALS AND TREATMENTS ABOUT INFANCY AND CHILDHOOD IN THE VILLAGE
OF ŞAMBAYADI AT ADANA CITY

MELİH YENER

YÜCEL DERGİSİNDE HÜMANİZM BAHSİ
THE CONCEPT OF HUMANISM IN YÜCEL MAGAZINE

AHMET YILDIRIM / NURCAN AKGÜL

SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ ROMANINDA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DÜŞÜNCESİ
THE THOUGHT HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN THE NOVEL OF THE TIME REGULATION
INSTITUTE

AYŞE GAYIRNAL / BEKİR GÜNDOĞMUŞ

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DEĞİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR
ALAN ARAŞTIRMASI
A FIELD RESEARCH ON IDENTITY CHANGES OF TURKISH FEMALE IMMIGRANTS LIVING IN GERMANY

OĞUZ TOPTAŞ / ALİ ŞEN

EĞİTİMDE ÖLÇME DEĞERLENDİRMEDE BÜYÜK VERİNİN ÖNEMİ
THE SIGNIFICANCE OF BIG DATA FOR ASSESSMENT AND EVALUATION IN EDUCATION

BUSE TOPALOĞLU

KRİPTO PARALARIN DEVLET OTORİTELERİYLE ENTEGRASYONU
THE INTEGRATION OF CRYPTO MONEY WITH STATE AUTHORITIES

BOOK REVIEW / KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

ABDULLAH EZİK

ROBERT BODDICE, DIVING INTO THE HISTORY OF EMOTIONS: A QUEST, MANCHESTER:
MANCHESTER UNIVERSITY PRESS, 2018, 264 P.

DÜŞÜNCE ve TOPLUM Sosyal Bilimler Dergisi
Social Sciences Journal of **Thought and Society**

HAKKINDA

Düşünce ve Toplum Dergisi edebiyat, tarih, iletişim, iktisadi düşünce, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanlarında özgün çalışmalara yer veren bir sosyal bilimler dergisidir. Dünyadaki güncel akademik literatürü ve tartışmaları ıskalamadan Türkiye'nin akademik bilgi birikimine katkı sağlamayı ve sorunlarına ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, nitelikli çalışmaları yayımlamayı amaçlayan Düşünce ve Toplum Dergisi bilim etiğine ve yayın ilkelerine bağlı kalmayı temel düstur edinmiştir.

Düşünce ve Toplum Dergisi yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında elektronik ortamda yayımlanır. Dergide özgün araştırma makaleleri, derleme, kitap incelemesi, olgu sunumu ve sempozyum değerlendirmelerine yer verilir. Çalışmaların yayımlanma süreci, editör kurulunun ön değerlendirmesi, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem değerlendirmesi ve editör kurulunun onayı şeklinde gerçekleşir.

ABOUT

Thought and Society is a social sciences journal that includes original studies in the fields of literature, history, communication sciences, economics, sociology, international relations, politics and public administration. The journal intends to contribute to Turkish academy and shed light on its problems by taking the current academic literature and debates into consideration. For this reason, Thought and Society, which aims to publish high-quality works, adopts following the ethics of science and remaining faithful to its publication policy as major principles.

Thought and Society is an e-journal published biannually in June and December. It welcomes original research articles, review articles, book reviews, case studies and symposium commentaries. The publication process takes place in the following way: the initial evaluation by the Editorial Board, followed by double blind reviews by at least two reviewers, and the final approval by the Editorial Board.

DÜŞÜNCE VE TOPLUM SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ SAYI/ISSUE: 4 • HAZİRAN/JUNE • YIL/YEAR: 2021

Elektronik Yayın Adresi: www.dusuncevetoplum.org

Sahibi / Publisher

Ahmet GÜVEN

Sunullah Mh. 920. Sk. Nu: 8/5 Bandırma/Balıkesir/Türkiye

İletişim: dusuncevetoplum@gmail.com

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Ahmet GÜVEN

Editörler / Editors

Dr. Musa BAYIR

Esra TANI

İsmail DORU

Murat Şamil ŞEN

Yasemin YILMAZ

Alan Editörleri / Field Editors

Edebiyat Alan Editörü

Dr. İsmail Alperen Biçer

İletişim Alan Editörü

Dr. Osman Çalışkan

İktisadi Düşünce-İktisat Tarihi Alan Editörü

Dr. Saim Çağrı Kocakaplan

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Dr. Halil Emre Deniz

Sosyoloji Alan Editörü

Dr. Adem Bölükbaşı

Tarih Alan Editörü

Dr. Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu

İngilizce Dil Editörü

Yasemin Yılmaz

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU / Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL / Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Akif FARZALİYEV / St. Petersburg Üniversitesi
Prof. Dr. Ali BÜYÜKASLAN / Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN / Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK / Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Prof. Dr. Zaza TSURTSUMİA / St. King Tamar Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü SİM / İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail ŞAHİN / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ümran AY / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMİR / Marmara Üniversitesi

4. Sayının Hakem Kurulu

- Prof. Dr. Hakan SAVAŞ / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Volkan EKİN / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burak GÖKBULUT / Yakın Doğu Üniversitesi
Doç. Dr. Emrullah TÜRK / Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Hatem TÜRK / Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hatun BOZTEPE TAŞKIRAN / İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ÜNLÜ / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif İĞDELİ / Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derviş Tuğrul KOYUNCU / Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR / Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halit ÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan AKYİĞİT / Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İhsan EKEN / Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Çelik / Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait TÜRKHAN / İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meltem UZUNOĞLU ERTEN / Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan DUMAN / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz CEYLAN / Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus NAMAZ / Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya GÖKÇEK / Marmara Üniversitesi
Dr. Ayşe Nur ÖZDEMİR / Trakya Üniversitesi
Dr. Erdal BARAN / Gaziosman Paşa Üniversitesi
Dr. Funda FAY / Ankara Üniversitesi
Dr. Hüseyin GÜVENOĞLU / Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Melih YENER / Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Serkan BAYRAKCI / Marmara Üniversitesi
Dr. Süheyla Nil MUSTAFA / Marmara Üniversitesi
Dr. Gülcan YÜCEDAĞ

DIGITAL LITERACY AS WHOLE OF DIGITAL COMPETENCES: SCALE DEVELOPMENT STUDY*

Serkan BAYRAKCI**
Haldun NARMANLIOĞLU***

Abstract

The purpose of the study is to develop a valid and reliable Digital Literacy Scale (DLS) which will reveal the digital literacy of university students and graduates. Because it is assumed that this sample group uses information technologies much more intensively. The process of developing this scale included many stages. First, item pool (a total of 54 items) was created by reviewing the relevant literature, and the view of 11 experts were taken with four-point rating. Afterwards, the content validity index related to scale and its items was calculated. In the first phase of the study, exploratory factor analysis was performed that was applied to 451 participants for construct validity. Afterwards, the main study was conducted with a group of 1287 participants and confirmatory factor analysis was performed. Digital Literacy Scale's reliability and validity was tested and approved. It was developed as 29-item scale including six factors. In this study, score ranges that represent the digital literacy levels of university students and graduates (low, below medium, medium, above medium and high) are introduced by converting them to Z standard score and the competencies that can be reached for each level are depicted.

Keywords: Digital Literacy, Digital Competence, Scale Development, Digital Literacy Scale, Validity and Reliability

---

* This article is based on Ph.D. dissertation named "Digital Literacy as a Whole of Digital Competences: Scale Development Study" of Serkan Bayrakçı, published in 2020 at Marmara University. It is not required to get Ethics Committee Approval Certificate to surveys that are conducted before 2020.

** Ph.D, Marmara University, serkan.bayrakci@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3817-1927

*** Assoc. Prof, Marmara University, hnarmanli@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5137-8407

DİJİTAL YETKİNLİKLER BÜTÜNÜ OLARAK DİJİTAL OKURYAZARLIK: ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Özet

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının dijital okuryazarlıklarını ortaya çıkaracak geçerli ve güvenilir bir Dijital Okuryazarlık Ölçeği (DOYÖ) geliştirmektir. Ölçek geliştirme süreci çeşitli adımları kapsamaktadır. Öncelikle ilgili literatür taraması yapılarak 54 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu madde havuzu 11 uzman tarafından dördü derecelendirme ile değerlendirilmiştir. Uzman görüşü neticesinde elde edilen verilerle ölçek ve maddelere ilişkin kapsam geçerlilik indeksleri hesaplanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında yapı geçerliliği için 451 kişiyle pilot çalışma uygulanmış ve ilgili madde analizleri yapılarak keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Ardından 1287 kişilik katılımcı grubuyla ana uygulama ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik sonuçları test edilmiş ve onaylanmıştır. Dijital Okuryazarlık Ölçeği, 29 maddelik ve 6 faktörlü bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının dijital okuryazarlık düzeylerini (düşük, orta altı, orta, orta üstü ve yüksek) temsil eden puan aralıkları Z standart puana dönüştürülerek ortaya konmuş ve her düzeye ilişkin ulaşılabilecek yetkinlikler betimlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Okuryazarlık, Dijital Yetkinlik, Ölçek Geliştirme, Dijital Okuryazarlık Ölçeği, Geçerlik ve Güvenirlik

Introduction

In today's world, digital literacy is crucial in order to achieve more participation into the society, employment and keeping up with technological developments. Digital literacy, which is related to many of the cognitive fields, should be considered as one of the main determinants of the digital transformation that people in 21st century have to adapt. Main reasons of this adaptation are keeping up with the requirements of our era, keeping up with the flow of life and recognizing the unpredictable and uncontrollable possible threats of transformation and being prepared for them. In addition to keeping up with the era individually, digital literacy is also of great importance in terms of creating innovative and practical education curricula suitable for digital age, their sustainability, access to digital learning, lifelong learning activities and development of these activities. Expressing digital literacy by means of teachable and measurable materials is critical for the applications to be made and the steps to be taken. In this manner, there is a need for

tools that can measure which competencies can be expressed in digital literacy. These competencies are related to digital participation, online learning, adaptation to the digital age, social reconstruction supported by digital technologies and the ability to manage the risks of the digital age. Therefore, researchers, legislators, and international institutions such as the EU and OECD are working on measuring digital literacy. These measurements generally provide opportunity and convenience in order to;

- reveal the digital competencies required to increase employment, development, and productivity,
- evaluate the activities that are done or planned for individuals in society to adapt more effectively to the digital age,
- design education policies to meet the social and economic needs of the digital age,
- appraise the digital literacy of all citizens, especially educators and students, and determining the strengths and weaknesses of the society in the digital field, and planning and implementing accordingly,
- create the awareness and precaution studies against threats and dangers caused by digital technologies,
- create digital action plans and to use resources more effectively by governments.

In Turkey, as well as in the world, there is an increasing importance given to the digital literacy in both public, academic institutions and the private sector. A number of scales are developed in order to measure the digital literacy level of students and citizens. Kıyıcı (2008) developed a scale for evaluate the numerical literacy of teacher candidates. Acar (2015) created a scale in order to assest digital literacy of parents and their children. Another scale developed by Öçal (2017) for measuring of digital literacy of primary school teachers. The most applied scale in Turkey is belong to Ng (2012) as “digital literacy scale.” It adapted by Güngören, Uyanık & Erdoğan (2017) to Turkish. In the literature review, the problems related to measuring the digital literacy level can be observed. The observation of these deficiencies constitutes the problem of this research. The problems leading to the design of this research and the evaluations for the solutions can be sorted as: Firstly, the current scales should be updated on account of the continuous development of digital technologies. For instance, some actions which depend on old technologies such as using the floppy disk in order to transfer a data or listening to music

from the VCD are considered as obsolete digital competencies. These sort of simple skills cannot be considered as digital literacy but first step of digital competence (Martin, 2008). Secondly, in the Turkish literature, the existing scales are generally limited to education faculties (Kıyıcı, 2008, Öçal, 2017) so it can be seen as that there is a need for a comprehensive scale. In today's world, although, digital literacy is crucial for many disciplines, it has been determined that the samples are not taken largely in the studies in Turkey. In the literature reviewing studies, a comprehensive scale that is able to compare students from different undergraduate programs of the universities and different age groups (ranging from 20s to 50s) does not exist in the studies conducted in Turkey. Thirdly, for today's university students and graduates, actions such as sending e-mails and downloading files are now simple to represent digital literacy, in fact these competencies are a precondition for digital literacy in general. Assuming university students and graduates as the target community, there is a need for a scale that unveils their digital literacy. Considering such deficiencies and needs in the field of media and education, it is aimed to develop a comprehensive digital literacy scale that is up-to-date, reliable and valid to represent the digital competencies of university students and graduates, includes different demographic features and topics such as cloud computing.

Digital Literacy Scale consists of 29 items and have 6 dimensions (Ethics and Responsibility, General Information and Functional Skills, Daily Use, Advanced Production, Privacy and Security, Social Dimension). Confirmatory factor analysis was applied with the main application and it was concluded that all values of the structural validity of the scale model were at acceptable levels. Thus, the reliability validity of Digital Literacy Scale has been tested and approved.

1. Literature Review

The term of digital literacy was first introduced to literature by Gilster (1997, p.1) in the late 1990s (Spante, Hashemi, Lundin, & Alger, 2018). Gilster explains the term in his book as:

Digital Literacy is the ability to understand and use information in multiple formats from a wide variety of sources when it is presented via computers (1997, p. 2).

Gilster's definition focuses on cognition, one of the key elements of digital literacy. With regard to this definition which emphasizes cognition, by making the analogy of traditional literacy that is adapted to digital environments, Bawden (2001, p.23) stated that Gilster's definition was incomplete and he associated digital literacy not only with reading, writing or interpreting information in digital environments, but also with how technological devices work and awareness of technology. Gourlay, Hamilton and Lea (2013, p.7) and Hall, Nix and Baker (2013, p.223) stated in their studies that digital literacy expresses the similar meaning with the concept of "*know-how*" and they described digital literacy as functional use of technology. Kinzer (2010, p.52) defined the digital literacy as communicating via technologic devices, cooperation, finding information, and the ability to critically evaluate. Especially, in today's world "*know-how*" knowledge and "*critical thinking*" are among the popular concepts that have gained even more significance.

According to Inoue, Naito and Koshizuka (1997, p.406) in order to perform more effectively in digital environments, individuals have to own not only digital abilities but also a number of cognitive, sociological, and emotional skills. For example, the capability of evaluation, understanding of features of information society, have knowledge about effects of it over society, recognition of the importance of information, basic operation skills of computers, information creation, organization and selection of information.

Digital literacy is the literacy type that includes these requirements and it is also an umbrella term for media literacy, information literacy and computer literacy. According to Goodfellow (2011, p.133), digital literacy is ability of awareness, behavior, and using digital technologies. According to Buckingham (2010, p.60), the concept of digital literacy is the least level of technical skills that users must have in order to use technology effectively and perform their basic duties. However, Burton, Summers, Lawrence and Noble (2015, p.2) emphasized the insufficiency of this definition in our era and, they also underlined that the meaning of digital literacy is much broader than minimal technical skills.

Eshet-Alkalai (2004, p.93) expressed digital literacy as survival skill in digital age. He emphasizes that digital literacy is important for the academic institutions and the private sector to communicate more effectively and that digital literacy is needed to

measure the quality of learning activities and studies conducted in online environments. Also, he points out that digital literacy is needed to design user friendly learning platforms. According to Bayrakcı (2020, p.20-21) digital literacy is “the whole of digital competencies” and includes:

- to use digital technologies in many areas from learning to problem solving, from entertainment to communication, from citizenship practices to private space, in a convenient, safe, and effective manner,
- to produce and collaborate with digital technologies,
- to evaluate the digital technologies and process,
- to develop awareness and critical perspective about digital technologies,
- to develop cognitive, social, and technical competencies about digital technologies.

2. Method and Survey Profile

The aim of this study is to develop a valid scale for measuring the digital literacy of undergraduate students and graduates. As a research method, cross-sectional design has been selected to achieve the purpose of the study. The cross-sectional survey method provides the opportunity to define the situation of the population of the research at any time by performing the data collection process over the sample at once. (Fraenkel & Wallen, 2011, p. 394)

This scale development work has two phases. SurveyMonkey is used to gather data of the undergraduate students and graduates which are sampled random in both pilot and main study.¹

The sample Pilot study was carried out with 451 participants and main study was carried out with 1287 participants, in total it was applied to 1738 people. According to Yazıcıoğlu and Erdoğan (2004) sample size must be at least 1067 for to research more than 10 million universes. Because of this reason 1738 person included to research. Undergraduate students and graduates, from Turkey’s seven different geographic area were reached using the online survey technique. Because it is assumed that this sample

---

¹ The data in this study were collected in October-December, 2019. Thus application for ethics approval didn’t require for the study before 2020.

group uses information technologies much more intensively. Digital Literacy Scale can be applied to different demographic groups if the reliability and validity of scale will be tested and approved. The age range of the participants ranged from 17 to 76. Participants in pilot study consist of 236 males (52,3%) and 215 females (47,6%), 247 undergraduate students (54,7%), 204 graduates (45,3%). Exploratory factor analysis and item analysis were carried out based on the pilot study results. Participants in the main study consist of 688 females (53,5%) and 599 males (46,5%). Out of total 1287 participants, 689 undergraduate students (53,5%) and 564 graduates (43,8%) involve in the study.

3. Scale Development Process

The identification of digital literacy was accomplished based on qualitative exploration of digital literacy concepts and outcomes. In the first stage of scale development, the literature was reviewed and the studies on digital literacy were examined in order to understand digital literacy construct and its dimensions. The search was mainly made with the terms of "digital literacy / competence" and "numerical literacy", because these concepts are used interchangeably in the literature. Basic studies conducted in the international literature were also examined and items to be used in the scale were created. While creating the item pool, the main relevant works have been used including the research of Gilster (1997), Inoue, Naito and Koshizuka (1997), Eshet-Alkalai (2004), Hague & Payton (2010), Hobbs (2010), Martin (2009), Ng (2012), Yumyum (2018) and Öçal (2017). These resources were used to determine the characteristics, boundaries and structure, we want to measure, of digital literacy. And also these were used to create the conceptual structure of the digital literacy and to determine which competences can be attributed as in the content of digital literacy.

After examining the relevant studies, this study discussed potential items and their verb structures. A pool of 54 items which could represent the digital literacy was created by including the phrases that attract attention and frequently expressed in the previous scales and studies. Items were reviewed and corrected by two linguists for various criteria such as spelling error, simplicity, spelling rules, clarity, and suitability to academic language before expert view. Expert views were consulted to determine whether the 54-item draft was appropriate or not. The scale draft was evaluated by a total of 11 experts,

including seven academic researchers who have knowledge and / or studies in the field of digital literacy, two experts from the field of computer and instructional technology education, one expert from the field of measurement and evaluation, and one manager in the field of communication technologies. Within the scope of the study, the experts who were easily accessible and volunteered for the study were included in the study. Four-point rating was used in order to measure the consensus based on expert opinions.

3. 1. Determining the Content Validity Index

Content validity explains to what extent each scale item represents the competence, attitude, and skill that is aimed to be measured (Cronbach & Meehl, 1955). In order to evaluate the content validity of a measurement tool, it is necessary to obtain expert opinions regarding the representation power of the coverage area of each item and also the representation power of all items (Lawshe, 1975; Allen and Yen, 2002). The content validity and face validity of the items were determined by taking expert opinion and calculating the content validity index the relevance of each item to the whole structure was determined, and some items were corrected / removed. When the field-based studies are examined in the calculation of the content validity index, it is seen that different practices are used. In this study, Davis Method (1992) was preferred and 11 experts stated their opinions for each item (1 = not relevant, 2 = somewhat relevant, 3 = quite relevant, 4 = highly relevant). According to Davis Method, the content validity index for each item was computed as the number of experts giving a rating of either 3 or 4, divided by the number of experts. That is the proportion in agreement about relevance. It is accepted that items with a value less than 0.80 should be removed.

- CVI_i was used for content validity index for *each item* on a scale,
- CVI_s was used for content validity index for *the overall scale*.

The content validity coefficient for the whole scale was calculated as $CVI_s=0,95$. Items 4 and 22 were excluded from the scale with the lowest content validity index $CVI_i=0,72<0,80$. It is seen that the content validity of the scale is quite high. In the scale, there is no reverse scored item, two items are removed and two item are revised. The form with 52-item was created and a pilot study was applied to a total of 451 undergraduate students and graduates, using the 5-point Likert scale (*Strongly Agree (5), Agree (4), Undecided (3), Disagree (2), Strongly Disagree (1)*).

3. 2. Analysis of Data

While creating the item pool, items planned to be under the same factor in theory were not given together, and the items were given in random order in the pilot questionnaire form. In the pilot study, in order to avoid the answers of distracted participants, a check item was added “Computer viruses are useful. (yes / no)” and as a result, the answers of 18 participants who said “yes” to this item were deleted. The proportion of deleted values is between 2-3%. As a result, the data were analyzed with the answers from 451 participants in the pilot study and the exploratory factor analysis was conducted. Then, the main application was applied to 1287 people and a confirmatory factor analysis was conducted.

It was concluded that the data, obtained as a result of descriptive, statistical hypothesis tests and graphical analysis showed normal distribution. In order to test the linearity assumption, the scatter plot is examined and it is seen that the points are clustered around the zero line.

The conjecture of singularity was checked by looking at the relationship between expressions. A plurality relationship between expressions indicates whether a variant is similar enough to replace another variant, expressing the same meaning. Singularity means that the correlation coefficient is 1.00. As a result of the analysis, it was observed that there were no variants with a relationship value of 0.80 or more with another variant or on the contrary with zero relation to each other. Finally, in order to check whether the available data and sample size would give reliable results for factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin's and Barlett's test of sphericity's results were evaluated. KMO and Bartlett Sphericity test results of Digital Literacy Scale draft is given in Table 1.

Table 1. KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	0,922
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square 6674,083
	df 1326
	Sig. 0

The KMO sampling adequacy tests the size of the sample for its suitability for factor analysis. KMO can take values ranging from 0 to 1 and KMO values above 0.5 are considered suitable for factor analysis. At the same time; KMO values between 0.5 and 0.7 are considered to be average, values between 0.7 and 0.8 are good, values between 0.8 and 0.9 are very good and values above 0.9 are considered perfect (Field, 2009, p.647). The KMO sample adequacy value of this study is 0.92. This value shows that the available data are excellent for factor analysis. Bartlett's test of sphericity tests the homogeneity of factors and consistency of items / variants. The significance of the Bartlett value ($p=0<0,005$) indicates that the data is suitable for factor analysis (Yurdugül, 2005; Büyüköztürk Ş., 2002).

3. 3. Exploratory Factor Analysis and Factor Naming

After testing the suitability of the data for factor analysis, the factor extraction method is selected for revealing the construct validity of digital literacy. There are various techniques that are used to determine factors. The most common of these is the principal component analysis technique (Kleinbaum, Kupper, & Muller, 1988; Büyüköztürk Ş., 2002). This analysis calculates on the total variance, considering the relationship values of the variants. Thus, it takes into account the inherent and unexplained error variance of the data set and the unique variance of each item (Tabachnick and Fidell, 2013; Büyüköztürk, 2002). For this reason, principal component analysis is preferred in factor analysis. It has been subjected to the rotation process in order for the items to meet the other items with which they are most related and to be easier to interpret. When the correlation matrix between the factors in factor extraction are examined, the oblique rotation technique is preferred due to the values greater than 0.30. No limitation is made by the researcher in terms of the number of factors. The factor structure and factor load values obtained as a result of the exploratory factor analysis of Digital Literacy Scale are shown in Table 2.

Table 2. Factor Analysis

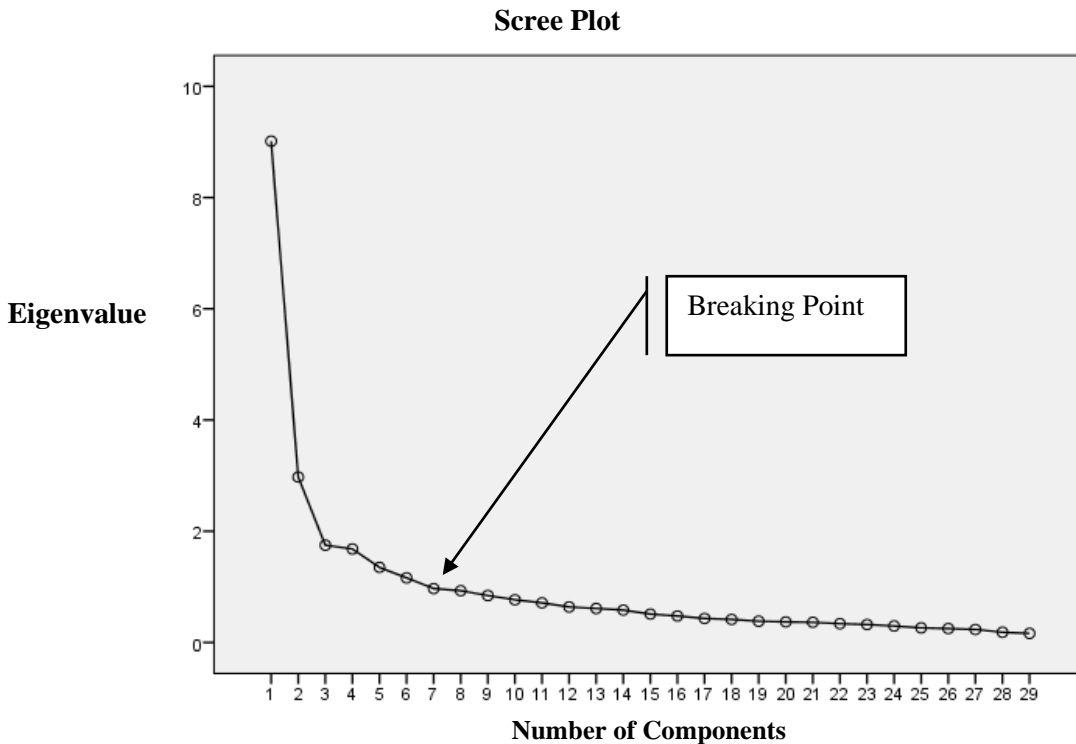
Item	Factors					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
I am aware that my personal or legal rights (privacy, copyright, freedom of speech, etc.) continue in digital media as well as in daily life.	0,8					
I know how to behave to protect myself and others' personal data (photo, address, family information, etc.) online	0,752					
I can inquire from different sources whether the information I accessed online is correct or not.	0,743					
I am aware of the ethical and legal responsibilities of behaviors such as cyberbullying (insult, swearing, hate speech, etc.) and online abusing.	0,735					
I can recognize digital games and content that are suitable for cognitive and moral development.	0,598					
I am aware that everything I do online is recorded.	0,559					
I am aware of the ethical and legal responsibilities that may arise from copyright violations in digital environments.	0,354					
I know what the concepts of licensed software, demo software, pirated software, malware, and crack are.		0,835				
I know what hardware and software technologies are.		0,781				
I can install / format the operating system on my computer.		0,769		0,304		
I can install software or programs on my computer or other electronic devices		0,767				
I know what Torrent, Internet, World Wide Web (WWW) expressions mean.		0,691		-0,356		
I can change the proxy / dns settings of devices to access banned websites.		0,619				
I can effectively use e-Government applications (MHRS, UYAP, tax & penalty inquiry etc.)			0,728			
I can use cloud computing technologies (Google Drive, iCloud, Dropbox, etc.) effectively in daily life.			0,678			
I can use the calendar on mobile devices not only just for looking at date but also as reminder, for taking notes			0,66			
I can do activities such as "uploading videos / broadcasting" online.			0,654			

I can use digital technologies effectively in daily practice such as reservation, shopping, address finding etc.	0,65	
I can add a web page that i use to bookmarks or favorites.	0,555	
I can develop software / applications based on digital technologies.	0,801	
I can use at least one of the programming languages (Java, C, Visual Basic, PHP, etc.).	0,769	
I know how to restrict apps' access to my personal information (location, contacts, camera, etc.).	-0,815	
I can recognize and block unwanted / spam emails and phishing messages.	-0,728	
I can change the privacy / security settings on my social media posts and profile.	-0,648	
I am aware of how to create a strong password.	-0,615	
I can design and publish a website using web design systems (Weebly, WordPress, etc.).	-0,749	
I can write and share on my own blog page or on different blogs.	-0,699	
With the help of digital technologies, I can change various images (photography, sound recording and video, etc.) and produce new content.	-0,584	
I can effectively use at least one software related to my field (Photoshop, SPSS, Premiere, Office Word, etc.).	0,357	-0,511
Subtraction Method: Principal Component Analysis. Transformation Method: Kaiser Oblimin ^a a. 9 unifications for transformation.		

As a result of the exploratory factor analysis, 52 items related to digital literacy structure are categorized in eleven factors with an eigenvalue higher than 1. These 11 factors explain 65.7% of the total variance of the structure. It is seen that values above 40% of total variance are acceptable in social sciences (Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2018; Akbulut, 2010). Item load values are between 0.30-0.78. The factor load value obtained as a result of the factor analysis is the critical value used for whether an item is included in any sub-dimension and it is the coefficient showing the strength of the relationship of the item with the factor in question. Çokluk, Şekercioğlu, and

Büyüköztürk (2018) state that if the load value of an item is above 0.30, it is at a significantly acceptable level. In this study, the factor load's lower cut-off point was determined as 0.30, and the factor analysis was carried out and the load value was sorted in ascending order, considering the values above it as significant. As a result of factor analysis, it is possible for an item to be under more than one factor. Considering this situation, it is suggested that the gap between factor loads of the measure should be at least 0.10 that can be taken in one factor (Tavşancıl, 2010). The load values in two factors, items with less than this critical value were excluded from the scale by considering them as overlapping items.

The factor analysis was repeated a number of times in different combinations by removing the items that are overlapping one by one with a factor load value below 0.30, and as a result, a 6-factor with 29 items with an eigenvalue greater than 1 included in digital literacy structure on the scale. The scree plot generated as a result of exploratory factor analysis regarding the factor structure of 29 items is given below.

Figure 1. Digital Literacy Scale Scree Plot Graphic

As it can be seen in the scree plot graph, the declining acceleration of the values decreases after the sixth factor and continues almost horizontally. Both the component

matrix results and the scree plot results support that the digital literacy scale has a six-factor structure.

The six factors that emerged as a result of the factor analysis were examined in detail. While naming each factor, an overview meaning expressed by the items are taken into account. The items in Factor 1 were found to be related to behavioral norms regarding how users behave in online environments, whether they question the information they obtained, that is whether they made information confirmation, and whether their behavior had ethical, moral and legal responsibilities. In addition to this, it was observed that the items in factor 1 were related to whether digital content is moral and suitable for content awareness and the continuity of legal rights and freedoms in online environments. For this reason, factor 1 is named as "***Ethics and Responsibility***". The load values of the items in the ethical and responsibility factor are between 0.8 and 0.35. Büyüköztürk (2002) stated that regardless of whether the load values are negative or positive, those with an absolute load value of 0.6 and above are high; those between 0.3-0.59 are thought as medium level sizes. In this context, 4 of the items in the ethical and responsibility factor have high level relationship, 3 of the items have moderate relationship with relevant factor. Items under factor 2 include general information about software such as software and hardware information on digital technologies, licensed software, pirated software, malware. In addition, it has been observed that although not always necessary, technical issues that are needed from time to time are related to software and hardware practice. For example, to be able to format the computer, to change the Proxy / DNS settings of the device, to have both network knowledge and software knowledge and practice is for a more technical purpose. Therefore, factor 2 is named as "***General Knowledge and Functional Skills***". Having item load values between 0.83 and 0.61 indicates that six items belonging to general knowledge and functional skills have high significance. All of the items under factor 3 are related to the use of digital technologies in daily practice. Factor 3 is named as "***Daily Usage***" because it contains items related to e-citizenship, cloud technology, online broadcasting, reservation, shopping, Internet surfing and daily transactions. When the item load values of the factor were examined, it was concluded that it was between 0.55 and 0.72 and that one of the items had moderate significance values and the remaining five had high significance values. Both items in factor 4 include coding and product development, which are more advanced competence, to take part in

both the use of digital technologies and the production of digital technologies. This is why factor 4 is named as "*Advanced Production*". In the literature, there are different opinions about whether 2-item factors should be included in the scale or not. While Tabachnick and Fidel (2013); Widaman, Zhang and Hong recommending that factors should contain at least 3 item; Worthington, Whittaker, Büyüköztürk, Osborne and Anna suggest that two items under a single factor can be included after considering the relationship between them, the variance ratio explained by the relevant factor, and item load values. Accordingly, the item load values of the 2 items are ($r = 0,81$ and $0,77 > 0,5$) under the advanced production factor, their correlations are ($\alpha = 0,71 > 0,7$) and the explained variance (5,8%) was observed to be high. Therefore, two items are included as Advanced Production factor on the scale. The four items in Factor 5 are about users' protection of both their own and others' data in online environments. This factor is named as "*Privacy and Security*" as it consists of items related to phishing avoidance, privacy settings and ability to create strong passwords. When the item load values are examined, it is concluded that it is between 0.61-0.81 and all of the items have high significance values.

Lastly, it is observed that three of the four items in Factor 6 are related to content creation and modification, designing, communicating, collaborating and individual media publishing, one item is related to the users' ability to effectively use any software related to their work areas. This factor is named as the "*Social Dimension*" because it is related to both communication, collaboration, and the field of work. When the item load values of the social dimension are examined, it is concluded that it is between 0.52 and 0.75, and two of the items have moderate significance and the remaining two have high significance values.

3. 4. Reliability Analysis

The total variance which six factors of digital literacy scale explain is 61.84%. The size of the variance ratio that is explained reflects the strength of the factor structure of the developed scale. Reliability expresses the consistency of items in a measurement tool with each other and to what extent the scale that is used reflects the problem. In this study, *Cronbach Alpha* internal consistency coefficient is used to calculate whether the items are consistent with each other or not. As the coefficient gets closer to 1, the reliability of

the measurement tool increases. According to Tavşancıl (2010), the coefficient should be at least 0.70 in order to claim that the scale is reliable and have internal consistency. *Cronbach Alpha* internal consistency value for the digital literacy scale is calculated as 0.91. This value shows that the scale is reliable and has internal consistency. The reliability coefficients of the sub-dimensions of the scale and the variance rates explained are given in Table 3.

Table 3. Rotated Load Values and Reliability Analysis of Digital Literacy Scale

Factors	Rotated Load Values			Reliability	
	Eigenvalue	Percentage of Variance %	Additive Percentage %	Cronbach Alpha	Number of Items
Ethics and Responsibility	9,01	31,08	31,08	0,842	7
General Knowledge and Functional Skills	2,97	10,26	41,34	0,875	6
Daily Usage	1,75	6,03	47,37	0,782	6
Advanced Production	1,68	5,8	53,17	0,719	2
Privacy and Security	1,35	4,66	57,83	0,82	4
Social Dimension	1,16	4,01	61,84	0,761	4
Digital Literacy Scale			61,84%	0,911	29

The Cronbach Alpha internal consistency analysis of the scale indicates that the reliability coefficient of ethics and responsibility dimension is calculated as $\alpha = 0.842$, general knowledge and functional skills dimension is calculated as $\alpha = 0.875$, daily use dimension is calculated as $\alpha = 0.782$, advanced production dimension is calculated as $\alpha = 0.719$, privacy and security dimension is calculated as $\alpha = 820$ and social dimension is calculated as $\alpha = 861$. In calculating the internal consistency coefficient, the lower limit value is taken as $\alpha = 0.70$ for the reliability of the measurement tool of Cronbach alpha value (Büyüköztürk, 2002; Karasar, 2016; Field, 2009; Tavşancıl, 2010). It is observed that alpha values for all sub-dimensions are greater than 0.70 and therefore the scale has sufficient reliability.

3. 5. Item-Total Item Correlation and Item Discrimination

Item-total correlation values for 29 items in the scale are found to be between 0.44 and 0.79. In addition, as a result of the Pearson Product Moment Correlation Analysis,

itis found out that all items in the scale have a significant relationship with the total score at the level of $p = 0.000 < 0.01$.

Item discrimination analysis is ranked in descending order according to the total scores obtained from the Likert Type scale and the scores of the participants, the upper 27% and the lower 27% were determined. Independent sample t-test was applied to see if the difference between the averages of the two groups is statistically significant. It is concluded that the scale statistically measures the difference between high-level and low-level groups in terms of digital literacy ($p = 0.00 < 0.05$).

3. 6. Confirmatory Factor Analysis

Confirmatory Factor Analysis (CFA) has similar features with exploratory factor analysis. The purpose of exploratory factor analysis is to reveal the number of factors that underly the set of variables, the number of factors required to represent the data and the structure of items that are close to the factors. The presumption is that any variant can be linked to any factor. The purpose of confirmatory factor analysis is to statistically test the significance of the structure formed by a known number of factors and how well it represents the structure. In other words, Confirmatory Factor Analysis is used to check whether the sample data validates the proposed model or not (Brown, 2015). At the same time, it aims to test the factor or factors that emerge based on the relationships between variants (Tabachnick & Fidell, 2013).

In this study, the fit indices are examined to see if the digital literacy scale model that is developed is verified and whether the factors explain the model sufficiently and represent. According to Şencan (2005), Confirmatory Factor Analysis is used to test and / or verify theoretical knowledge. Digital Literacy scale with six factors and 29 items are used and data are collected from 1329 participants. 42 observations which are outliers are excluded from the analysis, and a confirmatory factor analysis is performed on the scale in the IBM SPSS Amos program with the data of 1287 participants.

While evaluating the results of the confirmatory factor analysis, it is evaluated by considering the indices such as CMIN / DF “ χ^2 / df ”, GFI, AGFI, RMSEA, RMR, SRMR, CFI NFI and IFI. While these values in the literature are reviewed, it is emphasized that instead of looking at a single value, it is necessary to take into account a number of values

together (Tabachnick & Fidell, 2013; Hair, Black, Babin, & Anderson, 2010; Byrne, 2001).

In the literature, if the ratio between chi-square goodness of fit and degrees of freedom is five or less, it is an indicator of an acceptable value (Hooper, Coughlan, & Mullen, 2008). It is also important to examine other model fit indices. GFI, CFI, NFI, RFI, IFI and AGFI indices, which are used when examining the fit of the model, their values range from 0 to 1. These values getting closer to 1 corresponds to the better fit. For RMSEA, 0.08 is accepted as an acceptable fit and 0.05 is accepted as a perfect fit value (Hooper, Coughlan, & Mullen, 2008; Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2018). Table 4 presents the acceptance criteria of fit indices and the fit values of developed Digital Literacy Scale values .

Table 4. Confirmatory Factor Analysis Model Fit Index Limit Values

Index	Acceptable Value	Digital Literacy Scale Value	Harmony
χ^2/sd (Chi-Square Goodness of Fit Test)	<5	4,347	Acceptable
GFI (Goodness of Fit Index)	>0,90	0,919	Acceptable
AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index)	>0,90	0,901	Acceptable
CFI (Comparative Fit Index)	>0,90	0,914	Acceptable
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	<0,08	0,051	Acceptable
RMR	<0,08	0,055	Acceptable
NFI (Normalized Fit Index)	>0,80	0,891	Acceptable
IFI (Increasing Fit Index)	>0,80	0,914	Acceptable

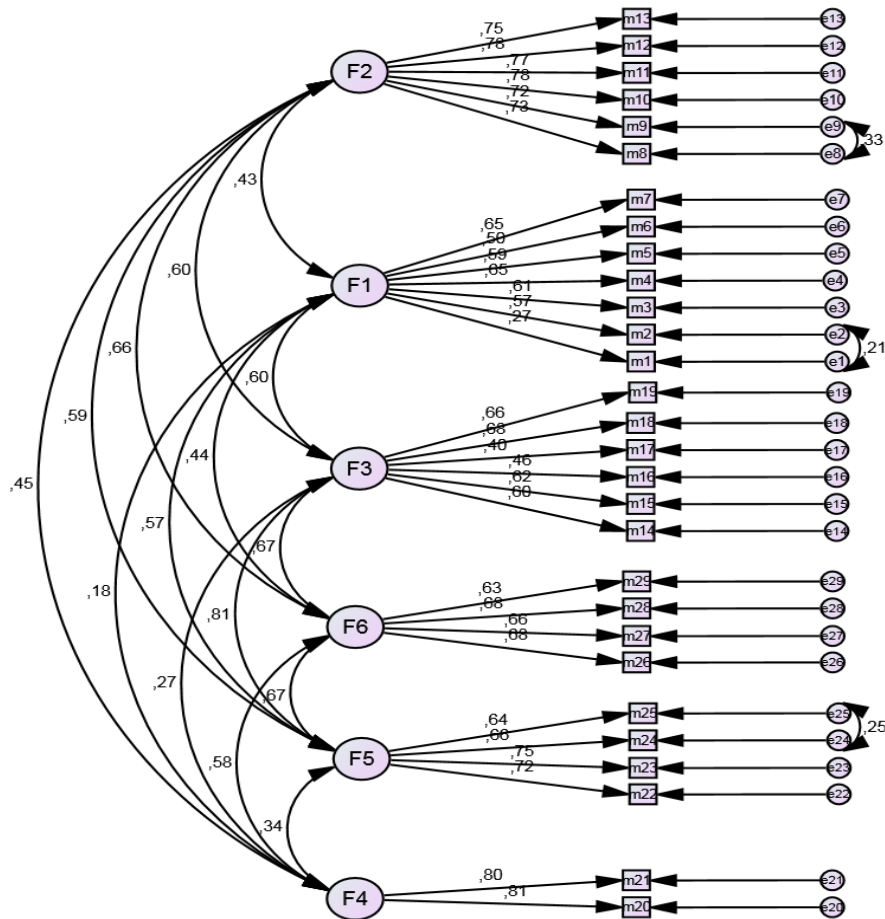
Source: Byrne, 2001; Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2018; Hair, Black, Babin, & Anderson, 2010; Yaşlıoğlu, 2017.

When fit indices obtained as a result of confirmatory factor analysis are reviewed; it is observed that operations can be made on the total scores obtained from the digital literacy scale and its sub-dimensions. In other words, as a result of the answers of the participants, the high scores obtained from overall scale or its sub dimensions indicate high digital literacy (Hamutoğlu, Güngören, Uyanık, & Erdoğan, 2017).

The Figure 2 shows the six factors of the digital literacy (represented by the circles). Each rectangle represents one item of the questionnaire, linked to its parent factor by a

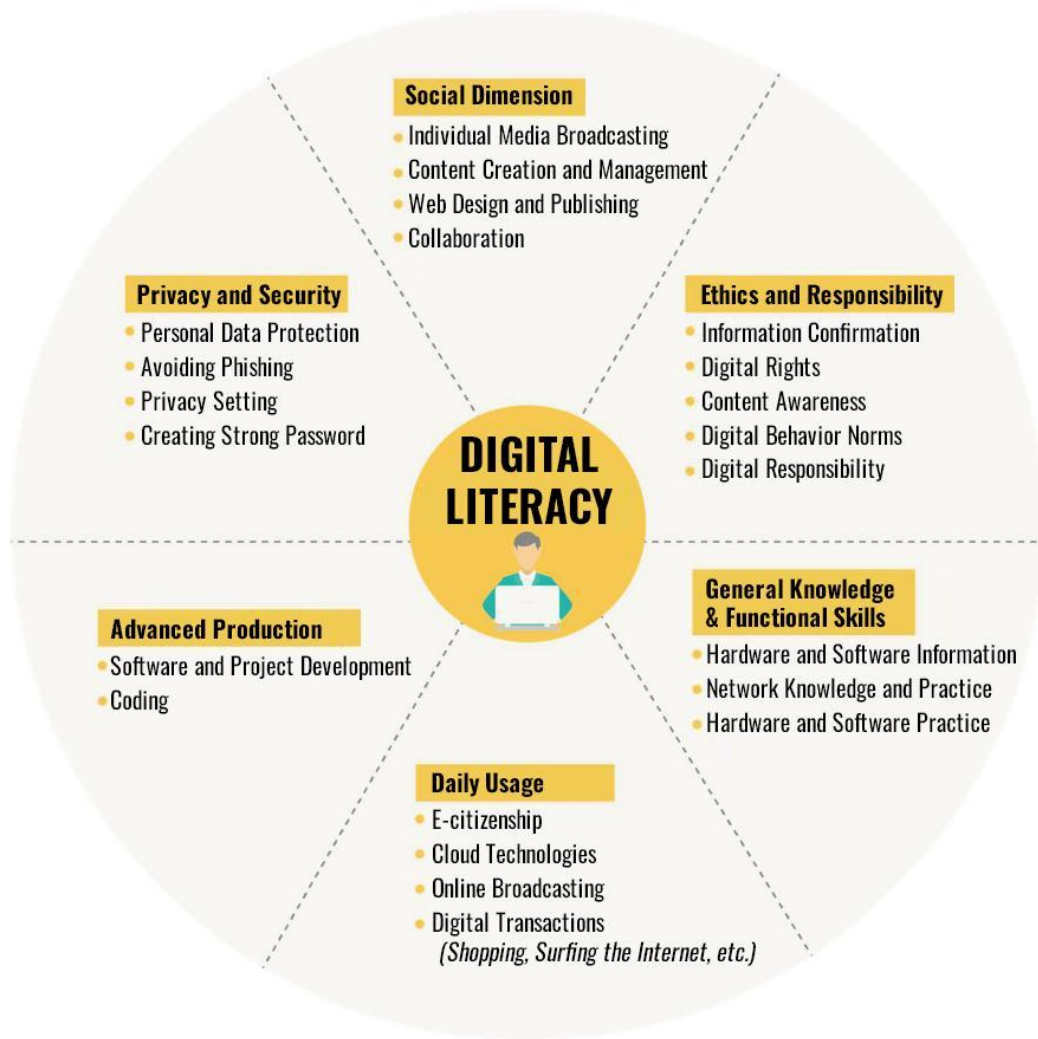

single-headed arrow. The double-headed arrows connected to items 8, 9 and 1, 2 and 26, 27. This shows a covariance between two latent variables.

Figure 2. The diagram of the model

When the results that are obtained as a result of Confirmatory Factor Analysis are examined, it is seen that all fit indices used while testing the model have acceptable fit values. As a result, sufficient statistical results are obtained for the acceptance of the model. After confirming the model with Confirmatory Factor Analysis, reliability analysis is performed again, and Cronbach Alpha reliability is calculated as 0.91. In the study, the original Digital Literacy Scale with 29 items is developed. Digital Literacy Scale Model includes the factors and keywords that emerged as a result of this research which is given in Figure 3.

Figure 3. Digital literacy scale model

Evaluation of Digital Literacy Scores and Identification of Levels

Digital Literacy Scale is prepared in 5-point Likert type and competencies are rated between 1-5. The scores obtained from the scale, which has sufficient reliability and validity, allow an evaluation of the digital literacy of the participants. According to Baykul (2015), Erkan and Gömleksiz (2014), the evaluation is the process of making a judgment when the measurement results are compared with a criterion, and the use of appropriate criteria for the evaluation makes the decisions more accurate.

In this study, a standard score range was created to determine the digital literacy levels of university students and graduates. Therefore, it was thought that it is more appropriate to make a relative evaluation because the available data show normal distribution (Nartgün, 2007). In the relative evaluation, Z converting to standard score was preferred and as a result of Z scores, the cut-off scores of the scale were calculated and score ranges for the levels were calculated. Table 5 presents the statistically expected and observed values of the Digital Literacy Scale scores, the ranges resulting from the conversion of the scale scores to Z points and the levels recommended within the scope of the study.

Table 5. Digital Literacy Levels and Score Ranges

Frequency	% Observed	% Expected	Digital Literacy Scale Score Range	Z Score Range	Level Order	Digital Literacy Scale Level
85	6,6	6,7	1,62-3,07	Less than -1,5	1	Low/Poor
294	22,84	24,2	3,08-3,62	Between -1,5 and 0,5	2	Below Average/Weak
491	38,15	38,2	3,63-4,17	Between -0,5 and 0,5	3	Average
345	26,81	24,2	4,18-4,72	Between 0,51 and 1,5	4	Above Average/Good
72	5,59	6,7	4,73-5,00	Higher than 1,5	5	High/Perfect

Five different levels and the score ranges of these levels regarding the scale have been developed within the scope of the study. The tasks that can be undertaken by participants in the relevant competence were attempted to be represented concretely and European Digital Competence Framework 2.1. is used in order to summarize these levels and describe them more concretely.

Table 6. The Competencies of Digital Literacy Level

Digital Literacy Scale Score Ranges	Level	Competence
1,62-3,07	Low/Poor	S/he can perform simple and routine digital operations at the most basic level; It is the entrance level. He/She often needs the guidance of others.
3,08-3,62	Below Average/Weak	He/she is capable of solving uncomplicated routine tasks and clearly understand problems on his/her own.
3,63-4,17	Average	S/he is able to solve non-routine but not complicated problems on his own. S/he is intermediate in keeping up with the digital age and continues to learn.
4,18-4,72	Above Average/Good	S/he is a digital literate who can solve complex situations on his own and guide others in routine tasks. S/he can both apply and interpret digital technologies in his/her own life.
4,73-5,00	High/Perfect	S/he is at the level of expertise to be able to guide others in solving problems encountered in professional life and to propose or produce new ideas and processes related to work.

In the competencies levels, an individual has competencies which are take place in lower levels than him competencies level.

Discussion and Conclusion

This Digital Literacy Scale revealed the digital literacy levels of both university students and graduates in Turkey. The inadequacy of current digital literacy scales is the main problem in the emergence of this study. In addition, digital problems are the necessity of updating existing scales due to the continuous development of digital technologies. The current scales of digital literacy are generally aimed at education faculty students, middle school and high school groups, that means, there is no comprehensive scale that can be applied to larger samples, and lastly, the existing scales have a weak representation of the digital competencies of university students and graduates.

Models and scales in the literature on digital literacy were examined. It is noteworthy that the existing scales of digital literacy, which are generally used in academic studies in the field of educational sciences in the literature in Turkish, have become outdated due to developing digital technologies. In addition, it is determined that there is no information about whether these scale studies fully implement the scale development processes. Considering these situations, a scale has been developed that is both current and suitable for scale development processes. Digital Literacy Scale consists

of 29 items and 6 sub-dimensions (a. Ethics and Responsibility, b. General Information and Functional Skills, c. Daily Use, d. Advanced Production, d. Privacy and Security, e. Social Dimension). Confirmatory factor analysis was applied with the main application and it was concluded that all values of the structural validity of the scale model were at acceptable levels. Thus, the reliability validity of Digital Literacy Scale has been tested and approved.

Compared with other scales in the literature, the Ethics and Responsibility dimension has similar characteristics with is the “self-awareness” dimension of Almås and Krumsvik (2007); the "ethical" dimension of Calvani, Fini, and Ranieri (2009); the “ethical” dimension of Chetty et al. (2017); Ng's (2012) "cognitive" dimension; Hobs' (2010) "reflecting/expressing" dimension; Hague and Payton's (2010) "critical thinking and evaluation" component; and the "legal and ethical aspects" dimension of Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet, and Sloep (2012). General Information and Functional Skills dimension is similar with the “technological” dimension of Calvani, Fini and Ranieri (2009); the “technical” dimension of Chetty et al. (2017); the “technical” dimension of Ng (2012); the “functional skills” of Hague and Payton (2010); and finally the "general knowledge and functional skills" dimension of Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet and Sloep (2012). The Daily Use dimension is similar to the "Use in everyday life" competence in Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet, and Sloep's (2012) digital literacy scale. Although the Advanced Production dimension has not yet been fully covered in the literature, Martin's (2008) "digital transformation", which is at the top of digital literacy levels, and Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet and Sloep's (2012) model "specialized and advanced competence for work & creative expression." Privacy and Security dimension has similar characteristics with Chetty et al.'s (2017) “ethical” dimension; Ng’s (2012) “cognitive” and “social-emotional” dimensions; Hague and Payton (2010) “e- safety” component and the “privacy and security” dimension of Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet, and Sloep (2012). Lastly, The Social Dimension is extensive and is related to Ng's (2012) "social-emotional" dimension, Hobs (2010) "content creation and collaboration" dimension, Hague and Payton (2010) "effective communication", "collaboration" and "creativity" dimensions and Janssen, Stoyanov, Ferrari, Pannekeet and Sloep’s (2012) “technology-mediated communication & collaboration” dimension.

There are no fixed and stable criteria in the literature regarding what to base on or what to evaluate when deciding on the digital literacy level of the participants. By converting the participants' total scores from the Digital Literacy Scale to Z standard score, their digital literacy levels (low, below-medium, medium, above-medium, and high) were identified and the score ranges for the levels were revealed.

Due to the development of digital technologies and the fact that various items on the scale will become outdated over time, it is recommended that researchers systematically update the scale in accordance with technological developments and the needs of the society.

REFERENCES

- Acar, Ç. (2015). *Anne ve babaların ilkököl ortaokul ve lise öğrencisi çocukları ile kendilerinin dijital okuryazarlıklarına ilişkin görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Akbulut, Y. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamaları* (sık kullanılan istatistiksel analizler ve açıklamalı SPSS çözümleri). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Allen, M. J., & Yen, W. M. (2002). *Introduction to measurement theory*. Waveland Press.
- Bawden, D. (2001). Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation*, 57(2), 1-28.
- Baykul, Y. (2015). *Eğitimde ve psikolojide ölçme: klâsik test teorisi ve uygulaması*. Ankara: Pegem.
- Bayrakçı, S. (2019). *Dijital yetkinlikler bütünü olarak dijital okuryazarlık: ölçek geliştirme çalışması*. (Doctoral Thesis). Marmara University, Institute of Social Sciences.
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. T. A. Brown içinde, Confirmatory factor analysis for applied research. (pp. 35-82). New York: Guilford publications.
- Buckingham, D. (2010). Defining digital literacy. what young people need to know about digital media. B. Bachmair içinde, *Medienbildung in neuen kulturräumen* (pp. 59-71). Verlag : Sozialwissenschaften.
- Burton, L. J., Summers, J., Lawrence, J., & Noble, K. (2015). Digital literacy in higher education: The rhetoric and the reality. H. H. Marcus K. Harmes içinde, *Myths in education, learning and teaching*, (pp. 151-172). London.: Palgrave Macmillan.
- Büyüköztürk, S. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Testlerin geçerlik ve güvenirlik analizlerinde kullanılan bazı istatistikler, sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Byrne, B. (2001). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New Jersey: Mahwah.
- Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). *The digital competence framework for citizens*. Publications Office of the European Union.
- Cronbach, L. J., & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological test. *Psychological Bulletin*, 52(4), 281-302.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem.
- Davis, L. L. (1992). Instrument review: Getting the most from a panel of experts. *Applied Nursing Research*, 5 (4), 194-197.
- Erkan, S., & Gömleksiz, M. (2014). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Akademik.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of educational multimedia and hypermedia*, 13 (1), 93-106.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. New York: Sage publications.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Gilster, P. (1977). *Digital literacy*. New York: Wiley Computer Pub.
- Goodfellow, R. (2011). Literacy, literacies, and the digital in higher education. *Teaching in higher education*, 16 (1), 131-144.
- Gourlay, L., Hamilton, M., & Lea, R. (2013). Textual practices in the new media digital landscape: Messing with digital literacies. *Research in Learning Technology*, 21, 1-13.
- Hague, C., & Payton, S. (2010). *Digital literacy across the curriculum*. London: Futurelab.
- Hair, J., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis*. London: Pearson 7 edition.
- Hall, M., Nix, I., & Baker, K. (2013). Student experiences and perceptions of digital literacy skills development: Engaging learners by design? *Electronic Journal of e-Learning*, 11(3), 207-223.
- Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K., & Erdoğan, D. G. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe 'ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 18 (1), 408- 429.
- Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy:A plan of action*. Washington, D.C: The Aspen Institute.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53 – 60.
- Inoue, H., Naito, E., & Koshizuka, M. (1997). Mediacy: What it is? Where to go? *The International Information & Library Review*, 29 (3), 403-413.

- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kıyıcı, M. (2008). *Öğretmen adaylarının sayısal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kinzer, C. K. (2010). Considering literacy and policy in the context of digital environments. *Language Arts*, 88(1), 51-61.
- Kleinbaum, D., Kupper, L., & Muller, K. (1988). *Applied regression analysis and other multivariate methods*. Boston : PWS-Kent Pub. Co.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28 (4), 563–575.
- MacCallum, R., Widaman, K., Zhang, S., & Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4 (1), 84-99.
- Martin, A. (2008). Digital literacy and the digital society. A. Martin içinde, *Digital literacies: Concepts, policies and practices*, 151-176.
- Martin, A. (2009). Digital literacy for the third age: Sustaining identity in an uncertain world. *eLearning Papers*, (12), 1-15.
- Nartgün, Z. (2007). Aynı puanlar üzerinden yapılan mutlak ve bağıl değerlendirme uygulamalarının notlarda farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, 8 (1), 19-40.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59 (9), 1065–1078.
- Osborne, J., & Anna, C. (2009). Osborne, J. W., & Costello, A. B. (2009). Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Pan-Pacific Management Review*, 10 (10), 131–14.
- Öçal, F. N. (2017). *İlkokul öğretmenleri ve velilerin kendileri ile velilerin çocuklarına ilişkin*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Özkan, K., & Alkan, H. (2004). Q tipi faktör analizinin gerçekleştirilmesi için tersinir matrisin oluşturulmasında minimum etkili değişkenlerin eklenmesi yaklaşımı, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 165-178.
- Spante, M., Hashemi, S. S., Lundin, M., & Alger, A. (2018). Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use. *Cogent Education*, 5, 1-21.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenirlik ve geçerlik*. Ankara: Seçkin.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Worthington, R., & Whittaker, T. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *Counseling Psychologist*, 43 (6), 806-838.

- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yurdugül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (s. 1-6). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Mart 21, 2019 tarihinde <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf>

Digital Literacy Scale

This scale, developed as a part of dissertation, aims to determine the digital literacy levels and sub-dimensions of undergraduate students and individuals who have completed bachelors' degree. In below, there are various activities about digital literacy. Please carefully read the given competencies and select the option that suits your level.

The data collected for academic purposes from this scale will not be shared with other individuals and institutions. If you fill it sincerely, you will make a great contribution to reaching the right data. Do not leave any item blank. Thank you in advance for your interest and contribution.

DIGITAL LITERACY SCALE		I Strongly Disagree	I Disagree	I am Uncertain	I Agree	I strongly Agree
Ethic and Responsibility	I am aware that my personal or legal rights (privacy, copyright, freedom of speech, etc.) continue in digital media as well as in daily life.	1	2	3	4	5
	I know how to behave to protect others' and own personal data (photo, address, family information, etc.) online	1	2	3	4	5
	I can inquire from different sources whether the information I accessed online is correct or not.	1	2	3	4	5
	I am aware of the ethical and legal responsibilities such as cyberbullying (insult, swearing, hate speech, etc.) and online abusing.	1	2	3	4	5
	I can recognize digital games and content that are suitable for cognitive and moral development.	1	2	3	4	5
	I am aware that everything I do online is recorded.	1	2	3	4	5
	I am aware of the ethical and legal responsibilities that may arise from copyright violations in digital environments.	1	2	3	4	5
General Knowledge and Functional Skills	I know the concepts such as licensed software, demo software, pirated software, malware, crack etc.	1	2	3	4	5
	I know what hardware and software technologies mean.	1	2	3	4	5
	I can install / format the operating system on my computer.	1	2	3	4	5
	I can install software or programs on my computer or other electronic devices	1	2	3	4	5
	I know what Torent, Internet, World Wide Web (WWW) terms mean.	1	2	3	4	5

	I can change the proxy /dns settings of devices to access banned websites.	1	2	3	4	5
	I can effectively use e-Government applications (MHRS, UYAP, tax & penalty inquiry etc.)	1	2	3	4	5
	I can use cloud computing technologies (Google Drive, iCloud, Dropbox, etc.) effectively in daily life.	1	2	3	4	5
Daily Usage	I can use the calendar on mobile devices not only just for looking at date but also as reminder, for taking notes and creating events.	1	2	3	4	5
	I can do activities such as "uploading videos / broadcasting" online.	1	2	3	4	5
	I can use digital technologies effectively in daily practice such as reservation, shopping, address finding etc.	1	2	3	4	5
	I can add a web page that I use to bookmarks or favorites.	1	2	3	4	5
Advanced Production	I can develop software / applications based on digital technologies.	1	2	3	4	5
	I can use at least one programming language (Java, C, Visual Basic, PHP, etc.).	1	2	3	4	5
Privacy and Security	I know how to restrict apps' access to my personal information (location, contacts, camera, etc.)	1	2	3	4	5
	I can recognize and block unwanted / spam emails and phishing messages.	1	2	3	4	5
	I can change the privacy / security settings on my social media posts and profile.	1	2	3	4	5
	I know how to create a strong password.	1	2	3	4	5
Social Dimension	I can design and publish a website using web design systems (Weebly, WordPress, etc.)	1	2	3	4	5
	I can write and share on my own blog page or on different blogs.	1	2	3	4	5
	With the help of digital technologies, I can change various images (photography, sound recording and video, etc.) and produce new content.	1	2	3	4	5
	I can effectively use at least one software related to my field (Photoshop, SPSS, Premiere, Office Word, etc.).	1	2	3	4	5

Dijital Okuryazarlık Ölçeği

Doktora kapsamında geliştirilen bu ölçek lisans öğrencileri ve lisans eğitimini tamamlamış bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerini ve alt boyutlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Aşağıda dijital okuryazarlığa dair çeşitli yetkinlikler yer almaktadır. Lütfen verilen yetkinlikleri dikkatle okuyarak kendi düzeyinize uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

Akademik amaçla geliştirilen bu ölçekten toplanan veriler kesinlikle başka kişi ve kurumlarla paylaşılmayacaktır. İçtenlikle doldurduğunuz takdirde doğru verilere ulaşılmasında büyük katkılarınız olacaktır. Hiçbir maddeyi boş bırakmayınız. Göstereceğiniz ilgi ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

	DİJİTAL OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Etik ve Sorumluluk	Günlük hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da kişisel veya yasal haklarımın (mahremiyet, telif, konuşma özgürlüğü vb.) devam ettiğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
	Çevrim içi ortamlarda kendimin ve başkalarının kişisel verilerini (fotoğraf, adres, aile bilgileri vb.) korumak için nasıl davranmam gerektiğini bilirim.	1	2	3	4	5
	Çevrim içi ortamlarda eriştiğim bilgilerin doğru olup olmadığını farklı kaynaklardan sorgulayabilirim.	1	2	3	4	5
	Çevrim içi ortamlarda siber zorbalık (aşağılama, küfür, nefret söylemi vb.) ve istismar gibi davranışların etik ve yasal sorumluluklarının farkındayım.	1	2	3	4	5
	Bilişsel ve ahlakî gelişime uygun olan dijital oyunları ve içerikleri ayırt edebilirim.	1	2	3	4	5
	Çevrim içi ortamlarda yaptığım her şeyin kaydedildiğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
	Dijital ortamlarda telif haklarımın ihlalden doğabilecek etik ve yasal sorumlulukların farkındayım.	1	2	3	4	5
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	Lisanslı yazılım, demo yazılım, korsan yazılım, kötü amaçlı yazılım ve crack kavramlarının ne olduğunu bilirim.	1	2	3	4	5
	Donanım ve yazılım teknolojilerinin ne olduğunu bilirim.	1	2	3	4	5
	Bilgisayarına işletim sistemini kurabilirim/format atabilirim.	1	2	3	4	5
	Bilgisayarına ya da diğer elektronik cihazlarına yazılım veya program yükleyebilirim.	1	2	3	4	5
	Torent, İnternet, World Wide Web (WWW) ifadelerinin ne anlama geldiğini bilirim.	1	2	3	4	5
	Yasaklı İnternet sitelerine erişmek için cihazların proxy/dns ayarlarını değiştirebilirim.	1	2	3	4	5
Günlük Kullanım	e-Devlet uygulamalarını (MHRS, UYAP, vergi&ceza sorgulama vb.) etkin kullanabilirim.	1	2	3	4	5
	Bulut bilişim teknolojilerini (Google Drive, iCloud, Dropbox vb.) günlük hayatta etkin kullanabilirim.	1	2	3	4	5
	Mobil cihazlarda takvimi sadece tarihe bakmak için değil; aynı zamanda anımsatıcı, not alma, etkinlik oluşturma vb. işler için de kullanabilirim.	1	2	3	4	5

	Çevrim içi ortamlarda "video yüklemek/canlı yayın yapmak" gibi etkinliklerde bulunabilirim	1	2	3	4	5
	Rezervasyon, alışveriş, adres bulma vb. gündelik pratiklerde dijital teknolojileri etkin kullanabilirim.	1	2	3	4	5
	Kullandığım bir web sayfasını sık kullanılanlara veya yer imlerine ekleyebilirim.	1	2	3	4	5
Profesyonel Üretim	Dijital teknolojilere dayalı yazılım/uygulama geliştirebilirim.	1	2	3	4	5
	Programlama dillerinden (Java, C, Visual Basic, PHP, vb.) en az birini kullanabilirim.	1	2	3	4	5
Gizlilik ve Güvenlik	Uygulamaların kişisel bilgilerime (konum, rehber, kamera vb.) erişimini kısıtlamayı bilirim.	1	2	3	4	5
	İstenmeyen/spam epostaları ve ortalama mesajları tanıyıp engelleyebilirim.	1	2	3	4	5
	Sosyal ağlardaki paylaşımlarımda ve profilimdeki gizlilik/güvenlik ayarlarımı değiştirebilirim.	1	2	3	4	5
	Nasıl güçlü bir şifre oluşturacağımın farkındayım.	1	2	3	4	5
Sosyal Boyut	Web tasarım sistemlerini (Weebly, Wordpress vb.) kullanarak İnternet sitesi tasarlayıp yayımlayabilirim.	1	2	3	4	5
	Kendi blog sayfamda veya farklı bloglarda yazı yazıp, paylaşabilirim.	1	2	3	4	5
	Dijital teknolojiler yardımıyla çeşitli imajları (fotoğraf, ses kaydı ve video vb.) değiştirip, yeni içerikler üretebilirim.	1	2	3	4	5
	Alanımla ilgili en az bir tane yazılımı (Photoshop, SPSS, Premiere, Office Word vb.) etkili bir şekilde kullanabilirim.	1	2	3	4	5

BİYOTEKNOLOJİ ÇAĞINDA İNSAN VE ETİK: CRISPR TEKNOLOJİSİNİN BİREY, AİLE VE TOPLUM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Elif AKÇAY**
Özhan TINGÖY***

Özet

İnsanın dünyayı anlama ve etrafını keşfetme uğraşı yüzyıllardır devam etmektedir. Bu uğraş insan bedeninin keşfi ile öze yönelirken en büyük yardımcısı da gelişen teknoloji olmaktadır. Bilişim ve teknolojinin hâkim olduğu dünyamızda insanların kendi yarattığı biyoteknolojik sorunlarla başa çıkmaya çalıştığı görülmektedir. Gelişen teknolojinin insan hayatlarından ziyade artık insan bedenine daha fazla etki etmesi ve bu durumun yeterince tartışılmaması söz konusudur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması kullanılmıştır. Bu makalede insanın teknolojiyi nasıl şekillendirdiğinden çok, teknolojinin insana nasıl şekil vermeye başladığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Geçmişteki devrimlerden çok daha hızlı içine sürüklendiğimiz bu biyoteknoloji devriminin olası sonuçlarının, sadece yaşayan kuşağı etkilemekle kalmayıp sonraki tüm nesillerin tamamını da etkileyeceği öngörülmektedir. Araştırmada CRISPR teknolojisi ile insana müdahalenin getireceği genetik ayrımcılık, insan çeşitliliğinin kaybolması, insan haklarının dönüşümü gibi belli etik sorunlar; birey, aile ve toplum açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyoteknoloji, CRISPR-Cas9 Teknolojisi, Etik, Biyoetik.

* Bu çalışma 2020 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı'nda hazırlanan "Biyoteknolojinin Transhümanizm ve Evrim Bağlamındaki Yeri: İnsan Genom Projesi ve Etik Tartışmalar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, elifakcay@marun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2566-7288

*** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, otingoy@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0402-5371

HUMAN AND ETHICS IN THE AGE OF BIOTECHNOLOGY: EVALUATION OF CRISPR TECHNOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF THE INDIVIDUAL, FAMILY AND SOCIETY

Abstract

Human struggle to understand the world and explore their surroundings has been going on for centuries. While this struggle is directed towards the essence with the discovery of the human body, its biggest help is the developing technology. It is seen that in our world where information and technology is dominant, people are trying to deal with the biotechnological problems created by them. It is possible that the developing technology affects the human body more than the human lives and this situation is not discussed enough. Literature review, one of the qualitative research methods, was used in the study. In this article, it is tried to show how technology started to shape people rather than how people shape technology. It is predicted that the possible consequences of this biotechnology revolution, which we have been dragged into much faster than the revolutions of the past, will affect not only the living generation, but also all subsequent generations. In this study, certain ethical problems such as genetic discrimination, loss of human diversity, transformation of human rights, which will be brought about by human intervention with CRISPR technology; It has been handled in terms of individual, family and society.

Key Words: Biotechnology, CRISPR-Cas9 Technology, Ethics, Bioethics.

Giriş

Bilişim çağında modern dünyanın mimarı teknoloji, insanı da yeniden şekillendirmektedir. İnsanla birlikte toplumu, kültürü, tüm norm ve yasaları kökünden değiştirme kapasitesindeki biyoteknolojiler, insan DNA'sıyla birlikte yaşamın da kodlarını ve DNA'sını değiştirmektedir. Biyoteknoloji devriminin olası sonuçları sadece yaşayan kuşağı etkilemekle kalmayacak sonraki nesillerin tamamını da etkileyecektir. Günümüzde ise insan, genleri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada insanın genleri üzerindeki kontrol aracı olan CRISPR teknolojisinin birey, aile ve toplum açısından etik boyutu ele alınmaktadır. En az nükleer güç kadar öneme sahip biyoteknolojilerin insan değişimi üzerindeki etkisi ise göz ardı edilememektedir. Nükleer enerji gibi biyoteknolojinin de kaçınılmazlığı bu konu üzerinde düşünülmesi gerekliliğini göstermekte ve araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Gelecek yüzyıl en büyük devrimlerden birinin eşliğindedir. Üstelik bu teknolojik devrim dijital değil, biyolojik olacak gibi gözükmemektedir. Bilim ve teknolojinin bize

kendimizi değiştirme g¼c¼ verdiği biyoteknoloji alanında gelişen CRISPR teknolojiyiyle ilerleme kaydedilmektedir. Tartışmalı bir genom d¼zenleme tekniği olan 2020 Nobel Kimya Öd¼ll¼ (The Nobel Prize in Chemistry, 2020) CRISPR-Cas9 teknolojisi bize, yaşamın temel yapı taşları üzerinde eşine rastlanmamış bir kontrol sağlamaktadır. Gelecekte bizi bekleyen problemlere şimdiden öngör¼lü çözümler üretmeye çalışmak o an geldiğinde hazırlıksız yakalanmaktan yeğ olacaktır. Bu çalışmanın amacı gelişen teknolojinin insanın sosyal hayatlarından ziyade artık onun bedenine daha fazla etki etmesiyle ortaya çıkan durumun tartışılmasıdır. İnsanın yeniden yapılandırılması, toplumun şu an için geçerli olan ve kabul görmüş tüm ilkelerinin yeniden d¼zenlenmesi anlamına gelebilecektir. Toplum için bu kökten değişim ya biyoteknolojinin tüm yönleriyle insanın iyiliği için kullanılmasına doğru evrilecek ya da insanın kendisine engel olamadığı bilimsel gelişmeleri geçmişte olduğu gibi kötüye kullanmasıyla felakatlere yol açabilecektir.

İnsan geleceği tasvir ederken ya biyolojiyi ya da teknolojiyi kullanıp sınırlarını zorlayarak hayal etmiştir. RDNA, CRISPR gibi teknolojiler dijital çağın ürünleridir. Teknoloji ve dijitalleşme bu tür tartışmaları mümkün kılmaktadır ve bu tür tartışmalar geçmiş yüzyıllarda gündeme gelmeyen birçok şeyi de beraberinde getirmektedir. Gelecek zihinlerimizde bilim kurgu edebiyatı ve filmleriyle inşa edilmekten çok yaşanır hale gelmektedir. Çağımız, geçmişte kurulan hayallerin gerçekleştiğini sıklıkla gördüğümüz bir çağ halini almaktadır. Bunu teknoloji sağlarken biyoteknolojiler de geleceği genetik d¼zen üzerine kurmak yolunda ilerlemektedir. D¼nyanın ve beraberinde insanın, bu hızlı d¼nüşümleri bizi şimdi ve gelecek devrin nasıl olacağını düşünmeye zorlamaktadır. İnsanın kritik bir dönüm noktasında olduğu gör¼lmektedir.

Biyoloji, insan ve teknoloji aracılığı ile her şey gibi değişmektedir. Biyoloji canlı organizmalara odaklanan bilim dalıdır ve yaşam bilimleri olarak da adlandırıldığından cansız d¼nyadan ayrılır. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında biyoloji terimlerini sık sık duymaktayız. Çünkü artık biyoloji bilimindeki şaşırtıcı gelişmeler teknolojinin de yardımıyla insan doğasını şekillendirip müdahale etmeyi mümkün kılmaktadır. Bilimin teknolojik her ilerlemeden sorumlu olması kadar teknoloji de bilimi geliştirmeye devam etmektedir. Teknoloji önce insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamak için mevcutken artık gereksinimlerden doğmamaktadır. Teknoloji, yaratıldıktan sonra kendine ihtiyaç doğurmaktadır.

Teknolojinin evrimsel sürecinde en büyük pay biyoteknolojilere düşmektedir, denebilir. Biyoteknoloji sadece insan için değil tüm canlılar için köklü değişimler sunmaktadır. “En basit haliyle biyoteknoloji, biyolojiye dayanan bir teknolojidir-biyoteknoloji, yaşamımızı ve gezegenimizin sağlığını iyileştirmeye yardımcı olan teknolojiler ve ürünler geliştirmek için hücrel ve biyomoleküler süreçlerden yararlanır” (What is Biotechnology?, 2021). Günümüzün en önemli teknolojileri arasında yer alan biyoteknoloji yaşamın her alanında etkisini göstermektedir. Naisbitt ve Aburdene, “Megatrends 2000” adlı kitaplarında biyoteknoloji için beş ana düşünceye yer vermektedir:

- i. Her ne kadar teknik ve kimi zaman korkutucu bir konu olsa da biyoteknolojiyi görmezlikten gelemeyiz.
- ii. Biyoteknolojiyi yönlendiren de insan düşüncesidir. Ne var ki şu aşamada bile cini(geni) şişenin içine geri sokmak son derece zor bir iştir. Cin(gen) artık dışarıdadır.
- iii. Olup bitenlerin sorumluluğu sırtımıza yüklenmiştir bile.
- iv. Teknoloji, doğasında kötü değildir. Yansızdır. Belirleyici olan, nasıl kullanıldığıdır. Biyoteknoloji zarardan çok yarar getireceğe benziyor, ne var ki neler olacağını da bilmemiz gerekiyor.
- v. Yaşamın kendisini değiştirme sorumluluğunu üstleneceksek, düşünsel açıdan gelişmek zorundayız. Belki de bu sorumluluğu başarıyla yerine getirmek için gerçekten de tedbirli bir biçimde ve ağır adımlarla ilerlememiz gerekiyor (Naisbitt ve Aburdene, 1991).

Bugün Naisbitt ve Aburdene’in fikirleri biyoteknolojinin CRISPR teknolojisi ile girdiği yeni yol ayrımında onun görmezlikten gelinemeyeceğini kanıtlamış ve düşünsel yeterliliği tartışmalı olan insanı, böyle bir teknoloji karşısında bilinmezlikle baş başa bırakmıştır. Biyoteknolojiler canlıya ve en önemlisi kendi türümüze bakışı değiştirmektedir. İnsandaki eşsiz ve teklik duygusu teknoloji ile sınanmaktadır. İnsan ve makine arasındaki çizgi bulanıklaşırken bir yandan da teknoloji aracılığı ile bedene içeriden tahrip devam etmektedir. Biyoteknoloji sayesinde biyolojinin direncini kıran insan, geleceği için gözlerini göklerden kendi bedenine çevirmektedir. Biyoteknoloji, İnsan Genom Projesi’nin çıktılarından en çok yarar sağlayan bilim olmuştur. Biyoteknoloji; gen mühendisliği ve genom projeleriyle gelecekteki insan yaşamını değiştirme potansiyeline sahiptir.

Yaşam kodunun sadece okunabilir değil aynı zamanda programlanabilir olduğu da görülmüştür. Bu kod bilim insanları tarafından kırılabilir potansiyeli taşıırken teknoloji ve mühendislik ile de yönlendirmeye açıktır. 21. yüzyıl için çokça tartışılan teknolojilerden üçü nanoteknoloji, süper yapay zekalar ve genetik mühendisliği olmaktadır. “Genetik mühendisliği, bir organizmayı veya organizma popülasyonunu değiştirmek için DNA veya diğer nükleik asit moleküllerinin yapay manipülasyonu, modifikasyonu ve rekombinasyonudur” (Britannica, 2021).

Bütün canlılar hücrelerinde DNA taşır. Bu sebeple genetik mühendisliği türü ne olursa olsun her canlı üzerinde değişimi mümkün kılar. Genetik mühendisliği, rekombinant DNA teknolojisi kullanılarak bir organizmanın genomunun bilerek yapılan manipülasyonudur. Bilişim ve teknolojinin hâkim olduğu dünyamızda, insanların kendi yarattığı biyoteknolojik sorunlarla başa çıkmaya çalıştığı görülmektedir. Genetikteki ilerlemeler artık kişinin genomunu kolayca düzenlemeye izin vermektedir. Herkesi ilgilendiren, toplumsal bir sorun olabilme potansiyeli taşıyan genetik mühendisliği aslında bir genin ne olduğu bilinmeden çok önce de insan hayatında vardı. Özellikle kalıtımın gizemlerinin çözümü Aristoteles’in, “History of Animals” (Hayvanların Hareketleri Üzerine) adlı eserine kadar eskiye götürülebilmektedir. İnsan genetiğinin kurucu metni olarak kabul gören bu eserde Aristoteles şöyle der:

“Ve topaldan topal, körden kör, deforme anne babadan deforme çocuklar dünyaya gelir. Genel olarak söylersek, çocuklar sık sık anne babalarındaki anormal büyümüş dokular veya kalıcı izler gibi doğaya aykırı özellikleri alır. Bu tür özelliklerin üç kuşak boyunca aktarılmış olanları bilinmektedir” (Aristotle).

Aristoteles’in, kalıtım için üç kuşak aktarılabilirdiğini yazdığı eserden sonra ise Mendel ve bezelyeleri, modern genetik biliminin öncüsü olmuştur. Biyolojiye olan ilgiyi canlandıran genetik mühendisliği, genetik yapıları değiştirmek için bir dizi teknoloji kullanır. Modern biyoteknolojinin birçok biçimi DNA teknolojisine dayanır. DNA teknolojisi, DNA’nın dizilmesi, analizi, kesilmesi ve yapıştırılmasıdır. İnsanlar bu konunun basit olmadığını ise oldukça farkındadır. İnsanı daha bilinir kılmanın yanında genetik, bir insan tanımı yapmayı daha da zorlaştırmaktadır. Biyoteknolojiler sayesinde “İnsan genomunu anlama ve manipüle etme kapasitemiz, kafamızdaki ‘insan’ mefhumunu da değiştirecektir” (Mukherjee, 2018, s. 12).

Nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojisi ve bilişsel bilim hızla ilerlemektedir. NBIC teknolojilerin arasında insan bedeninin yeniden yapılandırılmasıyla genetik mühendisliği yapay bir evrimden bahsedilmesini mümkün kılar. Nükleer teknolojiye karşı çıkılması gibi biyoteknolojiye karşı da oldukça muhalefet söz konusudur. Fukuyama'da biyoteknolojinin yaratacağı en önemli tehdidi insan doğasını değiştirebilme ve böylelikle bizi posthuman bir tarihsel döneme taşıyabilme olanağının mevcudiyeti olarak sunmaktadır (Fukuyama, 2003, s. 7-8). Hastalıklara son verme, bedenleri yeniden programlara ve ölümü engelleme potansiyellerine sahip genom mühendisliği, etik endişeleri artırmaktadır.

Hangi genin hangi özellikler ile ilişkili olduğunu bulabilmek için insan genomları taranmaktadır. Zekâ gibi özellikler çok sonranın adımları da olsa gen düzenleme araçlarının bunu mümkün kılma ihtimali artık vardır. “Doğadaki genetik değişimin şoför koltuğunun boş” (Mukherjee, 2018, s. 433) olması değil, o koltuğa teknoloji aracılığı ile bir insanın geçmesi korkutucu gelmektedir.

Biyoteknolojideki gelişmeler biyolojik bir devrim olarak adlandırılmaktadır. Artık genetik mühendisleri gen editleme teknolojileri sayesinde insan genomunun herhangi bir yerinde son derece hassas değişiklikler yapabilmektedir. Genetik modifikasyon, genlerin çıkarılması, değiştirilmesi, eklenmesi veya genlerin ekspresyonunun değiştirilmesi için DNA rekombinasyon tekniklerinin kullanılmasıdır. R-DNA teknolojisi DNA moleküllerinin laboratuvar ortamında parçalanıp yeniden birleştirilmesini sağlayan teknolojidir. R-DNA yaşambilimi bir teknoloji haline getirmiştir (Rajan, 2012, s.18).

Yaşamın kendisini ilgilendiren bu teknolojiler genlerle bir bilye gibi oynayabilmeye imkânı vermektedir. Fakat bu oyun domino etkisi misali olumsuz sonuçları peş peşe getirebilmektedir. Doğanın ve doğal olanın sonu biyoteknoloji ile yaklaşmaktadır. Habermas'a göre doğup yetişen ile yapılıp edilen arasındaki alışıldık ayrım biyoteknoloji eliyle ortadan kaldırılacaktır: “Türlerin tesadüf eliyle yönlendirilen evrimi, gen-teknolojisinin ve buna bağlı olarak kendi sorumluluğumuz içine giren edimlerin müdahale sahasına dahil olduğunda, yaşam dünyasında halen katı bir kategorik ayrıma sahip olan insan eliyle yapılan ile doğal olarak büyüyüp gelişen arasındaki fark ayrımsızlaşır” (Habermas, 2003, s. 76). İnsan doğadan oluşturduğu oyuncağı olan teknolojiyle insan türünü doğal seçilimden kurtarmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada etik, tıp etiğinden farklı olarak yeni biyoteknolojilerin genler ve henüz insan dünyaya gelmeden yapılan ve yapılacak olan modifikasyonları ifade etmektedir. Tüp bebek (in vitro fertilizasyon), doğum öncesi testler, doktor hasta ilişkileri ve doktorların sahip olması gereken erdemler, hasta hakları gibi etik sorunlar bu çalışmanın konusunu oluşturmamaktadır.

1. CRISPR-Cas9 Teknolojisi

CRISPR adı verilen bir teknoloji bize yaşamın temel yapı taşları üzerinde eşine rastlanmamış bir kontrol sağlamaktadır. Genetik araştırmalarında devrim niteliğinde olan CRISPR'ın biyoloji ve biyoteknolojiyi ele geçirdiği söylenebilmektedir. Bilim insanları CRISPR çağında her gün yeni bir organizma üzerinde deneylerini sürdürmektedir. Basit ve verimli gen düzenleme aracı olan CRISPR, Kümelenmiş Düzenli Aralıklı Kısa Palindromik Tekrar Dizileri (Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats) ifadesinin kısaltmasıdır. Genetik mühendislik aracı CRISPR-Cas9 sayesinde bir canlının tüm DNA'sı düzenlenebilir kılınmıştır. İstenmeyen genlerin çıkarılıp istenilenlerle değiştirme yöntemine dayanan CRISPR teknolojisinin yaratılmasına yardımcı olan Doudna, onu şöyle açıklamaktadır:

“CRISPR, ana işlevinden ötürü tasarım eseri bir moleküler makas olarak betimlenebilir: Bu işlev, özgül yirmi harflik DNA dizilerine isabetle yanaşıp ikili sarmalın çift ipliğini kesip ayırmaktır. Ancak, bilimcilerin bu teknoloji sayesinde elde edebileceği gen düzenleme sonuçları fevkalade çeşitlidir. Bu sebeple, CRISPR'ı makas olarak değil de İsviçre çakısı olarak betimlemek daha isabetli olacaktır: Tek bir moleküler makinenin eyleminden türeyen bir dolu işleve sahip bir alet” (Doudna ve Sternberg, 2018, s. 101).

CRISPR-Cas9, bugüne kadarki en etkili gen düzenleme tekniğidir. DNA'nın üç milyar harfinden birini değiştirebilecek CRISPR ile canlıları modifiye bir gelecek beklemektedir. Bu teknoloji, bazı bakterilerin doğal yeteneklerine dayanmaktadır. Gen terapisinin alt kümesi olarak görebileğimiz CRISPR- Cas9, insan tarafından geliştirilmiş bir araç olmasa da onu programlamayı başaran insandır. Her organizmada işe yarayan ve her geni düzenlemeye imkân veren CRISPR farklı organizmalarla çalışan biyologların kullandığı başlıca araç olmuştur. Cas9 ise “CRISPR associated” (CRISPR

ilişkili nükleaz-9) anlamındaki protein ailesini temsil etmektedir. “Sanki CRISPR, cas genleriyle birlikte evrimleşmiş” (Doudna ve Sternberg, 2018, s. 69).

Doudna ve ekibi Cas9'un uygun RNA ile herhangi bir organizmanın DNA'sını DNA'nın belirlenmiş bir kısmında kesebildiğini keşfetmiştir. Doudna Cas9'u, kusursuz bir bakteri silahı, hızla ve inanılmaz isabetle vuran virüs güdümlü bir füze olarak nitelendirir (Doudna ve Sternberg, 2018, s. 83). Bir bakteri bağışıklık sistemini gen değiştirme teknolojisine dönüştürmeyi başaran Doudna ve arkadaşları, bu keşiften sonra sırada bekleyen soruyu sormak için vakit kaybetmemiştir: “Eğer bakteriler, özgül virüs DNA'sı dizilerini kesecek şekilde Cas9'u programlayabiliyorsa, biz araştırmacılar, tahmin ettiğimiz gibi başka DNA dizilerini (virüs DNA'sı olsun ya da olmasın) kesmesi için Cas9'u programlayabilir miydik” (Doudna ve Sternberg, 2018, s. 83)?

Doğuştan gelen genetik özelliklerle kısıtlandığımızın düşünüldüğü bir dünya da CRISPR sisteminin kolaylığı bilim dünyasında hızla yayılmasına sebep olmuştur. Tüm bilim insanlarının daha kolay kullanımlı ve ucuz olan bu teknolojiye ulaşabiliyor olması CRISPR'ın gücüne bir de eşitlik katmaktadır. Gezegeni, içinde yaşayan tüm canlılarla değiştireceği düşünülen bu teknoloji kökten bir dönüşüm sunmaktadır. Darwin evrimi dinin tekelden çıkarırsa da tamamen insanların eline de bırakmamıştı. İnsan artık CRISPR teknolojisi sayesinde kendi evrimini kontrol etme gücüne sahiptir. Evrim daima neyi daha iyi yapabileceği ile ilgilenmiştir. Fakat doğa için iyi olan her zaman güçlü ya da büyük olan olmamıştır. Artık kör evrimin bilinçli olarak isteklerimizce yönlendirilebileceği bir teknolojiye sahibiz. Burada evrime müdahale, Walker'ın deyimiyle “evrimin evrimleşmesi” söz konusudur (Walker vd., 2019, s. 36). Darwin'in bahsettiği doğal seleksiyon şimdi yapay seleksiyon olmaktadır. Kontrol edilemez kabul edilen doğal seçim üzerinde müdahale ve denetim açık hale gelmektedir.

CRISPR-Cas9 gibi tam potansiyellerini yavaş yavaş görmeye başladığımız genom düzenleme araçları güncel gelişmeler arasında çok yönlü teknolojiler olarak yer almaktadır. Hastalığa neden olan genetik hataları düzeltebilmenin yanında CRISPR; yok olmuş türleri diriltebilme, daha sağlıklı gıdalar yaratabilme, gezegenin en tehlikelileri olarak görülen sivrisinekler gibi türleri değiştirme ya da tamamen yok edebilme ve hastalığa neden olan mikropları ortadan kaldırabilecektir. Doğal seçim yerine mühendislik, tasarım ve teknoloji ile belirlenecek olan evrimsel bir sürecin başındayız.

Seçilimin yerini seçimler alırken kişi hakları nasıl korunacak ve eşitlik sağlanacak, bunun üzerine düşünülmektedir.

2. Gen Düzenlemenin Kalıcı Hale Gelmesi: Somatik ve Germ Hattı Hücre Düzenlemeleri

CRISPR'ın riskli bir teknoloji olduğu her kesimce kabul edilmektedir. Geleceğimizi tanımlayacak başlıca teknolojilerden olan CRISPR-Cas9, aynı zamanda insan germ hattını modifiye etmek için de kullanılabilir. Gen tedavisi veya terapisi genetik hastalıkların iyileştirilmesi amacıyla hastaya DNA aktarımı yapılmasıdır. Gen tedavisi, Kistik fibrozis, Huntington gibi birçok genetik rahatsızlık için umut vadeden bir tedavi seçeneği olabilmektedir. Nakil yapılan hücre türleri düşünüldüğünde iki tip gen tedavisi mevcuttur: Gen transferi olarak da bilinen somatik (beden hücresi) gen tedavisinde yapılan uygulamalar kalıtsal değildir. Yani değiştirilen özellik hastanın çocuklarına geçmez, bir sonraki nesle aktarılmaz. Fakat germ-hattı (üreme hücresi) gen tedavisi yumurtalık ya da sperm üzerinde yapıldığından hastanın çocuklarına ve nesilden nesle aktarılabilir.

İnsanlarda genetik modifikasyon diğer organizmalardan daha tartışmalıdır. “Yirmi beş yıl önce bile, hiçbir genetik uzmanı, gen dizilimi, moleküler genetik ve bilgisayarlardaki atılımların bizi bugün olduğumuz yere koyacağını düşünmemişti. Germline mühendisliği hakkındaki asıl soru, teknolojinin uygulanabilir olup olmayacağı değil, ne zaman ve nasıl yapılacağıdır” (Stock ve Campbell, 2000, s. 5). Germ hattı mühendisliği için iki görüş ayrılığı söz konusudur, denebilmektedir. İlki ne olursa olsun hastalık önlemenin dışında asla etik olmayacağından kullanılmaması gerektiğinden yanadır. İkinci görüş ise bilim insanlarının düzenlemeler, katı yönlendirmeler yahut geçici ertelemelerle bunun kullanılabileceği fakat ancak ileride, faydalarının dezavantajları önüne geçmeye başladığındadır. Aslında germline genetik modifikasyonunda yapılan şey bireyi değiştirmekten ziyade ne olacağına karar vermektir.

Kusursuz insan yaratma isteğinin getirdiği bu gen düzenlemesi, gelecekteki insanın kişisel haklarına müdahaledir. Hayvanlarda çoktandır uygulanmasına rağmen germline modifikasyonlarının insan üzerinde doğuracağı bilimsel, sosyal, güvenlik ve etik nedenler bilinmediğinden resmi olarak uygulanmamaktadır. “Üreme için germline düzenlemesinin

kullanılması 40'tan fazla ülkede yasalar ve Avrupa Konseyi'nin bağlayıcı uluslararası antlaşması ile yasaklıdır” (Human germline engineering, 2021). Toplumsal adaletin bu teknoloji karşısında nasıl sağlanacağı büyük belirsizlik konusudur. İlk başlarda maliyeti bol olacak bu yöntemlerden sadece zenginlerin yararlanabileceği ya da ucuzlayıp herkese ulaştığında nasıl kullanılacağına önüne geçilemeyeceği tartışılmaktadır. Hastalıklardan kurtulmayı, yeni bir süper elit grup yaratma düşüncesi bastırmaktadır. Neyin kabul edilebilir neyin olmadığını belirlemenin yanında bunları belirleyecekler de büyük önem arz etmektedir. Neyin hastalık neyin kusur olduğuna kim karar verecektir? Hükümetler mi, doktorlar mı, anne babalar mı yoksa şirketler mi? Bu teknolojilerle kendimizi ne ölçüde dönüştüreceğimizi öngöremesek de bu gücü elimize almaya başladığımız bir gerçektir.

3. CRISPR İkizleri

CRISPR'ın cini, Naisbitt'in çok önce biyoteknolojinin gelişimi ve gen teknolojileri için bahsettiği şişeden bu sefer ikiz bebekler yoluyla çıkmayı başarmıştır. CRISPR sözü konusu olduğunda, belki de en tartışmalı konu, “CRISPR ikizlerinin” doğuşu olmuştur. Çin'de doğan CRISPR bebekleri bu konuyu her zamankinden daha acil hale getirmiştir. “Bilim bunu yapabilir” ya da ‘bilim şunu yapamaz’ cümleleriyle sık sık karşılaşılır; ama hiç kuşkusuz, bir şeyi yapabilecek veya yapamayacak olan, bilim insanının kendisidir. [B]ilim insanları da birer insandır” (Mayr, 2008, s. 109). Ve insan yapabilir olduğu şeyi sonunda mutlaka yapmaktadır. 25 Kasım 2018'de He Jiankui¹, Lulu ve Nana takma adları ile bilinen genetik olarak düzenlenmiş ilk insan bebeklerinin dünyaya geldiğini duyurmuştur. Anne karnındaki HIV'li bebeklere CRISPR-Cas9 uygulaması yapan He Jiankui, ilk tasarım bebekleri üretmiştir. Somatik hücrelerle sınırlı olup kalıtsal olmayan genom düzenleme, ikiz kızlarla birlikte germline düzenlemeler için yeni bir başlangıç olmuştur. Southern Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nden (Southern University of Science and Technology) Çinli araştırmacı Jiankui ve ekibi CRISPR teknolojisini, ikizleri çok az kişide doğuştan var olan HIV enfeksiyonuna direnç oluşturmak amacıyla CCR5 genini silmek için kullandıklarını bir YouTube videosuyla dünyaya duyurdu. Teknoloji eksik ve

---

¹ Çinli bilim insanı He Jiankui, etik ve bilimsel normları görmezden gelip CRISPR/Cas9 teknolojisini yasadışı kullandığı gerekçesiyle Shenzen'deki bir mahkeme tarafından üç yıl hapis cezasına ve 3 milyon yuan (430.000 dolar) para cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca araştırma ekibinde yer alan Zhang Renli adlı bilim insanı da iki yıl hapse mahkûm edilmiş ve 1 milyon yuan (143.000 dolar) para cezasına çarptırılmıştır.

riskler kontrol edilemezken genetiği değiştirilmiş bebekler üretmek, birçok bilim insanı tarafından kınama ile karşılanmıştır. İkizler üzerinde uygulanan işlemlerin ne gibi etkilere sebep olduğu ya da olacağı ikizler büyüdükçe ve geliştikçe ortaya çıkacaktır. Bir gen birden fazla özelliği etkileyebilirken çevreye bağlı gelişecek mutasyonlarla da farklı sonuçlar gözlenebilir. Belirsizliklerin hâkim olduğu süreçte bilim insanları ikiz bebeklerden sonra germ hattı düzenleme konusunda küresel bir moratoryumu çare olarak görmektedir (Lander vd., 2019, s.165).

4. Biyoteknoloji Üzerine Etik Tartışmalar

Teknoloji aracılığı ile genomlarda yapılan istilanın sınırlarının belirlenmesi gibi birçok konu aciliyetini korumaktadır. Biyoteknoloji bütünden ziyade bütünü oluşturan parçalara yüklenen anlamı artırmıştır. Canlı organizmalar üzerindeki genetik değişimlerin hız kazanması, CRISPR teknolojisi ile insan türünde gerçekleştirilen germ hattı düzenlemesiyle doğan tasarım bebekler durumun hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Pek çok diğer teknoloji gibi genetik araştırmalar, nasıl kullandığımıza bağlı olarak bir umut kaynağı ya da yıkımımızın sebebi olabilir. Biyoteknolojinin tüm iyi yanlarından ziyade karanlık bir tarafının olduğu da kabul edilmelidir. İnsanlık tarihine baktığımızda yıkıcılık, yapıcılıktan daha fazladır. Sonraki nesillere aktarılacak müdahaleler sonuçları geri alınamayacak daha büyük problemlere yol açabilir.

Teknolojik dönüşümler toplumu da doğayı da tek tek bireyi de yeniden şekillendirmektedir. Teknoloji ve dijitalleşmenin mümkün kıldığı bu tür çalışmalar geçmişte insanların düşünmek zorunda kalmadıkları birçok şeyi düşünmek zorunda bırakmaktadır. Bilişim toplumunda insanların sorunları da teknolojik temelli evrimleşmektedir. Teknoloji ne kötü ne iyidir. Her şey onu kullanana bağlıdır. Çünkü teknoloji değil insan yaptıklarından sorumlu olacak bir canlıdır. “Teknolojinin etiği yok. Bu yüzden, yaşamlarımızın en mahrem yerlerine, biyolojik süreçlerimize bu kadar müdahil olması tartışılmalı” (Leonhard, 2018, s. 14). Teknolojinin etiği olmayabilir fakat insanlık etiğe muhtaçtır. Teknoloji etik, kural ve inanç tanımasa da her toplum ve onu oluşturan birey bunlara dayalıdır.

Teknoloji etik için her zaman bol malzeme çıkaracak bir alan olacaktır. Var olan yasaların değişime uğraması bir yana yeni etik ilkelerinin teknoloji hızına ayak uydurması

gerekmektedir. Biyoteknoloji konusunda ise biyoetik ilkelerin güncelliğini koruması ve biyoteknolojinin ahlaki boyutu önem arz etmektedir.

5. Canlı Etiği: Biyoetik

Biyoetik tüm yaşamı, tüm organizmaların hayatını konu edinmektedir. Biyoetik, etik kaygıların biyolojik bilimlere uyarlanmasıyla geniş bir alana hitap etmekte ve biyoteknolojiler biyoetik sayesinde daha kapsamlı ele alınmaktadır. Biyoetik terimi Hollandalı biyokimyacı Van Rensselaer Potter tarafından, 1971 yılında icad edilmiştir (Bazıları ise Washington, D.C.'deki Kennedy Enstitüsü üyeleri tarafından kullanıldığını söylemektedir) (What is Bioethics?). Son zamanlarda artan biyoteknolojik yeniliklerin insani boyuttaki sonuçlarını anlamamızı sağlayan biyoetik, yaşamlar üzerindeki etik kurallar bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Biyoetik genellikle insan onuru, adalet, eşitlik, bütünlük, ortak değerlerin yaratılması, dayanışma, insanın kaderi üzerindeki söz sahipliği, özgürlük ve özerkliğe saygı gibi ilkeler (Bioethics Core Curriculum, 2008) etrafında şekillenmektedir.

Canlı etiği anlamını taşıyan biyoetik, canlı bilimleri alanında, insanların tutum ve davranışlarının iyi veya kötü yönden değerlendirilmesi üzerine yapılan çalışmalardır (Metin, 2010, s. 1). Doğumundan itibaren olasılıklarla dolu geleceği bekleyen insan çevre etkisiyle kendini geliştirmeye, karakterini şekillendirmeye açıktır. Genler çok büyük bir kontrolün sahibi de olsa çevrenin insan üzerindeki etkisi de göz ardı edilemezdir. Bu durumda ilk başta genlere yapılacak müdahale ile kişinin olabileceği şeylerin seçenekleri daraltılacakken aslında çevre de etkisiz hale getirilecektir. Sınırlarından arındırılmaya çalışılan insan ilk evrede sınırlandırılmış ve hayatta yapabilecekleri ve olabileceği netleştirilmiş bir hayata başlayacaktır. Bu durumda buna karar veren kişiler üzerinde bir yaptırım olup olmayacağı yahut kişinin büyüdükçe bunu psikolojik olarak nasıl karşılayacağı bilinmemektedir. Her halükârda artık insanı tasarımcısından hesap sorabilecek bir gelecek beklemektedir.

Tüm sorunları teknolojiyle çözüme kavuşturan insan “Tanrı’yı oynamak” ile suçlanmaktadır. Bunca zaman yaşanan şeylerin sorumluluklarından Tanrı bahanesiyle sıyrılan insan şimdi teknolojinin getirisinden en çok, sorumlulukları kendi almak zorunda kalacağı için korkmaktadır. Bir insanın diğer insanları tasarlama ihtimali ürkütücü

gelmektedir çünkü tesadüfler özgür seçimlere dönüştüğünde tüm sorumluluk insana ait olacaktır. Peki bu sorumluluk, devletlerin mi ebeveynlerin mi yoksa bireyin kendisinin kendi bedeni üstünde istediğini yapabilme, tasarlama hakkına mı dönüşecektir, bilinmez. Kör rastlantıların insanı belli biçimlere sokması doğal karşılanırken insan akli tepki toplamaktadır. Çünkü yaygın inanç, insandansa doğanın kötüye izin vermeyeceği yönündedir. “Tanrı’yı oynamak aslında ateşle oynamak anlamına gelir. Ama biz ölümlüler tehlikeli keşiflerin koruyucu azizi Prometheus’tan beri tam olarak hep bunu yaptık. Ateşle oynayıp sonuçları kabul ediyoruz, çünkü öbür türlü hep sorumsuz korkaklık olacaktır” (Dvorkin, 1999).

İnsan kendi istemediği durumlarla karşı karşıya kaldığında Tanrı gibi, doğa gibi suçlayacak bir şeyleri hep bulmuştur. Tanrı’yı oynamak fazla abartılı bir ifade de olsa inananlar için teknolojinin gücünü belli eden bir deyim gibi akıllara kazınmıştır. Tanrı’yı oynamanın ahlaken yanlışlığı insanlar arasında yaygın bir savdır. “Frankenstein” tarafından yaratılan canavarla bir tutulan durum, olası zararlara dikkat çekmek için yaygınca kullanılmaktadır. Ünlü bir korku klasiği ve bilim kurgu olan Frankenstein’da yaratma eylemi açıkça bilim insanının eline geçer ve insanın Tanrı’ya karşı bir meydan okuması, onun taklidi şeklinde yorumlanır. Tanrı’nın işine karışmanın, canavarın çirkinliği ve kötülüğü ile hiç de iyi sonuçlara sebep olamayacağı gösterilmektedir. Evrim teorisiyle kibrini bir kenara bırakmak zorunda kalan insan, yarattığı teknolojinin gücü ve biyoteknolojiyle yapabilecekleri ile bu kibri canlandırmaktadır.

Kavramlar çok ciddi dönüşümlere uğrarken ilk sıraya kendini değiştirmekle başlayan “insan” geçecek gözükmektedir. İnsanın geleceği de insan tanımının ne olacağı da belirsizliğini korumaktadır. Biyo-kültürel bir varlık olarak insanın canlılar dünyasındaki yerinde net bir tanımlı yapılamamaktadır. Sahip oldukları ya da olmadıkları üzerinden genellemelere varılan tanımlar çeşitlilik göstermektedir. “Bir materyalist ve bir spiritüalist, sodyum klorür kristalini aynı şekilde tanımlar. Oysaki insan üzerinde bir anlamaya varamazlar” (Carrel, 2019, s. 23). Geçmişten günümüze uzanan değişim sürecinde insan günümüzde teknolojikleşen hayvan olmaktadır. İnsan olarak kim olduğunuzda genetik, inanılmaz derecede rol oynamakta fakat kim olduğunuzu farklı tecrübeler de şekillendirmektedir. Eğer genetik determinizmin savunduğu gibi fiziksel ve davranışsal fenotipleri genler belirliyorsa söz konusu bir genetik değişimde insan kimliği de değişecektir, denebilir. Fakat genetik determinizm doğru olsa bile insan dışarıdan

müdahale ile kimliğinin değişeceğini düşündüğünde aklına, bu müdahale olmasaydı da ihtimal dahilindeki mutasyonlarla neleri kaybedip “ne olarak” kaldığı gelebilecektir. Kontrolsüz bir mekanizmanın varlığı mı yoksa insan etkisi mi türümüz için daha tahammül edilebilir olacaktır, görülecektir.

CRISPR gibi teknolojilerle türümüzü şimdiki haline getiren şey olduğuna inanılan genler üzerinde birçok değişiklik yapma imkânı doğmuştur. “Genler bireyleri oluşturur, bireylerin belirli tercihleri ve davranışları vardır, tercihlerin ve davranışların toplamı kültürü oluşturur, o hâlde genler kültürü oluşturur” (Lewontin, 2015, s. 26). CRISPR teknolojisi ile bu mantıksal yürütme, genlerini değiştirmeye başlayan insan önce kendini, sonuçta kültürü ve her şeyi de değiştirecektir, şeklinde ilerletilebilmektedir.

İngiliz filozof Thomas Hobbes tarafından ortaya atılan "Theseus'un gemisi", felsefe tarihinin ünlü paradokslarındandır. Buradaki soru geminin değiştirilmedik hiçbir parçası kalmadığında da hala aynı gemi olup olmadığıdır. Genetik mühendisliği de insana kendi parçası olan genlerin değişimini sunmaktadır. Bir gün tüm genlerin değiştirilebilir olması sonunda insanı farklı kılacaktır çünkü bir gemi parçasının gemiye görünüş olarak aynılık vermesi ile bir insanın genlerinin etkileri sonuç olarak sadece şeklen kalmayacaktır. Bu bağlamda genlerini değiştiren insanın tanımını da beraberinde değiştireceği söylenebilmektedir.

İnsanın neyin değişmeyeceği ya da değişmemesi gerektiği ise bir diğer etik sorun olmaktadır. İnsan daha kötü hale gelmeden daha iyiye ulaşmayı arzuladığı teknolojiye bel bağlamıştır. Bilgisayar teknolojileri insan değişimini hızlandırmakta ve hiç olmadığı kadar kolaylaştırmaktadır. İnsanların kendilerine yüklenen eşitsizliklerin birçoğunu genetik mühendisliği ile aşabildiği bir dünyada artık bildiğimiz insan türünün kalmayacak olması ironidir. Bu bağlamda genetik teknolojilere temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Daha iyi için feda edilenlerin bizi iyi kılıp kılmadığı bilinmemektedir. Stevens’in dediği gibi, belki de “Kusurlar bizim cennetimizdir” (Stevens, 1954, s. 193). “İnsan olmak” kavramının uğrayacağı mutasyonu ve insan türünün nasıl şekilleneceğini sınırlandırmak, günümüz insan türünün elindedir.

6. CRISPR: Birey, Aile ve Toplum Açısından Tartışılması

Erken ve sorumsuzca nitelendirilen CRISPR ikizleri deneylerinden sonra teknolojinin bilinmeyen güvenlik tehlikesinden ziyade yeni bir tartışma da alevlenmişti:

İnsan germ hattı düzenlemelerinin ahlaki boyutu. Genetik bir hastalığın taşıyıcısı olduğunu bilen insanlar senelerdir uygulanan preimplantasyon genetik tanı seçeneğine zaten sahiptir. PGD ile tüpte döllenmiş embriyodan alınan hücre genetik hastalıklara karşı test edilip sağlıklı olanlar kadına transfer edilmektedir. Fakat aynı teknoloji embriyonun cinsiyet ve göz rengi gibi tespitleri içinde kullanılmaktadır. Bu teknoloji geliştikçe genetik raporlar almak da gelişecektir. Gelecekteki kişilerin genomlarını nesilden nesle aktarılacak şekillerde değiştirmek birçok uluslararası yasaya ve birçok kişinin etik kurallarına göre yanlıştır. Doğaya söz geçirmeye başlayan insan kendi bedeninde de sonuçları ciddi de olsa değişimler yapmaktadır. Bu değişim üç aşamada gerçekleşmektedir denilebilir:

- i. Dış görünüşü değiştirmek: En basit, en eski ve hızlıdır. Estetik operasyonlar, lens kullanımlarıyla gözde yapılan değişiklikler, saç renginin değiştirilmesi vb. birçok fiziksel olayı kapsar.
- ii. Transhümanizmin hararetle savunduğu, insan bedeni için daha iyiyi hedeflediği makine insan eklentilerinden oluşan bedenler için değişimler: İnsan 2.0
- iii. Bugün biyoteknolojinin bedene içeriden genlere müdahalesi ile başlayan değişim: Kalıtsal değişiklikler.

Genlerimiz üzerinde yaptığımız değişikliklerin sonuçları, bedenlerimiz üzerine yaptıklarımızdan çok daha farklı olacaktır. Dünyanın en büyük bilimsel araştırma sponsoru olan Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH), insan embriyolarında CRISPR kullanan çalışmalara fon sağlamazken kalıtsal olacağından germ hattı düzenlemelerinde de CRISPR kullanımına karşıdır (Wolinetz ve Collins, 2019). CRISPR aracılığıyla genom düzenleme teknolojisini geliştirme sürecine liderlik eden bilim insanlarından Jennifer Doudna dahil birçok bilim insanı onun, insan üreme hücrelerinde kullanımı için çok erken olduğunu vurgulamaktadır:

“CRISPR teknolojisini, insanoğlunun gelecek nesillerinin genomunu kalıcı olarak değiştirme amacıyla kullanmaktan sakınmalıyız; en azından üreme hücrelerini düzenlemenin doğuracağı meseleler hakkında daha fazla kafa yorana kadar. [O] sınırı aşmadan önce iki kez düşünmeliyiz. Sonra bir kez daha düşünmeliyiz” (Doudna ve Sternberg, 2018, s. 167-168).

Biyoteknolojilere korkuyla yaklaşan insanlar temelde “geri getirilemeyecek” paydasında birleşmektedir. Bu kalıtsal aktarım germ hattı düzenlemeleriyle tartışılmaktadır. İnsanlık, insan germ hattı genetik modifikasyonu ile ilk kez CRISPR deneyleri sayesinde karşı karşıya kalmıştır. Genetiği değiştirilmiş insanların fantezi

kitaplarından gündelik yaşama geçişi sağlanmıştır. CRISPR, insan üzerinde genetik modifikasyonun mümkünlüğünü ikiz bebekler ile kanıtlamış, böylelikle genetik mühendisliğin etiği, geleceğin değil günümüz konusu olmuştur.

Aşağıda sırasıyla; toplumlarda genetik ayrımcılık, gen terapisinde iyileştirme ve geliştirme kavramları, genetik çeşitlilik ve tek tipleşme, hakların genetik müdahale ile dönüşümü ve dijital etik zorunluluğu başlıkları altında etik problemlere değinilmiştir.

Toplumlarda genetik ayrımcılık: Toplumlar kişiler arasında her zaman belli eşitsizliklerin olduğu yer olmuştur. İnsanın toplum içinde dini, siyasi, etnik, ekonomik ayrımlara maruz kaldığı bilinmektedir. Şimdi genetik özelliklerin hâkim olduğu bir ayrımcılıktan söz edilmektedir. Genetik mühendisliğinin beraberinde getireceği problemlerden biri de yeni bir sınıf ve sınıfsal eşitsizlik yaratımı olarak görülebilmektedir. Batukan'a göre, "Sayborglar geleceğin toplumunda ayrı bir toplumsal sınıf oluşturmaya adaydır. Aynı biçimde androidlerin farklı modelleri, insanla bütünleşmiş olanlar (yarı robot/ yarı insan), robot uzuvlara sahip insanlar (örneğin robot kollara ve bacaklara sahip işçiler), genetik olarak yükseltilmiş insanlar ve normal insanlardan oluşan sınıflar olacaktır" (Batukan, 2017, s. 25).

Kullanılacak genetik bilgiler ve üretilen yeni ifadeler bu sınıfları belirginleştirecektir. Yeni türler ile eski insanların aynı ortamı paylaşması zamanla güçsüz tarafın güçlü ve ideal tarafa dönüşümü ile sonlanabilecektir. Biyoteknolojinin beraberinde toplumsal bir sınıf yaratması çok yakın bir gelecektir. Zaten var olan birçok toplumsal eşitsizliğin bu teknolojilerle daha da açılacağı korkusu hakimdir. "Gen tedavisinin kusursuz bir şekilde uygulanacak düzeye ulaşması yepyeni sorunları da beraberinde getirecektir. Gen tedavisi, bu tedaviye gerçekten ihtiyacı olan kişilerin yanı sıra maddi olanakları yerinde olup üstün özellikler kazanmak isteyenlerce de kullanılmaya çalışılacaktır" (Karaçay, 2018, s. 288).

İnsandan ortaya çıkan, üretiminde insan materyali kullanılan bir canlı için modifiye edilirliliğini yahut edildiğini vurgulayacak yeni bir kavram ortaya atmak bile toplumda yaratacağı ayrımı gözler önüne sermektedir. Genetik mühendisliği teknolojilerinin hastalık tedavisinden, estetik gibi kazanç ve heves bazlı bir sektöre dönüşmesi tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir.

Gen terapisinde iyileştirme ve geliştirme kavramları: Gen terapisindeki terapi hastalıkların tedavisi anlamından, “geliştirme” ye kaydığında kavramlar arasındaki bu bulanıklık ahlaken tartışmaları körükleyen kısım olmaktadır. “Elbette en önemli biyo-etik soru, insan doğasına teşhis amacıyla nüfuz edip, ona tedavi amaçlı da olsa egemen olmaya kalkışmakla ilgilidir” (Habermas, 2003, s. 45). İyileştirme ve geliştirme arasındaki bu kırılma noktası, tedavi amacıyla yapılan iyileştirmelerden ziyade zaten sağlıklı olan bireylere geliştirme uygulamasını içermektedir.

[İ]nsan genetiğinin geleceği iki temel unsur üzerine inşa edilecekti. Birincisi "genetik tanı" idi genlerin hastalıkları, seçimleri ve yazgıları öngörmeye veya belirlemede kullanılabilirdi. İkincisiyse "genetik değişiklik" fikriydi- yani genlerin değiştirilerek hastalıkların, seçimlerin ve yazgının değiştirilebileceği fikri (Mukherjee, 2018, s. 450).

İyileştirme ve geliştirme, tedavi ve kendini yükseltme arasındaki sınır bulanıklaşırken hangi genetik hastalıkların tedavi edileceği, hangilerininse gerçekten bir hastalık olup olmadığı (sağırılık, cücelik vb.) tartışılır durumdadır. Kalıtılabilir genetik modifikasyon eşitliği hiçe sayarak estetik ameliyat basitliğine indirgenemez. Bir insanın yönelimleriyle başka bir insanın yaşamına yapılacaklar birçok hak sorunu doğururken germ hattında aşılacak bir sınır değerini kolaylıkla takip edecektir. “Genetik tedavilerin menzili hakkında bilgilendirilen anne baba adayları, sahip olmayı düşündükleri çocuklarda hangi özellikleri öne çıkartıp geliştirmek istediklerine kendi değerlerine dayanarak karar vereceklerdir” (Habermas, 2003, s. 80). En iyilerine sahip olmak için gen kuyruklarına girecek insanlar, moda uygun özellikler seçebilmek için belli şirketleri kazançlı konuma getirebilir. Teknolojilerin ilk çıktıklarındaki fiyatları düşünülürken oluşacak pazarda, toplumsal eşitsizlik de artabilir. Ya da tam tersi teknolojinin herkese ulaşılabilir kılındığında önüne geçilemeyecek arzu ve isteklerce çeşitlenecek kullanımlar ve mutasyonlara sebep olabilir.

Genetik çeşitlilik ve tek tipleşme: Tıbbi gereklilikleri bulunmayan istekler göz rengi, saç rengi, cinsiyet gibi tercih edilmeleri ya da onlardan vazgeçilmesi genetik çeşitliliği etkileyebilecektir. Genetik teknolojiler insan farklılıklarını aza indirgeyecektir. Doğum öncesi testlerinde bireysel seçimlerin nasıl tüm nüfusu etkileyebileceği zaten görülmüştür. En çok tercih edilenlerin arasında kaybedilen yetiler mutlaka olacaktır. Bu azalmanın da çevre ve hastalıklara karşı etkilerinin ne olacağı bilinemezliğini korumaktadır. Germ hücresi düzenlemeleri nihayetinde insan nüfusunu ve evrimi

etkileyecektir. Tek tipleşme hem hastalık hem de dış görünüş olarak farklılıkların ortadan kaldırılması ya da kusur olarak nitelendirilen ama hastalık olmayan cücelik gibi netleştirilmemiş ya da buna gerek görülmemiş durumlarda insanlar üzerindeki psikolojik ve fiziksel zarar, eşitsizliğin hiç görülmemiş seviyelere yükselmesini olası kötü sonuçlar olarak nitelendirmek mümkündür. Herkes daha iyi olmaya başladığında bu, engelli ve yetersiz görülen özellik ve kişilere karşı toleransın daha da azalmasına sebep olabilecektir.

Üreme çeşitlilik demektir. İnsan üremesinin geleceği tamamen değişecek gözükmektedir. Şimdiden ebeveynler tarafından cinsiyet ve göz renkleri seçilebilmekte ve üç ebeveynli bebekler² (nükleer transfer) doğmaktadır. İnsan seri bir üretime tabi tutulduğunda bu tek tipliliği getirecektir. Bu teknolojiye değiştirilmiş, üzerinde oynanmış bir varlığın gelecek ihtimallerini yok etmek söz konusudur. Oysa “[...]belirsizlik, geleceğin varlık koşulunu oluşturur” (Rajan, 2012, s. 261). Biyoteknolojinin kurbanı olan genler insanın biricikliğini kaybetmesine neden olacaktır. Çoğu yeniliği özgürlük bahanesi altına saklarken ebeveynleri tarafından genomları şekillendirilen nesillerin yaşayabilecekleri de en başından kısıtlanmış olacaktır. Etiğin temel sorularından olan Aristoteles’e kadar uzanan özgür irade fikirleri, genetik mühendisliği ile daha tartışılır bir hale gelecektir. Genetik kodları özgür irade ile dilediği gibi değiştirecek insan bu gücü kimin kontrol edeceği, toplumu geleceği nasıl etkileyeceği gibi birçok güvenlik endişesine kapı açmaktadır. Kendini sürekli yenileyebilecek varlıklı kesimle, genetik gelişime ulaşamayan yoksul kesim arası uçurum açılacaktır. Bu uçurum, ekonomik ayrımı tetikledikçe bölünme de kaçınılmaz olacaktır.

Genetik ayrımcılık ve insan çeşitliliğinin kaybolması bir yana toplum içinde üstün genleriyle yeni bir elit grubun oluşması da ihtimal dahilindedir. Zaten toplumda avantajlı konumda olan insanlara genetik mühendisliği ile eklenecek artılarla var olan eşitsizlik iyice genişleyecektir. Buradaki gerçek ise toplumdaki eşitsizliğin hep olduğu ve teknoloji olmazsa da sadece daha yavaş bir şekilde devam edeceğinin kabul edilmesi olacaktır. Sırf bu sebeple böylesi güçlü bir teknolojinin gelişimini engellemek akıllıca olmayacaktır. Tamamen ücretsiz bir şekilde sunulacak dahi olsa germ hattı değişikliklerini kullanmak

---

² Bir kadında kusurlu olan mitokondriyal dna denen parça hücrede enerji oluşumu için kritik önemdedir. Kadın yumurtasında yer alan mitokondri nesilden nesile aktarılırken ölümcül mitokondriyal hastalığa sahip bebekler oluşabilmektedir. Nükleer transfer, bir kadından mitokondriyi diğer kadından DNA'nın geri kalanını ve erkeğin DNA'sının alıp birleştirildiği bir yöntemdir.

istemeyecek, tercih etmeyecek insanlar hala olacaktır. Bu da kişiler arasında teknoloji kullanımlı bir adaletsizlikten ziyade kişi tercihlili bir sosyal eşitsizlik olacaktır.

Hakların genetik müdahale ile dönüşümü: İnsan haklarına getirilecek düzenlemeler çok farklı değişimleri kapsayacaktır. “Doğma hakkı”, doğru türden genlerle doğma hakkı olarak baştan ifade edilebilirdi” (Mukherjee, 2018, s. 278). Yahut örnekler genetik bozuklukları seçmeme hakkı ve bu hakkı kimin hangi hakla kendi veya başkası üzerinde kullanmaya karar verebileceği gibi çeşitlendirilebilecektir. İnsanların kendi bedenleri üzerinde hak sahibi olmalarından çok gelecek nesiller üzerinde kalıtsal değişikliklerin yapılıp yapılmayacağı tartışmaların hararetli kısmını oluşturmaktadır. CRISPR ile göz, saç rengi, boy veya zekayı düzenlemek genomu düzenlenen kişi embriyo olduğundan kendi adına verilen kararlarda söz hakkı olmamasını doğurmaktadır. Bu teknolojilerle ailelerin çocuklarına en iyi ortamı sunmaktan onlara en iyi genleri daha en başta verebilme hakları doğmaktadır. Peki germ hattı değişikliğine sahip olan bir çocuk büyüdüğünde yasalar önünde buna itiraz edebilecek midir?

Doğmamış çocukların ahlaki durumları üzerine düşündüğümüz bir gerçektir çünkü gereksinimden her an çıkıp seri üretim ya da sadece ebeveyn arzusunun dönebilecek bir teknoloji söz konusudur. Güzellik standartları ve toplumsal tercihler tarafından insan eliyle şekillendirilen bir nesil beklenmektedir. Zekanın genetiğinin bir sır olmaktan çıktığı noktada bunu çocuklarının ya da kendi üzerinde kullanmak istemeyecek insan sayısını bir düşünün. “İnsana bir şey eklemek veya çıkarmak, kendine ait kimliği, bedeni ve bedene ait şahsi bilgiyi muğlak bir konuma sokmakta simgesel sınırları parçalamaktadır” (Bulut, 2019, s. 2315). Germ hattı hücre düzenlemelerinin kişiler üzerinde yaratacağı potansiyel kimlik buhranları söz konusu olabilecektir.

Ebeveynler çocukları üzerinde kişisel gelişimleri konusunda günümüzde de oldukça söz hakkına sahiptir. Sporda daha iyi olabilmesi için sıkı takvimlerle çalıştırılan çocuklar, ek hormon takviyeleri ile yapılan müdahaleler, özel hocalar tutulması gibi birçok durum doğal bir hak olarak görülmektedir. “Bu açıdan bakıldığında bir insan genomunun yapısına müdahale etmek, büyümekte olan bir kişinin çevresi üzerinde etkide bulunmak ve onu değiştirmekten pek farklı değilmiş gibi görünmektedir” (Habermas,

2003, s. 83). Fakat tüm bunlar genetik müdahaleleri yine de meşru kılmamaktadır. Çünkü sayılan gerekçeler için çocuk çoğu durumda öyle değilmiş gibi gözükse de uygulamamayı seçme hakkına her zaman sahip olacaktır ancak daha anne karnında uğradığı genetik değişim, ret hakkının sıfıra indirilmesi ve ondan sonra gelecek nesilleri de etkileyebilecek bir dönüşüm arasında çok fark vardır. Kısaca çocukları geliştirmek amacıyla yapılacaklar bile teknoloji işin içine girdiğinde kişisel bir sorun olmaktan çok daha fazlası olagelir.

Dijital etik zorunluluğu: İnsanların genetik modifikasyonunun etik sonuçları ne yapılması ve ne yapılabileceği düşünülmektedir. CRISPR teknolojisi ve yapabilecekleri düşünüldüğünde yaşamın değeri, insan olmanın önemi ve insan olmanın ne olduğu gibi derin felsefi sorulara bizi yönlendiren biyoteknolojik gelişmelere eski cevaplar yeterli gelmemektedir. İnsan hayatta kalabilmek için doğaya müdahale etmek zorunda kalmaktadır. Var olan insanın değişimi söz konusuysen eski ilkeler de yeni durumlar için güncellenmelidir. Dijital yaşamlar dijital bir etik zorunluluğu doğurmaktadır. Dijital çağın biyoteknolojileri için önerilecek yeni teorilere ihtiyaç vardır. Biyoetik, etik ile uygulamalı felsefenin bir alanıdır ve sadece akademinin içinde kalmamalıdır. Tüm geleneksel etikler, dijital etik eşiğindedir; ona evrilmek üzeredir. “Temel bir dijital etik seti tanımlamalıyız; Dijital Çağ’a uyacak türden bir etik: ilerlemenin veya inovasyonun hızını kesmeyecek kadar açık; fakat insanlığımızı korumaya yetecek kadar güçlü” (Leonhard, 2018, s. 166). İlkeler devleti, özel sektörü ve bireyi her yönüyle kapsayıcı dijital kültür gerekleri göz önünde bulundurularak baştan ortaya konmalıdır.

Sonuç

Kim olduğumuzun etkilerinin tartışılmaya devam edeceği bir yüzyıl bizi beklemektedir. Biyoteknolojinin etkisi bilişim teknolojilerinin de yardımıyla insan bedeninden sonra insan genlerinde de oynamalar mümkün hale gelmektedir. İnsan teknoloji aracılığıyla hükümdarlığa soyunmaktadır. Hayal edilmekte olan, türümüzün kendi dönüşümünü insan eliyle sağladığı gelecek, gelmiştir. İlk kez bir canlı, köken problemini çözebilecek ve geleceğini tasarlamayı üstlenebilecek potansiyelindedir. Kadercilik ve doğanın hakimiyetinin üzerine teknoloji gibi güçlü bir donanımla yerleşen insan kendi seçim ve sorunluluklarını üstlenme cesareti göstermektedir.

Biyoteknolojinin hayat kurtarma söylemiyle akılları çelemeyecek kadar fazla etkili olumsuz sonuçları olduğu görülmektedir. Biyoteknoloji, bilinmezliklerle dolu;

doğaya, evrime, güvenlik ve etik sınırlara aykırı davranılan bir alan. İnsanın bilinmeyenden korkması, teknolojiyi öcüleştirmesine sebep olmaktadır. CRISPR gibi biyoteknolojilerin dünyamızı iyileştirme potansiyeli çok yüksektir. Fakat riskleri en aza indirmeden ve sonuçlar tahmin edilebilir kılınmadan canlılar üzerinde kullanımları teşvik edilmemektedir.

Biyoteknolojilerin beraberinde getirdiği en dikkat çekici ve önemli sorun, insan germ hattında yapılan oynamalar ile gen havuzunda oluşacak kalıcı değişiklikler olarak gözükmemektedir. Basit bir kumanda tamir edilmek istenirken tamamen bozulabilmektedir. İnsanın ise sahip olduğu tüm karmaşası ve hala taşıdığı bilinmezlikleriyle iyileştirilmeye çalışıldığında ne açıdan bozulacağı tahmin edilememektedir. CRISPR'ın insanlarda kullanımı yeterince güvenli olana kadar araştırmalara devam edilmesi etik dışı olarak görülmemektedir. Çünkü denetimli laboratuvarlarda karşılaşılabileceklerle herkesin kendi arka bahçesinde yapabileceklerini takip etmek arasında fark olacaktır. Güvensiz ortamlarda kendi güvenliklerini hiçe sayan deneyler yerine belli şartları yerine getiren ve denetimde olan kişilerin araştırmalarını sürdürmesi her halükârda girilecek bu yolda bir b planı işlevi görebilmektedir. Etkisi ve güvenilirliği deneylerle iyice netleştirilip sebep olacakları için uluslararası iş birliğiyle kurallar belirlense dahi hızla ilerleyen germ hattı mühendisliği uygulamada tereddütleri beraberinde getirmektedir. Her açıdan tüm biyoetik boyutlarıyla ele alınabilecek tartışma ortamları çözüm olarak görülebilmektedir. Uluslararası bir gözetimin kolay olmayacağı bilinse de deney, yasa ve yapılacaklar gibi belli başlıkları özetleyen uluslararası bir bildiri ise kolaylık sağlayabilmektedir. Bu tartışmaların netleşmesinde bilim insanlarına etik uzmanları, iletişimciler, filozoflar, hasta yakınları ve sıradan vatandaşların da eşlik edebileceği düşünülmektedir.

İnsan genetik modifikasyonu artık mümkündür. Biyoteknolojiler geliştikçe insan doğasına ilişkin sorular artmakta cevapları ise hâlâ belirsiz kalmaktadır. Kesinliğin neredeyse sadece bir türü yok edecek kısma³ kadar bilindiği bu alanda sonrası için kimse bir şey söyleyememektedir. Belki genleri değiştirmek yeni bir şey değil; fakat artık korkulan her ihtimalin olması için gerekli teknolojinin hazır olması çok şeydir. CRISPR,

---

³ CRISPR tabanlı muazzam bir güç olan bir diğer riskli genetik mühendislik teknolojisi ise gen sürücüsüdür. Nesilden nesile kendini kopyalayabilen bu sistem bir türün değişmesinde zincirleme reaksiyona sebep olabilir. Amaç bir popülasyonda bir türde belirli bir özelliğin gelecek nesillere aktarımını sağlamaktır, sadece bir organizmayı değil türün tamamını ve dolayısıyla tüm ekosistemi değiştirmekten söz edilmektedir.

kendi türümüz dahil hem en büyük umut hem de en büyük tehlike olma potansiyeli taşımaktadır. Bilimsel sınıflandırmaların değişeceği yeni sınıflamanın DNA'larla yapılabileceği görülmektedir. Normal doğumun bir Rus ruleti benzetmesi olarak kalacağı gelecekte ihtimal ve çeşitliliğe minimum yer verilecektir. Ebeveynlerin kendi önceliklerine göre gerçekleştirdikleri genetik belirlemeler yoluyla genetik mirasımızı kabul etmenin ve reddetmenin mümkünlüğü tartışılacaktır.

Biyoteknolojinin getireceği insan sonrası ne özelliklere sahip olacağı belirlenemese de toplum, her türlü kural, yasa, siyaset ve adalet, güvenlik, zekâ, birey, ölüm, özgürlük gibi kavramlar kısaca içinde insanın olduğu ve çevresinde şekillenen her şeyin temelden değişeceği veya ortadan kalkacağı öngörülebilmektedir. Hızla gelişen bu teknolojiye hukuk başta olmak üzere tüm alanlarında aynı hızla cevap verebilmesi ve onu şekillendirmesi gerekmektedir. Hukuki olarak alt yapının oluşturulmasının dışında halk ile etkileşimlere girilmesi, medya ve iletişimin önemini daha da artıracaktır. Mühendislerin her adımda içinde oldukları teknolojiye özellikle biyoteknoloji gibi insanı konu edinen bir alanda sosyal bilimciler ve filozoflara da oldukça ihtiyaç vardır. Biyoteknolojik okuryazarlık artırılmalıdır.

İnsanlarda germ hattı mühendisliği söz konusu olduğunda, genetik hataları düzeltme ve genetik hastalıkların tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade nesiller boyu sürecek yeni genetik hastalıklar veya genetik kusurlar da yaratılabilecektir. Fakat, tasarım bebek konusu tamamen muhaliflerin korkutucu distopya hikayelerine göre şekillendirilmemelidir. Teknolojiye hazır olana kadar fırsat verilmeli, gelişimi engellenmemelidir.

Biyoteknolojik ilerleme yadsınamaz bir gerçekliktir fakat dünyada gelişmekte olan biyoteknolojinin nasıl yönetileceği, denetlenecek ve kontrol edileceğini dair örnek yoktur. İnsan, bilinmeyen bir geleceğe bilinmeyen sonuçları olan teknolojileri kullanma arzusuyla ilerlemektedir. Tek doğru çözümü bulmak biyoteknoloji alanı için daima zor bir karar olacaktır fakat topluma karşı şeffaf, hassas ve ayrıntılı politikalara ve yasalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konu dinsel, etik ve bilimsel şeytan üçgeni içinden çıkarılması gereken, acil ama etkili sonuçlara ihtiyaç duyan önemli bir konudur. Doğayı kontrol edebilme gücü kimsenin elinde ve tekelinde bırakılmamaktadır. Genom bilgisi tüm insanlığa aitse bu gücü şekillendirebilmek için birlik olmak gerekmektedir. Yeni bir

teknoloji -sonuçları çoğunlukla öngörülemeyen bir teknoloji- en iyi kullanım alanına göre değil tüm kullanım alanlarına göre değerlendirilmelidir. Ortaya konanın ötesinde ne olduğunu düşünmek, perde arkasını görebilmek adına önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Batukan, C. (2017). *Robo-tizm* (1 b.). İstanbul: Altıkkırkbeş.
- Britannica (2021). *Genetic engineering*. www.britannica.com: <https://www.britannica.com/science/genetic-engineering> adresinden alındı.
- Bulut, S. (2019, Aralık). Büyük veri çağında araçsallaştırılan beden ve genetik ayrımcılığı David Le Breton'ın Bedene Vedası'ndan okumak. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2301-2326.
- Carrel, A. (2019). *İnsan denen meçhul* (1 b.). (Z. Atsız, Çev.) İstanbul: The Kitap.
- Doudna, J. A., ve Sternberg, S. (2018). *Yaratılıştaki çatlak* (1 b.). (M. Doğan, Çev.) İstanbul: KÜY.
- Dvorkin, R. (1999, Eylül 16). www.zeit.de. Mayıs 2020 tarihinde https://www.zeit.de/1999/38/199938.genetik_.xml adresinden alındı.
- Fukuyama, F. (2003). *İnsan ötesi geleceğimiz: biyoteknoloji devriminin sonuçları*. (Ç. A. Fromm, Çev.) Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Habermas, J. (2003). *İnsan doğasının geleceği* (1 b.). (K. H. Ökten, Çev.) Everest Yayınları.
- Human germline engineering. (2021, Nisan 26). 2021 tarihinde en.wikipedia.org: https://en.wikipedia.org/wiki/Human_germline_engineering adresinden alındı.
- Lander, E. S., Vd. (2019, Mart 13). Adopt A Moratorium On Heritable Genome Editing. *Nature*, 165-168. doi:10.1038/d41586-019-00726-5.
- Leonhard, G. (2018). *Teknolojiye karşı insanlık*. (C. Akkartal, ve İ. Akkartal, Çev.) İstanbul: Siyah Kitap.
- Lewontin, R. C. (2015). *İdeoloji olarak biyoloji*. (C. Adanur, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Mayr, E. (2008). *Biyoloji budur* (1 b.). (A. İzbrak, Çev.) Tübitak Yayınları.
- Metin, S. (2010). *Biyo-tıp etiği ve hukuk*. İstanbul: 12 Levha Yayınevi.
- Mukherjee, S. (2018). *Gen* (3 b.). (C. Duran, Çev.) İstanbul: Domingo.
- Naisbitt, J., ve Aburdene, P. (1991). *Megatrends 2000*. (E. Güven, Çev.) İstanbul: Form Yayınları.
- Rajan, K. S. (2012). *Biyokapital*. (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Stevens, W. (1954). *The collected poems of Wallace Stevens*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Stock, G., ve Campbell, J. (Dü). (2000). *Engineering the human germline*. New York: Oxford University Press.

- The Nobel Prize in Chemistry 2020. (2020, Ekim 7). 2021 tarihinde www.nobelprize.org:
<https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2020/press-release/> adresinden alındı.
- UNESCO (2008). Bioethics Core Curriculum. Section 1: Syllabus Ethics Education Programme, Sector for Social and Human Sciences, Division of Ethics of Science and Technology, What is Bioethics.
- Walker, A., Walker, K., ve Carruthers, S. (2019). *Süper insan* (1 b.). (S. Evren, Çev.) İstanbul: Siyah Kitap.
- What is Bioethics? (Tarih yok). 2021 tarihinde www.practicalbioethics.org:
<https://www.practicalbioethics.org/what-is-bioethics> adresinden alındı.
- What is Biotechnology? (2021). <https://www.bio.org/>: <https://www.bio.org/what-biotechnology> adresinden alındı.
- Wolinetz, C. D., ve Collins, F. (2019, Mart 13). nature.com. 2020 tarihinde <https://www.nature.com/articles/d41586-019-00814-6> adresinden alındı.

TEKNİK-TEKNOLOJİK OLANIN DÜNÜ- BUGÜNÜ VE GELECEĞİN TOPLUM 5.0'İ

Saliha ŞAHİN*

Özet

Teknik ve teknoloji insanın meydana getirdiği kültürün bir görünümü mahiyetindedir. Bugün için varılan noktada kimileri teknolojiye insanları zor ve sıkıcı işlerden kurtardığı için iyimser bakarken; kimileri de teknolojinin eşitsiz dağılımı sebebiyle sosyal adaletsizliği artıracaklarını düşünerek ön yargıyla yaklaşmaktadır. Her iki görüşün de net olarak reddedilemediği bir ortamda teknolojiyi çok yönlü bir bakışla irdelemek elzem görünmektedir.

Bu çalışmada, teknolojinin atası olarak bilinen tekniğin, 21. yüzyıla gelene kadarki süreçte tarihsel değişimi incelenmiş, bugün için gündemde olan Toplum (İnsanlık) 5.0 düşüncesinin bu gelişim çizgisinde nasıl bir noktaya karşılık geldiği irdelenmiştir. Ayrıca küresel salgın sürecinde evrilen küresel sistemin tedbir görünümlü icraatları teknoloji merkezli yanlarıyla eleştirel olarak incelenmiştir. Üstel bir gelişim hızına sahip teknolojinin gizil gücünü dikkate alarak değerlendirilmesi, geleceğine dair öngörülerde bulunulabilmesi için incelemeye değer bulunmuştur. Japon toplumunun ihtiyaçlarını gözeterak oluşturulan bir proje olan Toplum 5.0'in henüz yeni yaygınlık kazandığı düşünülürse, bu haliyle çalışmanın literatüre katkıda bulunması umulmaktadır. Yapılan çalışmada, koşullar itibariyle uzak durulması ya da tamamen reddedilmesi imkansız olan teknolojinin; çok yönlü bir bakışla değerlendirilmesi, ihtiyaca binaen iyi niyetlerle geliştirilmesi, bireye ve topluma nüfuz ettiği noktalarda onunla doğru bir ilişki kurulması gerektiği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknik, Teknoloji, Toplum 5.0.

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, saliha.shn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8671-6100

THE PAST-THE PRESENT OF TECHNICAL-TECHNOLOGICAL BEING, AND SOCIETY 5.0 OF THE FUTURE

Abstract

Technique and technology are a view of the culture created by human beings. At the point reached today, some are optimistic that technology saves people from difficult and boring jobs; others approach with prejudice, thinking that technology will increase social injustice due to its unequal distribution. In an environment where both views cannot be clearly rejected, it seems essential to examine technology with a multifaceted perspective.

In this study, the historical change of the technique known as the ancestor of technology until the 21st century has been examined, and the point where the idea of Society (Humanity) 5.0, which is currently on the agenda, corresponds to this development line is examined. The precautionary actions of the global system, which has evolved during the global epidemic, have been critically examined with their technology-centric aspects. Considering the latent power of technology with an exponential rate of development, it has been found worth examining in order to make predictions about its future. Considering that Society 5.0, which is a project created by considering the needs of the Japanese society, has just become widespread, it is hoped that this study will contribute to the literature. In the study, the technology, which cannot be avoided or completely rejected due to the conditions; It was concluded that it should be evaluated from a multi-faceted perspective, developed with good intentions based on needs, and a correct relationship should be established with the individual and the society at the points where it penetrates.

Keywords: Technique, Technology, Society 5.0.

Giriş

Günümüzde tekniğin ardılı olarak yaşamda önemli bir yer kaplayan teknolojinin toplumsal hayatta temas etmediği nokta hemen hemen yok gibidir. Sağlık, ulaşım, iletişimden eğitime; giyim, yeme-içme, eğlenme gibi insanî gereksinimlere kadar her alanı değiştiren teknolojinin, bilgisayar ve internetin de dahilyle birlikte sosyal ve şahsî tüm ilişkileri dönüştüren bir boyut kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu kadar müdahil olduğu bir düzende teknolojinin, idarî ve hukukî sisteme nüfuz etmeden, uzağında konumlanması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, yenilenen ve yenileyen teknolojiler beraberinde kendi durumuna uygun yaptırım ve uygulamaları da gerekli kılmaktadır (Erdem, 2010, s. 137). Yani teknik, sosyal birikim olarak kültürün hem bir

ögesi hem de aktarıcısı konumunda, bugün teknoloji olarak vücut bulduğu haliyle, bundan sonrası için de gizil gücünü saklı tutarak gelişimini sürdürmektedir.

Öncelikli olarak bilim ve teknik arasındaki ilişkiyi doğru yorumlayabilmek için bu iki kavramı birbirinden ayrı ele almak gerekmektedir. Genellikle bilimin temelde tekniğin bir uygulaması olduğu düşüncesi hakimdir ki Heidegger; tekniğin özü bakımından bilimden önce geldiğini belirtmekte ve bunun sadece tarihsel bir öncelik değil, modern çağın tüm fenomenlerinde hüküm sürmekte olanın bizzat tekniğin özü olduğunun altını çizmektedir (Heidegger, 1998, s. 22). Nermi Uygur da bilim olmadan tekniğin zaten var olduğunu, ancak gelişmiş tekniklerin, teknolojiyi ortaya çıkarmak için belli bir bilimsel düzeye erişmiş olması gerektiğini ifade etmektedir (Aktaran Erdem, 2010, s. 135). Bu noktada bu günkü teknolojinin bilimin bir sonucu olduğunu, hatta teknolojinin de karşılık olarak bilimi geliştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İnternetin kurucu öncülerinden Vint Cerf, bugün için adı pek anılmayan bir kişi olmasına karşın, dijitalleşmenin ilerlediği yolun temelini atan önemli bilim insanlarından biridir. Cerf ile 2015'te yaptığı sohbeti *Daha Yeni Başlıyor* kitabında aktaran Faruk Eczacıbaşı; Cerf'e yönelttiği; *"İşin en başında yarattığımız teknolojinin dünyayı bu ölçüde değiştireceğini tahmin ediyor muydunuz?"* sorusuna Cerf'ün verdiği cevap, *"Biz bilim insanları, üstünde çalıştığımız projelere odaklanır ve devamını düşünmeyiz"* şeklindedir (Eczacıbaşı, 2019, s. 52). Tekniğin sadece yapım kısmına odaklanan bu yaklaşıma karşı, Uygur; *"Teknikten yalnızca teknik nesnelere üreten mühendisler değil, bütün bir insanlık, birbirine ve gelecek kuşaklara karşı sorumludur"* düşüncesini savunmaktadır. Ayrıca tekniği üretenle tüketenin farklı sorumlulukları olduğunu, bu noktada eylemlerini ahlakla bütünleştiren bir sorumlulukla hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kendi sözleriyle: *"Önemli olan tekniğin, teknik olarak başarılı olması değil, tekniğin insan yaşamı için başarılı olmasıdır"* (Uygur, 1989, s. 115).

Tekniğin özellikle kendini teknoloji olarak konumlandırışında bilimsel düşünce olmazsa olmazdır. Yaklaşık son dörtyüz yıldan beri bilimsel düşünmeye dayalı tekniğin insanı ve onun dünyasını her yönden hızla değiştirdiği görülmektedir (Çotuksöken, 2002, s. 253). Önce modern döneme geçiş ile beraber başlayan, işleyişi keşfetme arayışları sonucunda modern bilim anlayışı doğmuştur. Bu süreçte zaman-mekan aşır evreni keşfeden bilimsel anlayış, gidebileceği uzamın sınırlarına ulaşması sonrasında içe

yönelmiş, maddenin parçalanamaz denilen en küçük parçası atomu da parçalayıp atom altı dünyaya, kuantum evrenine merhaba demiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde artık gideceği başka bir yer kalmayan tekno-logosun değiştirmeye ve yeniden inşa etmeye başlayacağı şey insanın kendisi, bizzat özü olacaktır.

İnsan, varoluşu itibarıyla hem çok güçlü, hem de içinde barındırdığı zaafı sebebiyle güçlü olduğu kadar kırılmandır denilebilir. İnsanın ortaya koyduğu teknik; ihtiyacına binaen teşekkül etmesi ve varlığa dönüşmesi bakımından doğrudan insana bağlıdır ve insan içindir. Teknolojinin gelişimine bakıldığında ise, yapımı bir uzman olarak mühendise ait olsa da üretilen ile doğrudan hem toplumsal hem de şahsî yaşama müdahil olarak bizzat içini ve özünü başkalaştırma eğilimi göstermektedir. Geline noktada teknolojinin sosyal ve kültürel hayata kattıklarını ve potansiyelini felsefi bir bakışla irdelemek; siyasi, iktisadi, ictimai ve ahlaki yönleriyle neye, ne kadar sürede evril(til)diğini muhakeme ederek geleceğin dünyasının koşullarını ortaya koymak; bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, kavramsal çerçeveyi oluşturmak için literatür taraması yapılmış, teknik ve teknoloji kavramları ele alınarak irdelenmiştir. Daha sonra tarihsel gelişim çizgisi dikkate alınarak, teknolojinin takip ettiği yol ve teknolojiye yönelik farklı yaklaşımlar ve tasnifler bir araya getirilerek aktarılmıştır. Son kısımda ise, 21. yüzyılın büyüyen dünya sorunlarına yönelik yeni yeni adı duyulmaya başlanan Toplum 5.0 (Society 5.0) savı ve vizyonuna dair beklentiler incelenmiş, 2020’de ortaya çıkan pandemi sonrası dünyanın akışına mukabil ortaya çıkan yeni dünya koşulları ortaya konulmuştur. Birleşmiş Milletler (UN) tarafından 2015’te ortak kararlarla oluşturulan ve 2030’a kadar uluslararası düzeyde hayata geçirilmesi tasarlanan *Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri (Sustainable Development Goals)* ile de birçok benzerliği bulunan Toplum 5.0’ın, Türkiye özelindeki durumu, holistik olumlu ve olumsuz yanları ile potansiyeline dair, bu çalışmanın kavramı tartışmaya açarak literatüre katkıda bulunması umulmaktadır.

1. Tekniğin Kökeni

Fransızca kökeniyle “technique”, teknik kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) güncel sözlüğünde, “Bir sanat, bilim veya meslek dalında kullanılan yöntemlerin hepsi; çeşitli bilimlerden elde edilen verileri iş ve yapım alanında uygulama yolu ve becerisi” olarak

açıklanmaktadır (TDK Sözlük, 2021). Teknik bu yönüyle yalnızca ehil olanın dahil olduğu, işin uzmanlarınca kullanılan bir alana karşılık gelmektedir.

Nermi Uygur'a göre teknik sözcüğü, insana bağlı, insandan kaynaklanan, insan olmadan tasarlanamayan yapabilirlikleri anlatmaktadır. Yani ona göre; insan yalnızca düşünen, akıl sahibi bir varlık değil, aynı zamanda alet yapan, teknik ortaya koyan bir varlık "*homo faber*" olarak nitelendirilmelidir (Uygur, 1989, s. 36). Özlem ise tekniği; doğada varolan nesnelere, belli bir plana göre yönlendirilmiş beceriler ve yöntemlerle, toplumsal yaşamda kullanım değeri olan araç-gereçlere dönüştürme faaliyeti olarak tanımlamıştır (Özlem, 2002, s. 2).

Tekniği incelemeye Antik Yunan'da geçerli "*tekhne*" kavramıyla başlayan Martin Heidegger'e göre, tekniğin ortaya çıkışı, hakikâte ulaşmayı tehdit eden bir boyut ortaya çıkarmaktadır. Zira tekniğe olan yaklaşım, ihtiyaca binaen üretim ekseninde araçsal ve işlevsel olarak içselleştirildiği için, ortaya çıkan tehlikeli durum insan tarafından farkedilemez bir boyuttur. Ancak insanî düşünüm ile bu durumun farkına varılabileceğini söyleyen Heidegger, *tekhne* kavramını şu şekilde açıklamıştır: "*Bir zamanlar hakikâti pırıl pırıl görünmenin görkemi içerisinde öne çıkaran gizini-açmaya tekhne adı verilirdi. Ve güzel sanatların poiesisine ...*" (Heidegger, 1998, s. 79). Yani *tekhne* sadece el ile üretilen somut bir araç olarak değil, aynı zamanda zihin ile üretilen edebî düşünüm olarak da anlaşılmalıdır. Bu noktada tekniğin ortaya çıkardığı tehlikeli yönü bertaraf edebilmenin bir yolu olarak Heidegger, üzerine soruşturma yapılması gerektiğini iddia etmektedir.

Tekniği nötr kabul etmenin, nesneye somutluk bağışlamanın ve tekniğe akıl atfetmenin onun anlamına nüfuzu engellediğini söyleyen Martin Heidegger, bu durumun tekniğin özüne karşı insanı büsbütün körleştireceğini ve bundan imtina edilmesi gerektiğini belirterek, daha sonraki dönemde teknolojik deterministlerin düştüğü hataya çok önceden dikkat çekmektedir (Heidegger, 1998, s. 44). Çünkü başlangıcında araç olan teknik, zamanın getirdiği eğilimlerle amaç olma potansiyelini de saklı tutmaktadır. Heidegger'in çerçeveleme (*gestell*) kavramı mizacında saldırganlık ve meydan okuyan bir karakter taşıyarak, insanı da elinin altında tutan bir nesneye dönüştürmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Herbert Marcuse, “teknik akıl” kavramının kendisini bir ideoloji olarak nitelerken, tekniğin yalnız kullanımını değil, bizzat kendisinin doğa ve insan üzerinde yöntemli, bilimsel ve hesap yapabilen bir iktidar olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca tekniğin tarihsel ve toplumsal bir tasarım olduğunu söyleyen Marcuse, bu sebeple tekniğin, aklın biçimine ait olduğunu vurgulamaktadır (Aktaran Habermas, 1993, s. 34). Walter Benjamin, her biri kümülatif olarak ilerleyen teknik gelişmelerin derin algısal etkiler oluşturma potansiyeli olduğunu belirtmektedir. Benjamin, teknik yoluyla üretilerek yaygınlık kazandırılan ürünlerin kitlesel etkiye dahi sebep olarak yeni yapılar oluşturma gücü taşıdığına dikkat çekmektedir (Benjamin, 2002, s. 78-86).

Çağdaş Ortamda Teknik kitabını 1989’da kaleme alan felsefeci Nermi Uygur, kitabının sunuş yazısında tekniğe dair şu tanımlamayı yapmıştır: “*Nice yapıcı bilinmezleri insana açarken, insanı nice yıkıcı bilinmezlerle burun buruna getiren teknik, saymakla tükenmeyen uğraşlarla, ürünlerle, özlemlerle, işlemlerle, hiç kuşkusuz, çağdaş ortamın en etkin yoğurucusudur*” (Uygur, 1989, s. 20-21). Modern teknik gelişmelere atıfla kullandığı bu sözler, ortaya çıkması muhtemel ürünün iki tarafını da önemseyerek dikkate almak için önemli bir uyarıcı mahiyetindedir. Zira verdiği katkı ile insan yaşamını kolaylaştırır gibi görünen yanıyla olumlu, diğer tarafta bunun yanında ne getireceği belli olmayan risk ortamıyla olumsuz yönlerini de göz ardı etmemek gerektiğini vurgulamaktadır.

Uygur’un öne sürdüğü ile, Martin Heidegger’in “*Her şeyden önce yalnızca gözümüzü dikip teknik olana bakmak yerine, teknik içerisinde mevcudiyete çıkan şeyi kavrayıcı bir bakış...*” diye bahsettiği benzer görünmektedir. Zira Heidegger de, tekniği ortaya çıkartan el olarak kontrolü tam olarak eline almak için gereken bir çoklu ve derinlikli bakıştan bahsetmektedir (Heidegger, 1998, s. 75). Buna ek olarak tekniğin, varlığın kendini ortaya çıkarma tarzı olması sebebiyle, bilimden daha önce ve temelde olduğuna dikkat çeken Heidegger’in bu tesbitinden hareketle mevzubahis konuya bakıldığında, her şeyi aşan bir güç olarak teknik ve bilimin teknolojinin en ileri evresinde bütünleşerek her boyutuyla insan hayatının içine müdahil olma potansiyeli taşıdığını söylemek mümkündür.

Teknik üzerine tüm bu söylenen söz ve tanımlamalara mukabil, yapanına bire bir bağlı olan tekniğin ortaya çıkışı itibariyle bir ihtiyacı görme işlevi temelde ağır basarken,

teknikçinin niyeti doğrudan icracının ellerinden icraata aşılacaktır. Tekil gereksinimleri temin amacı taşıdığı durumlar olsa da, çoğunlukla büyük bir grubun veya bölgenin ihtiyaçlarını karşılayarak tamamen hedefine entegre bir üretim süreci sonucunda teknikle iş görüldüğü anlaşılmaktadır.

2. Teknikten Teknolojik Olana Geçiş

TDK güncel sözlüğünde “*İnsanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü*” olarak tanımlanan teknoloji; teknik araçların kullanım biçimlerini, yapım yöntemlerini de kapsayan uygulama bilgisi, uygulamayı bilimi olarak açıklanmaktadır (TDK Sözlük, 2021).

Teknik kökünden techne ile çoğunlukla akıl anlamıyla kabul gören logos kelimesinin birleşiminden doğan techno-logos (Özlem, 2002, s. 3); teknik akıl, teknologia, teknoloji kavramı, Raymond Williams’ın *Anahtarlar* kitabında, tamamen uzmanlaşmış pratik sanatlar alanı olarak açıklanmaktadır. Bu noktada Williams, yeni uzmanlık bilimi ve bilim adamı arasında, seçilen alanda bilgi (bilim) ve pratik uygulaması (teknoloji) arasındaki modern bir ayrımın doğduğuna dikkat çekmektedir. Aslında belirli bir yapı veya yöntem olan teknik ile araç ve yöntemlerin bir sistemi olan teknoloji arasında önemli bir ayrım mevcuttur. Williams’a göre, teknolojik olan, spesifik uygulamalardan (teknik olandan) farklı olarak, tüm üretimdeki önemli sistemleri gösterme potansiyelini içinde barındırmaktadır (Williams, 1985, s. 315-316). David Harvey ise, teknolojinin, kısmen aletler, makineler gibi gerekli donanımlardan, kısmen de bu donanımı kullanmak için gerekli bilişsel becerilerden oluştuğuna dikkat çekmektedir (Harvey, 2006, s. 80). Yani tek biriyle değil, birbiriyle ilişkili olsun ya da olmasın, birbirinden bağımsız birçok üretimin amaçlı ya da amaçsız bir araya getirilmesiyle teknolojinin bütünde varacağı noktanın kestirilemezliğini de içinde saklı tutmaktadır.

Cevizci’nin *Felsefe Sözlüğü*’nde “*Teknoloji*” terimi, insanların veya toplumların, kendi fiziki çevrelerini kontrol altında tutmak için kullandıkları araçlarla teknik bilgiden meydana gelen maddi kültür bütünü; iş ya da üretimin teknik organizasyonu ve mekanizasyonunun belirlediği toplumsal ilişki türü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan hareketle Cevizci, bilimsel devrimin sonucu olarak ortaya çıkan teknik *modern teknoloji* olarak nitelemiştir. Bunun devamında ise salt teknolojik üretkenlik ve

verimliliği amaçlayan bürokrasinin hakim olduğu; teknik uzmanlığa sahip seçkinlerin egemen yönetici güçler olarak belirlediği sistemi *teknokrasi* olarak açıklayan Cevizci, modern toplumların bu tanıma gün geçtikçe daha fazla uygun düşmeye başladığını, Kenneth Galbraith ve Daniel Bell'e atıfla dile getirmiştir. Bu bağlamda, teknokrasinin kaçınılmaz olduğu, endüstri ve toplumun yönetiminin, insan etkeni ve insanî unsurlar dikkate alınmadan, bilimsel ilkelere veya mühendislik prensiplerine göre olması gerektiği inancına da *teknisizm* dendiğini belirtmiştir (Cevizci, 1999, s. 835).

Teknik ve teknoloji, insanın hem kendisiyle, hem bilgisiyle hem de dünyasıyla kurduğu ilişkide kendini gösteren hatta aşan bir imkan ve varolma alanı olarak doğmaktadır (Çotuksöken, 2002, s. 247). Buna göre, tekniğin doğrudan insanla ilintili, bizzat insanın ürettiği varlık alanında mevcudiyeti söz konusu iken, teknoloji ise insandan türemiş olsa da artık ondan ayrılmış, kendi kendini var etme potansiyeli taşıyan bir boyut kazanmıştır. Bu haliyle teknik; insanın el, zihin ve tasarım gücünden var olarak nesneleşmiş bir yapıya karşılık gelirken, teknoloji kendinde gerçekliği ile farklılaşan yapısıyla vücut bulmaktadır (Günay & Arıdur, 2001, s. 8).

Teknoloji teriminin Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan bir fenomeni adlandırmakta kullanıldığını söyleyen Özlem, teknolojinin sanayileşmiş bir toplumda ortaya çıkabilen, gelişmiş, sistemleşmiş ve karmaşıklaşmış teknik faaliyetlerin bütünü olarak tanımlanabileceğini dile getirmektedir. Bu tanımla, tekniğin sanayi toplumunda ulaştığı çok ileri bir aşaması olarak teknolojinin *modern teknik* olarak nitelenebileceğini belirtmektedir (Özlem, 2002, s. 3). Nitekim tekniğin teknolojiye evrimini modern teknik üzerinden yorumlayan Heidegger'in, kendi ürettiği özel kavramlarıyla bu yeni döneme dair ortaya koyduğu tespitleri oldukça önemlidir (Heidegger, 1998, s. 58):

Modern tekniğe baştan sona hakim olan *gizini-açma*, *meydan okuma* anlamında bir saldırı karakterine sahiptir. Bu meydan okuma; doğada gizlenmiş enerji kilit altında olmaktan kurtarılmakla, kilit altından kurtulan şey dönüştürülmekle, dönüştürülen şey depolanmakla, depolanan şey yeri geldiğinde dağıtılmakla ve dağıtılan şey de hep yeniden devreye sokulmakla olup biter. Kilit altından kurtarma, dönüştürme, depolama, dağıtma ve devreye sokma, gizini-açmanın tarzlarıdır. Fakat gizini-açma, hiçbir zaman basit bir şekilde bir sona ulaşmaz. Gizini-açma, belirlenimsiz olana da akıp gitmez. Gizini-açma, kendisini, kendi çok çeşitli, iç içe geçmiş yollarının gizini, onların akışlarını düzenlemek suretiyle açar. Bu düzenlemenin kendisi, kendi payına her yerde güvence altına alınmıştır. Düzenleme ve güvence altına alma, meydan okuyucu gizini-açmanın temel karakteristikleri haline bile gelmişlerdir.

Tekniğin herşeyiyle insan ürünü, emeği olduğunu söyleyen Heidegger'e göre; modern teknik, klasik teknikten tamamen farklılaşmakta, değişmekte ve onun önüne geçmektedir. Zira öncesinde tekniğin bir araç olduğu kabulü ilişkiyi koşullandırırken ve teknik yönlendirilebilir bir boyutta iken bugün için modern teknik, teknoloji olarak kendi yönlendiren bir araç olma işlevi kazanmıştır. Tekniğe bu sorunlu ilişki ortamında tinsel – manevi olarak hakim olunması gerektiğini söyleyen Heidegger, ancak hakimiyetin zaruret kazandığı ölçüde tekniğin de kontrolden kaçıp kurtulma tehdidinde bulunduğunu vurgulamaktadır (Heidegger, 1998, s. 45-46).

“... tekel altına alınmış bilimsel ve teknik ilerlemenin kendisi, bir meşruluk temeli haline gelmiştir” diyen Habermas için de, bu yeni meşruiyet biçimi, bilimi fetişleştiren yapısıyla eski tip düşüncelerden daha etkili ve karşı konulamazdır. Bu haliyle bilim ve teknolojinin sahibi olanların, ellerindeki güçle sorunların üstünü örttüğünü söyleyen Habermas; ayrıca bunun yanında insanlığın ilgisini güdümlerle kendisine payandalar oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Başlangıç itibariyle bilim ve tekniğe iyimser yaklaşan Habermas'ın, ilerleyen süreçte bu düşüncesinden vazgeçtiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır (Habermas, 1993, s. 59-77):

Teknik ilerlemenin yönü bugün hâlâ geniş ölçüde, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi zorunluluğundan doğan toplumsal ilgiler tarafından, düşüngenmemiş ve sosyal grupların öz-anlayışı ile yüz yüze gelmemiş olarak belirlenmektedir; bundan dolayı yeni teknik beceri hazırlıksız bir şekilde yaşam praxisinin mevcut biçimleri içine girmektedir...

Modern dönemin ilerleyen evrelerinde, bilim ve tekniği birbirinden ayırmamak gerekmektedir. Zira tekniğin bugün vardığı noktada teknoloji, bilim ile girift bir düzlemde hareket etmektedir. Modern dönemin itkisiyle bu güne ulaşan bilimsel bilgi, nesnellikten ayrılarak epistemik cemaatin meşrulaştırdığı özneler arası bir bilgi olması sebebiyle, elde tutulabilirliğini kaybetmiştir. Zira artık özneler arası bilimsel bilgiye dayanan teknikler bütünü, bilimsel bilgiyle somutlanan logos ile çerçevelendiğinde adı bugün için ileri teknoloji olarak anılmaktadır (Sözer, 2009, s. 83).

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği dönemde iktidarın yeni yapılanmaları artık her şeyin rasyonelleşmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu dönemde dünyadaki her şeyin anlamı metafizikten arındırılarak akla ve onun ürettiğine indirgenmiştir. Habermas, tekniğin politik bir iktidar biçimi gibi akılla kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre iktidar, bilim ve teknik kanalıyla çalışma ve eğlenceyi iç içe geçirerek lehine kullanır. Bilişsel ve

duygusal bir kapitalist sistemi teşekkül ettirirken döngüsel olarak avantaj sağlanabilecek her yolun sonunun kendi faydasına noktalanmasını sağlamaktadır. Özetle, Habermas, bilim ve tekniğin tamamen bir manipüle aracına dönüşmesini, müdahil olduğu her şeyi araçsallaştırmasına bağlamaktadır (Habermas, 2003, s. 40-42).

Neil Postman, 1992 gibi bilgisayar ve internet için çok erken sayılabilecek bir tarihte kaleme aldığı *Teknopoli* kitabının önsözünde; kontrol dışı büyümesi sebebiyle teknolojiyi, insanlığın hayati kaynaklarını yok etmekle ve ahlaki temelden yoksun bir kültür meydana getirmekle suçlamıştır. Ayrıca insan hayatını yaşamaya değer kılan zihinsel yöntemlere ve sosyal ilişkilere zarar verdiğini söylediği teknolojinin, bu nedenlerden ötürü hem dost hem de düşman olduğunu dile getirmektedir. Diğer yandan, kazananın kaybeden üzerinde tahakküm kurmasına imkan sağlayan teknolojinin kötü tarafının göz ardı edildiğini söyleyen Postman; bu durumun metafizik boşluğun bilim ve teknolojiyle doldurmasından kaynaklandığına ve toplum üzerindeki gücünün teoloji ve metafiziği de aştığına dikkat çekmektedir (Postman, 2006, s. 12-38). Yani teknolojinin kontrolsüzce büyümesinin maddi kültürde meydana getirdiği köklü değişimler kadar hatta ondan daha fazla manevi alanı ve inançları yok sayarak yol aldığı iddiasındadır.

Dünyanın alışılacemış belirlemeyle, gerçekliğin, dış dünyanın kendinde varoluşunun insan ve insan ürünleriyle, çıktıklarıyla tam anlamıyla insan dünyası olduğunu söyleyen Çotuksöken; her varolanın insan temelli bir yönelimin ilgi odağı olduğunu, bu durumda da kendisine yönelenlerin ancak antropontolojik (Bu kavram, Betül Çotuksöken tarafından, insan ile varlık arasındaki ilişkiyi “arada olma” üzerinden açıklamak için, antropoloji ve ontoloji terimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.) çözümlenmelerle anlaşılabilirliğini, böyle bir temel bilgi çerçevesine gereksinim olduğunu öne sürmektedir. Heidegger’in terimleriyle; insan kendi aracı olan tekniğiyle amacına doğru, varlığın gizini açma niyetiyle amaç ve aracını bizzat düşünüp tasarlayarak yaklaşmaktadır. Varolanda teşekkül eden yeni teknik, teknoloji meydan okuyan olarak geriye yönelip failine baş kaldırma cesaretini de kendinde bulmaktadır. Zira insan arada olan varlıktır ki insan amaçlarıyla araçları arasında vücut bulmaktadır ve Çotuksöken’e göre; antropontolojilik bu arada olmaya karşılık gelmektedir (Çotuksöken, 2018, s. 82-87).

Bu iddiadan hareketle; insanın, varlığının sürekliliği için teknik bilgisiyle gerçek dünyayı inşa ettiğini belirten Çotuksöken, nihayetinde teknikle gelişen teknolojinin doygunluğa ulaştığını ve geri dönerek tekniğin üretim bilgisini de kökten değiştirdiğini ifade etmiştir. Öncesinde kendisi bir nesne iken bu noktadan sonra öznesinden sıyrılan ve kendi bir varlık alanında vücut bulma imkanına erişen teknolojinin, bu yeni ortaya çıkan bilgi ile onu ilk ortaya çıkaran insanlığa yeni bir alan inşa ettiğine dikkat çeken Çotuksöken; bu alanın sanal gerçeklik alanı olduğunu ve insanlığın bu dahil olduğu yeni ortamda her gün daha çok giriftleşen, içli dışlı bir ilişki ağı oluşturduğunu vurgulamaktadır (Çotuksöken, 2018, s. 208-214). Bu iddianın hülasası, teknolojinin boyunduruğu altında beliren dünya algısının tamamen insanın kontrolünden çıktığı yönündedir.

3. Teknoloji Paradigması

Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü* 'nde paradigma kavramı; genel olarak, ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip ya da model; daha özelden bilimsel olarak ise bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen, ona fenomenleri açıklama olanağı veren model, kuramsal çerçeve ya da ideal teori şeklinde açıklanmıştır (Cevizci, 1999, s. 675). Bu kavramı öne sürerek pozitivist bilim görüşüne şiddetle karşı çıkan Amerikalı bilim felsefecisi Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* eserinde, geleneksel bilim yorumunun tarihsel temelleri olmadığını, bilimsel ilerlemenin devrimci bir yapısı olduğunu vurgularken, değişimin belli bir kuramsal yapı terkedilerek yerine yeni bir yapının inşasından oluştuğuna ve bu bilimsel ilerlemede bilim üreten topluluğun sosyolojik özelliklerinin önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir. Bilimin ilerleme tarzını köklü değişime bağlı olarak bilimsel sıçrayış şeklinde niteleyen Kuhn, kavram olarak paradigmayı olağan bilim döneminde ortaya çıkan ve çözülemeyen problemlerin oluşturduğu bunalım süreçlerinden çıkış kapısı olarak açıklamaktadır (Kuhn, 1995, s. 46-177).

Teknik, başlangıcı itibariyle ihtiyacı karşılayacak olanı keşfetme (keşif) üzerinden yürürken, modern dönemin ilerleyen evrelerinde vücut bulan teknolojiyle, ihtiyaç olmasa da üretilen (icat), ihtiyaçmış gibi hissettiren bir boyutta ilerlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira tekno-logos yani teknik akıl öznesinden belirgin olarak kopmuş, kendi kendine var olma potansiyeline sahip bir yönelimde ilerlemektedir. Logos pek çok

karşılığı olsa da modern bilimin teşekkül ettiği dönemden itibaren “akıl” olarak kabul edilir ve akıl da derleyip toplayan, düzenleyen olarak görülmektedir. Teknik ile birleşen akıl, kendi yolunu çizen haliyle ne başlangıcı itibariyle kaşifine ne de mucidine gereksinim duymaksızın varlığını sürdürebilecek bir noktaya doğru yol almaktadır (Sözer, 2009, s. 122-125).

Mevcut koşullarda teknoloji ve teknokrasinin sosyal değişime ve toplumsal yapının temelini giderek artan ölçütlerde belirlediği bir toplum türü olarak teknolojik toplum kavramını ortaya atan sosyolog Jacques Ellul, *Teknoloji Toplumu* eserinde, teknolojiyi yabancılaşmanın yeni bir şekli ve örneği, teknik unsur ve eserlerin toplumlar ve insanlar üzerindeki tahakkümü olarak gördüğünü belirtmektedir (Ellul, 2003, s. 433-442). “*Toplumsal yaşam üzerinde teknolojinin özerkliği vardır*” diyen Ellul, teknolojinin özerk olmasını da şöyle açıklamaktadır: “*Teknoloji birincil faktör olarak kendi rotasını kendisi çizer ve içine kapanmaya karşı kendi kaderini belirleme eğilimindedir*” (Ellul, 1980, s. 125). Bu özerkliği teknolojik gelişmenin bir şartı olarak gören Ellul, ayrıca tekniği, teknolojiyi, verimliliği benimsetme yoluyla sosyal, politik ve ekonomik yaşam üzerinde hegemonya kurucu unsur olarak ele almaktadır (Aktaran Bimber, 1994, s. 82-83).

İlk baskısı 1982’de yapılan *Simülakrlar ve Simülasyon* kitabında, bu kavramları ortaya atan Jean Baudrillard, yeni tekniklerle gelişen teknolojinin taşıdığı önemli etkileri üzerine eğilerek göz ardı edilen ve ilerleyen süreçte büyük sorunlar doğurması muhtemel konuları da tartışmaya açmıştır. Baudrillard, gerçeğin yerini alan simülakrlardan türeyen ve bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun düşsel gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesi olarak simülasyon kuramını geliştirmiştir. Baudrillard’a göre; artık taklit ya da parodi değil, aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçekten, yani her türlü gerçek süreç yerine fonksiyonel ikizini koyan bir caydırma olayından söz edilmelidir. Zira bu durumun, gerçeğin tüm göstergelerine sahip, gerçeğin tüm aşamalarına kısa devre yaptıran kusursuz, programlanabilen, göstergeleri çoğaltılarak dört bir yana yayılabilen bir süreç olduğunu söyleyen Baudrillard, sonuç olarak her türlü düşsel ve gerçek ayırımından yoksun, yalnızca aynı yörünge çevresinde dolanan modellere dayalı ve farklılık simülasyonu üretiminden ibaret bir hipergerçekliğin söz konusu olduğuna vurgu yapmaktadır (Baudrillard, 2011, s. 15).

Bilim ve tekniğin ideolojiye dönüştüğünü söyleyen Habermas'a göre, teknik ilerlemenin yönü, çoğunlukla toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi zorunluluğundan teşekkül eden, ilgililerce üzerine düşünülmezsizin ve toplumsal unsurun ihtiyaç ve anlayışını dikkate almaksızın belirlenmektedir (Habermas, 1993, s 88). Benzer olarak Castells de, teknoloji ile toplumun ilişkisinde devletin etkisini vurgularken, devletin teknolojik yenilikleri gerek başlatarak, gerek yasaklayarak ya da bizzat öncülüğünü üstlenerek oynadığı rolle sürecin tamamı açısından belirleyici olduğunu vurgulamaktadır (Castells, 2008, s. 15).

4. Teknoloji Tarihine Farklı Yaklaşımlar

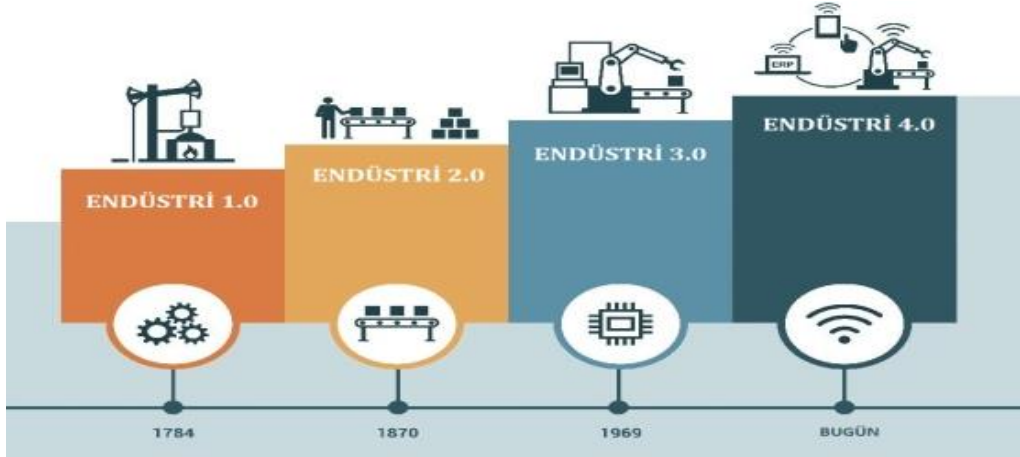
Nermi Uygur, ilk baskısını 1989'da yapan *Çağdaş Ortamda Teknik* kitabının ikinci baskısına eklediği yazısında, 21. yüzyılın ilk dönemine dair şu sözleri dile getirmektedir (Uygur, 2002):

Yapay uydularla bağlantılı çeşit çeşit donanım ve kuşatımda bilgisayar izlenceli, lazer kolaylıklı, yer mühendisliği işlemleri, organ aktarımlı, görsel ağırlıklı, uzay gezintili ve çok boyutlu bir iç-dış yaşam bizimki. Sesleriyle, renk renk görüntüyle, uluslararası iletişimi anlık yakınlıkla sağlayan fakslarla, cep telefonlarıyla, uzaktan kumandalı gizli gözlerle, kulaklarla çocuk odalarından dağ başlarına dek her yanı teknik kafayla örgütlenen bir dünya bizimki. Bakışlarımızı zamanda ne denli ilerilere yöneltirsek yöneltelim, şöyle böyle süreceğe benziyor bu gelişme. Gerçekten de bu değişim, gelişim ivmelenecek hızlanarak sürüyor, meydan okurcasına sürüyor. Her türlü tekniği içeren yaşamımızın her anına, her yönüne zaman-mekan sınırı tanımaksızın dokunan, karışan, niyetimizi dahi okuyan ve bizi egemenliği altına alan teknolojiler smart nitelikli çözümleriyle herşeyi yeniliyor.

Teknolojinin hareket ettiricisi olması sebebiyle, endüstrinin temel alındığı sınıflandırma, en bilinen ve kullanılan tasnif olarak öne çıkmaktadır. Bu tasnife göre; ilk sanayi devrimi (Endüstri 1.0) su ve buhar gücünü kullanan mekanik üretim sistemleri ile; ikinci sanayi devrimi (Endüstri 2.0), elektrik gücünün dahliyle başlayan seri üretim ile ortaya çıkmıştır. Üçüncü sanayi devrimi (Endüstri 3.0) ise dijitalleşme, elektroniklerin kullanımı ve bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle üretimin daha da otomatikleşmesine dayanmaktadır. Bu tasnifin tarihsel kırılımlarını aşağıda listelenmiştir (Gökçeli, 2019):

- a) Endüstri 1.0: Mekanik Üretim Tesisleri (18. Yüzyıl) 1712 Buhar Makinesinin İcadı
- b) Endüstri 2.0: Elektrik ve İş Bölümü (19. Yüzyıl) 1840 Telgraf ve 1880 Telefon İcatları 1920 Taylorizm (Bilimsel yönetim)

- c) Endüstri 3.0: Üretimde Otomasyon (20. Yüzyıl) 1971 İlk mikro bilgisayar (Altair 8800) 1976 Apple I (S. Jobs ve S. Wozniak)
- d) Endüstri 4.0: Otonom Makineler ve Sanal Ortamlar (21. Yüzyıl) 2000 Nesnelerin İnterneti 2010 Hücresel Taşıma Sistemi 2020 Otonom Etkileşim ve Sanallaştırma

Kaynak: <http://mimarliktadayanisma.org/> [16.01.2021]

Bugün için gelinen noktada, Endüstri 4.0 özelliklerinin görülmeye başladığı tezi savunulmaktadır. Ayrıntı vermek gerekirse Endüstri 4.0; siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti ve bulut altyapısı başta olmak üzere üç temel değişimi bünyesinde barındırmaktadır (Alçın, 2016, s. 23-26). Buna göre; fiziksel dünya ile siber dünya arasındaki iletişim ve koordinasyonu içeren yapıların bütünü siber-fiziksel sistemleri (Cyber-Physical Systems) oluşturmaktadır. Şeylerin internetinde (Internet of Things (IoT)), nesnelerin hatta sadece onların değil aynı zamanda süreçler, veriler ve insanların arasındaki iletişimi ve etkileşimi olanaklı kılan bir yapı söz konusudur. Bulut tabanlı imalatta (Cloud Based Manufacturing) ise değişen taleplere hızlıca karşılık vererek verimliliği artıran ve dolayısıyla ürün maliyetlerini düşüren, ayrıca yeniden yapılandırılabilir siber-fiziksel üretim hatlarından üretim kaynaklarının bir paylaşım kümesine talep üzerine erişimden yararlanarak bir ağa bağlı üretim modeli teşekkül etmektedir (Yıldız, 2018, s. 549-554). Tüm bunlardan özetle; dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0 ile beraber varılacak noktada insanların, nesnelerin ve sistemlerin birbiriyle bağlantısı etkin ve yaygın bir şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik yenilikler arasında 3D yazıcılar, nanoteknoloji, biyoteknoloji, yapay zeka, uzay teknolojisi, robotik ve finansal enstrümanlar ile ilgili

teknolojiler sayılabilir ki bu teknolojiler her alanda kullanılmakta olan kişisel bilgisayarlar ve akıllı telefonlar ile her türlü ortamda kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca daha da çarçıcı olan niteliği ile sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik birleştirilerek karmaşık gerçeklik (mixedreality/augmentedreality) ortamları oluşturulmasına imkan sağlayacaktır. Bir diğer önemli değişim de verilerin toplanmasında yaşanması muhtemeldir. Zira güçlenen bilgisayarlar her türlü verinin sonsuz sayıda toplanmasını olanaklı kılacağı için bu verilerin kullanımının nasıl olacağı, erişimin demokratik olarak sağlanıp sağlanamayacağı tartışma konusu oluşturmaktadır (Gökçeli, 2019).

Bilgi ve iletişim teknolojilerini temele alarak bir dönemlendirme yapan Luciano Floridi ise *The Fourth Revolution* eserinde üçe ayırdığı çağları *prehistory*, *history* ve *hyperhistory* olarak tasnif etmiştir. Buna göre, prehistorik dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerinin olmadığını [ya da sınırlı olduğunu] söyleyen Floridi, historik dönemde bireysel ve toplumsal refahın bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilişkili olarak iyileştiğini, nihayetinde hiperhistorik dönemde ise bireysel ve toplumsal refahın bilgi ve iletişim teknolojilerine doğrudan dayalı olarak daha hızlı gelişeceğini ifade etmektedir (Floridi, 2014, s. 3). İleri aşamada insan-bilgisayar etkileşiminin artmasına bağlı olarak, bağlantılı araçlar silsilesinin dünya nüfusunu da aşan boyutlara ulaşması neticesinde her geçen gün daha büyük hızla artan veri üretimi ve devasa hacimlere ulaşan bir büyük veri (big data) yığını ile karşı karşıya kalınacağı görülmektedir. Bu sebeple gelecek süreci *zettabyte çağı* olarak niteleyen Floridi'ye göre; bitler tsunamisi olarak tanımlanan bir neolojizmin başlangıcında ve onu deneyimlemek üzere olan halihazırdaki insanlığın, historik bir çağdan hiperhistorik bir çağa doğru hızla ilerlediği görülmektedir (Floridi, 2014, s. 13-14). Boyutu büyüyen ve sürekli ucuzlayan teknolojiler sebebiyle, yeni gelecek neslin bilgi ve iletişim teknolojilerine daha bağımlı olacağını söyleyen Luciano Floridi, mevcut ve yeni gelecek neslin ne tür bir hiperhistorik çevre kuracağı sorusuna *infosphere* "bilgi-küre" kavramıyla karşılık bulmuştur (Floridi, 2014, s. 24).

21. yüzyılın önemli ve en hızlı gelişeni olarak webin de değişim çizgisine burada yer vermek yerinde olacaktır. Bu noktada Nupur Choudhury'nin konuyla ilgili olarak yazdığı *World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0* başlıklı makalesinde, webin bütünsel bir görünümü kaleme alınmıştır. Buna göre; 1989'da Avrupa Nükleer Araştırma Kuruluşu'nda (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire (CERN)) Tim

Berners-Lee tarafından geliştirilen ve internet üzerinden erişimle birbirine bağlı köprü metinler sistemi olarak tanımlanan World Wide Web (www.) bilgi paylaşım sisteminin, zaman içindeki gelişimi genellikle üç aşamalı olarak ilişkilendirilmiştir: Belgelerin paylaşım ağı Web 1.0, insanların paylaşım ağı Web 2.0, verilerin paylaşım ağı Web 3.0 (Choudhury, 2014, s. 8096).

Birinci nesil Web (Web 1.0), bilgi aramaya ve okumaya yarayan fakat kullanıcı etkileşimi ve içerik katkısı sınırlı olan, statik sayfalar ve içerik sağlama amaçlı bir ağ yapısıdır ve 1989'dan 2005'e kadar kullanılmıştır. Tim O'Reilly'nin ortaya attığı ikinci nesil Web (Web 2.0) terimi ise, iletişim teknolojileri, katılımcı medya ve bilgelik ağı olarak da tanımlanabilen iki yönlü dolayısıyla etkileşimli ayrıca esnek web tasarımı, yaratıcı yeniden kullanım, güncellemeler, işbirlikçi içerik oluşturma ve değişikliklere imkan veren bir ağ anlamına gelmektedir. John Markoff tarafından 2006'da önerilen üçüncü nesil Web (Web 3.0) ağına öne çıkan özellikler ise; çeşitli uygulamalarda daha etkili keşif, otomasyon, entegrasyon ve yeniden kullanım için yapı verilerini tanımlamak ve bağlamaktır. Beklentiler arasında ise; veri yönetimini geliştirmesi, mobil internetin erişilebilirliğini desteklemesi, yaratıcılık ve yeniliği simüle etmesi, küreselleşme fenomenini teşvik ederek müşterilerin memnuniyetini artırması ve sosyal ağda işbirliğini düzenlemeye yardımcı olması bulunmaktadır. Temel amacı kullanıcıların formasyonu daha kolay bulmasını, paylaşmasını ve birleştirmesini sağlayarak mevcut webin evrimini yönlendirmek olan ve Tim Berners-Lee tarafından düşünülen semantik Web (Web 3.0'a verilen diğer ad), uluslararası standartlar kuruluşu World Wide Web Consortium tarafından yönetilen ortak bir harekettir (Choudhury, 2014, s. 8096-8098).

Son olarak yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel Web 4.0'a da değinen Choudhury, onun özelliklerini de şöyle sıralamıştır: "*Web 4.0'da makineler webin içeriğini okuma konusunda akıllıca davranacak. Web sitelerini üstün kalite ve performansla hızlı bir şekilde yükleyecek ve daha fazla komuta arayüzleri oluşturmak için önce neyin yürütüleceğine karar verip uygulamak şeklinde tepkiler gösterecektir*" (Choudhury, 2014, s. 8100). Bu haliyle Web 4.0, insan beynine paralel hareket etmek suretiyle oldukça zeki etkileşimlerden oluşan devasa bir ağ anlamına gelmektedir.

2017'de yayımlanan *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence* (Yaşam 3.0: Yapay Zeka Çağında İnsan Olmak) kitabının yazarı Max Tegmart eserinde

yaşamı üçe ayırarak ele almıştır. David Harvey gibi donanım ve yazılım olarak kodladığı yapıda Tegmart'a göre, dünyadaki canlıların donanımları -fiziksel bedeni- ve yazılımları -karar verme iradesi- ilk 4 milyar yıl tamamen biyolojik bir evrimin kontrolü altında gelişmiştir. Bu süreci "biyolojik dönem" olarak *Yaşam 1.0* şeklinde kodlayan Tegmart, bu dönemi takip eden 100 bin yılda ise insanın karar verme iradesini kontrol altına alarak, öğrenme ve kültür seviyesini kendi tasarlayıp idare etmeye başladığı "kültürel dönem" olarak *Yaşam 2.0*'ın oluştuğunu belirtmektedir. Devamında gelecek olan süreci "Teknolojik Dönem" olarak niteleyen Tegmart'a göre, insanlar hem donanımlarını hem de yazılımlarını tamamen kendileri tasarlayıp neredeyse yeni sürümlerini artık kendi kendine geliştirerek evireceği *Yaşam 3.0* döneminin ortaya çıkacağına dikkat çekmektedir. Tegmart bu süreçte, şekil alması muhtemel süper-canlıların bilinç ve amaçlarının nasıl oluşacağı ve genel yapay zeka ile nasıl yarışacağı hususunda kafa yormak gerektiğini belirtmektedir (Tegmart, 2017, s. 37-42). Zira şimdiye kadar, dar yapay zeka bir çok spesifik alan için başarılı olarak geliştirilmiştir ve daha da önemlisi geniş yapay zeka üzerine de çalışmalara da hız kazandırmıştır.

Bu noktada Ray Kurzweil'in *The Singularity Is Near* kitabına dikkat çekmek gerekmektedir. Kurzweil 2005'te yayımlanan kitabında, bir sonrakini oluşturmak için önceki çağın bilgi işleme yöntemlerini kullanan toplamda altı çağa ayırdığı evrimsel gelişim çizgisinde, beşinci dönemin sonuna doğru insan üretimi teknolojinin insan zekası ile uzlaşımı neticesinde, tekilliğin (singularity) insan zekasına gömülü engin bilginin, teknolojinin çok daha büyük kapasitesi, hızı ve bilgi paylaşım yeteneği ile birleşmesinden kaynaklı olarak asırlık insan sorunlarının üstesinden geleceğini belirtmektedir. Ancak bu hususta bir de uyarı yapan Kurzweil, tekilliğin yıkıcı eğilimler üzerinde hareket etme yeteneğini de artıracığına dikkat çekmiştir. Altıncı ve son çağda ise; tekillik sonrası insan beynindeki biyolojik kökeninden ve insan marifetindeki teknolojik kökenlerinden türeyen zeka ile evrenin kaderinin sonlanacağına da altını çizmektedir (Kurzweil, 2005, s. 28-35).

Paul R. Daugherty ve H. James Wilson'ın, yapay zekanın iş alanlarını dönüştürmeye başladığı çağın koşullarını aktardıkları kitabına da adını veren *Human + Machine* (Daugherty ve Wilson, 2018) kavramlarını çok önceden bir araya getirerek "*Humachine*" kavramını oluşturan Timoty W. Luke, terimi modern sosyal ontolojilerin çoğunda, geleneksel olarak kullanılan üye ve yapı kategorilerinin çarpışmasıyla üretilen,

yapay çevresel ortamlarda sosyal kümeler veya kolektifler olarak mevcut olan hibrit sınır canlıları şeklinde açıklamıştır (Luke, 1997, s. 1367). Mumford ise aynı kavramı megateknik hakkındaki yazısında, otomatik işlemler için tasarlanmış tek tip, her şeyi saran, süper dünyasal yapı olarak aktarmıştır. Ayrıca Mumford, bu süreçte insanın özerk bir kişilik olarak aktif bir şekilde çalışmak yerine, teknisyenlerin görevini icra ettiği gibi uygun işlevleri olan pasif, amaçsız, şartlı bir makine olacağına; ya makineyi besleyeceğine ya da duyarsızlaşmış, kolektif örgütlerin yararına sıkı bir şekilde sınırlandırılıp kontrol edileceğine vurgu yapmıştır (Mumford, 1986, s. 304).

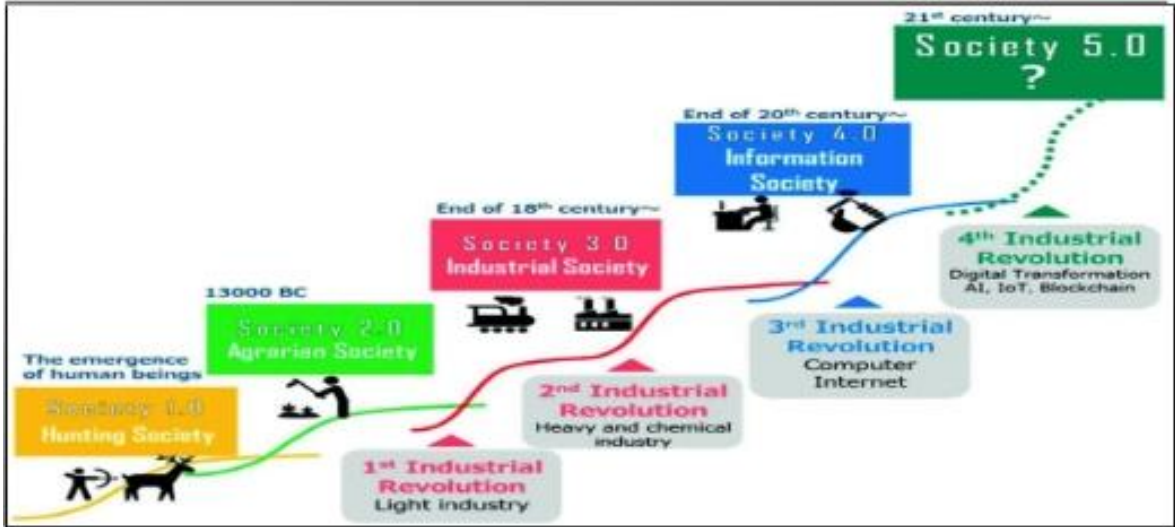
Doğa olarak kabul edilen şeyin sadece teoride değil, pratikte de büyük ölçüde insan tarafından üretilmiş olduğunu söyleyen Luke'ye göre; gelişmiş uzay yolculuğu teknolojilerinin, bilim kurgunun diğer dünya dışı yaşam formları ile temas etmesini beklemeye gerek yoktur, zira değişmiş atmosferik kimyanın bilimsel gerçekleri, yaygın genetik mühendisliği ve türlerin yok olması; kentli endüstriyel insanlığın zaten dünyayı, humachine ekolojilere dayanan siborg kolonileriyle emperyalize etme amaçlı istilacı bir dünya dışı varlık ırkı gibi davrandığını göstermektedir. Zira makineler yalnızca bireysel ölü emek birimleri, eylemsiz nesnellik veya cansız araçlar değildir diyen Luke; makineler aynı zamanda ölümün ötesinde yaşayan kolektif emek ağları, nesnelere aktif hale getirildiği ve insanların yaşam uygulamalarını madde içinde somutlaştırdığı ve enerjiyi tekniklerle teknik olarak kodladığı animasyonlu araçlardır, şeklinde ifade etmektedir (Luke, 1997, s. 1375-1376).

Her tekniğin önce askeri sonra siyasi alanda kullanıldığı ve en son tabana yayılmaya başladığı bilinmektedir. Zaman içinde ilerleyen süreçte daha üst bir modeli gelişmedikçe hiç bir teknik genele yayılamamakta ve çoğunlukla gerçek amacı dışında yol almaktadır. Geline nokta 21. yüzyılda teknolojinin üstel (üssel, geometrik büyüme, -1,2,4,8,...-) olarak gelişim ivmesini artırmış olması ve iktidar ile eklemlenen ilgi alanından kurtularak bağımsız bir şekilde yoluna devam etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Fizikçi Albert A. Bartlett 1969-2001 yılları arasında toplam bin 742 kez verdiği "*Aritmetik, Nüfus ve Enerji*" konferansında öne sürdüğü tezi, "*İnsan ırkının en büyük eksikliği, üstel fonksiyonu anlamadaki yetersizliğimizdir*" ifadesinde karşılık bulmaktadır. Bartlett, mevcut nüfus artış hızı ile kaynakların tüketimi oranlandığında, sürdürülebilir bir büyümenin mümkün olmadığını, sonlu bir gezegende sonsuz büyümenin imkansız olduğunu vurgulamaktadır (Bartlett, 2002).

Bu temel icraatlar ve yansımalarından özetle; ileri teknolojiyle birçok gereği yerine getiren, koşulları ihtiyacı dahilinde eğip büken, yaşama dahil edilen yeni icatlarla hayatın kendisini de koşullara göre şekillendiren bir anlayışla karşı karşıyayız. Belki hiç üretilmese eksikliğini dahi hissetmeyeceğimiz şeylerin, hayatımızın vazgeçilmez bir parçası gibi merkezi bir konuma taşınması ve vaatleriyle daha büyük değişimlere de gebe olması konusunda daha niyet üzere istikametler belirlemek gerektiği düşüncesinin ilk olarak Japonlar'da belirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

5. Toplum (İnsanlık) 5.0 Vaadi

2017'de Almanya'nın Hannover kentinde düzenlenen teknoloji fuarı CeBIT'in partner ülkesi olan Japonya, Endüstri 4.0'la adı yanyana anılmamasına karşın, yeni hazırlıklar içinde olduğunu bu fuarda deklare etmiştir ki adı da Toplum 5.0'dır (Society 5.0). Bu konuda yola çıkış felsefeleri, *“Teknoloji toplumlar tarafından bir tehdit olarak değil, bir yardımcı olarak algılanmalı”* şeklindedir. Japonya'nın bu programı geliştirmekteki hedefi; kaçınılmaz olarak görülen dijital dönüşümlere karşı toplumu hazırlamak ve yaşlanan dünya nüfusuna –bilhassa kendi nüfusu hızla yaşlanmaktadır- çözümler getirmektir. Buna ek olarak çevre kirliliği ve doğal afetler gibi konulara alternatifler üretmek de amaçları arasındadır (Kılıç, 2017).

Kaynak: <https://www.keidanren.or.jp> [16.04.2021]

Toplum 5.0 programında; toplum, tarihsel gelişimine göre beş gruba ayrılmıştır. İlk insanın doğuşundan bugüne kadar yaşamış toplumların üretim çeşitlerine göre tasnifinde sırasıyla; avcı toplum, tarım toplumu, endüstri toplumu, bilgi toplumu ve hayal gücü toplumu bulunmaktadır. Yeni hedef olarak konulan hayal gücü toplumu ile amaç; herkesin her zaman, her yerde güvenli, doğa ile uyum içinde ve mevcutta var olan çeşitli kısıtlamalardan muaf olarak değer üretebileceği bir ortam oluşturmaktır (Keidanren, 2018).

Japonya, toplumsal sorunları doğa ile uyumlu bir şekilde çözmeyi öngören Toplum 5.0 çalışmasını başlatarak, Birleşmiş Milletler'in (UN) 2015'te duyurduğu Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri (Sustainable Development Goals) tasarısına da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır ki zira iki çalışmanın ortak birçok yönü bulunmaktadır.

Kaynak: <https://sdgs.un.org/goals> [15.04.2021]

Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen 17 hedef, üye ülkelerden on beş yıllık süre zarfında yani 2030'a kadar gerçekleştirmesini beklediği planlar hükmündedir. Bu hedefler; yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam, nitelikli eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi-yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış-adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıktır. Evrensel sorunları ve ihtiyaçları içeren bu hedefleri gerçekleştirebilmek için Türkiye de, Türkiye

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın alt birimi olan Strateji ve Bütçe Başkanlığı bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 2021).

Kaynak: <http://www.turkey.coop/> [15.04.2021]

Bu noktada, ülkenin ihtiyaçlarını gözetilen bir yerel *İnsanlık 5.0* çalışmasının yapılması da düşünülebilir, zira tüm herkesi kuşatan global beklentiler benzer olsa da, ülkenin kendi gereksinimlerinin öncelenmesi gerekmektedir. Ancak dünyanın 2020'de tecrübe ettiği küresel salgın sürecinde ulusal devletlerin yine BM'ye bağlı Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) merkezi karar ve uygulamalarına bağlı hareket etmek zorunda kalmasından, bilhassa bundan sonrası için bağımsız hareket etme, küçük ölçekli planları hayata geçirme noktasında istemli yada istemsi sınırlanacağı anlaşılmaktadır.

6. Küresel Salgın Sonrası Dünya

2020 başlarında Çin'in Wuhan kentinden çıkarak tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgını, 21. yüzyıl başında küresel ölçekte yüzleşilen ilk önemli sorun olarak tüm devletleri, öncelikle yerel, sonra da Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kontrolünde global olarak tedbirler almaya sevk etmiştir. Bulaşma yolunun insandan insana doğrudan olduğunun tespitiyle bireysel ve toplumsal önlemlerin salgın sürecinde ne derece etkili olduğu sorusu halen akılları karıştırıyor olsa da, sosyal hayatın devamlılığı nispetinde kesilmesi mümkün olmayan mecburi bağların bir şekilde devamı için alternatif arayışları söz konusudur. Bu süreç zarfında en çok başvurulan çözüm yolu, teknolojinin sunduğu imkanların ihtiyaçları lehine revize edilip dönüştürülerek kullanılmasıdır. Modern

dünyanın sorunları gibi çözümleri de hızlı ve geniş kapsamlı olarak yayılıp eylemsel olarak hemen hayata geçirilmektedir.

Teknolojinin bu süreçte oynadığı rol var olan potansiyeli saklı kalmakla beraber hızlı bir dönüşümün de habercisi görünümündedir. İnsanlar arasına giren zorunlu mesafelere karşı teknolojinin sunduğu imkan ve hizmetler, en azından salgın yayılım tehdidini ortadan kaldıracak bir fırsat olarak sunulmaktadır. Bunun en başında kamusal etkinlikler ve bilhassa eğitimin dönüşümü bulunmaktadır ki daha henüz salgının başlangıç aşamasında insan hareketliliğini düşürmek için okul faaliyetleri tüm dünyada uzaktan eğitime dönüştürülerek uygulanmıştır. Sadece eğitim de değil, insanların bir ortamda bir araya gelmesi gereken birçok hizmet, aktivite vb. teknolojinin mevcutta var olan birçok uygulamasını daha faal olarak kullanmaya sevk ve mecbur etmiştir.

Sunduğu şartlarla teknolojinin bir ihtiyacı gören her tür etkinliği, kısa vadede vazgeçilmesi zor bir düzeye, kendine alıştırmak, kolaylık sağlamak, zaman ve emek tasarrufu gibi sebeplerle taşındığı görülmektedir. Salgının getirdiği koşullar zamanla azalarak değişecek olsa da bu süreçte daha çok hayata karışan yaşam pratikleri sonrasında da toplumda varlığını korumaya devam edecek gibi görünüyor. Hatta zamanla tüm bu faaliyetlerin daha kolay, erişilebilir ve bütünlük uygulamalar üzerinden insan ve toplum hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelebileceği öngörülüyor.

Hayata geçirilen sivil bağımsız yada çok ortaklı grupların başlattığı gelecek dünya sistemi planları, salgından çok daha öncesinde mevcutken, hastalık sürecinde tercihen olmaktan çıkıp mecburiyetle kabulünü hızlandırmaktadır. Birkaç örnek vererek somutlaştırmak gerekirse; nakitsiz toplum, evrensel temel gelir, blok zincir, merkeziyetsiz kimlik hareketi, sosyal kredi sistemi gibi sürecin getirdiği birçok uygulamanın geçerlik kazanarak kalıcılılaşması ve sonrasında insan eylemlerinin neredeyse tamamını kontrol altına alabilme ihtimali ve tehdidi ile karşı karşıya bırakacaktır.

Mesela blok zincir (blockchain) teknolojisini pandemi süreci sonrasında toplumsal ilişkilerin tam ortasında görmek şaşırtıcı olmamalıdır. Zira, Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) tarafından, farklı kurumlar ve kişiler arasında paylaşılabilen, değiştirilemez bir defter olarak, işlemlerin şeffaf ve güvenli bir yol ile onaylanıp kayıt altına alındığı, aracı kurumlara duyulan ihtiyacı ortadan kaldıran dijital bir platform (ISO, [20.04.2021]),

şeklinde tanımlanan blok zincir uygulaması halen aktif olan bir çok kayıt kurumlara, iktisadi hizmetleri sunan yapılara gerek bırakmayacak ölçülere sahip bir teknoloji olduğu anlaşılmaktadır ve bir yılda yaygınlık kazanan birçok uygulama göz önünde bulundurulduğunda sunduğu avantaj ve kolaylıklarla platformun taban kazanması muhtemeldir. Dağıtık kayıt sistemi fikri 1990'ların sonlarında konuşulmaya başlanırken, Ross Anderson tarafından 1996'da derlenen *Information Hiding* kitabında, kaydedilen güncellemelerin silinemeyeceği merkezi olmayan bir veri depolama sisteminden söz edildiği görülmektedir (Anderson, 1996) ve teknolojinin vardığı noktada internetin de yaygınlık düzeyine mukabil böyle bir sistemin gelecek yıllarda rağbet görmesi olasıdır.

Yine salgının getirdiği bir zorunluluk olarak para alışverişini en aza indirmek için alışverişlerin sanal sistemler üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu da nakitsiz toplum düşüncesinin bir uzantısı olarak ortadadır. Materyal para yerine dijital paraların hesaplarda tutulması ve her tür harcamanın bu hesaplar üzerinden gerçekleştirilmesiyle sağlanmaktadır. Dolayısıyla her tür alışverişin kayıt altında olduğu bir yeni döngü ile karşı karşıya olunduğu muhakkaktır. Bir de buna tedbir amaçlı kısıtlama ve kapatmaların yapılmasıyla meydana gelen durgunluk ve kısır ekonomik faaliyetler, bilhassa kapitalist düzende günlük- haftalık gelirle geçinenlerin sıkıntı yaşamalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Buna çözüm olarak dillendirilen ise evrensel temel gelirdir ve bir ülkedeki vatandaşların hepsine veya belirli bir düzeyin altında gelire sahip vatandaşlara kamu kaynakları kullanılarak düzenli nakdi yardımların yapılması olarak tanımlanır (Kaya, 2019, s. 133). Bu da blok zincir, dijital cüzdan ve nakitsiz toplum fikrinden doğrudan beslenen bir öneri olarak ortadadır. Bir de aynı kaynaktan beslenen kripto para piyasası mevcuttur ki her biri ayrı ayrı toplumsal düzenin işleyişinde ve kritik önemde teknolojik gelişmeler olarak uygulanmaktadır.

Gelişmemiş ülkelerde yaşanan savaş, açlık, kıtlık gibi sebeplerle ortaya çıkan göç hareketliliği ve artan kimliksiz insan sayısı global dünyanın sorunlarından biridir. Kayıtdışılığın bu kadar çok artması hukuksuz uygulamaların da önüne geçilmesi noktasında bariz bir engel olarak duruyor. Bu duruma bir çözüm olarak 2016 başlatılan ID2020 sivil toplum örgütü, bu insanları dijital kayıt altına alarak en azından temel hizmetleri alması için bir merkezizsiz toplum kurmayı vadetmektedir. BM'nin 2030 misyonuna katkı için oluşturulan konsorsiyum bu çalışmayla herkesin kendi dijital kimliği üzerinde tam kontrol sahibi olmasını hedeflediklerini açıklamaktadır

(Identity2020, [18.04.2021]). Bir benzeri 2017’de kurulan The Decentralized Identity Foundation da insanlar, kuruluşlar, uygulamalar ve araçlar için açık kaynaklı merkezi olmayan kimlik ekosistemi oluşturmayı vadetmektedir (DIF, [21.04.2021]). Ancak diğer bir yanıyla insanların bu kayıtlarına yetkisi dışında olanların sağlayacağı erişimi, hatta devletler ve küresel şirketlerin sahip olduğu bu büyük veriyle insanlar üzerinde hudutsuz bir denetim sağlayabileceği de göz ardı edilmemelidir ki pandemi sonrası bu kimliklere eklenmesi planlanan aşı kartları, tıbbi geçmiş kayıtları vs. ile bireylerin ne tip sorunlarla karşılaşacağı önemli bir tartışma konusudur. Bugün için daha sıradan şeylerin büyük veriye kaynak sağladığı düşünülürse, hayati önemdeki bilgiler bundan kazanç sağlayacak kurum ve yapılar için daha büyük değer taşıyacaktır.

Salgın koşullarının yayınlık kazandırdığı ve zamanla daha çok zemin kazanacak bir diğer uygulama sosyal kredi sistemidir. 2010’dan itibaren kısım kısım Çin’de uygulanmaya başlanan sistem, tanımlı kişilerin takibi noktasında teknolojik takip sistemlerinin etkin ve isabetli bir şekilde kullanılması ve herkesin toplumsal hayatta sergilediği davranışlar ölçüsünde notlandırıldığı bir uygulamadır (Kıldış, 2019). Yapay zeka ve makine öğrenme tekniklerinin her geçen gün daha da geliştirildiği göz önünde bulundurulursa artık sadece belli ülkeler değil, dünyanın her yerinde mobesa kamera takibi gibi, insanların notlandırılarak renklendirildiği sınırsız bir gözetim sisteminin doğması kaçınılmaz görünmektedir. Salgın döneminde de karantinadaki kişilerin takibi için buna benzer yöntemlerin riskli kişileri tespit ve cezalandırma için kullanıldığı bilinirken, sonrasında bunların ne kadarının kalıcı hale geleceği belirsizliğini korumaktadır.

Sosyal, ekonomik, idari değişimler kadar birey üzerindeki teknolojik uygulamalar, tasarılar da her geçen gün sayısını artırarak devam etmektedir. Yapay zeka çalışmaları, robotik insan uzuvları, gen dizilimi faaliyetleri ve benzeri icraatlar doğrudan canlı biyolojisini etkileyecek türden teknolojik etkinliklerdir ve bu noktada transhümanizmden bahsetmek yerinde olacaktır. Buna göre transhümanizm; insanın var olan özelliklerinin ve potansiyellerinin mümkün olan tüm bilimsel ve teknolojik imkanların kullanılmasıyla değiştirilip geliştirilmesi anlamına gelmektedir (More, 2021) Transhümanist düşüncenin temel yapısında genetik mühendisliği, nanoteknoloji, klonlama ve diğer teknolojilerle yapılmak istenen; yaşam süresinin uzatılması hatta, ölümsüzlüğün sağlanması, böylece insanın fiziksel ve bilişsel sınırlarını tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır

(Uğur, 2018). Bu yaklaşımı teknisist düşüncedeki gibi sonunun nereye varacağı düşünülmeyen kontrolsüzce ilerleyen bilimsel çalışma ve teknolojik gelişmeler zinciri şeklinde yorumlamak, gelecek yıllarda teknolojiyle kurulacak bağda önemli açmazlar olarak karşımıza çıkacaktır.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında, teknik ve teknolojinin kavramsal zemini, dünü ve bugünü ile irdelenmiş, salgın sonrası mevcut durumda görülen değişikliklere değinilerek, geleceğine dair potansiyeline nüfuz edilmeye çalışılmıştır. İnsan elinde şekillenen tekniğe bakışın ve yorumun, zaman içindeki değişiminin incelenmesi, teknolojinin bundan sonrası için alması muhtemel yolu doğru anlamak açısından önemlidir. Heidegger'in savıyla, saldırı karakterini başından beri içinde barındıran teknolojinin, önünde hiç bir gücün duramayacağı, karşısında durması muhtemel her şeyi sindirerek yoluna devam edeceği düşüncesi, onun geleceğine dair üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Zira araç olarak iş gören tekniğin Heidegger'in deyimiyle amaçsallaşması, bir süre sonra üretenin kudretini de soğurarak sindirebileceği hakikatini su yüzüne çıkarmaktadır.

Çotuksöken'in antropolojik yaklaşımından hareketle teknolojiye bakıldığında, *arada olan* olarak insanın, teknolojinin getirdiği etik-ahlakî sorunları görmesi daha olanaklı bir hal alacaktır. Teknolojiyi ortaya koyan da bir insan olduğu için, üretimin amaç, niyet ve yönelimi yine ondan açığa çıkacaktır. Bu sebeple tekniğe yaklaşımın ihtiyacı gözetilen gerçekçilikte olması gerekmektedir. Zira ilk karşılaşmada sergilediği memnun tavır ve hayatına dahil ettiği her teknolojik araç, neticede bugün geldiği noktada insan hayatını derinden etkileyerek değiştirdiği görülmektedir. Nitekim meydan okuyarak açığa çıkan gücün sakıncaları, bugünden tehlike arzeden durumlar olarak ipuçlarını göstermektedir.

Nermi Uygur, "insan için teknik" anlayışını ön planda tutmaktadır. "*Gölgeleri var diye tümüyle sırt çevirmek, başarılarını abartıp tekniğe köle olmak aptallık*" (Uygur, 1989, s. 122) diyen Uygur'un kültür ve teknik ilişkisi üzerine uyarıları oldukça önemli görünmektedir. Ona göre; tekniğin ortaya koyduğu ürünler olması gereken yerde ve sayıda olduğu sürece evren ile uyumlu bir ilişkiden söz edilebilir. Fakat haddinden fazla teknik nesne ortaya çıkması, kendine yer açmak gayesiyle doğayı zorlamaya başlaması,

teknikğin hayatı kolaylaştırmak yanında, olumsuzluklar doğurma potansiyeli taşıdığını da göstermektedir (Uygur, 1989, s. 46). Tasarım ve üretim aşamaları üzerinde dikkatle düşünülmesi gerektiğini söyleyen Uygur'un bu noktada yaptığı ikazları kulak ardı etmemek gerekir: *“Burada iyi akıllı devlet yönetimi yanında, bilim-teknik kendisine de önemli görevler düştüğü meydana. Öyle ki, bilim-teknik araştırma ve uygulamalarında gündemin en başında gelen uğraş, yine bu araştırma ve uygulamaların getirdiği bunalımları önlemek ya da kötü yan etkileri azaltmak olmalıdır”* (Uygur, 2006, s. 251).

21. yüzyılda teknolojinin belirleyenlerinden biri olan dijitalleşme, köklü değişimin önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Zira kaçınılmaz olarak sosyal ve toplumsal hayata dahil olan dijitalleşmenin bir kuşatma etkisi gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çift yönlü olarak düşünüldüğünde; bir yandan teknik olarak dijitalin kuşattığı ve dönüştürdüğü yeni bir toplumsal hayat vuku bulurken (Browning, 2016), diğer taraftan silah haline getirilmiş haliyle dijitalle kuşatma durumu görülmektedir (Bjola & Pamment, 2016). İlkinde, içinde taşıdığı potansiyel ile kendini etkin olarak gösteren dijitalin, diğerinde araç olarak ele alınıp nesneleştirilmesi ve bu yolla kötüye kullanılması durumu söz konusudur.

Toplum 5.0'in ilke olarak ortaya koyduğu Japon modeli, toplumun ihtiyacına göre şekillendirilen teknolojik gelişim yerine, sistemin evrilttiği teknolojiye uygun insanları üretme, toplum mühendisliğinin en köklüsünün gerçekleştirildiğini söylemek iddialı olduğu kadar göz ardı edilerek yok sayılan ve kayıtsız şartsız teslim olunan bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bilhassa Koronavirüs salgını sürecinde maddi ve manevi ihtiyaçların temini için insan hayatına giren uygulamalar kolaylık getirdiği kadar insan iradesinden tercih özgürlüğünü götürdüğü gerçeğini de hatırd tutmak gerekmektedir. Ayrıca toplum 5.0'ın üretmeyi arzu ettiği hayal gücü toplumu ile maksat, herkesin, her zaman, her yerde güvenli, doğa ile uyum içinde ve mevcutta var olan çeşitli kısıtlamalardan arınmış olarak değer üretebileceği bir ortam oluşturmaksa, gerçekte ortaya çıkan küresel salgın koşullarının bu hedeften çok uzağa götürdüğü apaçık görülmektedir.

Modern toplumlarda salt teknolojik üretkenlik amaçlayan bürokrasinin hakim olduğunu ve egemen yönetici güçlerin teknik uzmanlığa sahip seçkinlerden kurulduğu yapıyı *teknokrasi* olarak tanımlayan Cevizci, bilhassa bilimsel ilke ve prensiplere göre

inşa edilen teknisist yapıya karşı uyarıda bulunmuştur. Salgın için alınan tedbirler göz önünde bulundurulduğunda alınan kararların bilim kurulları ve uluslararası örgüt temsilcilerinin direktifleriyle uygulamaya sokulduğu düşünülünce, bu teşekkülün kısmen bir teknisizm olduğu söylenebilecektir.

Bir diğer önemli yanı, Endüstri 4. 0'ın getirdiği yeni imkan ve icatlar ile ortaya çıkması muhtemel tam otomasyon, nesnelere interneti, bulut tabanlı sistemlerin üretim boyutunu tamamiyle değiştirmesi ön görülmektedir. Bu sebeple, bugün için insanın fiziki icralarının uğraşı olan pek çok meslek, ortadan kalkma tehdidiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu noktada *Dijital Emekli (Digital Retired)* gibi bir kavram türetilir. Zira eskiden bedensel olarak belli bir süre çalışıp, fiziki şartların elvermediği bir yaşa gelindiğinde meslekten emekli edilen insanların yerine, bugün için aynı mesleği daha az maliyetle ve daha verimli kılacak bir dijital robotik sistemin inşası sayesinde, çok erken yaşta mesleğinden el çektirilen insanlar, “dijital emekliler” olarak adlandırılabilir. İnsan hayatı için risk oluşturan uğraşlar için bu durum bir avantaj olsa da, mesleğini zevkle yapan, hayatından memnun insanlar üzerinde nasıl bir etki uyandıracığı ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir.

Homo Ludens kitabının önsözünde Johan Huizinga, Aydınlanma çağında insanın “Homo Sapiens (akıllı insan)” kavramını layıkıyla taşıyamadığının ortaya çıkması sonrası, bu kavrama ek, yeni bir niteleme olarak “Homo Faber (üreten insan)” kavramının üretildiğini, ancak bu tanımında insan türünün tanımlamak için yetersiz kaldığını belirtmiştir. Huizinga'ya göre; “Homo Ludens (oyun oynayan insan)” terimi insanı açıklamak için daha elverişlidir. Zira oyunu kültürden daha eski bir yapı olarak ele almış, insanı imal etmekten daha önce yaptığı işte gönüllü olması ve zevk alması üzerinden değerlendirmiştir (Huizinga, 2013, s. 13). Bu düşünceden hareketle; teknolojinin, üreticisinin elinde “-Bundan daha neler üretebiliriz” yaklaşımıyla şekilden şekile sokulduğu düşünülürse, bu noktada insanın “*Homo Lud-ber (oynayarak üreten insan)*” olarak adlandırılması mümkündür. Buna ek olarak salgın tedbirleri sebebiyle eve zorunlu bağlanan insanın eskiden oynayarak üretme aktivitesinin tercihen olmasına karşı, mevcutta bunun bir seçenek olmaktan çıkıp zaruriyet kazandığı görülmektedir. Ayrıca bu zaruri halin çalışma, eğlenme ve dinlenme etkinliklerini mekan-zaman farketmeksizin içiçe geçirdiği, giriftleştirdiği de anlaşılmaktadır.

Yaşam 3.0'ı Teknolojik Dönem" olarak niteleyen Tegmart, insanların hem donanımlarını hem de yazılımlarını tamamen kendileri tasarlayıp yeni sürümlerini kendi kendilerine geliştirdikleri bir dönemden bahsediyor ki bu durum çok da uzak bir gelecekte değil. Yine Tegmart'ın vurguladığı, üretilen süper-canlıların bilinç ve amaçlarının nasıl oluşacağı, genel yapay zeka ile nasıl yarışacağı sorusu şimdiden düşünülüp takip edilecek yolun ihtiyaç odaklı çizilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Zira insan zekasını ve etkinliğini aşan bir yapay zekanın tekillikle (singularity) sonuçlanacağını söyleyen Kurzveil'in her ne kadar iyimser yanlarını ortaya koysa da insanlık 2.0'la yaratıcılığa soyunan ve ölümsüzlüğün yolunu arayan cüretkar bilim tanrısının açmazlarını düşünmek de bir tedbir olabilir.

Sonuç olarak; bizzat insanın ürettiği tekniğe karşı teknolojinin insandan ayrılarak kendi kendini var etme potansiyeliyle yoluna devam ettiği görülmektedir. Kendinde gerçekliği ile farklılaşan teknolojinin kontrolünü tekrar ele almak için içinden çıkılmaz noktalara varması beklenmemelidir. Zira teknolojinin ihtiyaç olmasa da üreten-üretilen, ihtiyaçmış gibi hissettiren-hissettirilen yanıyla, başat olmasına çok az zaman kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alçın, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19-30.
- Anderson, R. (Ed),(1996). *Information hiding*. Berlin: Springer.
- Bartlett, A.A. (2002). *Presentations and lectures by professor emeritus al bartlett*. Erişim adresi www.albartlett.org/presentations/arithmetic_population_energy.html [17.04.2021].
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve simülasyon*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bimber, B. (1994). Three faces of technological determinism . Merritt Roe Smith ve Leo Marx (Eds.) *Does technology drive history: The dilemma of technological determinism* içinde (79-100. pp.). Cambridge: The MIT Press.
- Bjola, C. & Pamment, J. (2016). Digital containment: Revisiting containment strategy in the digital age. *Global Affairs*, 2(2), 131-142. <http://dx.doi.org/10.1080/23340460.2016.1182244> .
- Browning, D. J. (2016). *Digital siege: Why young entrepreneurs are winning*. Florida: Motivational Press.

- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür cilt 1 ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Choudhury, N. (2014). World wide web and its journey from web 1.0 to web 4.0. *International Journal of Computer Science and Information Technologies (IJCSIT)*, 5(6), 8096-8100.
- Çotuksöken, B. (1995). *Felsefeyi anlamak felsefe ile anlamak*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne-söylem*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çotuksöken, B. (2018). *Antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Daugherty, P. R. & Wilson, H. J. (2018). *Human+ machine: Reimagining work in the age of al (artificial intelligence)*. Boston, Massachusetts: Harvard Business Review Press.
- The Decentralized Identity Foundation, (2017). Erişim Adresi *DIF - Decentralized Identity Foundation* .
- Eczacıbaşı, F. (2019). *Daha yeni başlıyor: Geleceğin dünyasında esneklik, yakınsama, ağ yapısı ve karanlık taraf*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji toplumu*. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Erdem, H. H. (2010). Nermi Uygur'da kültür ve teknik ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi (Kaygı)*, 14, 131-139.
- Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. New York: Oxford University Press.
- Gökçeli, R. (2019). *4. endüstriyel devrim ve mimarlık*, Erişim adresi <http://mimarliktadayanisma.org/2019/12/06/4-endustriyel-devrim-ve-mimarlik-rasit-gokceli/>
- Günay, D. & Arıdurdu, A. (2001) Teknolojinin konumu ve neliği. *II. Teknoloji, Kalite ve Üretim Sistemleri Konferansı*. Erişim adresi (*PDF*) [Teknolojinin Konumu ve Neliği \(researchgate.net\)](http://researchgate.net) .
- Habermas, J. (1993). *İdeoloji olarak bilim ve teknik*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *İnsan doğasının geleceği*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal adalet ve şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heidegger, M. (1998). *Tekniğe ilişkin soruşturma*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Huizinga, J. (2013). *Homo ludens: Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ID2020. (2016). *Manifesto*, Erişim Adresi <https://id2020.org/manifesto> .
- Kaya, M. (2019). Türkiye'de Bir sosyal harcama olarak evrensel temel gelir uygulaması. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 129-150.
- Keidenren-Japan Business Federation. *Society 5.0*. Erişim Adresi <https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095.html> .

- Kesayak, B. (2015). *Endüstri tarihine kısa bir yolculuk*. Erişim Adresi <https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk>.
- Kıldış, H. P. (2019). *Dijital totalitarizm: Çin'in sosyal kredi sistemi*. Erişim Adresi <https://www.ankasam.org/dijital-totalitarizm-cinin-sosyal-kredi-sistemi/>
- Kılıç, S. (2017). *Toplum 5.0 ve Japon perspektifi*. Erişim Adresi <https://hbrturkiye.com/blog/toplum-5-0-ve-japon-perspektifi>.
- Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kurzweil, R. (2005). *The singularity is near: When humans transcend biology*. New York: Viking Penguin Group.
- Leonhard, G. (2018). *Teknolojiye karşı insanlık*. İstanbul: Siyah Kitap.
- Luke, T. W. (1997). At the end of Nature: cyborgs, 'humachines', and environments in postmodernity. *Environment and Planning A*, 29, 1367-1380.
- More, M. (2010). The overhuman in the transhuman. *Journal of Evolution and Technology*, 21(1), 1-4.
- Mumford, L. (1986). *The Lewis Mumford reader*. (Ed. Donald L. Miller). New York: Pantheon Books.
- Özlem, D. (2002). Teknoloji insanî amaçlar için bir araçtır. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 8, 1-9.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli: Yeni dünya düzeni*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sözer, Ö. (2009). *Felsefenin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Uğur, S. (2018). Transhümanizm ve öğrenmedeki değişim, *Açıköğretim Uygulamaları UAd*, 4(3), 58-74.
- Uygur, N. (1989). *Çağdaş ortamda teknik*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Uygur, N. (2005). *Bunalımdan yaşama kültürü*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Williams, R. (1985). *Keywords*. New York: Oxford University Press.
- Tegmark, M. (2017). *Life 3.0: Being human in the age of artificial intelligence*. New York: Alfred A. Knopf.
- Türk Dil Kurumu (TDK). Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı. *Sürdürülebilir kalkınma amaçları*. Erişim adresi <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/>.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 546-556.

ALBERT CAMUS’NUN ABSÜRD KAVRAMI BAĞLAMINDA SEN AYDINLATIRSIN GECEYİ FİLMİNİN ANALİZİ

İrfan YALÇIN*

Özet

Film ve felsefe ilişkisine yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birinde, filmin kendine özgü bir biçimde felsefe yapabileceği savunulmaktadır. Bu yaklaşımda yeni bir fikrin filmin imkanlarıyla, film diliyle ortaya koyulabileceği öne sürülmektedir. Ayrıca filmin kendine özgü bir biçimde felsefe yaptığını söyleyebilmek için alana özgün katkı sunması beklenmektedir. Bir diğer yaklaşımda ise filmin, düşünürler ya da filozoflar tarafından daha önceden ortaya koyulmuş kavramları ya da fikirleri kendine özgü dili ile somutlaştırabileceği ve bu fikirler ya da kavramlar bağlamında tartışma yaratacak imajlar sunabileceği ileri sürülmektedir. Bu çalışmada yukarıda ifade edilen ikinci yaklaşım benimsenmiştir. Bu çalışmanın problemi film ile felsefe arasında nasıl bir bağlantı olduğunu, absürd kavramı ve *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filmi özelinde ortaya koymaktır. Soyut bir kavramın sinemanın dilinde nasıl somutlaştırıldığını ortaya koymak, bu çalışmanın problem alanını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, absürd kavramının filmde hangi bağlamlarda ele alındığı ve bu kavramın filmde nasıl somutlaştığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle Camus’nun absürd kavramı açıklanmıştır. Camus’nun absürd kavramı açıklandıktan sonra, kavram film ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde ölüm, intihar ve absürd kavramı arasında doğrudan bağlantı olduğu ve bu bağlantının sinemanın imkanlarıyla somutlaştığı bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, İntihar, Absürd, Yabancılaşma, Sen Aydınlatırsın Geceyi

---

* Arş. Gör. Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, iyalcin@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2337-5003

THE ANALYSIS OF THE MOVIE SEN AYDINLATIRSIN GECEYİ IN THE CONTEXT OF ALBERT CAMUS'S CONCEPT OF ABSURD

Abstract

There are different approaches to the relationship between film and philosophy. In one of these approaches, it is argued that the film can philosophize in its own way. In this approach, it is suggested that a new idea can be put forward with the possibilities of the film, the language of the film. In addition, it is expected that the film will make an original contribution to the field in order to be able to say that it does philosophy in its own way. In another approach, it is claimed that the film can embody the concepts or ideas previously put forward by thinkers or philosophers in its own language and can present images that will create discussion in the context of these ideas or concepts. In this study, the second approach mentioned above has been adopted. The problem of this study is to reveal the connection between film and philosophy, the concept of the absurd and the movie *Sen Aydınlatırsın Geceyi*. In other words, revealing how an abstract concept is embodied in the language of cinema, constitutes the problem area of the study. In this direction, the study tried to reveal the contexts in which the concept of absurd is handled in the film in the context of the relationship between film and philosophy. Descriptive analysis method was used for this purpose. First of all, Camus's concept of absurdity was explained in the study. After Camus' concept of absurd was explained, the concept was associated with the film. In the study, it was found that there is a direct connection between the concept of death, suicide and the absurd in the movie *Sen Aydınlatırsın Geceyi*.

Keywords: Death, Suicide, Absurd, Alienation, Sen Aydınlatırsın Geceyi

Giriş

Albert Camus; Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ve Jean-Paul Sartre ile birlikte ateist varoluşçulardan biri olarak kabul edilmektedir. Varoluşçu felsefenin ateist kanadını oluşturan düşünürler ise Tanrı tarafından yaratılan bir dünyayı ve hayatın bir anlamı olduğu görüşünü açık bir şekilde reddetmişlerdir. *İnsanlık Durumu* adlı eserinde Andre Malraux “Mademki ne Tanrı vardı ne de İsa öyleyse ruh ne işe yarayacaktı? diye sorar (Malraux, 1982, s. 54). Albert Camus de absürd (uyumsuz/anlamsız) felsefesini Tanrı'nın ölümünün ilan edilmesi üzerine temellendirmiştir.

Emmanuel Mounier varoluşçu felsefenin; “insan felsefesinin fikirler ve şeyler felsefesinin aşırılığına karşı gösterdiği bir tepki” olduğunu ileri sürmüştür (Mounier, 2007, s. 42). Camus da absürd felsefesini ortaya koyarken geleneksel felsefedeki arkhe,

tin, töz gibi soyut kavramlara sırt çevirmiş, düşüncesinin odağına insanı yerleştirmiştir. Denemelerinde ve romanlarında, dönemin insanının içinde bulunduğu durumdan hareketle felsefesini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Camus, denemelerinde olduğu kadar romanlarında da 20. yüzyılda yaşayan modern insanın değer bunalımını ve anlamsızlık duygusunu ortaya koymuştur.

Sartre ve Simone de Beauvoir ile birlikte Camus de düşüncelerini sanatın diliyle de ortaya koyan düşünür-sanatçılardandır. Felsefi bir eserde amaç estetik zevk olmadığı için filozof, insani sorunlara ve yaşama ilişkin, soyut ve kuru bir dil ile çözümler yapabilir. Ancak sanatçı, insanın içinde bulunduğu durumu sanatın somut dili aracılığıyla kavramlaştırmadan ya da bir sistem kurmadan duygularını ve düşüncelerini ifade eder. Sanat, felsefenin kavramsal analizlerinden sıyrılarak, olay veya olguları somuta büründürür. Dolayısıyla felsefenin soyut kavramlarıyla tam olarak ifade edilemeyen ya da ifade edilmesi güç insani durumlar ve yaşantılar sanatın somut dilinde ifade edilebilir. Nitekim Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve Simone de Beauvoir gibi varoluşçu düşünürler düşüncelerini, insani durumları ve modern insanın sorunlarını dile getirmek için ağırlıklı olarak sanatın diline başvurmuşlardır. Bu nedenle düşüncelerini yazdıkları romanlarda ve oyunlarda da dile getirmişlerdir. Örneğin Sartre *Bulantı* ve *Akıl Çağı* adlı romanlarında ve *Duvar* adlı öykü kitabında de Beauvoir ise *İkinci Cinsiyet* adlı romanında düşüncelerini sanatın diliyle ifade etmişlerdir. Camus de, *Sisifos Söyleni* adlı felsefi denemesinde ele aldığı sorunları *Yabancı* adlı romanında sanatın diliyle ortaya koymuştur. Benzer şekilde *Başkaldıran İnsan* adlı denemesinde ele aldığı sorunları *Veba* adlı romanında somutlaştırmıştır.

Gündoğan'a göre Camus'nun eserlerini geleneksel felsefi eserlerden ayıran en önemli nokta onun eserlerinin masa başında, birtakım akli spekülasyonlara göre yazılmamış olmasıdır (Gündoğan, 2018, s. 53). Bir sanatçının yüzüne çarpan realiteyi soyut kavramlar yerine somut durumlar, eylemler ve yaşantılar üzerinden ifade ettiği söylenebilirse, bir sanatçı-düşünür olarak Camus'nun de düşüncelerini yüzüne çarpan realiteden hareketle ifade ettiği söylenebilir. Camus'nun şu sözleri, onun birtakım akli spekülasyonlardan değil, doğrudan insandan hareketle düşüncelerini oluşturduğunu gösterir niteliktedir:

Zamanımdan ayrılamayacağımı anlayınca onunla birleşmeye karar verdim. İşte onun için insan tekine önem verişim; onu anlamını kaybetmiş, küçülmüş gördüğümüdür yalnız (Camus, 1998, s. 62).

Camus açısından içinde bulunduğu zamanın sorununun ise kendisinin absürd olarak ifade ettiği yaşamın bir anlamı olup olmadığı sorunudur. Camus'nun içinde bulunduğu dönemin gerçekliğinden hareketle ortaya koyduğu düşünceleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. İnsanların gündelik yaşamlarını sürdürürlerken ölüm, intihar, absürd (anlamsız/uyumsuz) ile karşılaşmalarının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. İnsanın kendine sorduğu neden buradayım? Neden varım? Varoluşumun bir anlamı var mı? Eğer varoluşumun bir anlamı varsa bu nedir? Hayatımı sürdürmem için önemli bir gerekçe var mı? gibi ontolojik soruların, çağımızda da anlam arayışındaki insanların cevabını aradığı sorular olduğu söylenebilir. Onur Ünlü'nün yönetmenliğini yaptığı *Sen Aydınlatırsın Geceyi* adlı filminde de Camus'nun absürd felsefesinin içerik olarak ele alındığı ve yukarıda ifade edilen türde soruların absürd kavramından hareketle sorulduğu söylenebilir.

1. Albert Camus'nun Absürd (Uyumsuz/Anlamsız) Kavramı

Absürd kelimesi anlamdan yoksun olan, saçma, akıl dışı gibi anlamlara gelmektedir. Latince sağır, dilsiz gibi anlamlara gelen *surdus* kelimesinden türeyen *absurdus* kelimesidir (Gündoğan, 2018, s. 61). Ahmet Cevizci'ye göre ise absürd:

Genel olarak, akla açıkça karşı olan, gizli ya da örtük değil de apaçık bir çelişki sergileyen, mantık yasalarına aykırı olan, sağduyunun apaçık doğrularına ters düşen fikirler, tezler; kendi içinde bir çelişki içeren fikirler; mantık bakımından zorunlu olan bir doğruyla çelişen yargılar için kullanılan sıfat. Daha özel olarak da, varoluş felsefelerinde, yaşamın anlamsızlığı, tutarsızlığı ve amaçsızlığı için kullanılan terim. (Cevizci, 1999, s. 743).

Sonuç olarak absürd kelimesi anlamsız, akıl dışı, saçma gibi anlamlara gelmektedir. Albert Camus felsefesinde ise genel olarak “anlamı olmayan her şey” olarak karşılanabilmektedir. (Luppe 1960'tan Aktaran Gündoğan 2018, s. 62). Camus açısından tek başına ne dünya ne de insan absürddür. Absürd, ikisinin yan yana gelişinden, bir karşılaştırmadan ortaya çıkar. Başka bir deyişle absürdün ortaya çıkması için bilinçli bir insana ve dünyaya ihtiyaç vardır:

Uyumsuz, insanın çağrısıyla dünyanın usa uymaz susuşu arasındaki bu karşılaştırmadan doğar... Usdışı, insanın özlemi ve bunların baş başa verişinden doğan uyumsuz, işte zorunlu olarak bir yaşamın erişebileceği tüm mantıkla sonuçlanması gereken dramın üç kahramanı (Camus, 2015, s. 44).

Absürd, anlamsız bir dünyada anlam arayan, varoluşunu temellendirmek isteyen, varoluşsal sorularına yanıt arayan insanın dünyanın sessizliğiyle ve sağırlığıyla karşılaşması sonucu ortaya çıkan uyumsuzluktur. İnsanın dünyadan beklentilerine yanıt alamaması, dünya ile anlamlı bir ilişki kuramayışı onun dünya ile uyumunun bozulmasına yol açar. Bu uyumun bozulması ise insanın dünyadan kopuşuna neden olur.

Camus açısından insanın uyum içinde yaşadığı dünyadan kopuşuna yol açan, bilincini uyandıran birtakım nedenler bulunmaktadır. Absürdü ortaya çıkaran akli spekülasyonlar değil, kişinin yaşantıları ve edimleridir. Camus'ya göre "uyumsuzluk duygusu, her sokağın dönemecinde her adamın yüzüne çarpabilir" (2015, s. 29). Dolayısıyla absürd her an herkesin karşısına çıkarak kişinin dünya ile uyumunun bozulmasına, onun dünyadan kopuşuna yol açabilir. Bu kopuşun zeminini hazırlayan dört temel unsur şöyle sıralanabilir:

- a) Hayatın monotonluğu ve mekanikliği insana hem kendinin hem de diğer varlıkların anlamını sordurur. Bu absürdün ilk habercisidir.
- b) Zamanın geçmesi, onun öldürücü bir unsur olarak algılanması ve geleceği değiştiremez oluşumuzun bilincine varılması.
- c) İnsanın bu dünyada tek başına olması, kendine, dünyaya ve başkalarına karşı *yabancı* oluşu ve başkalarıyla ayrılığının keskin bir biçimde bilincine varılması.
- d) Ölümün zorunlu ve kaçınılmaz bir son oluşunun ve ölümle birlikte her şeyin sona ereceğinin anlaşılması (Gündoğan, 2018, s. 73).

Absürd duygusunun ilk habercisi bıktırıcı tekrarlardan ibaret bir hayatın kısır döngüye girmiş monotonluğu ve mekanikliğidir. Günümüz modern toplumundaki insan yaşantısı bu monotonluğa ve mekanikliğe iyi bir örnektir:

Dekorların yıkıldığı olur. Yataktan kalkma, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı uyum içinde Salı çarşamba Perşembe Cuma cumartesi, çoğu kez kolaylıkla izlenir bu yol. Yalnız bir gün 'neden?' yükselir ve her şey bu şaşkınlık kokan bıkkınlık içinde başlar... Bıkkınlık makinemsi bir yaşamın edimlerinin sonundadır, ama aynı zamanda bilincin devinimini başlatır. Onu uyandırır, gerisine yol açar. Gerisi, bilinçsiz olarak yeniden zincire dönüş ya da kesin uyanıştır (Camus, 2015, s. 31).

Camus, bıktırıcı tekrarlardan oluşan makinemsi yaşamı *Yabancı* adlı romanında da somutlaştırmıştır. Romanın geleneksel kahraman tipiyle uyuşmayan özellikleriyle ön plana çıkan baş karakteri Meursault için insan hayatı değişiklik göstermez, onun için

Cezayir’de de olsa Paris’te de olsa insan hayatı hep aynıdır. Romanda kendisine Paris’e gitmek isteyip istemediğini soran patronuna şöyle yanıt verir: “Hayatınızda bir değişiklik yapmak hoşunuza gitmez mi diye sordu. Ben de insanın hayatını hiç değiştirmedini, her hayatın az çok aynı olduğunu (...) söyledim” (Camus, 2020, s. 44). Günümüzün şehir hayatında, insan hayatı mekanik bir kısır döngüye sıkışıp kalmış durumdadır. Bu durum insanları çoğu zaman rahatsız etmez, hatta kimi zaman bu durumun bilincine varmakta dahi zorluk çekerler. Ancak, bu monotonluğun ve mekanikliğin bilincine varıldıktan sonra absürd ortaya çıkmaya başlar. Böylece insanın hayatla uyum içerisinde yaşayıp gitmesini sağlayan zincir kopar. Hayatının anlamsız tekrarlardan oluştuğunu fark eden kişi için artık gündelik devinimler zinciri tamir edilemez bir şekilde kopmuştur. Bundan sonra absürdün ikinci habercisi ortaya çıkar.

Hayatın monoton ve mekanik bir şekilde sürüp gittiğinin bilincine varılmasından sonra ortaya çıkan, absürdün ikinci habercisi ise zamanın karşı koyulamaz bir şekilde akıp gitmekte olduğunun farkına varılmasıdır:

Aynı biçimde ve donuk bir yaşamın bütün günlerinde zaman alıp götürür bizi... Geleceğe dayanarak yaşarız: ‘yarın’, ‘ileride’, ‘iyi bir işim olunca’, ‘yaşlandıkça anlarsın’. Bu tutarsızlıklara hayran kalmamak elde değil, çünkü ne de olsa ölmek var işin içinde... İnsan otuz yaşında olduğunu görür ya da söyler. Gençliğini belirtir böylece. Ama, aynı zamanda, zamana göre yerini de belirtir. Zamanın içinde yerini alır. Geçmesi gerektiğini söylediği bir eğrinin belirli bir anındadır. Zamanın malıdır, içinin ürpertiyle olması üzerine, en kötü düşmanı olarak görür onu. Yarını istiyordu hep, tüm benliğinin bundan kaçması gerekirken, yarının gelmesini diliyordu. Etin bu başkaldırışı, uyumsuz budur işte (Camus, 2015, s. 31-32).

Camus, insanın sürekli geleceğe dayanarak planlar yapmasının, bu plan doğrultusunda zamanın geçmesini beklemesinin çelişkili olduğunu ileri sürer. İşte bu durum ona göre absürddür. Çünkü yarın ya da gelecek arzusunun ya da zamanın ilerleyişinin insana getireceği tek bir kesinlik vardır, o da insanın ölüme bir adım daha yaklaşmasıdır. William Shakespeare *Soneler*’inde zamanın akışının insana getireceklerini şu dizeleriyle ifade etmiştir:

Ve Zaman kendi verdiği armağanı yıpratmaya koyuluyor; / Gençliği delik deşik edip cakasını söndürüyor / Güzelliğin alnına derin çizgiler çekiyor durmadan; / Doğa'nın ender bulunur değerleriyle besleniyor, / Ve hiçbir şey kurtulamıyor asla onun tırpanından. (Shakespeare, 1996, s. 80).

Shakespeare'in de dizelerinde belirttiği gibi insanın zaman içindeki yolculuğu onu kaçınılmaz sona yani ölüme doğru sürükleyecektir. *Yabancı* romanında Meursault ise zamanın akışında, tekdüze bir biçimdeki anlamsız sürüklenişini şu sözlerle ifade eder:

Uzun bir pazar günü daha geçip gitti, anne şimdi toprağın altında yatıyor, ben işime döneceğim, sonuç olarak değişen hiçbir şey yok, diye geçirdim içimden (Camus, 2020, s. 28).

Zamanın insanı kaçınılmaz sona doğru sürükleyişinin bilincine varılmasının ardından absürdü uyandıran bir diğer durum ortaya çıkar. Bu durum ise insanın kendisine, başkalarına ve dünyaya yabancı oluşudur. Yabancılık, alışkanlık nedeniyle ne oldukları gizlenmiş dekorların yine ne ise o olmalarıyla ortaya çıkar. Bu durumun kökeninde ise Tanrı'nın ölümünün kabul edilmesiyle birlikte, dünyanın büyüsunü ve anlamını yitirmesi yatmaktadır:

Birdenbire düşlerden, ışıklardan yoksun kalmış bir dünyada insan kendini yabancı bulur. Yitirilmiş bir yurdun anısından ya da adanmış bir toprağın umudundan yoksun olduğu için, bu sürgünlük çaresizdir. İnsanla hayatı, oyuncuyla dekoru arasındaki bu kopma, uyumsuzluk duygusunun ta kendisidir (Camus, 2015, s. 24).

Böyle bir dünya Gasset açısından evimiz diyemeyeceğimiz bir yer, yabancı bir ülkedir (2017, s. 137). Böyle bir dünyada insan dünyaya olduğu kadar başkalarına da yabancılaşır. Camus, başkalarına da yabancılaşan insanı şu sözlerle ifade etmiştir:

İnsanlar da insandışı bir şeyler salgılar. Kimi uyanıklık saatlerinde, devinimlerinin mekanik görünüşü, anlamdan yoksun pantomimleri, çevrelerindeki her şeyi saçmalştırır. Bir adam camlı bir bölme ardında konuşur; sesi duyulmaz, ama istenilen yere ulaşamayan yüz devinimleri görülür; bu adamın niçin yaşadığını sorar insan kendi kendine (Camus, 2015, s. 33).

Camus'da insanın yabancılığı yalnızca dünya karşısında ve başkalarına karşı değildir. İnsan kendine de yabancıdır: “Kimi anlarda bir aynada bize doğru gelen yabancı, kendi fotoğraflarımızda bulduğumuz alışılmış ama gene de kaygı verici kardeş, işte bu da uyumsuzdur.” (Camus, 2015, s. 33). Meursault'un hapisanedeyken yaşadığı yabancılaşma, insanın kendi benliğine yabancılaşmasının etkili örneklerinden biridir:

O gün gardiyan gittikten sonra, metal karavanamın içinden yüzüme baktım. Gülümsemeye çalıştığım halde görüntüm ciddiyetini koruyormuş gibi geldi bana. Kabı salladım, tekrar baktım. Gülümsedim ama yüzümde o aynı ciddi, mahzun ifade duruyordu hala... Aylardan sonra ilke kez kendi sesimi apaçık duydum. Bunun zaten ne zamandır kulaklarımda çınlayan ses olduğunu fark

ettim, işte o an tüm bu zaman boyunca kendi kendime konuştuğumu anladım (Camus, 2020, s. 75-76).

Meursault'nun kendisinden çıkan sesi başkasının sesi zannetmesi, kendi yüzünü tanıyamaması ya da tanımaya çalışması; kendisine ne kadar yabancılaştığını ve bunları dahi idrak etmesini sağlayabilecek kadar bir benlik bilincini kaybetmeye başladığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak insan dünyaya, başkalarına ve kendine yabancıdır. Camus insanın bu yabancılığını şöyle ifade eder:

Öyle ya kim ve ne hakkında 'Bunu biliyorum!' diyebilirim ki? İçimdeki bu yüreği duyabiliyorum, var olduğu yargısına varıyorum. Bu dünyaya dokunabiliyorum onun da var olduğu yargısına varıyorum. Tüm bilgim burada duruyor, gerisi kurmaca. Çünkü varlığından kuşku duymadığım bu 'ben'i kavramaya çalıştım mı, onu tanımlamaya, özetlemeye çalıştım mı parmaklarım arasından akıp giden bir su oluveriyor. Bürünebildiği tüm yüzleri bir bir çizebilirim, ... Ama yüzlerin toplamı yapılmaz. Benim olan bu yürek bile tanımlanamaz kalacak benim için... Kendi kendime yabancı kalacağım hep (Camus, 2015, s. 36-37).

İnsanın dünyaya, başkalarına ve kendine karşı yabancılığı beraberinde yalnızlığı ve kimsesizliği getirir. Bu yalnızlık ve kimsesizlik kişinin yalnızca toplumsal tek başınlığı anlamına gelmez. Tanrı'nın öldüğü bir dünyada, insan, nedenini ve nasilini bilmeden, nerede, ne zaman yaşayacağı kendisine sorulmadan, önceden tasarlayamadığı bir ortama fırlatılmıştır. Başka bir deyişle insan bilmediği bir ortama ve koşullarından habersiz olduğu bir dünyaya düşüş yaşar. İnsan yaşamaya başlar fakat bu kendisinin isteği üzerine gerçekleşmez. Sanki oraya nedensizce ve rasgele fırlatılmıştır. Bu durumda insanı yaratan, onu koruyan gözetken bir Tanrı olmadığı için yalnızdır.

Gasset açısından, insan yaşamı kökten yalnızlıktır. Çünkü hiç kimse duygusal ve düşünsel bağlamda kendini başkalarının yerine koyamaz, başkalarının yerini alamaz:

Yaşam başkalarına aktarılamaz, herkes kendi hayatını yaşamakla yükümlüdür; (...) çektiği diş ağrısıyla kendi canı yanmak zorundadır, o ağrının bir parçasığını bile başkasına aktaramaz; başka hiç kimse onun vereceği vekaletle onun yapacağı ya da olacağı şeyi seçemez ya da kararlaştıramaz (Gasset, 2017, s. 57-58).

Bu yabancılığa nedeni ise kişinin absürdün farkına varması ve dünya ile uyumunun bozulmasıdır. Dolayısıyla insan yabancı bir dünyada hem kendisine hem de başkalarına yabancı konumdadır.

Absürdün son ve en önemli habercisi ise ölüm gerçeğidir. Ölüm gerçeği, absürd duygusunun ortaya çıkışında, diğer kaynaklara göre daha etkili bir konumdadır. Ölüm her

insanın er ya da geç sürükleneceği son noktadır. Camus, ölüm karşısında herkesin sanki kimse bir şey bilmiyormuş gibi yaşamasının oldukça şaşırtıcı bir durum olduğu ifade etmiştir. Bunun nedeni ise ölüm deneyiminin olmamasıdır. Ancak yaşanan ya da bilincine varılmış olan şey deneyimlenmiş olabilir (Camus, 2015, s. 33). Ölümün farkında olmadan ya da ölümü görmezden gelerek yaşayan insan günü gününe yaşayan insandır. Gelecek kaygısıyla yaşar, geleceğe yönelik birtakım tasarılar oluşturur, yaşamını istediği gibi yönetebileceğini ya da yönlendirebileceğini düşünür. İnsan ölüm gerçeğinin bilincine varduktan sonra üstüne bastığı zeminin ne kadar çürük olduğunun farkına varır. Bu nedenle hiçbir şeyin sağlam ya da kalıcı olmadığını, bunun yalnızca bir yanılgı olduğunun bilincine varır (Bollnow, 2004, s. 102). Dolayısıyla insan, kalıcı gibi görünen her şeyin er ya da geç yok yok olacağını anlar. Camus açısından, tüm insanlar er ya da geç ölecektir, tasarılarımız, olumlu yönde yaptığımız eylemler, şanımız bizimle birlikte yok olacaktır. Ne kadar soylu ya da yüce olursa olsun tüm çabalarımız boşunadır (Solomon, 2006, s. 34). Camus açısından ölüm gerçeğinin bilincine varduktan sonra:

Bu 'ben varım' düşüncesi, her şeyin bir anlamı varmış gibi davranışım (yeri geldikçe hiçbir şeyin anlamı olmadığını söylesem bile), tüm bunlar her an gelecek bir ölümün uyumsuzluğuyla baş döndürücü bir biçimde de yalanlanır (Camus, 2015, s. 71).

Yabancı romanının kahramanı Meursault ölümü ve ölümün hiçleştiriciliğini şu sözlerle ifade eder:

Hiç, hiçbir şeyin önemi yoktu.; ve ben bunun nedenini biliyordum. ... Sürdüğüm bu saçma hayat boyunca geleceğimin derinlerinden, henüz yaşanmamış yıllardan, karanlık bir soluk bana doğru yükseliyordu ve bu soluk geçtiği yol boyunca yaşadıklarımın daha gerçek olmayan yıllarda bana sunulan ne varsa hepsini eşitliyordu. Başkalarının ölmesinin, bir annenin sevgisinin ne önemi vardı, onun Tanrısından seçilen hayatlardan, yazgılardan bana neydi, değil mi ki beni ve benimle birlikte, ... milyarlarca ayrıcalıklıyı da tek mukadder ecel bulacaktı (Camus, 2020, s. 108).

İlk varoluşçu düşünür olarak kabul edilen ise Soren Kierkegaard, Tanrı'nın olmadığı, hayattaki tek gerçeğin ölüm olduğu bir dünyada hayatın anlamsızlığını, boşluğunu şöyle ifade eder:

Her şeyin altında hiç doymak bilmeyen uçsuz bucaksız bir boşluk saklı olsaydı, ... İnsanlığı bir araya getiren hiçbir kutsal bağ olmasaydı, her bir insan soyu topraktan, tıpkı ormanın dibindeki sarmaşık yaprakları gibi orada burada rastgele biter olsaydı ve her nesil bir sonrakini, ormandan gelen kuş sesleri gibi takip ediyor olsaydı, nesiller yeryüzünden bir geminin denizdeki, havanın çöldeki hareketi gibi düşünsellikten ve üretkenlikten yoksun, geçip gider olsaydı... o vakit hayat ne boş ve kasvetli olurdu! (Kierkegaard, 2017, s. 35).

Ölüme doğru yol alan bir varlık olduğunun ve ölümün bir yaşamın sonunda değil, her an karşısına çıkabileceğinin bilincine varan insan için yaşam absürddür. Ölümün bilincine varan insan, absürd (anlamsız) bir yaşamda hayatın yaşanmaya değip değmeyeceğini sorgulamaya başlar. Eğer ölüm kaçınılmazsa bunca çabanın, emeğin ya da acı çekmenin ne önemi kalır düşüncesi zihninde yer edinir ve bu düşünce bir kurt gibi onu için için yemeye başlar.

Absürdün ortaya çıkmasını sağlayan yukarıda sözü edilen dört temel neden yavaş yavaş bilinci uyandırır. Yaşamın anlamsızlığı karşısında anlam arayan insanın soruları, onu bir kurt gibi kemirmeye başlar. İşte bu durum kişinin bilincinin uyanmaya başladığını gösterir. Camus'ya göre (2015, s. 31) “(...) her şey bilinçle başlar. Her şey ancak onunla bir değer taşıyabilir. Bu saptamaların hiç de yeni bir yanı yok (...) Basit ‘kaygı’ her şeyin başlangıcındadır.” Bilinçten doğan ve dünya ile insan arasındaki uyumun ve zincirin kopmasına yol açan absürd, insanı birtakım eylemlere sevk eder. İnsan uyumsuzluktan kurtulmak için ya kopan zincire geri dönmek için çabalayacaktır, ya da yine uyumsuzdan kurtulmak için ve yaşam yaşanmaya değmez diye düşünerek intiharı seçecektir.

2. Albert Camus'nun Absürd (Anlamsız/Uyumsuz) Kavramı ve İntihar

Albert Camus, Sisifos Söyleni adlı denemesinde, absürd duygusunun insanı birtakım eylemlere yöneltebileceğini ifade eder. Bilincinin uyanmasıyla, düşlerden ve umuttan yoksun kalan insan, yaşamını sürdürebilmesi için gereken huzuru kaybeder. Absürd duygusunun başka bir deyişle anlamsızlığın bunaltısından kurtulmak isteyen insan birtakım çareler aramaya koyulur. Bu çarelerden biri yaşamın yaşanmaya değmediğine karar verip intihar etmektir. Camus denemesine şu cümlelerle başlar:

Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir. Gerisi dünyanın üç boyutlu olup olmadığı, düşüncenin dokuz mu yoksa on iki ulamı mı bulunduğu, sonra gelir. Oyundur bunlar, önce yanıt vermek gerekir (Camus, 2015, s. 21).

İntiharın uzunca bir süre toplumsal bir olgu olarak ele alındığını düşünen Camus intiharı bireysel bağlamda ele almış ve acilen yanıtlanması gereken bir soru olarak ortaya koymuştur. Camus, insanların varlıkbilimsel tartışmalar yüzünden intihar etmediğini, yalnızca yaşamın yaşanmaya değmediği düşüncesine vardıkları için intihar ettiklerini savunmuştur. Camus'ya göre intihar, “yüreğin sessizliğinde, tıpkı büyük bir yapıt gibi

hazırlanır” (2015, s. 22). Bir akşam tetiğe basar ya da kendini sulara bırakır. Ona göre bir insanın intiharının ardında yatan nedenleri kestirmek, bunalımı başlatan şeyi denetleyebilmek her zaman olanaklı değildir. Nitekim ona göre bir insan sırf dostu kendisiyle ilgisiz bir tavırla konuştuğu için de intihar edebilir. Bu durumda intihar edenin dostu ilgisiz tavırlarından dolayı suçludur. Çünkü kişinin dostuna karşı belki de bilinçsizce takındığı bu tavır intihar eden kişideki tün hınçları, tüm bıkkınlıkları hızlandırmaya yetebilir (Camus, 2015, s. 23). Absürdün bilincine varan insan için intihar düşüncesi, onu için için yemeye başlayan bir kurt gibidir.

Hayatın anlamsız bir şekilde tekrarladığının farkına varan bir kişi, hayatına son vermeyi seçebilir. İnsan, “birdenbire anlar ki yarın da böyle olacaktır, öbür gün de tüm öteki günler de. Ve bu çaresiz buluş ezer onu. İşte böyle düşünce öldürür insanı. Bunlara katlanamadığı için öldürür insan kendini (Camus, 2016a, s. 35).

Dolayısıyla hayatın monotonluğunun ve mekanikliğin ayırıcısına varan, içinde yaşadığı dünyanın anlam ve birlik arayışına sağır ve dilsiz kaldığını düşünen, zamanın öldürücü etkisinin ve ölümün kaçınılmaz bir gerçek olarak önünde durduğunu anlayan insan hayatına son vermeyi seçebilir. Bu bağlamda intihar etmek “bir anlamda, melodramlarda olduğu gibi içindekini söylemektir. Yaşamın bizi aştığını ya da yaşamı anlamadığımızı söylemektir. Yalnızca ‘çabalamağa değmez’ demektir.” (Camus, 2015, s. 23)

Camus açısından insanlar yıllar boyu edindikleri birtakım alışkanlıklara ve yaşamın buyruklarına bağlı olarak yaşamlarını sürdürürler. Ancak her günkü yaşantısındaki alışkanlıkların ve buyrukların, absürd duygusunun ortaya çıkması ve bilincin uyanmasıyla anlamsız ya da değersiz olduğu sonucuna varan insan için kendini öldürmek; bu alışkanlık ve buyrukların “gülünçlüğüne, yaşamak için hiçbir derin neden bulunmadığının, her gün yinelenen bu çırpınmanın anlamsızlığının, acı çekmenin yararsızlığının benimsenmiş olması anlamına gelir.” (Camus, 2015, s. 24) Dolayısıyla absürd (anlamsız/uyumsuz) duygusu ile intihar arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Absürdün bilincine varan kişi ona bir daha ayrılmamasıya bağlanır. Bir kez benimsedikten sonra, ondan bir daha kopamaz. Solomon’a göre absürd, insanın zihninde yalnızca bir düşünce olarak kalmaz. Her günkü yaşantımızı zehirler ve hayatımıza bir boşunalık, beyhudelik hissi katar (Solomon, 2006, s. 37). En yüksek değerlerin

değerlerini yitirdiği, Tanrısız, absürd bir dünyada yaşama nedeni kalmayan bir insan bu beyhudeliğe katlanamadığı için kendini öldürür.

Camus açısından intihar yalnızca fiziksel bir edim değildir. Ona göre bir de felsefi intihar bulunmaktadır. Absürdün bunaltısına dayanamayan insan için absürdden kaçış yollarından biridir. Camus'ya göre insanlar absürdden yola çıkarak kendilerini ezeni Tanrılaştırma eğiliminde olabilirler. Bu ona göre zorlama bir umuttur ve özü itibarıyla dinseldir. Camus'nun gözünde bu durum, dünyanın reddedilmesi veya ondan vazgeçilmesidir. Bu dünyayı ortadan kaldırıp yerine ahret ve Tanrı inancıyla doldurmaya çalışmaktır. İnsanın bu dünyadan vazgeçip kurtuluşu başka bir dünyada aramasıdır (Gündoğan, 2018, s. 94). Camus'ya göre (2015, s. 57) Tanrı ve öteki dünya inancı “insan usunun yadsınmasıyla ayakta kalır.” Ancak Camus, absürdü ortadan kaldırmak için dine bağlanmayı, ahret inancına veya Tanrıya inanmayı kısacası başka bir dünyaya bağlanma umudunu eleştirir. Bu bağlamda “dua düşüncenin üzerine karanlık basınca başlar” (Camus, 2015, s. 77). Ateist bir düşünür olarak Camus, denemesinde, iman yoluyla sıçrama olarak gördüğü felsefi intiharla ilgilenmediğini yalnızca fiziksel intiharla ilgilendiğini belirtmiştir.

3. Yöntem

Felsefenin dilinin en temel özelliğinin “kavram ve soyutlamalar kullanması ve bunların yardımıyla ilkeler ve yasalar ortaya atması” olduğu söylenebilir (Arslan, 2020, s. 28). Bir sanat dalı olarak sinemanın ise İtalyan yönetmen Pier Paolo Pasolini'nin ifade ettiği gibi “gerçeği gerçekle anlatan bir sanat” olduğu söylenebilir. (Aktaran Büker, 2012, s. 51). Bu bağlamda düşünürlerin ileri sürdüğü birtakım kavramların ya da soyutlamaların, sinemanın dilinde, karakterlerin ifade ettikleri düşünceler, diyaloglar, karakterlerin eylemleri ve bunların yanı sıra kamera açıları, kamera hareketleri, ışık, renk, ses ve müzik gibi sinematik araçlar ile somutlaştırılabilir.

Wartenberg'e göre (2007, s. 25) filmler, düşünürlerin ya da filozofların ileri sürdüğü felsefi sorunları ele almada, izleyicinin bu sorunlar üzerinde düşünmesini sağlamada etkili olabilir. Bunun nedeninin ise sanatın, dolayısıyla sinemanın dilinin, somut olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, felsefede insan kavram düzeyinde varolurken, sinemada “etten-kemikten, kanlı-canlı, yaşayan, bir bütün olarak varolan insan söz konusudur” (Savaş, 2012, s. 180). Bu açıdan bakıldığında bir

filmin felsefi konuları ortaya koymak, ele almak ve tartışmak açısından değerli olduğu söylenebilir.

Film ve felsefe arasındaki ilişkiye yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilkinde filmde ortaya koyulan felsefi konuların incelenmesi amaçlanır (Cox ve Levine, 2012, s. 3). Ayrıca filozofların ya da düşünürlerin ileri sürdüğü kimi düşüncelerin, bir filmde nasıl somutlaştırıldığını ortaya koymak amaçlanır. İkinci yaklaşımda filmin teknik olanaklarının yarattığı etkinin felsefi önemi üzerinde durulur. Bu yaklaşımda film dilinin diğer sanatlara göre ayırıcı özelliği nedir? Filmde kullanılan tekniğin ve teknolojinin felsefi açıdan önemi nedir? Seyircinin filme tepkisinin felsefi açıdan önemi nedir? Filmin geniş kitlelere hitap etmesinin, bu kitleler üzerinde güçlü duygular uyandırmasının olumlu ve olumsuz yanları nelerdir? gibi sorulara yanıtlar aranır (Cox ve Levine, 2012, s. 3). Bu iki yaklaşımdan ilkinde amaçlananın; bir düşünür ya da filozof tarafından ileri sürülen bir fikir ya da kavramı bir filmin içeriğinde aramak olduğu söylenebilir. Örneğin bazı filmlerde felsefenin; etik, metafizik, din ve estetik gibi farklı disiplinlerinde ele alınan konularının somutlaştırıldığını görmek mümkündür (Cox ve Levine, 2012, s. 6). Bu tür filmler felsefede tartışılan birtakım sorunları sinematik tarzda işleyen filmlerdir.

Akademik sahada tartışılan etik, adalet, estetik, intihar, yaşamın anlamı, aşk gibi konular filmlerin içeriğinde felsefi bağlamda ele alınabilmektedir. Film içinde felsefe diyebileceğimiz bu yaklaşıma dair, hem hareket-imaj hem de zaman-imaj sinemasından pek çok örnekle karşılaşabiliriz (Öztürk, 2020, s. 34-35).

Bu çalışmada yukarıda ifade edilen ilk yaklaşım benimsenmiştir. *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminin yönetmeni Onur Ünlü bir röportajında Cemal karakteri ile ilgili olarak şu sözleri ifade etmiştir: “Büyük ihtimalle yaşadığı travma, ona başka şekilde düşünmeyi öğretti ve Cemal o evrene yabancılaştı. Bu kadar büyük bir acıyı yaşamamanın ne anlamı olabilir diye düşünüyor, neden buradayız, neden yaşadık bu acıyı diye sorguluyor.” (Röportaj: Onur Ünlü *Sen Aydınlatırsın Geceyi*). Yönetmen, filmde ne üzerine düşünmek istediğini de şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bu filmde hayat üzerine daha çok düşündüm. Ölüm üzerine çok düşündüm” (Röportaj: Onur Ünlü *Sen Aydınlatırsın Geceyi*). Ölüm, Camus açısından kişinin bilincinin deviniminin başlamasında ve absürdün ortaya çıkmasında en önemli etkidir. Filmde, Cemal karakterinin yönetmenin deyişiyle travma yaşamasına neden olanın ölüm gerçeği olduğu

söylenbilir. Bu doğrultuda filmde, ölüm gerçeğinin sıklıkla vurgulandığı söylenebilir. Dolayısıyla filmde, ölüm geçeğiyle yüzleştikten sonra bilincinin devinimi başlayan, absürdün farkına varan bir başkarakter yer aldığı ve bu başkarakterin yaşamı sorgulamaya başladığı öne sürülebilir. Bu bağlamda, çalışmada, filmin yönetmeninin ifadeleri doğrultusunda *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminin, Camus'nun absürd kavramı bağlamında çözümlenebileceği düşünülmektedir.

Çalışmada, film ve felsefe ilişkisi kapsamında, *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filmini, absürd kavramı bağlamında ele almak amaçlanmıştır. Ayrıca filmin başkarakterinin, Camus'nun deyişiyile (2015, s. 31) bilincinin deviniminin başlamasının ve absürdün farkına varışının, filmde sinemanın imkanlarıyla nasıl gösterildiğini, somutlaştırıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filmi, Camus'nun absürd kavramı bağlamında, betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analiz yöntemi, analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamalarından oluşmaktadır. Bu analizde veriler, daha önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Betimsel analiz yönteminde, elde edilen bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler, önce sistematik bir biçimde betimlenmektedir. Ardından yapılan betimlemeler açıklanıp yorumlanmaktadır. Neden-sonuç ilişkileri bağlamında irdelenen veriler neticesinde birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır. Betimsel analiz yönteminde temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye dönük tahminlerde bulunulması, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilmektedir. Bu yöntem, araştırmacının betimlemelerden yola çıkarak kendi yorumlarını yapmasına ve çıkarımlarda bulunmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240). Bu bağlamda absürd kavramı bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk iki başlığı altında, absürd kavramı, betimsel analiz yöntemine uygun olarak tanımlanmıştır. Daha sonra elde edilen veriler bu temaya bağlı olarak yorumlanmıştır. Çalışmada, *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde bilincinin devinimi başlamış ve hayatı sorgulamaya çalışan bir başkarakter üzerinden; ölüm, intihar ve absürd kavramı arasındaki ilişkinin sinemanın dili ile nasıl somutlaştığı ortaya koyulmuştur.

4. Filmin Özeti

Filmin başkarakteri Cemal, Manisa'nın Akhisar ilçesinde babası ile birlikte yaşayan, kendilerine ait berber dükkânında çalışan ve arada bir amatör küme futbol maçlarında yan hakemlik yapan biridir. Cemal, yıllar önce evlerinde çıkan bir yangında annesi ve kardeşlerini kaybeder. Ancak Cemal annesinin ve kardeşlerinin ölümünü bir türlü aklından çıkaramaz. Bu durum Cemal'de travmatik etkiler bırakır, adlandıramadığı bir endişeyle yaşamak zorunda kalmasına neden olur. Cemal'in yaşadığı yerde, kendisi de dâhil hemen hemen herkesin kendine özgü özel güçleri, yetenekleri bulunmaktadır. Bunlar; filmin ana karakteri Cemal gibi duvarların ardını görebilen ve duvarların içinden geçebilen, parmakları ile ateş edebilen, dört metrelik boyu olan, zamanı durdurabilen, yarı saydam görünebilen, nesnelere dokunmadan hareket ettirebilen ve ölümsüz insanlardır. Bu doğaüstü güçlere sahip insanlar, hayatlarını sıradan insanlar gibi sürdürürler. Doğaüstü güçlere sahip olmalarına rağmen, son derece insani ve dünyevi olarak nitelendirilebilecek endişeleri bulunmaktadır. Cemal, günün birinde yürürken çarpıştığı Yasemin'e âşık olur ve onunla evlenir. Evlendikten çok kısa bir süre sonra, Cemal Yasemin'den şüphelenmeye başlar. Yasemin'in, kendisini Dünder Bey ile aldattığını düşünür. Girdiği bir kıskançlık krizi sonucu Yasemin'i kaybeder. Cemal, yaptıklarına pişman olup, Yasemin'in kendisinden kaçmasına engel olmaya ve ona tekrar kavuşmaya çabalar.

4.1. Filmin Analizi

Betimsel analiz yöntemiyle incelenen *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde tema olarak absürd kavramı belirlenmiştir. Bu tema çerçevesinde filmde ölüm, intihar ve absürd kavramı arasındaki bağlantı, farklı başlıklar altında irdelenmiştir.

4.1.1. Bilincin Deviniminin Başlaması: Absürd

Albert Camus'ya göre bütün büyük eylemlerin, düşüncelerin ve yapıtların önemsiz bir başlangıcı vardır. Absürd de böyledir. Öyle ki absürd, insanın hiç beklemediği bir anda hayatının herhangi bir aşamasında karışışına çıkabilir. İnsanın yaşam yolculuğunun herhangi bir dönemecinde kendisini yakalayan absürd duygusu, insanı gündelik yaşamına devam edebilmesi için gereken iç huzurundan yoksun bırakır. Dünya ile uyumunu bozar.

Sen Aydınlatırsın Geceyi filmi Euripides'in "İnsan endişeden yaratılmıştır" sözüyle açılır. Bu söz aracılığıyla filmde odağa alınan konu ve filmin seyri hakkında bilgi verilir.

Ayrıca endişenin/kaygının insanın doğasında bulunduğu işaret edilir. Antik mitolojide kaygıyla bağlantılı olarak insanın nasıl yaratıldığı şöyle betimlenmiştir:

Bir gün Kaygı (*cura*), bir nehirden geçerken balçık yığını görür. Bir parça balçık alarak ona şekil vermeye başlar. Yaptığı işin üzerinde düşüncelerini yoğunlaştırıp, tam bitirmek üzereyken Jüpiter yanma gelir. Kaygı, Jüpiter'den yaptığı yaratığa ruh vermesini ister ve Jüpiter de ona ruh verir. Fakat ne zaman Kaygı ona isim vermeye kalkınca Jüpiter buna karşı çıkararak, ismin kendisi tarafından verilmesi gerektiğini ileri sürer. Kaygı ve Jüpiter kimin isim vermesi gerektiği konusunda tartışır. Toprak (Dünya) gelir ve tartışmayı keserek, Kaygı'nın şekillendirdiği ve Jüpiter'in ruh verdiği yaratığın maddesinin kendisinden bir parça olduğunu söyleyerek, isim vermenin ona bırakılması gerektiğini ileri sürer. Böylece tartışma üçü arasında geçmeye başladığında hep birlikte Satürn'e danışmaya karar verirler. Satürn'ü yargıç yaparlar. Satürn kararını şöyle açıklar: Jüpiter sen yaratığa ruh verdiğin için, yaratık öldükten sonra ruhunu sen alacaksın. Dünya sen ona vücut verdiğin için, sen de öldükten sonra vücudu geri alacaksın. Kaygı, sen onu şekillendirdiğin için, o yaşadığı sürece senin egemenliğin altında olacak. Şu anda aranızda isim vermeden dolayı bir tartışma var, gel ona *homo* diyelim; çünkü o humus'tan (balçıktan) yapıldı (Çüçen, 2003, s. 81).

Antik mitolojideki bu hikayede insanın varoluşunun özünün kaygıdan oluşturulduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla kaygı, insanın sonradan edindiği bir özelliği değil, onun doğasında, özünde bulunan bir şeydir. Bu bağlamda insanın adı homo yani insandır fakat kendisini oluşturan özü ise kaygıdır (Savaş, 2013, s. 343).

Albert Camus ise bu durumu insan ile dünya arasındaki uyumun bozulması, bağın kopuşu olarak ifade etmiştir. Bu kopuşun nedeni, insanın hayatının herhangi bir aşamasında, bir sokağın dönemecinde yüzüne çarpan, onu birdenbire yakalayiveren absürd duygusudur.

Euripides'in sözünden sonraki ilk plan filmin başkarakteri Cemal'in yakın plan görüntüsüdür. Euripides'in sözünden sonra yakın planda Cemal'in görüntüsüne geçilmesi, film boyunca kime hangi bağlamda odaklanılacağını gösterir niteliktedir. Filmin ilk planında Cemal, gözlerini bir noktaya dikmiş bir vaziyette, hareketsiz oturmaktadır. Bu arada Cemal'in babası, ona gündelik yapılacak işlerden bahsetmektedir. Fakat Cemal, babasının söylediklerine karşılık vermeden takıntılı bir şekilde gözlerini diktiği noktaya bakmaya devam eder. Bir sonraki sahnede Cemal'in motosikletiyle berbere doğru yolculuğunu izleriz. Bu sahnede sıklıkla Cemal'in yakın plan görüntüsüne kesme yapılır. Bu planlarda da Cemal, filmin açılış sahnesinde olduğu gibi gözlerini bir noktaya dikmiş durumdadır. Filmin başındaki planda ve Cemal'in motosikletiyle berbere doğru yolculuğunun gösterildiği planlarda, Cemal'in sıkıntısının olduğu izleyiciye

sezdirilmiştir. Cemal, Camus'nun deyişiyile için için yenmeye başlamıştır. Endişeli haline yol açanın, başka bir deyişle, kendisine çarpan şeyin ne olduğunun henüz bilincinde değildir. Absürd “her sokağın dönemecinde her adamın yüzüne çarpabilir. O durumuyla, acıklı çıplaklığı, parıltısız ışığı içinde, kavranılmaz bir şeydir.” (Camus, 2015, s. 29). Fakat yine de “kurt insanın yüreğindedir. Yürekte aramak gerekir onu.” (Camus, 2015, s. 22-23).

4.1.2. Uyanışın Ardından Gelen Sonuç: İntihar

Cemal berber dükkânına geldikten sonra dükkânı açar ve sandalyesine oturup beklemeye başlar. Bu sırada karşıdaki bir dükkânda dönen bir soba bacasına gözleri takılır. Cemal, (film boyunca olduğu gibi) bir süre kendi etrafında dönen nesneyi izler. Nesneyi izledikten sonra içeri girer ve bileklerini keserek intihar eder. Filmin hemen başında gelen bu intihar sahnesi ile Camus'nun *Sisifos Söyleni* adlı denemesinin paralel gittiği söylenebilir. Camus, intiharı denemesinin tam merkezine yerleştirmiştir. Ona göre intihar gerçekten önemli olan tek felsefe sorunudur. Dolayısıyla hayatın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, diğer sorunlardan önce gelmektedir.

Camus, intiharı toplumsal bir olay olarak değil bireysel bir olay olarak ele almıştır. Ona göre bir insanın intihar etme nedenini bilmek her zaman mümkün değildir. Böyle bir edim “yüreğin sessizliğinde, tıpkı büyük bir yapıt gibi hazırlanır. İnsan kendi de bilmez bunu. Bir akşam tetiğe basar ya da kendini sulara bırakır.” (Camus, 2015, s. 22). Bu bağlamda Camus açısından intihar, kişinin uzunca bir süre üzerine düşündüğü bir konu değildir. İnsanın yüreğindeki kurdun, kişiyi tükettiği noktada ortaya çıkan bir durumdur. Cemal açısından da durumun böyle olduğu söylenebilir. Fakat intihar etmek hayatın yaşanmaya değmediğine karar vermektir. İntihar kişinin hayatını sürdürmesi için önemli bir gerekçe bulamadığı yerde ortaya çıkar. Kişinin kendini öldürmesi, hayatını anlamlandıramadığını ya da hayatı anlayamadığını söylemesidir. Kendini öldürmek, Camus'nun (2015, s. 23) deyişiyile “yalnızca çabalamaya değmez” demektir. Cemal'in hayatı anlamsız bulduğu için mi, hayatı taşıması zor, anlamsız bir yük olarak gördüğü için mi, hayata daha fazla katlanamadığı için mi ya da başka bir sebepten dolayı mı intihar ettiği henüz belli değildir. Fakat intihar, oyuncuyla dekoru arasındaki, başka bir deyişle, insan ve dünya arasındaki bağın kopuşu ya da uyumun bozulmuşu anlamına gelmektedir. Bu bozuluşun kaynağında ise absürd bulunmaktadır. Yaşamının belli bir noktasında

Cemal'in yüzüne çarpan absürd, onu ele geçirmiş durumdadır. Bu nedenle Cemal de Camus'nun dekorların yıkıldığı yer dediği noktadadır. Dekorların yıkıldıktan sonra ise sonuç "intihar ya da iyileşmedir" (Camus, 2015, s. 31). Camus'ya göre (2015, s. 25-26): "Bedenin yargısı aklın yargısından hiç de aşağı değildir, beden ... yok oluş karşısında geriler. Düşünme alışkanlığını edinmeden yaşamaya alışırız." Ölüm karşısında bedenin gerilemesine rağmen, absürd ile karşılaşan insan intihar edebilir. Nitekim Cemal de dekorlar yıkıldıktan sonra hiç düşünmeden bileklerini keserek intihar etmiştir.

Cemal intihar ettikten sonra, babası ve Doktor İrfan ile birlikte hastane odasında yatmaktadır. Doktor İrfan, Cemal'in yaşadığı sorunu, birlikte konuşa konuşa aşacaklarını söyler. Cemal ise (filmde sıklıkla gördüğümüz gibi) yalnızca boş gözlerle bakmakta ve Doktor İrfan telkinlerine yanıt vermemektedir. Cemal'in yaşadığı sorunun, konuşa konuşa aşılabileceği belli değildir. Çünkü Cemal'in dünya ile bağı kopmuş dolayısıyla dünya ile uyumu bozulmuştur. Uyumsuzun/absürdün bilincine varmış kişi ise bir daha ondan ayrılmaz (Camus, 2015, s. 48). Kişi kendisini kemiren absürd duygusundan kopamaz, içindeki absürd duygusunu bir kenara atamaz. Nitekim Cemal'in film boyunca gözler önüne serilen ruh hali, edimleri ve kurduğu cümleler; onun absürd duygusundan bağımsız hareket edemediğini, absürde bir daha ayrılmamacasına bağlandığını gösterir niteliktedir.

Cemal, filmin hemen başında, görünüşte nedensiz yere intihar etmiştir. Fakat Cemal'de dekorların yıkılmasına, dünya ile uyumunun bozulmasına neyin neden olduğu, film ilerledikçe gün yüzüne çıkmaya başlar. Cemal intihar ettikten sonra ölen annesinden kalan kolyeyi aramaya başlar. Kolyeyi ne evde de ne de berberde bulamaz. Bunun üzerine, daha önce kolyenin tamir edilmesi için Nazım ustaya verdiklerini hatırlar. Fakat Nazım usta kolyeyi uzun süre önce Cemal'in kendisinden aldığını söyler. Bir süre sonra Nazım usta ile konuşurken Cemal'in gözü karşı dükkanlardan birindeki dönen bir nesneye takılır, hemen ardından gelen planda ise önce arka plandaki rüzgar gülleri ardından ön plandaki Cemal'in görüntüsü netleşir.

Görsel-1

Böylece Cemal'in dönen nesnelere takıntısı filmin başında olduğu gibi vurgulanır. Cemal'in filmin başından itibaren vurgulanan bu takıntısı; Camus'nun absürd duygusu ile karşılaşan insanın zihnindeki uyanışın gerçekleşmesinin, başka bir deyişle bilincinin deviniminin başlamasının sinemanın dili ile ortaya koyulması, görselleştirilmesidir. Camus'ya göre kişinin bilincinin devinimini başlatan şey absürd duygusudur. Absürdün kaynağında yer alan sebepler ise kişisel deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla absürd duygusuna yalnızca düşünce yoluyla ulaşılmaz.

4.1.3. Absürdün En Önemli Habercisi: Ölüm

Absürd duygusunun asıl kaynağında ölüm gerçeği yatmaktadır. Camus, (2015, s. 71) “ölüm tek gerçek olarak durmaktadır önümde” der. Bu nedenle ölüm, absürd duygusunun ortaya çıkmasında etkili olan diğer nedenlere göre daha önemli bir konumdadır. Çünkü insanın ölüm gerçeğiyle karşılaşması ve ölüm ile yüzleşmesi kaçınılmazdır. Filmde de Cemal'in absürdün bilincine varmasına yol açan asıl nedenin, ölüm gerçeği olduğu söylenebilir. Ölüm düşüncesi ya da ölümümün bilincine varma durumu Cemal'e sıkıntı vermektedir. Ölüm her şeyi hiçleştirilmekte, tüm değer ve anlamları yok etmektedir. Filmde bu durum gözler önüne serilmiştir. Cemal, amatör küme futbol maçında hakemlik yaptıktan sonra aile mezarlığına gider. Daha sonra yanmış bir evin önünde düşüncelere dalar. Bu sırada Cemal'in yüzünün yakın plan görüntüsü ile içini kemiren şeyin ne olduğu gösterilir. Görüntüde yanan bir evin önünde duran bir çocuk bulunmaktadır. Yanmakta olan evin içinde kim olduğu belli olmayan insanlar

bulunmaktadır. Yanan evin önündeki çocuk ise Cemal'in ta kendisidir. Evin içindekiler de annesi ve kardeşleridir. Cemal'in annesi ve kardeşleri evde çıkan bu yangında hayatlarını kaybetmişlerdir. Yangından yalnızca Cemal ve babası kurtulmayı başarmışlardır. Annesinin ve kardeşlerinin yangında hayatlarını kaybetmiş olmaları Cemal'in absürd ile karşılaşmasına, kendisini dünyaya bağlayan zincirin kopuşuna neden olmuştur. Camus'ya göre ölüm bilinci kişinin absürd ile karşılaşmasına neden olur:

Dünyada ve oyalanmaları arasında kendini yitirmiş insan için çabucak geçip giden, kısacık bir korkudur bu kaygı. Ama bu korku kendi bilincine varmayagörsün, bunalım olur, uyanık insanın sürekli iklimi olur. (Camus, 2015, s. 41).

Camus açısından ölüm bilinci kişinin kaygı duymasına, absürdün iklimine girmesine, yaşamını bu iklimde sürdürmesine neden olur. Yaşamını bu iklimde sürdüren kişinin dünya ile ilişkisi temelinden sarsılır:

İnsanı o ana kadar şefkatli bir şekilde kuşatan ve muhtelif hayati bağlarla taşıyan dünya artık birdenbire uzağa düşmüştür. Artık insanla eşya, insanla diğer insanlar, insanla (değerleri ve idealleriyle) bütün bir ruh dünyası arasına sanki bir şey girmiş gibidir. Onu sevindiren ve elde etmek istediği he şey sanki kayıtsızlığın kara bulutları tarafından yutulmuş gibidir. Hayatın bütün renkleri korku halinde solmaya başlar. Hayata atfedilen bütün manalar, anlamlandırmalar sarsılmakta, insan her şeyi sorgulamaya başlamaktadır. Artık kendisine dayanılabilecek bir dayanak bulunmamaktadır. Ümitler tükenmekte, insan kendini terkedilmiş ve yalnız hissetmektedir (Bollnow, 2004, s. 69).

Filmde Cemal ölüm gerçeğinin farkına varmıştır. Ölüm bilinci, her şeyin bir gün yok olup gidecek oluşu, onun hayata ve kendi yaşamına atfettiği tüm anlamlandırmaların yitip gitmesine neden olmuştur. Cemal'in yaşam ile bağı kopmuş ve hayatı sorgulamaya başlamış, bir uyumsuz haline gelmiştir. Cemal'in uyumsuzluğu bir akşam babası ile aralarında geçen diyaloglarda daha da belirginleşir:

Cemal: Sen niye gitmiyorsun ki hiç mezarlığa? Anamı hiç özlemiyor musun? Çocuklar? Hiç mi özlemedin?

Yakup: İçim kaldırmıyor Cemal.

Cemal: Yarın bir gün sen de gireceksin ya o mezarlığa o zaman nasıl kaldıracak için?

Yakup: Ben sabah camiye gideyim.

Görsel-2

Camus açısından yaşamdaki tek gerçek olan ölüm, insan hayatının geçiciliğine beyhudeliğine ve anlamsızlığına vurgu yapar. Bu durumda insan, kalıcı gibi görünen her şeyin er ya da geç yok yok olacağını anlar. Er ya da geç ölecek bir insanın, tasarıları, eylemleri, ya da hayalleri kendisiyle birlikte yok olacaktır. Dolayısıyla önceden bir anlamı varmış gibi sürdürülen hayatın, amaçların ve geleceğe dönük birtakım tasarıların boşuna olduğu, hiçbir anlamı olmadığına farkına varılır. Çünkü insan er ya da geç hayatını kaybedecek, hiç var olmamışçasına yok olup gidecektir. Yakup bu durumun bilincinde olduğu için, bu düşünceden sıyrılmaya Camus'nun deyişiyle sıçramaya çalışır:

Her biçimiyle sıçrama, tanrısal ya da ölümsüze atılma, günlük şeylerin ya da düşüncenin aldatıcı görüntülerine kapılma, tüm bu perdeler uyumsuzu gizler.
(Camus, 2015, s. 107).

Bu bağlamda Camus'ya göre “bu dünyanın dışında kurtuluş aramak, dünyanın gerçekliğinden kaçmaktır.” (Gündoğan, 2018, s. 95). Yakup, ölümün hiçleştiriciliğinden, kaygı duyduğu için Tanrı inancına, öte dünyaya sığınır. Yakup bu dünyayı ortadan kaldırıp onun yerine başka bir dünya koyar. Bir ahiret inancına ve Tanrı'ya bağlanmak ister. Çünkü ölümün anlamsızlaştırıcılığı karşısında bir çıkış yolu ya da bir umut arar. Tanrı inancı ve ahiret ise ona absürd olmayan anlamlı bir dünya sunar. Camus'ya göre (2015, s. 51) bu bir sıçramadır ve bu sıçrama bir kaçıştır.

Tanrı inancı ve ahiret söz konusu olduğu zaman insan ile dünya arasındaki kopuş ortadan kaldırılmaya çalışılır. “İnsan irrasyonele feda edilerek, yeri Tanrı tarafından doldurulmaya çalışılır. Bu aklın da feda edilmesidir.” (Gündoğan, 2018, s. 93). Ancak

Cemal babası gibi sıçramaya ya da gerçeklikten kaçmaya çabalamaz. Çünkü uyumsuz insan için “usun ötesinde hiçbir şey yoktur.” (Camus, 2015, s. 52). Cemal, sorularının yanıtlarını dinde veya Tanrı inancında aramaz. Sorularının yanıtlarını bu dünyada arar, dolayısıyla onun için sorularının yanıtlanabileceği başka bir dünya umuduna yer yoktur. Çünkü başka bir dünya umudu, realiteden kaçmak anlamına gelmektedir. Cemal araya kesin olmayan hiçbir şey sokmadan sorularının yanıtlarını bu dünyada arar. Dolayısıyla realiteden kaçmak için çabalamaz:

O, şimdi ve şimdilerin art arda gelişi içinde yaşar ve geleceğe ya da zamana aşana, insani dünyanın dışında olana bel bağlamaz, çünkü absürd insan, kendi insani sınırları içinde, kendini aşana güvenmeden ve başvurmadan yaşayan insandır (Gündoğan, 2018, s. 92).

4.1.4. Yabancılaşma

Cemal soru ve sorunlarını çevresindeki insanlara yöneltir. Örneğin Doktor İrfan ile konuşur. Absürdün bilincine varmasını Doktor İrfan’a şu sözlerle anlatır:

Bazen bir tekerlek dönüyor benim kafamda, ama ben kendim döndürüyorum o tekerleği. Nasıl desem, böyle bir tekerlek hayal ediyorum aklımda, sonra o tekerleği döndürmeye başlıyorum. Ama tekerleği durduramıyorum sonrasında. Gözlerimi açıyorum tekerlek dursun diye, tekerlek durmuyor dönüyor. Sonra tekrar kapatıyorum gözlerimi, durmadan dönüyor.

Herman Hesse (Aktaran Savaş 2013, s. 160) kişinin yaşadığı bu durumu şöyle anlatmıştır:

İçimizden her biri kendi hayal dünyasında ve kendi coğrafyasında oldukça memnun ve huzurlu yaşayıp gider, derken bir barajın çökmesi ya da kafada çakan bir ışık sonucu gerçeğin, o müthiş, o korkunç güzel, o tüyler ürpertici gerçeğin üzerine yıkıldığını, bir çıkış yolu bırakmaksızın kendisini kucakladığını, ölümcül bir yakalayışla kısıktırak yakaladığını duyumsar. Bu durum kafada çakan bu ışık ya da bu uyanış, yalın gerçek içindeki bu yaşam asla uzun sürmez, ölümü barındırır kendisinde, sonunda ya ölümle ya da gerçek dışına, katlanılabılır düzene, kavranabilir olana soluk soluğa kaçışla noktalanır.

Filmde Cemal’in absürd ile karşılaşması ve bunun sonucunda bilincinin deviniminin başlaması daha önce dönen nesnelere aracılığıyla gösterilmiştir. Bu kez bu durum Cemal’in ağzından dökülen sözcükler ile yeniden vurgulanır. Cemal, bilincinin deviniminin başlamasını, absürde bağlanmasını ve absürdden ayrılamamasını sözcükler ile anlatır. Cemal, absürde bir daha ayrılmamak üzere bağlanışını, zihninde hiç durmadan dönen tekerlek ile ortaya koymuştur. Absürd ile karşılaşan Cemal için dekorlar yıkılmış, bunun sonucunda çevresine ve dünyaya bir yabancı haline gelmiştir. Cemal’in

yabancılığı, kahvede geçen sahnede gözler önüne serilir. Cemal kahvede insan varoluşunu ve hayatı sorgular. Fakat çevresindeki insanlar onu anlamaz, hatta onunla alay ederler. Cemal sahnenin başında içi doldurulmuş hayvanlara takılıp kalmıştır. Böylece Cemal, aklını kurcalayan meseleyi sözcüklere dökmeye başlar. Cemal, ölüm karşısında hayatın absürdlüğü hakkındaki sorularını ifade eder:

Cemal: Hani geçen kuşu vurdun ya sen.

Samim: Ne kuşu len?

Cemal: Ava gittiydik ya hani.

Samim: He keklik avına.

Cemal: Vurdun ya sen onu orada.

Samim: He vurdum.

Cemal: O kuş hani vardı da yok ya artık. Yok ya şimdi burada. Annemler de yok, kardeşlerim. Vardılar da hep. Yoklar ya şimdi. Biz buradayız. Sen varsın. Onlar da var. Duruyoruz ya böyle. Hiç olmasaydık ya biz. Ne olacaktı o zaman? Sen hiç olmasaydın. Bu dünyalara hiç gelmemiş olsaydın. Bütün bu şey, bunlar şunu bunu bilemeyecektin ya. Ne olacaktı o zaman?

Camus'ya göre “hiçbir şey sürekli değilse, hiçbir şey doğrulanmamışsa, ölen anlamdan yoksundur.” (Camus, 2016b, s. 125). Annesinin ve kardeşlerinin ölümü, Cemal'in bilincinin devinimini uyandırmış, dünya ile uyumunun bozulmasına ve onun çevresine ve dünyaya yabancılaşmasına neden olmuştur. Cemal, ölümün bilincine varmıştır. Bu fark ediş onu dünyadan koparmış ve onda endişeye yol açmıştır. Ölüm karşısında Cemal'in yaşama tutunabilmek için anlam arayışı, onda endişeye, sıkıntıya ve huzursuzluğa yol açmıştır.

İnsanın varken yok olması, hiç var olmamışçasına silinip gitmesi bu beyhudelik karşısında insan hayatının anlamsızlığı Cemal'in zihnini kurcalayan temel sorudur. Fakat ne Cemal'in ne de başkalarının bu soruya bir cevabı yoktur. Bu çıkışsızlık, Cemal'in yabancılaşmasına neden olmuştur. Camus absürdün bilincine varan insanın yabancılaşmasını şu sözlerle anlatır:

Her güzelliğin dibinde insandışı bir şey yatar ve bu tepeler, gökyüzünün bu tatlılığı, bu ağaç dizileri kendilerine yüklediğimiz düşsel anlamı hemen o dakikada yitiriverir, yitirilmiş bir cennet kadar uzaktırlar bundan böyle. Binyıllar ötesinden dünyanın ilkel düşmanlığı yükselir bize doğru. Yüzyıllar boyunca onda yalnızca kendisine önceden verdiğimiz biçimleri ve çizgileri anlamış olduğumuza göre, bundan böyle bu yapmacıklığı sürdürmeye

gücümüz yetmediğine göre, bir saniye için onu anlamaz oluruz. Yeniden kendi kendisi olduğuna göre, dünya bizce anlaşılmaz olur. Alışkanlıkla maskelenmiş bu dekorlar ne iseler gene o olurlar. Uzaklaşırlar bizden. (Camus, 2015, s. 32).

Cemal'in annesi ve kardeşlerinin ölümü, onun içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşmasına neden olmuştur. Dünya ile anlamlı bir ilişki kuramayışı neden buradayız? Neden yaşıyoruz? gibi insanın varoluşuna yönelik sorular sormasına yol açmıştır. Fakat Cemal'in bu sorgulayışı çevresindeki insanlar tarafından anlaşılmaz, söylediklerine gülüp geçerler. Nazım *Aşık mı oldun sen? Nereden geliyor aklına böyle şeyler?* diyerek Cemal'e alaycı sorular yöneltir. Bu durum Cemal'in çevresine ve dünyaya giderek daha fazla yabancılaşmasına yol açar.

Cemal'in uyumsuzluğu kısa bir süreliğine de olsa yerini geçici bir uyuma bırakır. Filmin bir sahnesinde bu durum vurgulanır. Yasemin'e aşık olduktan sonra Cemal motorundan düşerek kaza yapar. Yerdeyken motorun dönen tekerleğini durdurmaya başlar. Bu durum Cemal'in Yasemin'e aşık olduktan sonra kafasında dönen tekerleği durdurmaya başardığının bir işaretidir. Cemal bir sahnede Yasemin ile mutluluktan uçar. Daha sonra yasemin ile evlenir. Fakat bu mutluluk, uyum hali kısa sürer. Cemal Yasemin'in kendisini Dünder Bey ile aldattığını düşünür. Girdiği bir kıskançlık krizi sonrası döner ve onu Yasemin'i kaybeder. Bu durum Cemal'i yeniden bir uyumsuz haline getirir. Doktor İrfan ile konuştuğu sahnede bu durum gözler önüne serilmiştir. Cemal karısını dövdüğünü ve onu kaybettiğini Doktor İrfan'a anlatmıştır. Doktor İrfan Cemal'in karısını dövmesine sert bir şekilde tepki verir. Cemal ise daha önce olduğu gibi, yine odanın içindeki dönen pervaneye boş bakışlarla bakar. Bu durum absürd duygusunun Cemal'in zihninde yeniden uyanışını gösterir.

4.1.5. Absürdden Kopamayış

Cemal filmin ilerleyen bölümlerinde Dünder Bey'i tüfekte vurur, fakat Dünder Bey ölümsüzdür. Dünder Bey Cemal ile aralarında geçen diyaloglarda, Cemal'in anlam arayışının absürlüğünü ve insanın yazgısının ne olduğunu ifade eder: *Eninde sonunda ölecek olan birisinin, bu dünyanın derdini çözmesine imkan yok* der. Bu nedenle “yazgı, yalnızlık ve ölümse ve insan bu yazgının bilgisine sahipse, bilinci ile dünya arasındaki kırıma, yani uyumsuzluk kaçınılmazdır.” (Savaş, 2013, s. 360). Filmin sonlarına doğru Cemal'in uyumsuzluğunun kalıcı olduğu, her şeyin askıda kalmasıyla gösterilir. Cemal,

Yasemin'in gidişini önlemek için zamanı durdurabilme yeteneği bulunan Defne'nin kollarını keser ve zamanı durdur. Bu sırada uçaktaki Yasemin'e seslenir:

Bu kadar şey kimin? Bütün bu topraklara, ağaçlar, kuşlar bütün bunlar kimin için? Kimin bütün bunlar? Biz bütün bu her şeylerin neresinde yaşıyoruz Yasemin? Ortasında mıyız, kıyısında mı, altında mı, üstünde mi? Nerelerinde duruyoruz biz? Bunları hiç bilemiyorum ben.

Filmin bu son sahnesinde vurgulanan ölüm karşısında, absürd bir yaşamda insanın anlam arayışının beyhude olduğudur. Aynı zamanda böyle bir arayış absürddür. Camus bu durumu şöyle açıklar:

Ağaçlar arasında bir ağaç, hayvanlar arasında bir kedi olsaydım bu yaşamın bir anlamı olurdu, daha doğrusu bu sorunun hiç anlamı olmazdı, çünkü dünyadan bir parça olurdu. Bu dünya olurdu, oysa şimdi tüm yakınlık gereksinimimle onun karşısındayım. (2015, s. 65-66).

Cemal'in anlam ve açıklık isteğine karşı dünya ona sağır ve dilsiz kalır. Bu bağlamda Cemal'in ölüm karşısında hayatın anlamına, neden dünyada olduğuna, neden yaşadığına, yaşaması için temel bir nedenin bulunup bulunmadığına yönelik soruları filmin son sahnesinde vurgulandığı gibi askıda/havada kalır. Cemal daha önce yaptığı gibi haplarını alıp uçaktaki Yasemin'in yanına yükselmek ister fakat haplar bu kez onu uçurmaz. Sonuç olarak Cemal, zamanın durduğu bir dünyada tek başına kalmış, soruları da yanıtız kalmıştır. Film kameranın yükselmesi ve kamera yükseldikçe Cemal'in görünürlükten kayboluşuyla noktalanır. Bu bağlamda Cemal'in yazgısının hiçliğinin ortasında tek başına kalmak ve bir daha ayrılmamak üzere absürde bağlı kalmak olduğu söylenebilir.

Sonuç

Jean-Paul Sartre, *Bulantı* adlı romanında insanın varoluşunu şöyle özetler: “Var olan her şey nedensiz ortaya çıkar, zavallılığı yüzünden varoluşunu sürdürür ve rasgele ölür.” (Sartre, 2017, s. 199). Dolayısıyla anlamsız bir dünyada, anlamsız varoluşunu sürdüren insanın anlam arayışı da absürddür.

Sen Aydınlatırsın Geceyi filmi, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan absürd kavramı bağlamında ele alınmış, temalara uygun bir şekilde yorumlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analiz neticesinde ölüm, intihar ve absürd kavramı arasındaki bağlantının film içindeki temsili ortaya koyulmuştur. *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde yukarıda ifade edildiği gibi insanların rasgele dünyadan silinip gidişi filmin geneline

sirayet etmiş ve filmin genel atmosferini oluşturmuştur. Cemal, annesi ve kardeşlerini bir yangında kaybetmiş, Yasemin'in annesi Yasemin henüz çok küçük yaşlardayken babası tarafından öldürülmüş, babası ise hapisanede hayatını kaybetmiştir. Yasemin'in filmin bir bölümüne kadar hayattaki eniştesi bir süre sonra hayatını kaybetmiş, kuzeni ise kendini asarak intihar etmiştir. Filmin ilerleyen bölümlerinde Cemal'in ilkokul öğretmeni vurularak öldürülmüş, Defne ise kolları Cemal tarafından kesilerek öldürülmüştür. Camus'nun felsefesinde absürd duygusunu uyandıran en önemli neden ölümdür. *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminin genel havasına ölüm gerçeği hakim olmuştur. Filmde Cemal annesi ve kardeşlerinin ölümünü bir türlü aklından çıkaramamış, ölümün bilincine varmıştır. Cemal'in ölümün bilincine varması ise bilincinin devinimini başlatmış ve absürd duygusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Cemal yaşamın yaşanmaya değmediğine karar vermiş ve bileklerini keserek intihar etmiştir. Fakat intihar girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Absürdün farkına varan Cemal'in durumu kafasında sürekli dönen tekerlek ve her gördüğünde takıntılı bir biçimde gözlerini ayırmadan baktığı dönen nesnelere ile gözler önüne serilmiştir. Ayrıca Cemal'in absürdün farkına varması dünya ile bağının kopmasına ve uyumunun bozulmasına, çevresine ve dünyaya bir yabancı haline gelmesine neden olmuştur. Absürdün farkına varan ve dünya ile uyumu bozulmuş bir durumda olan Cemal, film boyunca ölüme ve hayatın anlamına dair sorgulamalar gerçekleştirmiş fakat tüm sorgulamaları askıda kalmıştır.

Sen Aydınlatırsın Geceyi filmi üzerinden yapılan analiz neticesinde ölüm, intihar ve absürd kavramı arasında doğrudan bağlantı bulunduğu tespit edilmiştir. Filmde ölümün her şeyi değersizleştirdiği ve hiçleştirdiği bir dünyada insanın anlam arayışının absürd olduğu, sorularının askıda kalmaya mahkum olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak “çağrısı insanın en derin yerinde çınlayan bu çılgın açıklık isteğinin karşı karşıya gelmesinin” (Camus, 2015, s. 39) absürdü oluşturduğu gözler önüne serilmiştir.

Film içinde felsefe yaklaşımında, düşünürlerin öne sürdüğü fikirlerin ya da kavramların filmde nasıl somutlaştığına bakılır. Bu yaklaşım sayesinde, düşünürlerin öne sürdüğü soyut kavramlar ya da derin felsefi meseleler daha kolay anlaşılır hale gelebilir (Öztürk, 2020, s. 38). Absürd, Camus'nun belirttiği gibi gündelik yaşamda her “her sokağın dönemecinde her adamın yüzüne çarpabilir” (2015, s. 29). *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde Cemal karakteri, absürdün bilincine varmıştır. Cemal'in bilincinin deviniminin başlaması, onun konuşmalarına ve edimlerine yansımıştır. Cemal

karacterinin içinde bulunduğu bu durum, kişinin bilincinin deviniminin başlamasını anlatan, sürekli dönen nesnelere ile de görselleştirilmiştir. Bu görselleştirme filmin tekrarlayan motiflerindedir. Ayrıca filmin başındaki intihar sahnesi ile yukarıda ifade edildiği üzere, absürdün bilincine varan bir kişinin intihar yolunu seçişi ortaya koyulmuştur. Çalışmada, Cemal karakterinin bilincinin deviniminin başlamasına, yani absürdün farkına varmasına neden olan ölümün, absürd kavramı ve intihar ile olan ilişki sinemanın dilinde somutlaştırıldığı bulgulanmıştır. Cemal karakterinin film boyunca bir şekilde karşılaştığı ve filmin genel atmosferinin oluşturan ölüm, yukarıda ifade edildiği gibi, gözler önüne serilmiştir. Ölüm, kimi zaman Cemal karakterinin ve filmdeki diğer karakterlerin anılarının görselleştirilmesiyle, kimi zaman Cemal karakterinin konuşmaları ve sorgulamaları ile kimi zaman işlenen cinayetler ile kimi zaman da intihar sahneleri ile gözler önüne serilmiştir. Absürdün bilincine varan Cemal'in, film boyunca yanıtlarını aradığı sorularının yanıtsız kalışı, başka bir deyişle absürd bir hayatta kişinin anlam arayışının sonuçsuz kalışı, filmin son sahnesinde her şeyin havada/askıda kalışı ile görselleştirilmiştir. Ayrıca, filmin siyah-beyaz olmasının da bu karamsar atmosferi desteklediği ileri sürülebilir.

Çalışmada, soyut bir kavramın sinemanın imkanlarıyla somutlaştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Soyut bir kavram olarak absürdün, sinemanın dilinde ele alındığı, başka bir deyişle, soyut bir kavramın, sinemanın dili olan hareketli görüntüler ile görselleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada; absürd kavramının, *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminde, absürdün bilincine varan bir karakterin filmdeki edimleri, diyalogları ve gündelik yaşamında karşılaştığı olaylar ve durumlar ile somutlaştırıldığı sonucuna varılmıştır. Filmin, felsefi bir kavramı ya da argümanı içeriğinde somutlaştırabileceği bulgulanmıştır. Bu sayede “bizler o imajlarla karşılaştığımızda filozofik fikri bilsek bile yeni ve katmanlı sorular sorabilir, fikri genişletebilir ve hatta yepyeni bir fikre dahi ulaşabiliriz” (Öztürk, 2020, s. 54). Bu perspektiften bakıldığında, felsefi bir kavram ya da argümanı somutlaştıran, konu edinen filmlerin bu somutlaştırmanın da ötesine geçebileceği ileri sürülebilir. Felsefi bir kavramı ya da argümanı konu edinen filmlerin içerikte fark yaratabileceği, böylece konu edinilen kavramın boyutlarının ötesine geçilebileceği öne sürülebilir. Böylece, felsefi bir kavramdan hareket eden bir filmin, o kavramın boyutlarını aşıp yeni tartışmalara neden olabileceği savunulabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2020) *Felsefeye giriş*. Ankara: Serbest Akademi Yayınları.
- Bollnow, O. F. (2004). *Varoluş felsefesi*. (Çev. M. Beyaztaş), İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Büker, S. (2012) *Sinemada anlam yaratma*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Camus, A. (2015). *Sisifos söyleni*. (Çev. T. Yücel), İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2016b). *Başkaldıran insan*. (Çev. T. Yücel), İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2016a). *Tersi ve yüzü*. (Çev. T. Yücel), İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2020). *Yabancı*. (Çev. A. Sezen), İstanbul: Can Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cox D. ve Levine M. (2012). *Thinking through film doing philosophy, watching movies*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Çüçen, K. (2003). *Heidegger'de varlık ve zaman*. Bursa: Asa Kitabevi Yayınları.
- Gasset, J. O. Y. (2017). *İnsan ve herkes*. (Çev. N. Gül Işık), İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2018). *Albert Camus ve başkaldırma felsefesi*. İstanbul, Öteki Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2017). *Korku ve titreme*. (Çev. N. Beier), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Malraux, A. (1982). *İnsanlık durumu*. (Çev. A. Er), İstanbul: Oda Yayınları.
- Mounier, E. (2007). *Varoluş felsefelerine giriş*. (Çev. S. Rifat Kırkoğlu), İstanbul: Say Yayınları.
- Öztürk, S. (2020). *Sinema felsefesine giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Röportaj: Onur Ünlü Sen Aydınlatırsın Geceyi. Erişim adresi: <https://eksisinema.com/roportaj-onur-unlu-sen-aydinlatirsın-geceyi/> (Erişim Tarihi 30-05-2021)
- Sartre, J. P. (2017). *Bulanık*. (Çev. S. Hiav), İstanbul: Can Yayınları.
- Savaş, H. (2012). *Kiraz mevsimi ve sinema bileti*. İstanbul: Nirengi Kitap Yayınları.
- Savaş, H. (2013). *Sinema ve varoluşçuluk*. İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Shakespeare, W. (1996). *Soneler*. (Çev. B. Öztürk – S. Öztürk), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Solomon, R C. (2006). *Dark feelings, grim thoughts: experience and reflection in Camus and Sartre*. New York: Oxford University Press.
- Wartenberg, T. (2007). *Thinking on screen film as philosophy*. New York: Routledge.
- Wartenberg, T. (2018). *Yeni başlayanlar için varoluşçuluk*. (Çev. N. Soysal), İstanbul: Say Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

A MYTHOLOGICAL QUEST: SEARCH FOR SELF, AND DIVINE PRESENCE IN C. S. LEWIS'S *TILL WE HAVE FACES*

Şeyda SIVRİOĞLU*
Müjdat BULMUŞ**

Abstract

What still makes mythology the most frequently visited source by literature today? Is it because they are timeless tales of deciphered wisdom about human? Or is it because they are still able to tell more about human and human nature than all the advancements technology and science brought to our modern age? Whatever the answer is, it is hard to say. However, it is certain that mythology can be perceived in more shapes in literature today than Proteus¹ in Greek Mythology.

This paper analyses C. S. Lewis's mythological novel *Till We Have Faces* (1956) which rewrites Apuleius's myth of Cupid and Psyche within a quintessential framework that amalgamates universality and totality of mythology and subjectivity and immediacy of modern novel. The purpose is to demonstrate that in Lewis' quintessential narration, Orual's subjective quest for self-identity is universalized by the prefiguring pattern of the Cupid and Psyche myth while the myth's allegorical depth is turned into an actual experience over Orual's mythological quest as she searches for self-completeness and divine presence. Consequently, in order to find the divine, she has to find her self, and in order to find her self, she has to primarily elude from all the external effects and find her own true voice, her own true face, and thus her own true self.

Keywords: C. S. Lewis, *Till We Have Faces*, Myth, Mythological novel, Self, Divine presence

---

* Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, sinceoglu@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7570-7903

** Res. Assist., Pamukkale University, mbulmus@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0008-107X

¹ Proteus is a prophetic god, in service of Poseidon in Greek mythology, who is able to get into any shape he wishes to avoid answering questions about future.

MİTOLOJİK BİR ARAYIŞ: C. S. LEWIS'İN *TILL WE HAVE FACES* ADLI ROMANINDA BENLİK VE TANRISAL OLANIN ARAYIŞI

Özet

Mitolojiyi bugün hala edebiyat tarafından sıklıkla ziyaret edilen kaynaklarından biri yapan nedir? İnsana dair bilge öğretilerin çözümlendiği ebedi öyküler olmaları mı? Yoksa hala insan ve insan doğası hakkında teknoloji ve bilimin modern çağıımıza getirdiği tüm ilerlemelerden daha fazlasını söyleyebiliyor olmalarından mı? Cevap her neyse, bunu bulmak oldukça zor. Ancak kesin olan mitolojinin bugün hala edebiyatta Proteus'un² Yunan Mitolojisinde girebildiğinden daha fazla şekilde görülebiliyor olmasıdır.

Bu çalışma C. S. Lewis'in, Apuleius'un Cupid ve Psyche mitini, mitin evrenselliğini ve bütünselliğini, modern romanın özneselliği ve dolaysızlığıyla birleştirerek, örnek niteliğindeki bir çerçeve içerisinde yeniden yazan *Till We Have Faces* (1956) adlı mitolojik romanını incelemektedir. Amaç Lewis'in örnek niteliğindeki anlatımında, Orual'ın öznel öz-kimlik arayışının Cupid ve Psyche mitinin önceden fikir veren örüntüsünde evrenselleştirildiğini, mitin alegorik derinliğinin ise Orual'ın öz-bütünlük ve tanrısallığın arayışına çıktığı mitolojik yolculuğu üzerinden gerçek deneyim haline getirildiğini ortaya koymaktır. Sonuç olarak Orual'ın tanrısallığı bulmasının yolu öncelikle kendisini bulmasıdır, bunun yoluysa üzerindeki tüm dış etkilerden sıyrılıp kendi sesini, kendi yüzünü ve böylece kendi özünü bulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: C. S. Lewis, *Till We Have Faces*, Mit, Mitolojik Roman, Benlik, Tanrısallık Olan

Introduction

Myth making is a permanent activity of all men, all man can do is to abandon one myth for the sake of another. (Vivas, 1970, p. 89)

The first half of the twentieth century, which has been designated as “The Mythical Age” by the German novelist Hermann Broch (1955, p. 249), marks a return to myths and mythological motifs in literature and more particularly in novel. Hence, works of the earliest modernist novelists bear a tendency to return to myths which accounts to one of

---

² Proteus Yunan mitolojisinde Poseidon'un hizmetinde olan ve gelecekle ilgili soruları cevaplamaktan kaçınmak için dilediği her şekilde girebilen kahin bir tanrıdır.

the distinctive features of the modernist novel (White, 1996, p. 357). In his *Till We Have Faces* (1956), the British author Clive Staple Lewis rewrites a classical myth, Psyche and Cupid, to create an alternative version of his own. However, contrary to his contemporaries, instead of adapting the original myth to the modern settings of his time Lewis places his version of the myth in a pre-Christian age beyond time, which is very similar to the settings of the original myth. By placing his version into such an environment, he not only offers an alternative myth to the original version to capture his readers' imagination but also steps away from the tale's long legacy of allegorical interpretation, and through the secret dream-language of myth, leads his readers to a quest for self-knowledge. In fact, the novel per se turns into a device through which the myth indirectly, yet most effectually, guides its readers through a compelling quest to achieve a truth of self. That is, Lewis recognizes and makes use of myths' potential of plunging his readers into an imaginative world which enables them to absorb his quest for truth while at heart looking within themselves for their own. Consequently, as Veda Kadhka also manifests in her "Unveiled: Seeking Self-Knowledge in Myth in C.S. Lewis' *Till We Have Faces*", "drawing on Apuleius as a 'source' of the myth, most untainted by any known interpretation, Lewis evokes the pagan atmosphere of a world before time, in which myth and truth were inescapably linked" (2016, p. 16). Therefore, from its structure to plot, from its character development to style, the novel conveys a search for self-completeness by the protagonist and the narrator of the novel, Orual—the older stepsister of Istra (Psyche in Greek)—who struggles to find her way through a mythical labyrinth contrasting universal themes such rationalism and faith (or imagination), love and selfishness, self and persona.

Lewis by reanimating Apuleius's myth into a perplexing individual's search for self and divine presence moves the myth from its allegorical dimension and turns it into an actual experience which drags its readers behind it. As stated more precisely by Julia H. Gaisser in her article "Cupid and Psyche", "Lewis has put believable flesh on the bones of Apuleius' story" (2017, p. 347). That is, by questioning human nature and divine presence from a very subjective and unreliable way of narration, which is placed into the prefiguring pattern of a classical myth, Lewis provides his alternative myth where modern search of individual for self-identity, meaning and divine presence turns into a universal experience. In fact, Lewis accomplishes this to a great extent by his preference of

rewriting the myth with an imaginary setting and time which are identical to those of Apuleius's original version. By doing so, he remarkably amalgamates the totality and universality of the myth with subjectivity and immediacy of modern novel. Thus, having Orual's subjective and individual story on its centre, the narration is built upon the pattern of the classical myth of Cupid and Psyche. While Orual's story creates the individual experience and subjective immediacy, the prefiguring pattern of myth provides an overall universal appeal and message.

Accordingly, introducing Orual's story to the reader within the pattern of a classical myth which serves as a prefiguration to his novel, Lewis first captures the imagination of the reader and then drags his reader to Orual's subjective story where he questions self-deception, human relationships, and knowledge of the self through a perplexing central character. Having retold the Psyche and Cupid myth from her subjective first-person perspective, Orual, who forces her reader to accompany her on her search for truth of love, meaning and self by continuously asking them "to judge" throughout the novel, proceeds to tell her story of becoming a successful but mysterious Queen with the cost of suppressing her self-identity.

Narration of the book, thus, focuses on her development as she silences Orual—her true self—to death to give life to her persona, the Queen³. As the Queen becomes more powerful, her country, Glome, also becomes more advanced in every field of life and at peace with all the neighbouring countries. However, as the country gets more and more advanced, it becomes "nursed and trained till it almost rule[s] itself" (Lewis, 1956, p. 236). As a result, her persona, the Queen, is no longer required for her people and her country. Consequently, she falls into a kind of existential crisis in which she is reduced to a feeling of nothingness when she is alone with herself; "It was so with me almost every evening of my life; one little stairway led me from feast or council, all the bustle and skill and glory of queenship, to my own chamber, to be alone with myself; that is, with a nothingness" (p. 235). Having reduced herself to only a persona, a social veil, she is reduced to "a nothingness". Eventually, as her persona is required less and less by

---

³ It is important at this point to note that Elizabeth II, at the age of 25, was coronated as the Queen of England in 1953 after the death of her father. In that sense, it is possible to assume, as Cora Gray also states in her article "Orual's Quest for Identity: C.S. Lewis's *Till We Have Faces* in 1950s British Society", published three years later than Elizabeth II's succession to the throne, Orual's story parallels Elizabeth II's story in various terms (2013, p. 9).

Glome, every day starts to feel like the same to her: “Sometimes I wondered who or what sends us this senseless repetition of days and nights and seasons and years; is it not like hearing a stupid boy whistle the same tune over and over, till you wonder how he can bear it himself?” (p. 236). Hence, at the end of the chapter, she decides to go on a journey to different lands (p. 237). In this regard, her physical journey marks the beginning of her concurrent inner journey to find her true self.

Subsequently, in Chapter twenty-one, on her journey she coincidentally steps into a temple which is built for sister Istra. As the priest in the temple carries on narrating the myth of “Talapal (that’s the Essurian Ungit) and Istra,” Orual perceives that it is her sister Istra’s myth, and she is reduced to a jealous stepsister—which is as originally prefigured in Apuleius’ Cupid and Psyche Myth. Consequently, she realizes that myths and stories are never completely true: “And I saw all in a moment how the false story would grow and spread and be told all over the earth; and I wondered how many of the other sacred stories are just such twisted falsities as this’ (p. 244). Thus, she decides to write her own account of what happened; “That moment I resolved to write this book” (p. 244). Therefore, she challenges the gods and ask readers to judge on who is right: “yet at last, after infinite hindrances, I made my book and here it stands. Now, you who read, judge between the gods and me” (p. 249). Consequently, the end of the first part, i.e., completion of her book, marks Orual’s maturation and beginning of her inner journey to find her true self since by rewriting her past she also starts to question her own story.

Correspondingly, it is not a coincidence that Lewis ends the first part with Chapter Twenty-one because it marks Orual’s initiation to maturity. In fact, according to *Penguin Dictionary of Symbols*, twenty-one is a symbol of maturity (Chevalier, Gheerbrant, & Buchanan-Brown, 1996, p. 1045). Inferentially, Part II, Chapter I opens with not only the news of the completion of Orual’s book but also her implications of her old age and weakness:

Not many days have passed since I wrote those words No answer, but I must unroll my book again. It would be better to re-write it from the beginning, but I think there is no time for that. Weakness comes on me fast, and Arnorn shakes his head and tells me I must rest. They think I don’t know they have sent a message to Daaran. (p. 254)

She desires to re-write the book from the beginning because now she is aware that she does not know the past as well as she had once thought: “The past which I wrote down

was not the past that I thought I had (all these years) been remembering. I did not, even when I had finished the book, see clearly many things that I see now” (p. 254). That is partially because, as the American scholar Gwennyth Hood also remarks in her “Heroic Orual and the Tasks of Psyche”, “Part II is written explicitly to retract the central errors of Part I, and to show how flawed and incomplete her insights had been” (2009, p. 45). Therefore, the last four chapters essentially convey her resolution and metamorphosis into a “Psyche”—which means butterfly as well as soul in Greek (p. 4)—since she is transformed both in soul, voice, and appearance. In that sense, the division of the second part of the novel into four chapters is not arbitrary as well since number four stands for “wholeness” according to *Penguin Dictionary of Symbols* (Chevalier, Gheerbrant, & Buchanan-Brown, 1996, p. 403). Correspondingly, in Part II, Orual reaches to a wholeness by finally achieving to be true to herself and finally come into a resolution with the gods. Consequently, the structure of the novel in a sense parallels the heroine’s quest for the self-knowledge which is torn between rationality and mysticism, love and hatred, self and persona.

1. Meaning, Self and Self-deception

People say that what we are all seeking is a meaning for life. I do not think that is what we're really seeking. I think that what we are seeking is an experience of being alive, so that our life experiences on the purely physical plane will have resonances within our own innermost being and reality, so that we actually feel the rapture of being alive. (Joseph Campbell, *Power of the Myth*, 1991, p.6)

As stated by Campbell above what one seeks from mythology is not a sense of meaning but an experience of being alive. In order to feel the 'rapture of being alive', one first of all must fit into a pattern of any kind in society. However, the protagonist, Orual, does not really fit in any pattern or place because of her ugliness. As a princess, she is part of an archetype which she cannot actualize. Therefore, her father, the King, orders Fox to teach her since he thinks that is the only way she can fit in: “See if you can make her wise; it’s about all she’ll ever be good for” (Lewis, 1956, p. 6). However, Orual—Lewis’s creative individual model with whom the readers can consciously or unconsciously relate—strives for an experience of being alive throughout the novel which leads her to build misconceptions about love, truth, and self.

First, she provides herself a kind of mother figure for Istra, who after a while starts calling Orual 'Maia' which means mother in Greek. This, in a sense, becomes her experience of being alive and fitting into a social structure. In this regard, that is why Orual becomes, as Lewis describes her, "tyrannically possessive" (qtd. in Green and Hooper, 1974, p. 266); "Did you ever remember whose the girl was? She was mine. Mine; do you not know what the word means? Mine! You're thieves, seducers" (p. 294). For her, losing Istra is losing the persona and life experience she has constructed around her. That is in fact the reason she cannot accept letting Psyche go albeit she confesses to know that Istra's husband is actually a God, and she might as well be very happy with him (p. 173). Intriguingly, she does not seem to understand or accept that different stages of life require symbolic deaths even though she is told by Istra; "And there you can see again how little difference there is between dying and being married. To leave your home—to lose you, Maia, and the Fox—to lose one's maidenhead—to bear a child—they are all deaths" (p. 72). However, she does not understand and tyrannically and manipulatively forces Istra to commit the act that would cause her to suffer by going to an exile. Although she is warned afterwards by the god that she should also go through a kind of transformation; "You, woman, shall know yourself and your work. You also shall be Psyche"⁴ (p. 173), she keeps misinterpreting what she is told like Oedipus. After her encounter with the god, she states;

I looked on the things about me with a new eye. Now that I'd proved for certain that the gods are and that they hated me, it seemed that I had nothing to do but to wait for my punishment. .... "You are all my enemies now. None of you will ever do me good again. I see now only executioners." But I thought it most likely those words You also shall be Psyche meant that if she went into exile and wandering, I must do the same. (p. 175)

She not only neglects the words "you shall know yourself" but also misinterprets his words about being Psyche. That is, while Psyche goes on through a physical quest where she will "hunger and thirst and tread hard roads" (p. 173), Orual shall go through a spiritual one where she will find her true self. However, on the contrary, she refuses her self while she hides under the veil of her persona—the physical veil she decides to put on henceforth (p. 180) also parallels that in a symbolic level—to let Orual die as she

---

⁴ Although in the original myth Psyche's husband is Cupid, in Lewis's myth he appears as the "God of the Mountain", and by echoing one of the maxims of the Apollo, "know thyself", this line implies that Lewis might have replaced Cupid by Apollo whose symbolic message suits Orual's quest to find her "self".

notes in the following statements, “If Orual could vanish altogether into the Queen, the gods would almost be cheated” (p. 201), “Let Orual die. She would never have made a queen” (p. 210). After a while she comments on it again: “I was mostly the Queen now, but Orual would whisper a cold word in the Queen's ear at times” (p. 205). Thus, she suppresses, Orual, her self, while her persona holds the control of her.

Subsequently, her father dies and after she challenges and kills a prince in a one-to-one combat to save her country from a political crisis and war, she renders her place on the throne safe and gains the support of nobles (p. 220). After many years from that, she utters:

I must now pass quickly over many years (though they made up the longest part of my life) during which the Queen of Glome had more and more part in me and Orual had less and less. I locked Orual up or laid her asleep as best I could somewhere deep down inside me; she lay curled there. It was like being with child but reversed; the thing I carried in me grew slowly smaller and less alive. (p. 226)

She not only suppresses Orual but all what is feminine within herself by “driving all the woman out of [her]” (p. 174). Correspondingly, her suppression is symbolically represented by the well in the palace which at night keeps her awake because of the sounds it makes that she resembles to voice of a weeping girl. Whatever she does she is not able to prevent hearing the sounds;

The first thing I did was to shift my own quarters over to the north side of the palace, in order to be out of that sound the chains made in the well. For though, by daylight, I knew well enough what made it, at night nothing I could do would cure me of taking it for the weeping of a girl. But the change of my quarters, and later changes (for I tried every side of the house) did no good. I discovered that there was no part of the palace from which the swinging of those chains could not be heard; at night, I mean, when the silence grows deep. It is a thing no one would have found out who was not always afraid of hearing one sound; and at the same time (that was Orual, Orual refusing to die) ... (p. 229).

According to Juan Eduardo Cirlot's *A Dictionary of Symbols*, “well” is “a symbol of the soul and an attribute of things feminine” (2015, p. 369). Although, as Mary Whiton Calkins argues in her “Self and Soul”, that the concepts of self and soul cannot be considered to be the same, yet she also admits it is also “evident that the contemporary conception of self is a reaffirmation and amplification of certain central factors of the earlier concept of soul” (1908, p. 265). Thus, albeit not exactly the same yet self and soul are inseparably linked to each other. In that sense, although the Queen represses her

self—or soul regarding that Psyche means soul and she is never sure about if the weeping girl is Orual or Psyche—deep inside, it keeps coming to surface through the well imagery till the Queen builds “thick walls” around the well:

I gave up trying to find a room where I should not hear that noise which was sometimes chains swinging in the wind and sometimes lost and beggared Psyche weeping at my door. Instead, I built stone walls round the well and put a thatched roof over it and added a door. The walls were very thick; my mason told me they were madly thick. ... For a while after that an ugly fancy used to come to me in my dreams, or between sleeping and waking, that I had walled up, gagged with stone, not a well but Psyche (or Orual) herself. But that also passed. I heard Psyche weeping no more. (Lewis, p. 235)

While her first-person affirmative expression “I built stone walls” instead of causative here enhances the symbolic reading of the well as her repression, her “ugly” imaginations in her dreams is the externalization of that repression by unconscious.

Thus, the persona, Queen, swallows her like the faceless god Ungit. She turns into a mask with thousand faces but without an identity. As might be expected people start making up stories to fill under the veil. Some say the face behind her veil is “frightful beyond endurance”, some that it is “a beauty so dazzling that if [she] let it be seen all men in the world would run mad” (p. 228-229). However, the Queen notes that “the best story was that I had no face at all; if you stripped off my veil, you’d find emptiness” (p. 228). Probably, she finds it best because it is the one she feels closest to her experience.

Consequently, what causes her to realize her hamartia is the priest she encounters in the little temple built for Istra who tells her the myth of Istra as it is narrated in its original source, the Roman poet Apuleius’ *Metamorphoses*. After hearing the story in which she is delimited to a jealous sister, she decides to write her own account which leads her to reassess her past and notice her flaws. Subsequently, in Part II, through various dream visions, she faces repentance and finally dies after achieving an inner wholeness.

2. Finding the Divine in Human: A Journey to Self

A human being must become real...must be speaking with its own voice (not one of its borrowed voices), expressing its actual desires (not what it imagines it desires), being for good or ill itself, not any mask or veil or persona. (Lewis qtd. at Macaulay, 1964, p. 261)

In his “Hero and the God” Joseph Campbell manifests that “the hero is the symbolical of that divine creative and redemptive image, which is hidden within us all, only waiting to be known and rendered into life” (1996, p. 45). Correspondingly, Lewis reveals this “creative and redemptive image” through the resolution and transformation Orual achieves in Part II of the novel, which starts with informing the reader that Orual’s book is now finished. However, having finished her book, Orual is now very old, and as she gets older, she realizes that she had incomplete knowledge about many things when she had written the book which represents her account of her life course,

Since I cannot mend the book, I must add to it. To leave it as it was would be to die perjured; I know so much more than I did about the woman who wrote it. What began the change was the very writing itself. Let no one lightly set about such a work. Memory, once waked, will play the tyrant. I found I must set down (for I was speaking as before judges and must not lie) passions and thoughts of my own which I had clean forgotten. The past which I wrote down was not the past that I thought I had (all these years) been remembering. I did not, even when I had finished the book, see clearly many things that I see now. (Lewis, 1956, p. 254)

Accordingly, as it has already been referred to elsewhere, the change for Orual begins after she starts writing and thus re-assessing her knowledge of the things and herself as she also states above. Indeed, what her book represents is clearly her life course since she stands in front of gods first to complain and then to defend herself by it. In fact, it is not possible to change the past or re-experience it all over again from the beginning. Thus, being aware of that now, Orual knows it is no longer possible to mend her book just like it is not possible to mend her past but that she can only make some additions, some corrections to it.

Correspondingly, the incidents she adds to her book in Part II exposes realization of her misjudgements about her relationships with people and how she has been perceiving herself. First, she learns from Tarin, a eunuch who is castrated by her father, the King for courting her sister Redival about whom Orual always talks with revulsion in Part I, that she [Orual] actually mistreated Redival by leaving her lonely with the arrival of the Fox, the Greek slave whom the King assigns as the master to teach her, and Istra in the following lines, “oh yes, yes, very lonely. After the other princess, the baby, came. She used to say, first of all Orual loved me much; then the Fox came and she loved me little; then the baby came and she loved me not at all.’ So she was lonely. I was sorry for her” (Lewis, 1956, p. 256). She, thus, learns that she had a major role on the development

of her sister's character, whom she always criticized with contempt, and her misbehaviours. More precisely, she learns a general truth about human nature as Fox once taught her; "We're all limbs and parts of one Whole. Hence, of each other" (p. 302). Considering this notion from Jung's theory of collective unconsciousness, an individual is a part of a bigger system where s/he is constructed out of what s/he is not more than what s/he is. In that sense, the pagan god Ungit, in the book can be interpreted as a representation of the collective unconsciousness. It is the god with thousand faces and her face and shape changes from perspective to perspective. Accordingly, Orual describes Ungit in the following lines,

Then I looked at Ungit herself. She had not, like most sacred stones, fallen from the sky. The story was that, at the very beginning, she had pushed her way up out of the earth; a foretaste of, or an ambassador from, whatever things may live and work down there, one below the other, all the way down, under the dark and weight and heat. I have said she had no face; but that meant she had a thousand faces. For she was very uneven, lumpy and furrowed, so that, as when we gaze into a fire, you could always see some face or other. (p. 272-273)

Ungit is, thus, "the ambassador from whatever things may live and work down there" and unlike the "most sacred stones", which are unearthly "fallen from sky", she comes from the depths of Earth. In that sense, compared to God of mountain who is depicted divinely throughout the novel, it is possible to interpret Ungit as the projection of human nature on gods. Therefore, as Fox utters to Orual; "all, even Psyche, are born into the house of Ungit. And all must get free from her" (p. 301). In line with that, Gwentyth Hood interprets Ungit "as the sad, unfulfilled, ugly side of human nature which Orual (and her people) have projected onto the gods" (2009, p. 46). That is, the pagan goddess of Glome, Ungit with no face and thousand projected faces, is nothing but collective projections of human nature on a divine figure. Therefore, it represents a part of every human being. Accordingly, Orual exclaims "It was I who was Ungit. That ruinous face was mine" (p. 278), "As like Ungit? I was Ungit; I in her and she in me" (p. 280). Inferentially, it can be argued that Ungit represents what is primitive, earthly, animalistic in human nature, while God of the Mountain represents the divine.

Therefore, as indirectly but effectually implied by Lewis throughout novel, an individual has to overcome the Ungit within her/him in order to reach a spiritual wholeness and reveal what is divine in human. Hence, such a task is only possible through

a metamorphosis which is the universal allegory the original myth of Psyche and Cupid contains. Psyche, whose name means “soul” and “butterfly” in Greek and who is correspondingly represented frequently as a young woman with butterfly wings in art (Smith, 2010 p. 323), goes through a metamorphosis by leaving the ugly side of human nature and becoming divine at the end of her quest. Thus, in order to find the divine in herself she has to go through a metamorphosis which entails a symbolic death, for a deathlike experience is the only way to disentangle from the previous lower form and reborn as something higher, something divine. Thus, in the original source of the myth, after suffering through laborious tasks, Psyche goes to the underworld and falls into a deathlike sleep at the end of her last trial. Having suffered enough in the eyes of God, she is finally accepted to Olympus and joins to other divinities. In line with that, having realized she is Ungit, or she has Ungit in herself, Orual attempts to suicide, and she hears the voice of the God of Mountain; “‘Do not do it,’ said the god. ‘You cannot escape Ungit by going to the deadlands, for she is there also. Die before you die. There is no chance after’” (p. 282). That is, by death before death the god refers to a symbolic death, a metamorphosis through which the subject will symbolically die and then reborn as something higher, something divine in Orual’s case.

Consequently, while Psyche goes on a physical journey, Orual goes on a spiritual journey in Part II where she is forced to perceive herself under a different light. Her dreams, in fact, parallels Psyche’s physical tasks on a spiritual level. She writes:

That the continual labour of mind to which it put me began to overflow into my sleep. It was a labour of sifting and sorting, separating motive from motive and both from pretext; and this same sorting went on every night in my dream. but in a changed fashion. I thought I had before me a huge, hopeless pile of seeds, wheat, barley, poppy, rye, millet, what not? and I must sort them out and make separate piles, each all of one kind. Why I must do it, I did not know; but infinite punishment would fall upon me if I rested a moment. (p. 258)

In her dreams she spiritually assists on Psyche’s physical tasks, but for her these tasks bear a different significance since she learns “separating motive from motive and both from pretext”—which probably provides a glimpse of Lewis’s own interpretation of that part of the myth—in her life through them. It is probably why Orual also starts the second part of the book by exclaiming her wish to rewrite her book for, now, she thinks she has been wrong about most of the things she thought she knew.

Eventually, she gets a final vision, a daydream, into which she enters with “her bodily eyes wide open” before she sits down to unroll her book (p. 288). In her vision, she is at last carried to the divine court where her complaint against the gods would be heard. Yet, before she is carried up to the great mountain, she is asked to declare her identity. She exclaims, “Orual, Queen of Glome” (p. 289), putting her persona as a veil again in a verbal level. However, brought to the presence of the divine judge she is stripped off “her veil and every rag [she] has on” by the order of the judge; so that she stands nude with her “Ungit face” in front of the crowd and the judge (p. 291). Thus, she is stripped of her self-deception and stands nude in front of the judge. In that sense, her nudity symbolizes “unconcealed reality and pure truth” (“Nudity”, 2021). Accordingly, she starts reading her book but unlike the book she has written, her complaint is without any “pretexts”, each line expressing her true motives behind her actions and complaints (Lewis, p. 290-292). After reading her complaint, she exclaims,

And now for the first time I knew what I had been doing. While I was reading, it had, once and again, seemed strange to me that the reading took so long; for the book was a small one. Now I knew that I had been reading it over and over; perhaps a dozen times. I would have read it for ever, quick as I could, starting the first word again almost before the last was out of my mouth, if the judge had not stopped me. And the voice I read it in was strange to my ears. There was given to me a certainty that this, at last, was my real voice. (p. 292).

Reading god’s version of her book in which “motives are separated from motives and both from pretext”, she now understands “what [she] had been doing”. Being true to herself for the first time, she is finally certain that it is her “true voice” and her own complaint becomes the answer she was searching for. Thus, she comes to resolution about why gods do not speak to human openly or let them answer back. She exclaims, “Till that word can be dug out of us, why should they hear the babble that we think we mean? How can they meet us face to face till we have faces?” (p. 296). Consequently, the message is that to find the divine, the god one must first has to find her/his true-self and to find the true-self one must be true to her/himself. Once that is achieved there remains nothing to be answered because all the questions fade away. Having finally achieved this, Orual, fulfils the gods condition “to know herself” and a great voice pronounces “You also are Psyche” (p. 310). Her vision fades and she is ready to die purified.

Conclusion

Lewis in his mythological novel *Till We Have Faces* revivifies Apuleius's myth by amalgamating it with a complex individual's search for self-identity, self-completeness and divine presence. By doing so, he blends allegorical depth of Cupid and Psyche myth into an actual experience of individual. The novel thus interrogates the relationship of human nature and divine presence from a relative first-person point of view, which is folded into the prefiguring framework of a classical myth. Therefore, Lewis's alternative myth turns modern search of an individual for a self-identity, meaning and divine presence into a universal experience. In fact, Lewis's choice of rewriting the myth into a fictional setting and time which is much the same to those of original version essentially serves to this universal experience. Hence, the novel exceptionally incorporates the totality and universality of the myth to modern novel's subjectivity and immediacy. Thus, placing Orual's subjective and unreliable story in its heart, the narration is built upon the universal framework of the Cupid and Psyche myth. That is, the individual experience is provided by Orual's story while the prefiguring framework of the myth allows creates a universal appeal and message.

Narrating Orual's three phased journey—self-deception, realization, and repentance—through the novel's two-part structure, Lewis explores the relationship of human nature and divine nature, over a perplexing story, where the mythical intermingle with the individual, pagan mysticism blends with divine presence, self-identity with persona, and love with “tyrannically possessive” selfishness. While Ungit represents the projection of human nature and its primitive, ugly, and earthly sides on gods, God of the Mountain represents what is divine in human nature. Thus, in order to reveal what is divine in human nature, one has to get free from Ungit, and to get free from Ungit, one has to abandon self-deception and be true to self. More particularly, in order to find divine presence, one has to reveal her/his true identity and her/his true voice. Consequently, while Orual's quest portrays this process and/or transformation in an individual subjective level, the rewritten Cupid and Psyche myth which serves as the prefiguring framework to Orual's story and experience serves in a universal one.

BIBLIOGRAPHY

- Broch, H. (1955). The style of the mythical age. Arendt, H. (Ed.) *Dincten und Erkennen: Essays, I*, Zürich: Rhein-Verlag, 245-259
- Campbell, J. (1996). The hero and the God. James A. Segal (Ed.) *Theories of myth*. New York: Garland Publishing 36-46
- Campbell, J., Moyers, B. D., & In Flowers, B. S. (1991). *The power of myth*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group
- Chevalier, J., Gheerbrant, A., & Buchanan-Brown, J. (1996). *A dictionary of symbols*. London, England: Penguin Books.
- Cirlot, J. E., Sage, J., & Read, H. (2001). *A dictionary of symbols* (Jack Sage, Trans.). Taylor & Francis e-Library.
- Gaisser, H. J. (2017). Cupid and psyche. Vanda Zajko and Helena Hoyle (Ed.). *A Handbook to the reception of classical mythology*. Hoboken, NJ: John Wiley. 337-352.
- Gray, C. (2003). Orual's quest for identity: C.S. Lewis's Till We Have Faces in 1950s British society. *English Seminar Capstone*. Research Papers. 16. http://digitalcommons.cedarville.edu/english_seminar_capstone/16.
- Green, R. L. and Walter, H. (1974). *C.S. Lewis: A biography*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Hood, G. (2009). Heroic Orual and the tasks of psyche. *Mythlore: A Journal of J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis, Charles Williams, and Mythopoeic literature*: 27(3), 43-82
- Lewis, C. S. (1956). *Till we have faces: a myth retold*. London: G. Bles.
- Khadka, V. (May 2016). Unveiled: seeking self-knowledge in myth in C.S. Lewis' Till We Have Faces. *Swarthmore College*. <https://www.swarthmore.edu/sites/default/files/assets/documents/classics/Hapax%202016%20Khadka.pdf>
- Macaulay, R. (1964). *Letters to a sister from Rose Macaulay* C. B. Smith (Ed.). New York: Atheneum.
- Nudity (13 April 2021), Dictionary of symbols, *University of Michigan*. <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/N/nudity.htm>
- Smith, W. (2010). *A smaller classical dictionary of biography, mythology, and geography*. American Book Company.
- Vivas, E. (1970). Myth: Some philosophical problems. *The Southern Review; Baton Rouge*, 6(1), 89-103
- White, J.J. (1996). Myth and the modern novel. *Theories of Myth*. James A. Segal (Ed.) 337-366.
- Whiton Calkins, M. (1908). Self and soul. *The Philosophical Review*, 17(3), 272-280

ADANA İLİ, ŞAMBAYADI KÖYÜNDE BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ İNANÇ VE UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Fazıl ÖZDAMAR**

Özet

Adana ili, Çukurova ilçesine bağlı bir yerleşim birimi olan Şambayadı köyü, adından da anlaşılacağı üzere Şambayadı Yörük-Türkmenleri tarafından kurulmuştur. Şam'dan Anadolu'ya göç eden ve günümüzde Adana dışında Adıyaman ve Karaman'da da kendi boy adıyla kurdukları yerleşim merkezlerinde yaşayan bu Türkmenler, doğumdan ölüme kadarki geçiş dönemlerindeki inanç ve uygulamaların yanında deyim-atasözü, masal, fıkra, halk hikâyesi vd. sözlü kültür ürünlerini yerleşik hayata geçtikten sonra da muhafaza etmişlerdir. Bu kültür unsurlarının yaşatılmasında kültürel etkiye kapalı olması etkilidir, denilebilir. Doğum günü kutlaması ve “gün yapma” gibi modern kültürün bazı unsurları dışında köy halkı dış dünyaya hemen hemen kapalıdır. Çeşitli yasal ve dinî baskılara rağmen İslam öncesine ait birçok pratik ve büyüsel işlemler, açık veya gizli şekilde hâlâ yapılmaktadır.

Makalede Şambayadı köyündeki bebeklik ve çocukluk dönemi inanç ve uygulamaları incelenmiştir. Öncelikle söz konusu Türkmenler ve köy ile ilgili tarihî ve genel bilginin ardından bebeklik ve çocukluk dönemindeki ad koyma, bebek görme, dış hediği ve nazar ile ilgili inanç ve uygulamalar ile bazı kaçınmaların neler olduğu ele alınmış ve bunların çağdaş halkbilimi kuramlarına göre yorumlarına ve işlevlerine yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu köyde derlenen ninniler işlevsel ve tematik açıdan incelenmiştir. Makalede kullanılan veriler, Şambayadı köyünde yaşayan ve mensubu olduğum Türkmenler arasında 2004'ten başlamak üzere günümüze kadar yapılan derleme ve gözlemlerle elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şambayadı köyü, bebeklik, çocukluk, dinî ve büyüsel işlemler, dış hediği, nazar, ninni.

¹ Bu çalışma için gerçekleştirilen görüşmeler 2020 yılı öncesine ait olduğu için Etik Kurul Onay Belgesi bulunmamaktadır.

** Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, fazilozdamar@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1729-0265

A REVIEW ON THE RITUALS AND TREATMENTS ABOUT INFANCY AND CHILDHOOD IN THE VILLAGE OF ŞAMBAYADI AT ADANA CITY

Abstract

Şambayadı village of Çukurova/Adana has been found by Şambayadı Yörük-Türkmens. These Türkmens, that migrated from Damascus to Adana and live in places which they found by their names, in Adıyaman and Karaman beside Adana, protected oral culture products like proverbs, folk tales, anecdotes etc. besides beliefs and rituals in changeovers between birth and death. It can be said, being closed to outside influences has been effective about living of these cultural products. Besides modern culture products like birthday celebrations and “gün yapma (be at home to guests)”, village people almost closed to outside world. No matter pressure of legal and religious, lots of rituals and magical process that belongs to Pre-Islamic period, have been done open or close.

In this article, infancy and childhood beliefs and practices of Şambayadı village will be researched. Firstly general historical and general information about Türkmens that we mention and the village will be given, then name giving, visiting for baby, “diş hediği (the meal that made when the first teethe)” and evil-eye beliefs in this time period and some evasions will be define and functions and interpretations according to modern folklore theories. In addition, lullabies from the village that we have mentioned will be researched from the thematic and functional perspective. Materials in this paper have been obtained from 2004 to present based on collecting and observation between Şambayadı Village and Turkmens I am a member of.

Key words: Şambayadı village, infancy, childhood, religious and magical practice, evil eye, diş hediği (the meal that made when the first teethe), lullaby

Giriş

Adana ili, Çukurova ilçesine (Köy, 6.03.2008’e kadar Seyhan ilçesine bağlıydı.) bağlı olan ve şehir merkezine 15 km uzaklıkta bulunan Şambayadı köyü, 2004 yılında alınan bir kararla mahalle yapılmıştır. Her ne kadar mahalle yapılmışsa da hem burada yaşayan halk hem de Adana ahalisi, burayı köy olarak telakki etmektedir.

31 Aralık 2019 tarihli son TÜİK verilerine göre nüfusu 5210 olan yerleşim biriminde; ilköğretim okulu, elektrik, telefon, asfalt yol ve içme suyu ile kanalizasyon şebekesi vardır ancak sağlık ocağı ve PTT şubesi yoktur. Köy halkı, genellikle tarım, hayvancılık, nakliyecilik ve ticaretle uğraşmaktadır. Köy halkının okuma yazma oranı, yaşlı nüfusta, özellikle de kadınlarda, ciddi oranda düşüktür.

Şambayadı köyünde yaşayan Yörük-Türkmenlerin bir kısmı Alevi iken büyük çoğunluğu Sünnî'dir. 1990'lı yıllardan sonra Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden köye bir miktar Kürt kökenli grup da gelmiştir ancak bu grup, coğrafi olarak köyün dışında kalmış, resmî olmasa da kendi mahallelerini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra yerleşim biriminin mahalle yapılmasının ardından köy arazisine TOKİ konutları ile bazı siteler yapılmıştır. Buralarda oturanlar da Şambayadı Türkmenleri değildir ve bunların köy ile kültürel bağları yoktur. Sadece resmî işlerde köye uğramaktadırlar. Bu sebeple incelemeye TOKİ konutları ve çevre sitelerde oturanlar ile köyde yaşayan Kürt grupları dâhil edilmemiş, sadece Şambayadı Türkmenleri arasından derleme ve gözlem yoluyla edinilen veriler incelenmiştir.

Adından da anlaşılacağı üzere Oğuz Türklerinin Bayat boyuna mensup olan Şambayadı Türkmenlerinin Yeni-İl ve Boz-Ulus'a mensup olduğu, 1022/1613 tarihinde Anadolu'ya geldiği ve Adana, Adıyaman ve Karaman'a yerleştirildiği çeşitli araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Refik, 1989, s. 215-216; Sümer, 1999, s. 249-250; Aydın, 1984, s. 71-72). Bu Türkmenler, söz konusu üç ilde hâlâ “Şambayadı” adıyla yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. İnceleme konusunun dışına çıkmamak adına söz konusu Şambayadı Türkmenleri hakkındaki bu kısa bilginin yeterli olacağı kanısındayız.

1. İnceleme Yöntemi ve Bebeklik/Çocukluk Dönemi

Makalede Şambayadı Türkmenlerinin Adana ili Şambayadı köyünde yerleşik olan grubunun bebeklik ve çocukluk dönemi inanç ve uygulamaları incelenmiştir. Bu dönem içindeki ad koyma, bebek görme, diş hediği ve nazar ile ilgili inanç ve uygulamalar ile bazı kaçınımların neler olduğu incelenmiş ve bunların yorumlarına ve işlevlerine yer verilmiştir. Ayrıca köyde derlenen ve incelemeye dâhil edilen ninniler işlevsel ve tematik olarak ele alınmıştır. İncelemede kullanılan malzemeler, Şambayadı köyünde yaşayan ve mensubu olduğumuz Türkmenler arasında 2004'ten başlamak üzere günümüze kadar yapılan derleme ve gözlemlerle elde edilen verilerdir.

İncelemede, Sedat Veyis Örnek'in “Türk Halk Bilimi” (2000, s. 147-170) ve “Geleneksel Kültürümüzde Çocuk” (1979, s. 113-204), ile Orhan Acıpayamli'nin “Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü” (1974: 13-96) adlı çalışmalarındaki tasnif temel alınmıştır. Derlemede, Metin Ekici'nin “Halk Bilgisi

(Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri” adlı kitaptaki (2011, s. 163-164) ilgili bölümlerden faydalanılmıştır.

Doğumdan sonra bebeğin gelişimini izleyen ve onun annesi ile babası dışında çevresiyle de ilişkilerini düzenleyen bir dizi kural, âdet, tören, işlem ve pratik vardır. Bebeğin korunması, büyütülmesi ve bağlı bulunduğu grup ya da kültürel ortamın benimsediği kalıplara, değer yargılarına uydurulması için birçok aşamadan geçmesi gerekmektedir. Bu işlem ve pratikler, önem ve sıralarına göre kimi zaman katı, kimi zaman da esnek bir biçimde uygulanmaktadır (Örnek, 2000, s. 147). Bu bağlamda incelemede bebeklik ve çocukluk döneminde yapılan kutlama ziyareti, bebeğe ad konulması ile dış çıkması ve sökülmesi süreçlerinde yapılan işlem ve uygulamalar ele alınmış ve ayrıca ninni söyleme geleneği, nazar ve ondan korunma yolları ve son olarak da yapılan bazı sağaltma ve kaçınmalar ilgili başlıklarla kurgulanmıştır.

2. Ad Koyma

Varlıkların birer sembolü anlamına gelen adların ilk defa Allah Teâlâ tarafından Hz. Âdem’e öğretildiği Kur’an’ı Kerim’in Bakara suresinde (31/33) geçmektedir. Birçok toplumda olduğu gibi Türklerde de ad verme, gelenekleşmiş bazı uygulamalarla devam edegelmiştir. İslamiyet’in kabulünden önce animist inançta olmalarının ve tabiatta bazı varlıklara tapınmalarının etkisi ile bebeklerine yırtıcı hayvan ve kuş (Bozkurt, Arslan, Şahin, Doğan) ile dış tesirlere dayanıklı maddelerden (Timur/Demir, ve Kaya) isimler seçen Türklerin bu adları bazen bebeklik bazen gençlik döneminde verdikleri bilinmektedir (Aras, 1998, s. 332). Bebeklik döneminde isim vermenin günümüzde devam ettiği aşikârdır. Ancak kahramanlık gösterildikten sonraki bir şölen sonunda genellikle bir âşık tarafından verilen ad alma geleneğinin geçmiş dönemde uygulandığı ile ilgili birçok örnek vardır. Bunun en belirgin örneği, Dede Korkut Kitabı’nda geçen destanlardaki uygulamadır. Kitaptaki destanlarda Dirse Han oğlu Boğaç Han ile Bay Püre oğlu Bamsı Beyrek’e, yaptıkları kahramanlıklar sonucunda Dede Korkut ad verir (Ergin, 1997, s. 82-83; 121). Ad verme ile ilgili iki usulün kullanıldığı metinler de vardır. Türk Dünyası’nın en geniş coğrafyasına yayılmış olan Köroğlu Destanı’nın Anadolu, İran ve Azerbaycan varyantlarında doğduktan sonra Ruşen/Urşan adını alan kahraman, ilk kahramanlığının ya da erginlenmesinin tamamlanmasının ardından babasının gözlerinin kör edilmesi sebebiyle Köroğlu adını alır (Özdamar, 2019, s. 135-137; 148-149).

İnceleme alanımız olan Şambayadı köyünde ise bebeklere ilk usulle ad verilse de bazı insanlara, hayatının sonraki dönemlerinde fiziki ve psikolojik özelliklerine göre takılan lakapların Türk kültüründeki ad vermenin ikinci usulüyle gerçekleştiği söylenebilir.

Şambayadı köyünde bebeklere doğumunun üçüncü gününe kadar ad konulmaktadır. Bu günler arasında köyün imamı ya da yaşlı bir akraba veya komşu, eve çağrılır ve bu kişi, bebeğe ad koyar. Ad koyacak kişi, önce bebeğin sağ kulağına ezan okur; sol kulağına kamet getirir; sonrasında ise bebeğin sağ kulağına, üç defa bebeğe konulacak adı söyler (KK 1; 2; 6; 10). Ad vermedeki üç sayısının kullanımının Türklerin üç katmanlı evren tasarımıyla alakalı olduğu iddia edilse de (Bayat, 2006, s. 153) bunun İslami birçok uygulamada da kullanıldığı bilinmektedir. Sebep ne olursa olsun doğumla birlikte insana söylenen ad ile başlayan üçleme, Türk kültürünün birçok alanında kendini göstermektedir.

İlgili köyde bebeğe konulacak adın seçilmesinde çoğu zaman baba aktif olsa da anne, dede, nine, amca ve diğer aile bireyleri de bebeğe ad koyabilmekte ya da fikrini belirtebilmektedir. Köy halkının tamamının Müslüman olmasından dolayı bebeğe isim verilirken genellikle “Müslüman adı ve iyi anlamlı” bir adın seçilmesine dikkat edilir. Bebeğe kötü anlamlı bir isim konulmaz (KK 2; 6; 10). Eğer bir bebeğe kötü anlama gelen ad konulursa “bebeğin ahirette anne-babasını suçlayacağına” inanılır (KK 10).

Köyde, bebeklere dede ve ninelerinin isimlerini koymak oldukça yaygındır. Bebeklere dede/ninesinin adı konulduğunda (eğer dede/nine hâlâ yaşıyorsa) bebeğin bu adı taşıyamayacağı korkusuyla bir kurban kesilir ve bu niyetle Mevlid-i Şerif okutulur (KK 10). Bu işlem, dinî kaygılardan dolayı Cebail, Mikail, İsrail, Âdem, İsa, Musa ve Muhammet gibi melek ve peygamber adları verilirken de uygulanmaktadır. Köy halkı arasında “bu isimlerin, bebek tarafından taşınamayacağına” veya “bazı isimlerin ağırlığı olduğu düşüncesiyle bu isimleri alan bazı bebeklerin hasta olacağı, hatta bu sebeple öleceği” korkusuyla bu uygulamanın yapıldığı söylenmektedir (KK 1; 2; 6; 8).

Şambayadı köyünde bebeğe ad verilirken bir diğer uygulama da köyde bir insan tarafından kullanılan ismin mümkün olduğunca konulamamasıdır (KK 1; 2; 10; 15). Köyde var olan bir ismi bebeğine koymak isteyen kişi, o ismi taşıyan kişi ya da akrabalarından izin almak zorundadır (KK 2; 15). Ancak bebeğin dedesi, ninesi veya hatırlanan atalarında bir adın olması durumunda böyle bir izin alma sözü konusu değildir.

Köyde var olan ismi yeni doğan bir bebeğe koyma durumu, birçok tartışmaya bazen de kavgaya dönüşebilmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen ısrarla devam eden bu uygulama, köydeki isim çeşitliliğini bir hayli artırmıştır.

3. Bebek Görme

Bebeğin doğumundan sonraki günlerde akraba ve komşular, anne ve bebeği ziyarete giderler. Köyde “göz aydınına gitmek” adı verilen bu ziyarete gidilirken bebeğe bir hediye almak veya bir miktar para vermek âdettendir (KK 2; 3; 5). Bu hediyeler arasında altın, giysi ve bebeğe lazım olan bazı eşyalar bulunmaktadır. Alınan bu hediyeler, köy halkınca “keşik” niyetine geçer. Keşik; sıra veya karşılık demektir. Yani bir kişi, diğerinin bebeğine bir hediye almışsa hediye alınan kişi, hediye alan kişinin bebeğine ya da torununa aynı veya dengi hediye almak zorundadır (KK 2; 3; 5).

Bu ziyaretlerde bebek görmeye gelenler, bebek için bazı dua ve dileklerde bulunmaktadır. Bunlar arasında; “Allah uzun ömür versin.”, “Hayırlı, uğurlu olsun.”, “Yaşı uzun olsun.”, “Allah analı, babalı büyütsün.”, “Güle güle büyüsün.” gibi dua ve dilekler bulunmaktadır (KK 2; 3; 6; 10).

4. Diş Çıkması ve Sökülmesi

İnsan hayatında ara geçiş dönemlerinden biri de diş çıkarmadır. Bütün toplumlarda önemli görülen diş çıkarma hakkında toplumların bebeklik dönemlerinde karşılaşılan rahatsızlıkların dişlerden kaynaklandığını düşündüklerini iddia eden K. Hunstadbraten, bu sebeple toplumların bu işlemi kolaylaştırdıkları takdirde rahatsızlıklarında da çözüleceğine inandıklarını söyler (Muğlalı, Koyutürk ve Sarı, 1972, s. 69). Bebeğin biyolojik gelişiminin belirtilerinden biri olan diş çıkarma, Türk Dünyası'nın birçok bölgesinde genellikle bir törenle kutlanmaktadır. Çocuğun beslenmesinde, yiyeceğin parçalanmasında ve öğütülmesinde dişin birinci derecede rolü olması sebebiyle, dişin ortaya çıkışı ile birlikte düzenlenen bu törende; yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanında, çocuğun dişinin sağlam olması isteği de vardır. Bu tören farklı bölgelerde diş hediği, diş bulguru, diş buğdayı gibi adlarla anılır (Örnek, 2000, s. 162-163). Şambayadı köyünde bu törenin adı “diş hediği”dir. Hedik; buğday, fasulye ve nohudun kaynatılması ile hazırlanan bir yemektir (KK 2; 6).

Türk kültüründe ilk defa Hz. Muhammed'in ilk dişini çıkardığı zaman annesi tarafından yapıldığına inanılan (Artun, 2006, s. 246-247) diş hediği ve uygulanması

hakkında Şambayadı köyünde bazı inanç ve uygulamalar vardır. Bebeğin dişinin çıktığını ilk gören kişi, bunu bebeğin ebeveynlerine söyleyerek diş hediği kaynatılmasını ister ve bu törende bebeğe vermek üzere bir hediye alır (KK 2; 3; 14). Bundan sonra da aile, bu sebeple diş hediği kaynatır (KK 2; 3; 5; 6; 10; 11). Kaynatılan hedik; en az yedi ev olmak şartıyla akraba, komşu ve hısımlara dağıtılır. Bu kişiler de hedik verilen bir kap ya da tabağı iade ederken bebeğe bir hediye verirler. Bebeğe yakınlık derecesine göre değişen bu hediye, genellikle bir miktar para ya da altın olabilir (KK 1; 2; 3; 5; 6; 10). Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinde diş hediği ile ilgili birçok inanç ve uygulama vardır. Ancak bunları listelemek, incelemenin sınırı gereği mümkün olmayacağından sadece ilgili köydekine benzer bir uygulamayı vermekle yetineceğiz. Azerbaycan'da dişin çıkmasıyla birlikte buğday, ceviz ve soğanla yapılan yiyecek mutlaka yedi eve dağıtılır. Bu sayede dişin kolayca çıkacağına inanılır (Çeltikci, 2010, s. 514).

Bebeğin ilk dişi çıktığında bu işlemler yapılırken o dişlerden birinin sökülmesinde de bazı inançlar ve bu inançlara bağlı olarak yapılan bazı işlemler vardır. Bebeğin dişi sökülünce aile; bu dişi, bir çocuk vasıtasıyla mutlaka toprak olan bir dama attırır (KK 2; 3; 4; 10; 15). Bu diş dama attırılırken çocuğa; “Haz at, buz at, ineğimizi buzağılat, rızkımızı çoğalt, ömrümüzü uzat.”, “Sana verdim süt dişi, bana verme it dişi.”, “İneğimizin sütü çok olsun, evimiz bereketli olsun.” (KK 2; 3; 10) gibi dilekler söylenir. Eğer bu diş, toprak dama değil de yere atılırsa bebeğin dişinin eğri çıkacağına ya da dişlerinin sağlıksız olacağına inanılır (KK 3).

5. Geleneksel Sağaltma ve Kaçınma İşlemleri

Şambayadı köyü halkı arasında doğum sonrasındaki süreçte anne ve bebeği bazı kötü ruhlardan ya da hastalıklardan uzaklaştırmak için veya hastalığa yakalandığına inanılan bazı bebeklere çeşitli yollarla sağaltma işlemi yapılmaktadır. Bunlardan ilki birkaç bebeği ölü doğan veya doğumdan hemen sonra bebeği ölen kişiler, bir sonraki doğan bebeğinin yaşaması için birtakım dinsel ve büyüsel işlemlere başvururlar. Bunlar arasında bebeğin adının; “Yaşar, Yaşariye, Durdu, Durmuş, Dursun, Kalsın, Baki” konulması başta gelmektedir. Aynı uygulamaya Anadolu'da verilen Durali, Satılmış, Ökkaş/Ökkeş isimleri de eklenebilir (Acıpayamlı, 1992, s. 8-9). Bu uygulamanın benzerlerine Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinde de rastlanmaktadır. Yeni doğan bebekleri kötü ruh, nazar ve Azrail'den korumak için onlara İt, İtbaba, İtbarak, İtbey,

İtkulu, İtalmaz, Yılan, Şeytan, Sarıkine, Süppü [çöplük] gibi aşağılayacak isimlerin verilmesi bu sebeptir. Bu pratiğin esas amacı bebekleri kötü ruhlardan korumak olduğu için ayrıca onların sevmediği kötü kokulu nesnelere (Sarımsak, Bokbay, Tezekbay, Sasık [çürük], Sirke [çürük] vb.) veya hayvanların (İt, Köpek, Karga, Çakal, Kurtcebe, Çoçko [domuz] vb.) isimleri geçici veya koruyucu isim olarak bebeklere verilmektedir (Nahmedov, 2016, s. 140).

Köyde uygulanan kaçınımlardan bir diğeri ise bebek doğduktan sonra evdeki bir değişiklikle ilgilidir. Mesela bebek doğduktan sonra ailenin ilk ekmek yapımında bebeğin akrabalarından biri çörek yapar. Bu çörek bebeğin salınacağına asılır. Böylece bebeğin hastalıklardan korunacağına inanılır (KK 1; 3). Ayrıca bebek doğduktan sonra eve ilk kez et ve somun ekmek getirileceği zaman bebek, evin damına ya da üst kata çıkarılır. Bebeğin bulunduğu eve et ve somun ekmek getirilmez (KK 2; 3; 9). Getirilmesi durumunda ise bebek etin ve somun ekmeğinin üzerinde üç kez çevrilir. Bu işlem yapılmadığı takdirde bebeğin zayıf, çelimsiz olacağına ve hastalanacağına inanılır (KK 2; 3; 9).

Şambayadı köyü halkınca çocukların altı aydan iki yıla kadar konuşmaya başlaması beklenir. Bu süre zarfında konuşamayan çocuklara bazı işlemler uygulanmaktadır. Tıbbi bir tedavi alınırken bile köy halkınca halk hekimi olarak kabul edilen bir kişi tarafından bebeğin dilinin tutulup çekilmesi bu uygulamalardan en bilinenidir. Sağlık açısından büyük risk taşıdığına bilinmesine rağmen bu uygulama, bazı kaynak kişiler tarafından desteklenmekte ve doktor tedavisiyle konuşamayan birçok bebeğin bu sayede konuştuğu iddia edilmektedir (KK 2; 7).

Bir diğeri işlem ise ilk dişi, üstten çıkan bebeklere uygulanmaktadır. Bebeğin ilk dişinin üstten çıkması, köy halkınca tabiata aykırı kabul edilir ve dişi bu şekilde çıkan bebek, toprak bir dama çıkarılır ve bebeğin ailesinden bir kişi bebeği sarkıtıp yere bırakır ya da kaynak kişilere göre atar. Aşağıda bulunan diğeri kişi bebeği havada yakalar. Bebeği atan ve tutan kişiler kısa bir süre de olsa bebek ile teması kesmek zorundadır. Bu uygulama yapılmadığı takdirde sonraki doğacak bebeğin öleceğine inanılmaktadır (KK 1; 2; 3). Bebeği damdan atmanın; Türk kültüründe bebek satma geleneği ile benzer amaçla yapıldığı düşünülebilir. Önceki bebeği ölen ailenin bir sonraki bebeğini yatıra veya türbeye satması ve onu yeniden satın alarak evine getirmesi ile bebeğine musallat

olan kötü ruhun defedilmesi amaçlanır ki bu kişilere genellikle Satı ve Satılmış adı verilir. Bu işlem sayesinde aile, hem satma ve satın alma hem de ad vererek koruma yollarıyla bebeğini kötü ruhlardan koruduğuna inanır (Abdurazzak ve Kalafat, 2018, s. 15-17)

Kız bebekleri, bir yaşını doldurduğu zaman saçları kestirilir. Saç kesilmeden önce bebek, süpürge ile bir çeşit urgan olan kendirin üzerine oturtulur. Benzetme yoluyla ortaya çıkmış olabilecek bu işlemin sebebi bebeğin saçının süpürge gibi sık, kendir gibi uzun olması içindir (KK 2; 11). Kesilen saçın tamamı bebeğin “başı ağrımam” diye yastığının içine koyulur (KK 2).

Bebeğin ilk tırnağını mutlaka babası keser (KK 2; 3; 6; 11). Kesim başlamadan önce bebeğe babasının cebinden para çektirilir. Eğer bebek para çekmezse bebeğin hırsız olacağına inanılmaktadır (KK 2; 6). Baba, bebeğinin tırnağını kesince ona bir miktar para verir ya da hediye alacağını taahhüt eder (KK 2).

Bir diğer işlem ise bebeğin ilk yürümesi ile ilgilidir. Yeni yürümeye başlayan bebeğin çabuk ve sorunsuz yürümesi için üç kez, cuma günleri sela vaktinde aile bireylerinden biri bebeğe yürüme alıştırmayı yaptırır (KK 10; 12; 13).

6. Ninni Söyleme Geleneği

Geçmişten günümüze kadar bütün toplumların halk kültüründe varlığını sürdürmüş olan ninniler, çocukları uyutmak, ağladıklarında susturmak, rahatlatmak amacıyla genellikle anneler tarafından ezgiyle söylenen, anonim halk edebiyatı türlerinden biridir (Çıblak Coşkun 2013, s. 500-502). Türkiye’deki belli başlı çalışmalarda; ebeveynlerin bebeklerine/çocuklarına beslediği muhabbeti anlatmak ve onların fiziksel özelliklerini dile getirmek gibi sebeplerle söylenen ninninin; hangi durumlarda, kim tarafından ve nasıl söylendiği ile bu şiir türünün biçim ve içerik özellikleri göz önünde bulundurularak çeşitli tanımlamalar yapılmış olsa da (Kunoş, 1341/1925, s. 3; Elçin, 1986, s. 271; ; Alptekin, 1990, ss. 63-65; Kaya, 2004, ss. 349-351) genel olarak ninni; en az iki-üç aylıktan üç-dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki hâletiruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türküler şeklinde tanımlanmaktadır (Çelebioğlu, 1987, s. 212).

Şambayadı köyünde “nen söylemek ve nenni çalmak” şeklinde deyimleşen ve anne, nine, hala ve abla gibi yakın akrabalar tarafından söylenen ninnilerin köyde derlenmiş bir

kısmı incelemeye dâhil edilirken Türkiye Türkçesinde anlaşılması güç olabilecek ya da yerel bölgenin aksanıyla söylenmiş bazı kelimelerin anlamı çekimli şekilleriyle köşeli ayraç işareti [xxx] içinde verilmiş ve yazı boyutu küçültülmüştür.

“Nenni Elif kızım nenni,
Elif kızım nenni uyu,
Hem emmili [amcalı] hem dayılı,
Elif kızım dört gözlü böyü [büyü].” (KK 2)

“Ahmet oğlum yük getirir ,
Yükünün dibinde oturur,
Ebemin [ninemin] de dişi yog diyin,
Armidın yumşağını getirir.” (KK 2)

“Garlı dağdan gar isterim,
Has bahçadan nar isterim,
Mevlam iyilig verirse,
Goçdan gurbanlar isterim.” (KK 2)

“Dut ağacı dut veriyo,
Yaprağını gıt veriyo,
Guzularım dedim miyi?
Ağzıcıma dat geliyo.” (KK 2)

“Aşşığıdan gelen atlı,
Eli tutam tutam otlu,
Ciğer ucuz olmaz guzum,
Hepsi birbirinden datlı.” (KK 2)

“Oğlum oğlum ot oğlum,
Ganevçe gumaş sat oğlum,
Gızlar işler ganevçe [kanaviçe],
Sen üstünde yat oğlum.” (KK 9)

“Oğlum oğlum o dağa,
Oğlum güller budağa,
Gızlar öpücüg vermemiş,
Sarkıdıvermiş dodağa.” (KK 9)

“Oğlum oğlum ondıralı [iyileşeli],
Eller gümüş dandıralı [gizleyeli],
Oğlum yayladan dönmüş,
Köşglerini endireli [indireli].” (KK 9)

“Oğlan oğlan ot bizde,
Bir gecelig yat bizde,
Minder döşşeg yoğusa [yoksa],
Mekân döşşeg çoğ bizde.” (KK 9)

“Esker [asker] gelir orduyunan,

Havıt [semer] basar berdiyinen [saz cinsi],
Gızım dayın güle güle gessin,
Gitticağı orduyunan.” (KK 2)

“Nenni, nenni, nenni, nenni,
Cihat’ım kekili [kâkülü] telli,
Nen [ninni] çalarım neni gessin,
Uykularım senin ossun.” (KK 1)

“Cihat’ımın adlarına,
Bal gatarım datlarına [tatlarına],
Uyu benim gülüm uyu,
Cihat oğlum datlı böyü.” (KK 1)

“Nen çalarım nennisine,
Ben gurbanım cannarına,
Cihat oğlum gurban ollum,
Seni de veren Mevli’ya.” (KK 1)

“Cihat oğlum yük getirir,
Yükünün dibinde oturur,
Cihat oğlumu sorarsan,
Tüm yaşıtılarını dize getirir.” (KK 1)

“Nenni, nenni, nenni, nenni,
Cihat’ım kekili telli,
Nen çalarım nen uyusun,
Cihat oğlum tez yörüsün.” (KK 1)

“Dam başında yahacag,
Yarın tiran [tren] gahacag,
Guzum esker oluşun,
Hanımına babası bahacag.” (KK 2)

“Göğde bulut yüz atmış,
Mevlam neler yaratmış,
Anası şellim şüllüm [zayıf ve kısa],
Oğlum subay yaratmış.” (KK 2)

“Nen ederim uyudurum,
Uyudur da böyüdürüm,
Mevla’m da izin verirse,
Ben de seni yörüdürüm.” (KK 6)

Örneklerde de görüldüğü gibi ninni söyleyen kişi, ninniye sadece bebeklerini sakinleştirmek ve uyutmak için değil aynı zamanda onlarla, kardeşleri veya anne-babalarıyla ya da kendileri ile ilgili dilekleri anlatmak ve bu kişilerin fiziki ve psikolojik özelliklerini betimlemek için de söylemektedirler.

7. Nazardan Koruma

Bakış anlamına gelen nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarında zararlı güç ve bu nitelikleriyle bir insana, hayvana veya nesneye bakmakla canlı üzerinde hastalık, sakatlık ve ölüm; nesne üzerinde ise kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamına gelmektedir (Boratav, 1984, s. 103-104). Eskilerin “isabet-i ayn” adını verdikleri nazar inancı, günümüzde “nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak, göze gelmek, göze uğramak, göz değmek, kem göz” gibi deyimlerle ifade edilmektedir (Çıblak, 2004, s. 105).

Türkiye'nin birçok bölgesinde görülen nazar, Şambayadı köyünde “nazar ve göz değmesi” olarak adlandırılır. Genellikle kem (kötü) gözle bakma ile veya gök (mavi, yeşil) gözlü kişilerden geldiğine inanılan nazarın bebeğe zarar verebileceğine inanılır (KK 2; 3). Bunun önüne geçmek için aşağıda verilen belli başlı işlemlere başvurulur.

Nazardan korunmak için yapılan işlemlerin başında çeşitli nazarlıklar asmak ve taşımak gelmektedir. Evin, bebeğin bulunduğu odanın ya da uyduğu salıncağın herhangi bir yerine asılan veya bebeğe iliştilen nazarlıklar arasında; “nazar boncuğu, kaplumbağa kemiği, üzerlik, hurma çekirdeği ile karaçalı, böğürtlen, zakkum ve iğde dalı” sayılabilir (KK 1; 2; 3; 6; 9; 10; 11).

Fotoğraf 1: Eve asılı nazarlıklar ve bebek olması için asılan bazı eşyalar. At nalı, delik taş ve bebek terliği.

Fotoğraf 2: Eve asılı nazarlıklardan bazıları. Kaplumbağa kemiği, karaçalı, zakkum ve iğde dalı.

Nazar boncuğunun çok eski dönemlerden beri Türkler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türkler, boncuk adı verilen bir taşı, kişinin veya atın boynuna takarak onları kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak istemişlerdir. Bu boncuğun mavi olması; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok seyrek rastlanması veya mavi gözlülerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgilidir ve bu inanış gereği insanlar, değerli gördükleri her şeyi, özellikle bebeklerini/çocuklarını, mavi gözlü kişilerden saklama gereği duymuşlardır (İnan, 1963, s. 3138).

Nazardan koruyucu bir diğer nazarlık ise ipe dizilen yılan kemikleriyle hazırlanmaktadır. Bu nazarlık, genellikle bebeğin salıncağına ya da bulunduğu odaya asılır (KK 1; 2; 3; 9; 10). Şamanizm inanç sistemine mensup Türklerde yılanın önemli bir yeri vardır ve yılan, şamana yardım eden koruyucu hayvan ruhlarından biri olarak telakki edilir (Seyidoğlu, 1998, s. 87). Ayrıca Türklerde, “ev iyisi” olarak kabul gören ve evi koruduğuna inanılan (Beydilli, 2004, s. 616) yılan, Şamanizm’de sağlıkla da bağlantılı olarak düşünülmüş ve birçok toplumda olduğu gibi Türklerde de tedavi ve ilacı simgelemiştir (Ergun, 2014, s. 54). Nazara koruyucu olarak kullanılan bir diğer hayvan olan kaplumbağa da Türk kültüründe oldukça önemlidir. Kök-Türk Abideleri/Bengü Taşları olarak bilinen mezar taşlarının altında “bengü [ölümsüz]” sıfatıyla bulunan kaplumbağalar, evini sırtında taşıdığı ve çok uzun ömürlü bir hayvan olduğu için Türk inancında uğurlu ve kutsal sayılmış; ayrıca devletin gücünü, koruyuculuğunu, ölümsüzlüğünü ve sonsuzluğunu simgelediğine inanılmıştır (Şimşek, 2016, s. 52). Bundan dolayı kaplumbağa kabuğunun bir evde bulundurulmasıyla o evde yaşayan insanların kaplumbağanın simgelediği bu özelliklere erişebileceğine inanılmaktadır.

İlk bebekleri ölen ebeveynlerin bir sonrakini yaşatabilmek düşüncesiyle, kötü ruhları ondan uzak tutmak için bebeğe kötü anlama gelen ve pis kokulu nesne isimleri verdikleri daha önce belirtilmişti. Aynı düşünceyle yapılan bir diğer uygulama ise bebeğin salıncağına “it kakasının” asılmasıdır (KK 2). Pis kokunun kötü ruhları uzaklaştıracağı düşüncesiyle yapılan bu işlemle ebeveynler, bebeklerini koruduklarına inanmaktadırlar.

Köyde kullanılan bir diğer nazarlık ise at veya inek kafası kemiğinin asılmasıdır. Bunlar genellikle evin dışına ya da balkona asıldığı gibi bazen odanın içinde kendine yer bulabilir. Ayrıca tarladaki mahsullerin bulunduğu ortama da asıldığı görülmektedir.

Benzer uygulama Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinde de görülmektedir. Kuzey Kafkasya ile Çuvaş Türklerinde mahsullerine gelebilecek nazarı bertaraf etmek için; Kazak, Kırgız ve Başkurlarda ise nazar ve kötü ruhlara karşı korunma tılsımı olarak at kafasının kullanıldığı bilinmekte ve bu uygulamanın ilk kez 8. yüzyılda Göktürklerde görüldüğü iddia edilmektedir (İnan, 1963, s. 3138; Çıblak, 2004, s. 113).

Fotoğraf 3: Bebek salıncağı ve buna asılan nazarlıklardan bazıları. Üzerlik, karaçalı, nazar boncuğu, tespih vd.

Fotoğraf 4: Evin kapısında bulunan nazarlıklar ve besmele yazısı. Üzerlik, karaçalı, iğde ve zakkum dalları.

İlgili köyde nazardan korunma yollarından bir diğeri ise insanların (özellikle bebeklere ve gelinlere) kulak ile ense arası ile alnına sürme çekmektir (KK 3; 5).

Bebeği nazardan koruma yolları arasında üzerlik tütürmek (KK 1; 2; 3; 9; 10; 11), muska taşımak (KK 1; 2; 3; 9; 10) ve kurşun döktürmek de sayılabilir (KK 2; 3; 4; 6). Köyde üzerlikle yapılan tütürme geleneği, Türk topluluklarında eskiden beri tedavi ile büyü ve nazar gibi çeşitli tehlikelerden korunma amacıyla uygulanan bir gelenektir. Altay Türklerinde dinî bir ayine katılan S. Malov, bu ayinde bir bakşının yaptığı tütsü uygulaması ile kötü ruhları kovarak hastayı iyileştirmeye çalıştığını belirtmiştir (İnan, 1986, s. 111-112). Türkiye dışında Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'da da yaygın olarak kullanılan tütsüleme, birçok törende kötü ruhları uzaklaştırmak insana ve aileye gelebilecek nazarı bertaraf etmek için uygulanmaktadır (Emeksiz, 2012, s. 233).

Sonuç ve Öneriler

Adana ili, Çukurova ilçesi Şambayadı köyünde yaşayan Türkmenlerdeki bebeklik ve çocukluk dönemi ile ilgili inanç ve uygulamalar ile sağaltma ve kaçınmaları ele alan bu incelemede; ad koymadan başlayarak dış çıkarmasına kadar geçen süre zarfında bebeğe/çocuğa yapılan uygulamalar, ona zarar vereceğine inanılan nazar ve ondan kurtulma yöntemleri ele alınmıştır.

Bebeklik ve çocukluk döneminin ilk uygulaması olan isim verme töreninde koyulacak adın köyde olmayan isimlerden tercih edilmesi, köyde önemli oranda isim farklılığını ortaya çıkarmıştır. Ancak aynı ismi verme konusundaki ısrar, bazen negatif bir duruma hatta kavgaya dönüşebilmektedir. Türklerde isim tabusunun kişi/akraba, tanrı/ie/ruh ve bazı hayvan (muhtemelen totem) adlarının zikredilmemesi ve/veya değiştirilmesi gibi şekilleri bulunmaktadır. Bunun sempatik büyü olayı ile ilişkilendirilen bir tabudan kaynaklandığını ve sebebinin Tanrıya, kutsala ve dokunulmaz kişilerin isimlerinin normal insanlara koyulamaması olduğunu iddia eden J. G. Frezer, bu işlemin birçok ilkel toplumlarda hâlâ kullanılageldiğini belirtmektedir (Nahmedov, 2016, s. 138-141). İlk dönemlerde tabu olan bazı isimlerin konulmaması geleneği olarak ortaya çıkan bu uygulamanın, sonraki dönemlerde diğer isimlere de intikaliyle köy halkı arasında yaygınlaştığını düşünülmektedir.

Doğan bir bebeğin ziyaret edilmesi esnasında verilen hediyeler köy halkınca “keşik” olarak kabul edilmekte ve komşu ya da bir akrabanın bebeğine verilen hediye veya para, kendi bebeğine veya torununa gelebilecek bir “yatırım” olarak görülmektedir. Sosyal dayanışmanın bir örneği olarak düşünülebilecek keşik uygulamasında, keşiki bozan, başka bir ifadeyle kendi bebeğine verilen hediye karşılığını vermeyen bir kişi, bu sosyal dayanışmadan çıkarılır. Bu durum günümüzde büyük şehirlerde görülen “altın günü”nün benzeri bir özellik taşımaktadır. Bir diğer sosyal dayanışma örneği ise dış hediğinde görülmektedir ve bu törende bebeğe hediye olarak verilen para veya altınla ebeveynlerin ekonomik açıdan rahatlaması sağlanır.

Bebeğin dışının düşmesiyle birlikte yapılan uygulamada dış, toprak bir dama atılırken edilen duada birçok büyüsel işlem görülmektedir. Burada olduğu gibi birçok işlemin İslam dini öncesinden kaldığı düşünülse de günümüzde yapılan birçok

uygulamada olduğu gibi bunda da dinî bir yapıya büründüğü ve bu şekilde sürdürüldüğü açıktır.

Geleneksel sağaltma uygulamalarında da dinî yapıya bürünme görülmektedir. Bebeğin doğumundan sonra eve getirilen et ya da ekmek yapımı sırasında “bebeğin sağlığına zarar gelebileceği endişesiyle” yapılan kaçınma ve sağaltmalar da bu türden kabul edilebilir. Çiğ etin veya hamurun bebeğe zarar verip vermediği tıbbi açıdan bilinmese de bu uygulamaların günümüzde katı bir şekilde sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Bu kısımda bir diğer büyüsel işlem, ilk dişi üstten çıkan bebeklere yapılan bir uygulamadır. Tabiata aykırı kabul edilen bir olayda bebeğin damdan atılmasındaki inanç, aykırı kabul edilen bir durumun “tepe takla edilerek” normal kabul edilene döndürülmesi şeklinde yorumlanabilir.

Bebeğin ilk saç ve tırnak kesiminde de büyüsel işlemlerle karşılaşmaktadır. Tabiatta benzerlik yoluyla bolluğu ve uzunluğu simgeleyen süpürge ve kendirin kullanılmasıyla kesilen saç yerine yenisinin daha gür ve uzun çıkacağına inanılır. Tırnak kesiminde de buna benzer bir durum vardır ve bebeğin ilk tırnağını mutlaka babası kesmelidir. Ata erkillikle bağdaştırılan bu uygulamada kaynak kişilerden biri, bu durumun sebebini kadının bazı dönemlerinde taşıdığı düşünülen negatif enerjinin bebeğe geçmemesi şeklinde yorumlasa da (KK 2) bu durum, bebeğin anne dışında diğer ebeveynine alışması şeklinde de düşünülebilir.

Bir diğer kısım olan ninnide ise bebeğin ebeveynleri dışında yakın bir akrabasının, genellikle kadın, bebeklerini hem sakinleştirmek ve uyutmak hem de onlarla ya da kendileri ile ilgili dilekleri anlatmak ve onların belli başlı özelliklerini betimlemek için ninni söyledikleri görülmektedir.

Nazar inancı ve ondan korunma yolları, Şambayadı Türkmenleri arasında yine katı şekilde uygulanmaktadır. Dinî işlemler ile birlikte devam ettirilen birçok büyüsel işlem, nazardan korunmak için kullanılan uygulamalardandır. Bu kısımda görülenlerin tamamına yakını, tabiatta var olan bazı bitki ve hayvanların bir parçasının hem bebeğin salınacağına hem de yaşadığı eve asılmasıyla uzun ömürlü ve uğurlu sayılan bir hayvanın bir parçası kullanılarak aynı özelliğe ulaşılmak istenmesi ya da tabiatta pozitif enerji

saldığına inanılan bitkilerin birer parçasıyla bu enerjiye ulaşarak hastalıktan ve nazardan arınılacağına inanılır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse Şambayadı Türkmenlerinin Türkiye’de yerleştiği bir bölge olan Şambayadı köyü gibi mikro bölge temelli ele alınan bir bölgede, bebeklik ve çocukluk dönemindeki inanç ve uygulamalar ile kaçınma yollarının önemi, bir fotoğraftaki “piksel” olarak düşünülebilir. Türkiye’nin halk kültürü ya da bu kültürün inanç ve uygulamaları oluşturulmadan önce her bir köyün kültürel unsurlarının çıkarılmış olması, Türkiye’nin kültürel yapısını gösteren fotoğrafın daha kaliteli görünmesini sağlayacaktır.

Ayrıca günümüze kadar yapılan monografi çalışmalarında genellikle herhangi bir il, ilçe veya bir yerleşim birimi esas alınarak oluşturulmuş olduğu, bir diğer ifadeyle genel olarak siyasi sınırlarla çizilen bir bölgenin monografisinin çıkarıldığı görülmektedir. Ne yazık ki bu siyasi sınır içinde yaşayan halkın farklı Türk boylarına mensup olup olmadığı incelenmemiştir. Anadolu’nun birçok bölgesinde aynı boya (Oğuz boyuna) mensup halkın kurduğu yerleşim birimleri vardır. Temennimiz gelecekte coğrafi temelli bu monografi çalışmalarının yanına “boy monografileri” de ekleneceğidir.

Son olarak aynı bölgeden (Şam’dan) çıkarak Anadolu’nun farklı illerinde (Adana, Adıyaman ve Karaman’da) kendi boy adlarıyla kurdukları yerleşim birimlerinde yaşayan Şambayadı Türkmenlerinin Adana dışındaki diğer bölgelerdeki monografileri çıkarılıp bu incelemedeki verilerle mukayese edilebilir. Böylece adına “boy folkloru” diyebileceğimiz bir “Şambayadı Folkloru” oluşturulabilir. Ayrıca bu mukayeseyle söz konusu Türkmenlerin geçmişten taşıdıkları inanç ve uygulamaların hangilerini sürdürdükleri, hangilerini terk ettikleri ya da yeni yerleştikleri bölgelerde bu inanç ve uygulamalara nelerin eklendiği gibi konular sorgulanıp halkbilimi çalışmalarına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Yazılı Kaynaklar

Abdurrazzak A. O. Ve Kalafat, Y. (2018). Halk kültüründe “satmak-satıp almak” inancının mitolojik boyutu. 9. Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri, gelenek, görenek ve inançlar, 15-24, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

- Acıpayamlı, O. (1974). Türkiye’de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik etüdü. Ankara: AÜ Yay.
- Acıpayamlı, O. (1992). Türk kültüründe ad koyma folkloru’nun morfolojik ve fonksiyonel yönlerden incelenmesi. IV. Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirimleri, IV, 1-14, Ankara: Ofset Repromat Matbaası.
- Alptekin, A. B. (1990). Ninni. Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi, VII, 63-65, İstanbul: Dergâh Yay.
- Aras, M. Ö. (1998). Ad koyma. Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi, 4, 404-408.
- Artun, E. (2006). Adana halk kültürü. Adana: Ulusoy Matbaacılık.
- Aydın, M. (1984). Bayat-Bayat boyu ve Oğuzların tarihi. Ankara: Hatiboğlu Yay.
- Bayat, F. (2006). Ana hatlarıyla Türk şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Beydilli, C. (2004). Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük. çev.: Eren Ercan, Ankara: Yurt Kitap-Yay.
- Boratav, P. N. (1984). 100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar). 2. baskı, İstanbul: Gerçek Yay.
- Çelebioğlu, A. (1987). Ninnilerimiz. Erdem, 3 (7), 211-238
- Çeltikci, O. (2010). Türk Dünyası kültüründe doğum üzerine ortak uygulamalar. Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, 10, 511-521.
- Çıblak Coşkun, N. (2013). Türk ninnilerine işlevsel yaklaşım. Turkish studies, 8/4, 499-513.
- Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. Türklük Bilimi Araştırmaları, 15, 103-125.
- Ekici, Metin (2011) Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri. 4. baskı, Ankara: Grafiker Yay.
- Elçin, Ş. (1986). Halk edebiyatına giriş. 2. Baskı, Ankara: KTB Yay.
- Emeksiz, A. (2012). Türk halk kültüründe üzerlik. İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi, 28, 229-242.
- Ergin, M. (1997). Dede Korkut kitabı I (giriş-metin, faksimile). Ankara: TDK Yay.
- Ergun, P. (2014). Şaman / kam ve yılan. Yılan kitabı. Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yay.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim tarihi: 15.05.2021)
- <https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/38/31-33-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 13.06.2021)
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 2020 yılının muhtelif günleri).
- İnan, A. (1963), Nazarlıklar. Türk folklor araştırmaları, 8/169, s. 3138.
- İnan, A. (1986), Tarihte ve bugün Şamanizm (materyaller ve araştırmalar). Ankara: TTK Yay.

- Kaya, D. (2004). Anonim halk şiiri. 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.
- Kunoş, İ. (1341/1925), Halk edebiyâtı numûneleri: Türkçe ninniler. İstanbul: Orhâniye Matbaası.
- Muğlalı, M., Koyutürk, A. E., Sarı, M. E. (2007). Samsun yöresinde süt dişleri ile ilgili folklorik yaklaşımlar, Millî folklor dergisi, 73, 68-72.
- Nahmedov, A. (2016). Türklere isim tabusu ve bazı yansımaları, Yeni fikir dergisi, 8 (17) , 137-143.
- Örnek, S. V. (1979). Geleneksel kültürümüzde çocuk. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Örnek, S. V. (2000). Türk halk bilimi. Ankara: KB Yay.
- Özdamar, F. (2019). Köroğlu'nun İran Türkleri anlatmaları üzerine bir inceleme. (Tez No.578246) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>
- Refik, A. (1989). Anadolu'da Türk aşiretleri (996-1200). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Seyidoğlu, B. (1998). Kültürel bir sembol: yılan. Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sümer, F. (1952). Bayatlar. Türk dili ve edebiyatı dergisi, 4/4, 373-398.
- Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler), (tarihleri-boy teşkilatı-destanları). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Şimşek, E. (2016). Türk kültüründe, kaplumbağalarla ilgili efsaneler üzerine bir değerlendirme. AKRA kültür sanat ve edebiyat dergisi, 4 (10), 51-63.

2. Sözlü Kaynaklar

- KK 1: Hatice TÜRKMEN, 1977 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı.
- KK 2: Nermin ÖZDAMAR, 1959 doğumlu, okuma-yazması yok, evli, ev hanımı.
- KK 3: Fadime SUNGUR, 1982 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- KK 4: Aytaç ÖZDAMAR, 1987 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, çiftçi.
- KK 5: Sebile ÖZDAMAR, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı.
- KK 6: Emine ARIK, 1934 doğumlu, okuma-yazması yoktu, vefat etti.
- KK 7: İbrahim ÖZDAMAR, 1933 doğumlu, ilkokul mezunu, çalışmıyor.
- KK 8: Fatma ÖZDAMAR, 1930 doğumlu, okuma-yazması yoktu, vefat etti.
- KK 9: Elveda ÖZDAMAR, 1962 doğumlu, okuma-yazması yok, evli, ev hanımı.
- KK 10: Dudu ÖZDAMAR, 1946 doğumlu, okuma-yazması yok, ev hanımı.
- KK 11: Ömüral ÖZDAMAR, 1979 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, kaportacı.
- KK 12: Levgün YENGEL, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı.

KK 13: Hayat YENGEL, 1935 doğumlu, okuma-yazması yoktu, vefat etti.

KK 14: Ferdane ÖZMEN, 1975 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, ev hanımı.

KK 15: Okan ARIK, 1982 doğumlu, üniversite mezunu, evli, öğretmen.

YÜCEL DERGİSİ'NDE HÜMANİZM BAHİSİ *

Melih YENER**

Özet

Cumhuriyet tarihinin en önemli fikir ve edebiyat dergilerinden olan *Yücel*, 1935-1956 yılları arasında Muhtar Fehmi Enata yönetiminde İstanbul'da çıkmıştır. Belirli dönemlerde ayda bir belirli dönemlerdeyse düzensiz denebilecek aralıklarla toplam 163 sayı çıkan ve ilk yıllarında Kemalist idealler doğrultusunda yayın yapan dergi 1940'lı yılların başından itibaren Orhan Burian, Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu'nun öncülüğünde bir sanat ve edebiyat hümanizmi kurmak gayesini güden yazılar yayımlamaya başlamıştır. Bu yıllarda *Harman*, *Hamle*, *İnsan*, *Adımlar* ve *Varlık* gibi dergilerin de iştirak ettiği bu hümanizm hareketine en geniş alakayı gösteren *Yücel* dergisi olmuştur. *Yücel*, hümanizm kavramının sosyo-politik mahiyetinden ziyade tarihî ve felsefî içeriğine yönelik fikirler üretmiş ve Türk düşüncesine ve edebiyatına hümanist bir istikamet çizmek gayreti içinde olmuştur. Bu makale Türk düşüncesinin Batı düşüncesine açılma merhalelerini 1940'lara dek ana hatlarıyla gözden geçirmekte, *Yücel* dergisinde yazısı ve sohbeti çıkmış muhtelif kalemlerin hümanizm görüşlerini içermekte ve hümanizmin Türk fikir ve yazı evreninde edinebileceği mevkiyi tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Yücel, Dergi, Sanat, Edebiyat.

---

* Bu makale yazarın "1938-1950 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr.,Bursa Teknik Üniversitesi, melih.yener@btu.edu.tr, ORCID: 0000 0003 1234 3097

THE CONCEPT OF HUMANISM IN YÜCEL MAGAZINE

Abstract

Yücel, one of the most important intellectual and literature magazines in the history of republic was published in İstanbul between 1935-1956 under the administration of Muhtar Fehmi Enata. Published in certain periods once a month and in certain periods at irregular intervals, the magazine had a total of 163 issues. Publishing in line with Kemalist ideals in its early years, the magazine started to publish articles aiming to establish an art and literary humanism under the leadership of Orhan Burian, Vedat Günyol and Sabahattin Eyüboğlu from the beginning of the 1940s. During these years, *Yücel* was the magazine that showed the greatest interest to this humanism movement in which magazines such as *Harman*, *Hamle*, *İnsan*, *Adımlar* and *Varlık* participated. *Yücel* produced ideas for the historical and philosophical content of the concept of humanism rather than its socio-political nature and strived to draw a humanist direction to Turkish thought and literature. This article reviews the stages of the opening of Turkish thought to Western thought until the 1940s, includes the humanism views of various writers whose articles and conversations have appeared in *Yücel* magazine and discusses the position that humanism can acquire in the Turkish intellectual and writing universe.

Key Words: Humanism, Yücel, Magazine, Art, Literature.

Giriş

Cumhuriyet tarihinin simgesel fikir ve edebiyat dergilerinden biri olan *Yücel*'in ilk sayısı Şubat 1935'te çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'na dek düzenli olarak ayda bir çıkan dergi bu savaşın yarattığı koşullar nedeniyle neşriyatında güçlüklerle karşılaşmaya başlamış, iki veya üç sayı bir arada çıktığı olmuş, Mart 1943'ten Haziran 1944'e kadar ise hiç yayımlanmamıştır. Savaşın neden olduğu iktisadi darlıklar ve savaş koşullarında dünyadaki fabrikaların askerî ekipman üretimine ağırlık vermesi nedeniyle kâğıdın bulunması bir hayli zorlaşan, fiyatı yüksek bir ürün haline gelmiş olması, hammaddesi kâğıt olan yayın organlarından bazılarının neşriyatında *Yücel* örneğinde olduğu gibi bazen çok uzun süren durmalara neden olmuştur. 1950 yılından 1955 yılına kadar yayımlanmayan *Yücel* dergisi 1955-1956 arasında Ankara'da 10 sayı daha yayımlandıktan sonra kapanmıştır.

Yücel dergisi ilk yıllarında devrin siyasi erkinin kültür ve ideal insan anlayışıyla tamamen uyumlu bir yazı ve içerik politikası gütmüştür. Bu ideal insan Türklük şuuru ve gururuyla mücehhez olan ancak seküler Batı medeniyetine inanan insandır. Şark'a

mahsus mistisizmin Türk hayatındaki görünürlüğünün asgariye indirilip Batı'yı Ortaçağ pejmürdeliğinden kurtaran pozitif aklın ve rasyonalitenin Türk düşüncesine rehber olması ve Türk cemiyetinin kafa ve ruh bakımından "Şark kozmopolitinden" ayrılıp "Garp kozmopolitine" intisap etmesi cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültür politikalarının gayesini ve özünü teşkil eder. Bu yıllarda Batı tarzı modernleşme devlet adamlarınca Türk milliyetçiliğinin tabii bir cephesi olarak görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu kılıç ve bilek gücüyle Avrupa'nın ortalarına kadar yayılmış bir devlettir. Coğrafi bakımdan Avrupa'nın bir parçasıdır. Ancak kafa ve ruh bakımından Avrupa'nın bir parçası değildir. İslam'dır, Şark'tır, devrin telakkisine göre Türk neyse odur. Devletin şevket asırlarında Osmanlı demek maneviyat ve tefekkür bakımından Avrupa'nın zıddı demektir. Bu asırlarda Avrupa'yla ortak olan hemen tek şey coğrafyadır. Osmanlı zadedânının ve halkının kendine çok mahsus bir hayat tarzı, düşünme ve hissetme tabiatı vardır. Bunların çıkıp geldiği geçmiş ve ulaşmayı tahayyül ettiği gelecek kendine göredir. İmparatorlukla Avrupa devletlerinin arasına çekilmiş sınırlar iki tarafın kafaları arasına da çekilmiş gibidir. Bu devirde Osmanlı, Avrupa'da üretilen sanatı ve fikriyatı herhangi bir şekilde taklit veya ithal etme ihtiyacı hissetmez. Bunlara tenezzül etmez. Avrupa'yı kültürel ve zihinsel bir etkileşim sahası olarak görmez. Bir cenkleşme ve fütihat sahası olarak görür. Kurduğu ve devam ettirdiği medeniyette bir noksanlık görürse bu noksanlığı gidermek için batısındaki milletlere değil doğusundaki milletlere başvurur. Bir kılavuza veya öğretmene ihtiyaç duymadığı iddiasında değildir. Fakat o kılavuz veya öğretmen ya dinsel inançları ve gelenekleri içinde ya da Doğu'da bir yeredir. İran'dadır, Hint'tedir, Arap coğrafyasındadır. Osmanlı'nın Batı'yı bu küçümseme psikolojisinin kaynağında Avrupa'ya karşı elde ettiği askerî zaferler vardır. Harp meydanlarında bozguna uğrattığı müddetçe Osmanlı, Avrupa milletlerinin düşünsel değişimlerine ve sanat, felsefe ve bilim sahalarında kaydettiği ilerlemelere kayıtsız kalmıştır. Askerî bakımdan üstün olmayı her bakımdan üstün olmak zannetmiştir. Mağlup tarafın felsefî dinamizmini ya yok saymış ya da değersiz bulmuştur. Sahip olduğu askerî üstünlüğü kafa içi üstünlüğünün de bir işareti, bir delili olarak görmüştür. Bu psikoloji içindeki Osmanlı'nın Avrupa'daki herhangi bir düşünce ve sanat akımına öykünmesi mümkün değildir.

Hümanizm, Rönesans, pozitivizm, rasyonalite ve aydınlanma gibi Batı orijinli çığır ve kavramlara Osmanlı okumuşlarının mahdut seviyede de olsa ilgi göstermesi ancak

Tanzimat'ın tesis ettiği düşünce ve neşriyat iklimi içinde mümkün olabilmiştir. Şüphe etmek, soru sormak, aramak ve bunların sebebiyet verdiği felsefî huzursuzluk Osmanlı okumuşlarının ancak 1860'lardan sonra irtibat kurduğu bir keyfiyettir.

Türk aydın sınıfı Batı düşüncesiyle ilk devamlı ünsiyetini Tanzimat'ın doğurduğu kafa iklimi içinde kurmuştur. Tanzimat'tan önce Türk okuryazar zümresi içinde Batı felsefesine dönük sistemli bir merakın, tetkikin veya idrakin var olduğunu söylemek pek mümkün değildir. XVII. yüzyıldan itibaren bariz bir surette güçten düşen Osmanlı Devleti, bu güçten düşüşe çare olarak savaş meydanlarında alt edilmeye başladığı Batı'ya yönelmiş ve oradan ilk olarak askerî birtakım metotlar ve müesseseler almıştır. Devletin gitgide kötüleşen durumuna karşı devrin ricalinin aklına gelen ilk çare ordunun ıslahı olmuştur. Çünkü imparatorluğun bünyesini sarmış olan büyük bozulmanın en acı surette kendini gösterdiği alanlar savaş alanlarıdır, bu alanlarda alınan travmatik yenilgilerdir. Ancak askerî ıslahatlar Avrupa matbuatında ve saray çevrelerinde “hasta adam” denilen Osmanlı'nın hastalığında beklenen iyileşmeyi sağlayamamış, bu da devletin askeriyele sonra siyasi ve sosyal sahalarda ve fikirde bünyesini Batı orijinli unsurlara açmasına vesile olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı barındırdığı siyasi ve sosyal revizyonlarla birlikte Türkiye'nin tarz-ı tefekküründe ve tarz-ı hayatında kapsamlı ve kararlı bir değişikliğe açılan kapıdır. Bu fermanın getirdiği zihniyet inkılâbıyla birlikte Osmanlı cemiyeti halis Şark olan bir cemiyet olmaktan çıkmış ve Batılı değerlerin Doğululuğu safha safha kuşatıp geriletmediği bir cemiyete dönüşmüştür. Bu devir Osmanlı aydınlarının Batı düşüncesiyle etraflı ve devamlı bir şekilde irtibat kurduğu bir devirdir. Türk toplumu özel teşebbüse ait gazetelerle ve dergilerle ilk kez bu devirde tanışmıştır. 1860 yılında Agâh Efendi'nin Şinasi'yle birlikte çıkardığı *Tercüman-ı Ahval*, 1862'de Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* ve bunları takip eden başka birçok Osmanlı gazetesi padişah sansürünün imkân verdiği nispetlerde çok canlı birer düşünce muhiti olarak neşriyat faaliyetinde bulunmuşlardır. Osmanlı düşüncesinin ve edebiyatının Batılılaşmasında Tanzimat'la birlikte sosyal hayata dâhil olan gazetelerin ve dergilerin büyük payı vardır. Tanzimat'ın meşhur mütefekkir ve edipleri aynı zamanda birer gazetecidirler.

Kalem eşrafı içinde edebî-felsefî düzeyde yabancı dil bilen insan sayısının azlığı, kitap tercümesi faaliyetlerinin şuurlu, sistemli ve doğru bir hüviyete henüz kavuşmamış olması, hükümetlerin getirdiği sansürler ve Osmanlı mütefekkirlerinin evrensel düzeyde fikir ve felsefe üretebilecek kafa olgunluğuna tarihsel bakımdan henüz ulaşmamış olması

bu Tanzimat ve meşrutiyet yıllarında Türk edebiyatının ve fikriyatının Batı'ya göre çorak ve primitif kalmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin ilanının ve onu takip eden siyasal ve sosyal reformların Türk yenileşme tarihinin en ileri merhalesi olduğu söylenebilir. Bu hamlelerin memleket sathında başlattığı yeni devirde Türk düşüncesinin Tanzimat'tan beri çeşitli itirazlarla ve gelgitlerle süregelen Batılı kaynaklara yönelme süreci mevzi kazanmış ve hızlanmıştır. Cumhuriyeti kuran devlet adamlarının yaratmak istediği ideal insan, kalbi Türk kafası Batılı insandır. "Batılı Türk"tür. 1940'larda sınırlı bir entelektüel çevrenin tartıştığı ve yeni bir sanat ve fikir reçetesi olarak müdafaa ettiği hümanizmi bu ideal insanı neredeyse yoktan yaratmak ülküsünün fikir cephesi olarak mütalaa etmek de mümkündür. Türk hümanizmi, Türk milletinin millî kültür ve edebiyat değerlerinin ihyasını Türk düşüncesinin ve edebiyatının evrensele iştirak etmesinde bir safha ve vasıta olarak görür.

Avrupa'da XIV. yüzyılda başlayarak sanatta ve fikirde fevkalade köklü dönüşümlere vesile olan Rönesans hareketi "humanitas"¹ ruhunun "divinitas"² ruhunu geriletmesi hatta onu ikame etmesi olarak tanımlanabilir. Hristiyan Ortaçağ, düşüncelerin ve eylemlerin hemen bütünüyle kilise mensuplarınca biçimlendirildiği, dünyanın ve dünyeviliğin bir hiç derekesine indirilinceye dek eskatolojik metafiziğin güdümüne verildiği bir çağdır. Bu çağın insanı hazır, değişmez ve tartışılmaz fikirlere adeta içgüdüsel bir yönelim ve itaat sergiler. Ortaçağ kilise toplumunda düşünmek yoktur. Peşi sıra gitmek vardır. Şüphe yoktur. Mutlak doğrular vardır. Çözümlemeye çalışmak yoktur. Çözümlemeye ihtiyaç göstermediğine inanmak vardır. Kitleler Tanrı adına konuştuğunu söyleyen kilisenin çatısı altında ve söylemleri içinde herhangi bir aidiyet problemi yaşamaz. İnsanın kendisiyle ve âlemle kurduğu manevi ilişkilerde başlıca ve başat rehber kilisedir. Çok karmaşık ve muammalarla yüklü bir iç tabiatı olan insan, bu tabiatın talep ettiği serbest ve dinamik düşünme hakkından kilise hegemonyasındaki Avrupa'da mahrumdur. Zihinleri miskinleşmekten ve taş kesilmekten, sosyolojik zamanı bir kısırdöngüye düşmekten koruyan "şüphe" mefhumu hümanizm öncesi Avrupa'sında çok cılızdır, büyük bir sessizlik veya sürekli bir ertelenme hali içindedir. Bu çağlarda insanda Tanrı'nın yeryüzündeki hizmetçisi olmak dışında bir vasıf görülüyor ve aranmıyor gibidir. Kilisenin psikolojik, toplumsal ve siyasal tahakkümü nedeniyle Ortaçağ

---

¹ Tr.İnsana mahsus olan, insanilik

² Tr.Tanrı'ya mahsus olan, Tanrısallık.

Avrupa’ında sanat, edebiyat ve felsefe Eski Yunan ve Latin’e nazaran son derece ölgün kalmıştır. Afroz edilme ve cezalandırılma korkusu fikir ve edebiyatta yüzyıllar süren bir çoraklığa ve tekdüzeliğe sebebiyet vermiştir. Evrene ve insanın bu evrendeki manasına dair zor ancak gerekli sorular, dinin çizdiği hudutlar içinde sorulabilir olduğundan ya hiç sorulamamış ya da yine dinin verdiği cevaplarla yetinmek zorunda kalmıştır. Hümanizm bir bakıma da insanın serbestçe soru sormak arzusunun ve kabiliyetinin ihyası demektir.

Fransızca bir kelime olan Rönesans (Renaissance) malum olduğu üzere “yeniden doğuş” demektir. Bu yeniden doğuş Hristiyanlığın Avrupa’da yayılmasından önce özellikle Akdeniz Avrupa’sına hâkim olan Eski Yunan ve Roma hayat ve insan algısının yeniden doğuşudur. Hümanizm fikri ve onun somut bir neticesi olan Rönesans, Hristiyanlığın değersiz ve günahkâr bir köle olarak gördüğü insana insan olmaktan kaynaklanan değerinin ve itibarının iade edilmesi, bu yolla insanın “bin yıldan uzun süren bir ölümden uyandırılması”dır. İnsanın uhrevilikten dünyeviliğe dönmesidir. Felsefî hümanizm insanın hayatı anlamak ve anlamlandırmak konusunda ilahiyattan önce kendi vasıflarına ve meziyetlerine başvurmasıdır. Maddeye akılla yaklaşmasıdır. Edilgenliğin yerini hür iradenin; durağanlığın yerini tekâmülün almasıdır. Somut bilginin soyutu ve mistiği gerileterek insan mukadderatında başat belirleyici haline gelmesidir. İnsan yaratılışında geniş bir yer tutan hayatı değiştirme ve güncelleme arzusunun serbest bırakılmasıdır. İnsanın yeryüzüyle ilişkisinde gökyüzünün aracılığının skolâstik yüzyıllardaki ağırlığını yitirmesidir. Kilisenin tasavvur ve tatbik ettiği hayatın yerine insanî ve dünyevi bir hayat getirmek davası olan hümanizm, bu niteliğiyle, XVIII-XIX. yüzyıllarla birlikte dünyada çok geniş bir saha ve nüfuz edinen sekülerizmin ilk aşaması olarak da okunabilir.

1. Orhan Burian’da Hümanizm

Yücel dergisinde hümanizm hakkında en kapsamlı yazıları kaleme almış isim Orhan Burian’dır (1914-1953). Orhan Burian’ın dergide “Hümanizma ve Biz” başlıklı üç bölümden teşekkül eden bir yazı dizisi çıkmıştır. Dergide Şinasi Özdenoğlu “Hümanizmanın Gerçek Manası” ve “Hümanizmayı Yaratmak Meselesi” başlıklı yazılarıyla konu hakkındaki tespit ve görüşlerini ortaya koymuştur. Derginin 61.sayısında çıkan “Müşterek Yazımız” başlıklı münazara ise devrin otorite kabul edilen birtakım fikir ve edebiyat adamlarının hümanizm hakkındaki görüşlerini ihtiva etmektedir.

Erken cumhuriyet tarihinin mümtaz akademisyenlerinden olan Orhan Burian üç dil bilen münevver bir annenin oğludur. 1914 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitiminde Bursa'da bulunan Amerikan okullarına devam etmiş 1932'de Kabataş Lisesini bitirdikten sonra devlet bursuyla İngiltere'de yüksek tahsil yapmaya gitmiştir. 1933-1936 yılları arasında Cambridge Üniversitesinde İngiliz dili ve edebiyatı okuyan Orhan Burian dönüşünde Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi İngiliz Edebiyatı Bölümüne doçent olarak atanmıştır. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde kurulan Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunda çalışarak İngiliz edebiyatından birçok eseri ilk defa Türkçeye kazandıran Orhan Burian'ın Türk ve Batı edebiyatları, düşünce tarihi ve hümanizm konularındaki yazıları, sohbetleri ve röportajları *Yücel*, *Adımlar* ve *Ülkü* gibi dergilerde ve 1952- 1953 yılları arasında kendisinin neşrettiği *Ufuklar* dergisinde çıkmıştır. Orhan Burian, üretken bir dönemde ve henüz otuz dokuz yaşındayken hayatını kaybetmiştir.

Orhan Burian'ın hümanizm meselesiyle devamlı meşgul olmasında yetiştirdiği muhitin ve aldığı eğitimin etkisi açıkça görülmektedir. Orhan Burian hümanizmi sanatta ve edebiyatta evrenselliğe açılan bir kapı olarak gördüğü kadar, unutulmuş milli kültür ve edebiyat değerlerinin keşfi ve inkişafı için de bir kılavuz olarak görür. Ona göre XX. Yüzyılda Türk toplumunu, Türk düşüncesini ve Türk sanatını doğruya, iyiye ve güzele taşıyacak ruh, Batı'yı kilise karanlığından akıl ve vicdan aydınlığına çıkaran hümanizm ruhudur. Cumhuriyet inkılaplarının tesis ettiği maddi ve manevi iklim bir dünyevilik, insanîlik, akıl ve vicdan programı olan hümanizme Türkiye'de elverişli bir ortam hazırlamıştır. Burian'a göre Türk münevverleri bu elverişli ortamdan istifade ederek fikirde, sanatta ve edebiyatta Türk hümanizmini kurmalıdır.

Burian'ın bu konudaki görüşlerini en geniş surette ihtiva eden yazıları üç sayı devam eden bir dizi halinde *Yücel* dergisinin 62, 63 ve 64. sayılarında yayımlanmıştır. Yazarın "Hümanizma ve Biz" başlıklı bu yazı dizisinde hümanizm tarihî ve felsefî olarak izah edilmiş ve bu düşüncenin günümüz hayatına, fikriyatına ve sanatına tatbik edilebilirliği tartışılmıştır (Burian, 1940, ss.71-72/121-122/171-173).

Buna göre hümanizm önce İtalya'da ortaya çıkmış bir düşünce ve zihin nizamıdır ve hümanizmin tarih içindeki birinci aşaması tamamen edebî bir manzara arz eder. XIV. yüzyılda özellikle İtalya'da Yunanca ve Latince yazılmış eski eserleri okumaya karşı

büyük bir ilgi uyanmıştır. Bu aslında yeni başlayan bir okuma faaliyeti değildir. Eskiden beri klasik eserler, kilise mensuplarının da dâhil olduğu insanlar tarafından okunmaktadır. Fakat bu eserlerin okunmasında kilise mensubu olanlarla olmayanlar arasında bir düşünce ayrılığı vardır. Rönesans'tan önce bu antik eserleri okuyanlar bu eserleri Hristiyanlığa uydurma çabası içinde olmuşlardır. Rönesans'tan öncekiler klasikleri Hristiyanlık inanışlarının insan ruhunda öncesiz ve sonrasız olarak yer bulduğunu göstermek için okumuşlardır. Fakat kendilerine hümanist adı verilen sonrakiler bu klasikleri Hristiyanlığa uydurmak ve dinsel inançları tasdik ettirmek için değil yalnız klasik eserler oldukları için okumaya başlamışlardır. Bu itibarla hümanizmin başlangıcında Eski Yunan ve Latin klasiklerinin kiliseye uydurmak amacıyla değil de özgün muhtevalarına vakıf olmak amacıyla okunmasının olduğu söylenmelidir. Zamanla İtalya'da aydınlar arasında bu eserleri okumak merakı yayılmaya başlamış ve artık Eski Yunan ve Latin edebiyatlarının örnekleri kendi güzellikleri bulunmak için okunur olmuştur, Yunan ve Latin edebiyatlarına ait yeni metinler arayıp bulmak hevesi de gittikçe artmıştır. Burian'a göre ilk hümanistlerin en önemli özelliklerinden biri eski eserleri aramak ve toplamak bakımından gösterdikleri büyük sabır ve ilgidir. Bu insanlar bu eserleri bulup okudukça onların güzelliği ve anlam zenginliği üstüne yorumlar yazmaktan da geri kalmamış, hatta bazıları bu eserleri taklit etmeye de çalışmışlardır. Hümanizm bu suretle yayılarak güçlü bir düşünce haline gelmiş ve sonunda üniversitelere de girerek köklemiştir.

Burian, hümanizmin Rönesans çağında eski eserleri okuma merakı suretinde ortaya çıkış tarihçesi hakkında bu bilgileri verdikten sonra bu okumaların filizlendirdiği yeni düşünceler hakkında izahatta bulunur. Buna göre klasikleri herhangi bir ön yargıyla değil sırf sakladıkları estetik zenginlikleri için okurken hümanistler zamanla eserlerin barındırdığı fikirlerin nüfuz dairesine girmeye ve Eski Yunan felsefesini ve sanatını tanımaya başlamışlar, hayat, ölüm, insan ve toplum gibi sorunlar üzerine kilisenin dogmatik ve mutlakçı bakışından uzaklaşarak sorgulayıcı ve özgür bir düşünme tavrı geliştirmişlerdir. Klasikleri okuyan ve antik düşünürlerin bu sorunları hem kilise gibi din gücüne dayanmadan hem de yanılmazlıktan söz etmeden incelediklerini gören hümanistler şu inançlara varmışlardır:

1. Bu sorunlar nasıl Eski Yunanda herkes tarafından düşünülebiliyorduyorsa şimdi de düşünülebilir.

2. Şu ya da bu hiçbir düşünüş için doğru olmak ve kabul edilmek zorunludur denemez. Burian'a göre ulaşılan bu inançlar hümanizm akımının ikinci ve Avrupa'da yaptığı devrim bakımından önemli olan aşamasıdır.

Bu düşünsel evrim insanın kendisine, dünyaya ve metafiziğe bakışında da köklü değişimlere yol açmıştır. İnsan, din ve Tanrı karşısında kendisini bir hiç olarak görmek düşüncesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Kiliseden gelen nefsinin yok sayması ve sadece Tanrı'nın adını yüceltmek gayesiyle yaşaması öğütlerine kayıtsız şartsız uymaktan vazgeçer olmuştur. İnsanın yeryüzünde Tanrı'nın günahkâr ve iradesiz bir kölesi olduğu inancı sarsılmış ve onun sadece insan olmaktan kaynaklanan bir değere ve yüceliğe sahip olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Ortaçağ zihniyetinin evren üstünde sadece Tanrının düşüncesini dinlemesine karşılık hümanizm bu konuda Eski Yunanlılarda ve Latinlerde olduğu gibi insanın da bir düşüncesi olabilir demiştir.

Burian'a göre hümanist bir akımın başlamasıyla Avrupa'ya iki ana düşünce girmiştir:

1. İnsan Tanrının bir avuç balçığı diye küçük görülmeyip insan olarak önemle ele alınmalıdır.
2. Tabiat, Tanrının sanatının bir eseri olarak seyredilmeyip insan ortamı olarak incelenmelidir.

Hümanistler Eski Yunanla kendi aralarında bir yakınlık ve bir benzerlik bulmuşlardır. Çünkü Eski Yunan insan hayatında akla ve iradeye değer vermiş ve insanı biyolojik, toplumsal, ahlaki, estetik vb. bakımlardan çevresiyle ilişkilerini incelemeye ve anlamaya çalışmıştır. İnsan konusu Eski Yunan düşünce sisteminde çok geniş bir yer işgal etmektedir. Yunan dünyasında din ve Tanrılar hiçbir cemiyette olmadığı kadar insanîdir. Yunan Tanrıları her ne kadar Tanrı olmaları dolayısıyla mükemmellik gösterirlerse de nitelikleri hep insansı niteliklerdir. Bu Tanrıların insanlara mahsus tutkuları ve kusurları vardır.

Burian'a göre hümanizm insanın kendini aramaya çıkmasıdır. Nasıl Herodot, Colomb gibi adamlar dünyayı tanımaya çıktılarsa öylece Sokrat, Erasmus gibi adamlar da insanı tanımaya çalışmışlardır. İnsan ne pagan topluluklarındaki gibi yarı Tanrı ne de karanlık çağlardaki gibi bir köledir. İnsan hem sınırsız bir hayal gücü ve keşfetme hırısı

olan bir varlıktır hem de gücünün sınırları bellidir. Aşamayacağı güçsüzlükleri ve ortadan kaldıramayacağı eksiklikleri vardır. Fakat insan asla köle hiçliğinde de değildir. Hümanizm insanın varlığında barındırdığı güç ve cevherlerle doğa kanunları karşısındaki acziyeti arasındaki dengeyi ve orantıyı ihmal etmeden insanın içinde gizli güçlerin bulunması ve belirlenmesidir. Eski Yunan ve Latin medeniyetleri insanı bu nitelikleri içinde tanıdığı ve idrak ettiği için Rönesans mütefekkirlerine ve dehalarına aydın bir evren gibi gözükmüştür.

Orhan Burian *Yücel*'de kaleme aldığı yazılarda sanat ve edebiyat hümanizminin nitelikleri ve etki alanları üzerine ayrıntılı sözler söylemiştir. Bu konudaki görüşlerini en geniş surette “Hümanizma ve Biz III” başlıklı yazısında ortaya koyan Burian milletlerin millî kimliklerini Türk milleti de dâhil olmak üzere hümanizm ve hümanist sanat vasıtasıyla keşfedeceklerine inanan bir düşünürdür (Burian,1940,ss.171-173). Buna göre XV. Yüzyıla kadar Avrupa’da bir Fransızlık ya da bir İngilizlik ortada yoktur. Hümanist düşünüş Avrupa’da doğduğu sırada bir yandan da Rönesans sanatçıları sözle, ezgiyle, renkle, taşla didinip çırpınarak kendi halklarına milliyet bilincini vermeye çalışmışlardır. Oysa yüzyıllar vardır ki sözleri ve ezgileriyle sanatçılarımız; dehasıyla bilginlerimiz; kahramanlığıyla ama en çok toprağa geçen kanıyla adsız dedelerimiz bize Türklüğümüzü vermişlerdir. Türklük bu sanatçıların, dâhilerin ve kahramanların emekleriyle var olmuş ve yükselmiştir. Bu bakımdan bizim için benliğin daha önce hiçbir ulus için olmadığı şekilde iki türlü kavranması gerekir. Tarih içinde Türk olarak, geçmiş ve gelecek içinde insan olarak...

Burian’a göre Türkiye’de hümanist düşünüşün yerleşmesi için Türklerin kendini tanıması zorunludur. Bu ise Türk tarihinin başından beri süregelen toplumsal, ahlaki, bilimsel çabalarla felsefe ve edebiyat alanındaki çabaları incelemekle olur. Tarihte üretilen bilimsel ve sanatsal değerlerle irtibatsız bir hümanizm düşünülemez. Fakat tarihe Avrupa’da yerleşen akımların penceresinden bakmak gerekir. Daha önce verilen ön yargıları kabul etmemek, yeni ön yargılar üretmekten sakınmak, yalnız belgelere ve deney incelemelerine dayanmak gerekir. Avrupa kafasının etkisiyle, akli istisnasız her şeye üstündür, insanı da gerçekte olduğundan daha çok güce sahip sanmaktayızdır. Avrupa ve klasikler bize hem aklına güvendiği ölçüde büyük işler başarmaya aday güçlü insanın güzelliğini gösterecek hem de insanın her zaman eksik, her zaman amaçlarından

uzakta kalmaya mahkûm ama her zaman iyiye, doğruya, güzele erişmek üzere çaba gösteren bir varlık olduğunu öğretecektir.

2. Şinasi Özdenoğlu'nda Hümanizm

Yücel dergisinin 134.sayısında “Hümanizmayı Yaratmak Meselesi” başlıklı bir yazı kaleme alan Şinasi Özdenoğlu'nun(1921-2019) bu yazısı hümanizm konusunda kapsamlı bilgiler ve görüşler ihtiva eder(Özdenoğlu,1947,ss.413-417). Özdenoğlu yazısında hümanizmin hem tarihî hem felsefî boyutunu hem de bu cereyanın sanatla ve edebiyatla ilgisini somut örnekler üzerinden izah etmeye çalışarak tarihî hümanizmin modern dünyanın edebiyatı ve fikriyatıyla nasıl ilintilendirilebileceği hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Buna göre hümanizm Eski Yunan ve Latin vesikalarına sıkışıp kalmış bir felsefî anlayış değil tüm zamanları ve coğrafyaları etkileyebilecek, mevcut kültürlerle canlı bir irtibat kurabilecek ve bugünün sanat yaratışlarına istikamet verebilecek bir düşüncedir. Beşeri zevkin ve mantığın ölmezliğini temsil eden hümanizm bu itibarla fikir ve medeniyet tarihindeki bazı idealler gibi ölümsüzdür. Greko- Latin kültürüne dayanan bu düşünce tarihî rolü bitmiş olmasına rağmen kültür ve sanat yaratışlarında hâlâ bir ölçü olarak devam etmektedir. Özdenoğlu yazısında en güzel hümanizm tanımlarından birini Suut Kemal Yetkin'in (1903-1980) yaptığını söyler:

Hümanizma Eski Yunan ve Latin kültürünün ölmez eserlerini ve bu eserlere hâkim olan ruhu, bütün zamanlar içinde yeni yaratışları verimlendirecek şekilde canlandırarak değerlendirmek ve devam ettirmek hareketidir(Akt. Özdenoğlu, 1947, s. 415).

Özdenoğlu'na göre Avrupa'nın ortak kültürünü yaratan kaynak hümanizmdir. Bu anlayış ilhamını Eski Yunan ve Latin eserlerinden alır ama her devre ve topluma tatbik edilebilmek yönüyle geri ve statik anlayış olarak görülemez. Esas itibarıyla “Divinitas=Tanrılık ” karşısında fani insan kavramını ifade eden “Hümanitas” kavramı hümanizm anlayışıyla birlikte bütün insanlık için pratik birtakım tasarılar ortaya koyan bir doktrin haline gelmiştir. Özdenoğlu, hümanizmin birbirinden farklı beş anlama geldiğini söyler:

1. Rönesans devrini doğuran bir sebep olarak hümanizm.
2. Eski Yunan ve Latin kültür sistemleriyle uğraşmak anlamında hümanizm.
3. Sanat ve kültür eserlerinde sadece insan ve insanîyi aramak, yaratmak gayreti olarak hümanizm.

4. Bütün insanî değerleri kucaklayan çok genel bir anlayış olarak hümanizm.
5. Son olarak bilim ve kültür amaçlarının dışında biraz ideolojik ve politik bir anlam içinde millîyi tanımayan, milletlerarası olma yolundaki hareket olarak hümanizm.

Özdenoğlu'na göre Rönesans çağında Antik Yunan ve Roma edebiyatının ve fikriyatının yeniden keşfedilmesi ve buna matbaanın icadının da eklenmesiyle Avrupa'da büyük bir klasik edebiyat kurulmuştur. Erasmus, Corneille, Schiller gibi sanatçılar bu birleşmenin mahsulü olan sanatçılardır. Bu sanatçılar hümanizm ruhunu kendi dillerinin zenginliğiyle harmanlayarak klasik okulun en olgun eserlerini ortaya koymuşlardır. Hümanizmin tarihî kökleriyle bugünün dünyası arasındaki bağ şu cümlelerle ortaya konabilir:

Hümanizma tarih içinde yaşanmış statik bir devir değil, aksine medeniyet tarihiyle kol kola yürümüş fakat kökleri 4-5 yüzyıl ötede saklı bir cereyandır. Hümanizma, Eski Yunan ve Latin kültürünün yalnız eski belgeler üzerinde incelenmesi öğrenilmesi değil; yaşayan dil ve kültürlerle canlı ve müspet bir bağlılık kurması bugünün sanat yaratışlarına da yön vermesidir. Kısacası biz hümanizmayı her devirde tesir yapabilecek bir fikir diye kabul ediyoruz (Özdenoğlu, 1947, s.414).

Türklerin hümanizmle irtibatı 1453 yılında İstanbul'u zapt edişlerine kadar götürülebilir. Bu zapt edişin ardından Bizanslı bilginler ellerindeki Antik Yunan ve Roma eserleriyle birlikte İtalya'ya ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Yanlarında götürdükleri bu eserler Avrupa'da Rönesans ve hümanizm hareketlerinin filizlenip yaygınlaşmasında önemli bir hazırlayıcı etken olmuştur. İstanbul'un Türkler tarafından zaptını Ortaçağ insanının skolâstik hayat görüşünü yıkan ve onu pozitif ve seküler felsefeye götüren hümanizmin bir sebebi olarak görmek gerekir. Fakat Türkler o devirde hümanizm ve Rönesans hareketleriyle hatırı sayılır bir seviyede temas kurmamışlardır. Bizim klasik edebiyatımız olan divan edebiyatı hümanist bir edebiyat değildir. Osmanlı cemiyeti, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra siyasi, sosyal ve fikri sahalarda geniş bir surette Batı dünyasını örnek almaya başlamış ve Batı'nın fikir ve edebiyat hamleleriyle de ancak bu fermanın sonrasından temas kurabilmiştir. Özdenoğlu'na göre 1839'dan beri sistemli bir şekilde kültürel iletişimde bulunduğu Garp, Türkleri ileri bir hümanizm seviyesine yükseltmiştir. Çağdaş Türkiye fikrin ve sanatın insanlığın ortak eserlerinden beslendiği bir ülkedir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunca yapılan tercüme yurdun geniş aydın kitlesinin hümanizm düşüncesiyle ve hümanist edebiyatla en somut ve geniş surette temas kurmasını sağlamıştır. Hümanist konuları,

Türkçenin imkânları içinde yeniden yaşatmak ve denemek meselesi ise Türk sanatkârların tercihine kalmış bir meseledir.

Özdenoğlu'na göre sanatta ve edebiyatta hümanizmin hümanist düşünceye göre eser üretmek mecburiyeti yoktur. Cezanne, Baudelaire, Fuzûlî, Hafız Şirazi gibi sanatçılar hümanist değillerdir. Ancak eserlerinin milletlerarası değerinde olması ve bu eserlerin tüm insanlığı ilgilendiren bir muhtevaya sahip olmaları onları ürettikleri sanat itibarıyla hümanist yapar. Sanatta hümanizm sanatçının değil sanat eserinin hümanist olmasını talep eder. Millîyi aşmak ve tüm insanlığa mal olmak vasfıdır ki bir sanat eserini ilk hümanizmin havası ve ölçüleri içinde yeni ve üstün yaratışlara ulaştırmış olur. Milletlerin sanat alanlarındaki kudreti millîyi aşip tüm insanlığa mal olan eserler yaratabilmeleriyle ölçülür. Edebiyatta hümanizm Goethe'nin "insaniyet değişir, insan değişmez" sözünün sanat alanına tatbik edilmesinden başka bir şey değildir.

3. Derginin Diğer Yazarlarında Hümanizm

Yücel dergisinde hümanizm konusuyla ilgili en geniş yazı "Müşterek Yazımız" başlığını taşır. Türkiye'de fikirde ve sanatta bir hümanizm ruhu tesis edilmesi için tertip edilen bir münazaranın özeti şeklinde olan ve derginin 61.sayısında yayımlanan yazı çeşitli edip ve düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir (Müşterek Yazımız,1940,ss.6-17). Söz konusu toplantıya katılan ve yazıda hümanizmle ilgili görüşlerini ortaya koyan edebiyatçılar ve düşünürler şunlardır: Mustafa Şekip Tunç (1886-1958), Orhan Burian, Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), Behçet Kemal Çağlar (1908-1969), Mithat Cemal Kuntay (1885-1956), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972) ve Celalettin Ezine (1901-1972).

Hüseyin Cahit Yalçın hümanizmi dinlerin dar görüşünden sıyrılıp Eski Yunan medeniyetinin aklî ve insanî düşünüşüne dönüş olarak tanımlar ve Türkiye'de cumhuriyet inkılablarıyla birlikte bu iklimin doğduğu görüşünü savunur. Yalçın'a göre Eski Yunan medeniyeti hukuk, sosyoloji ve edebiyat sahalarında rasyonel ve insan merkezli bir medeniyettir ve bu medeniyet Roma'ya da geçmiştir. Fakat Roma'nın yıkılışı ve Hristiyanlığın yerleşmesiyle Avrupa'ya büyük bir cehalet hâkim olmuştur. Hümanizm bu dar görüş ve cehaletten Eski Yunan medeniyetini rehber edinerek kurtulma çabasıdır.

Mustafa Şekip Tunç, hümanizmi üç büyük semavi dinin iman esaslarından ve hayat nizamından antik çağ felsefesine dönüş olarak tanımlamıştır. Tunç'a göre skolâstik

felsefenin bir kurtuluş reçetesi olmadığı aksine insanlığın büyük dertlerini bütünüyle çözümsüzlüğe sürükleyen yanlış reçete olduğu anlaşılınca yeni ve kurtarıcı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyulmuş ve hümanist fikir adamları bu kurtarıcı dünya görüşünü başka bir semavi dinde değil Entik Yunan felsefesi ve sanatında bulmuşlardır:

Skolâstik devrin karaya oturması İslamiyet'te bab-ı içtihadın kapandığı zamana (5.asır) tesadüf eder. Bu iman medeniyetinin yürüyemeyeceği görülünce beşeriyet ezelden beri bu gemiyle mi seyahat ediyordu diye sorulmaya başladı. Bu gemiyi mi tamir edelim yoksa başka bir gemi mi var dediler. Ve neticede bu gemi beşeriyetin hakiki gemisi değildir neticesine vardılar. Bir uyanma devri, bir fiziğe rücu hareketi başladı, Galileo gibi. İlahi arayış yerine fizik kaim olmak suretiyle tabiata dönüldü. Tabiatla beraber insana dönüldü ve hümanizmaya varıldı(Müşterek Yazımız,1940,s.11).

Mustafa Şekip Tunç'a göre hümanizm metafiziğe değil insana, sarahate, akla ve tabiata dönüştür. Kendi melekeleriyle mevcut olan ve onlarla işleyen insanın medeniyetine dönüştür. Hümanistler, bunun en olgun şeklini Yunanistan ve Roma'da bulmuşlardır ve bu antik medeniyetin yeniden doğuşu manasında Rönesans tabirini kullanmışlardır. İnsan hayatına en çok tesir eden metafizik değil fiziktir. Hümanizm, insanın insanla ve insanın tabiatla ilişkisini iman esaslarına göre değil aklın esaslarına göre anlamaya çalışmaktır. İman şahsi ve nefsi bir şey olarak yaşayabilir ancak hayat gemisini yürütmek konusunda bir kılavuz olarak görülemez. Tunç, Türklerin Rönesans hareketini ne derece anladığı, onun ne ölçüde parçası olduğu ve bundan sonra memlekette bir Rönesans hamlesinin nasıl yapılacağı hususlarında ise kesin fikirlere sahip değildir. Avrupa hümanist hareketin ve Rönesans'ın meyvelerini ancak büyük ve kanlı mücadelelerden sonra toplayabilmiştir. Descartes, Voltaire, Rousseau gibi aydınlanmacı fikir adamlarının ortaya çıkması için birkaç yüzyıl beklemesi gerekmiştir. Türkiye'de henüz o çapta bir fikir ve edebiyat ortamı mevcut değildir. Fakat hümanizmin en azından bir ideal olarak var olması memleket irfanı ve sanatı açısından hayırlıdır.

Behçet Kemal Çağlar da hümanizmi ve Rönesans'ı dogmalardan ve naslardan uzaklaşmak olarak tanımlar ve eskiyi tanımak zaruretini de uzaklaşılması gereken bu dogmaları evvela tanımak lüzumuna bağlar. Çağlar halk sanatının büyük ve orijinal bir sanat için halis bir kaynak olduğu inancındandır. Fakat ona göre halk sanatı etütleri dışta ve şekilde kalmış, bundaki zaman, insan ve muhit algısı etüt edilmemiştir:

Halk sanatının büyük ve orijinal sanat için büyük ve som bir malzeme olduğunda herkes müttefiktir. Fakat bu malzemenin değeri ve hüviyeti üzerinde lazım olduğu şekilde duranımız olmamıştır. Herhangi bir halk şairini

incelemek ve ondan mülhem olmak isteyenlerimiz onun sadece yarım kafiyelerini, taktik hatalarını ele almakla veya onu taklit etmekle ona nüfuz ettik ve onu aksettirdik sanıyorlar. Dışta şekilde kalıyorlar. Eserden şaire, eserden zamana ve muhite intikal, eserde insanı bulmak yok (Müşterek Yazımız, 1940, s. 9).

Konuşmacılardan Mithat Cemal Kuntay, hümanizmin öz arayış yönüne değinmek istemiş ve bu istekle Türk edebiyatında bir öz arayışın mistiği bulmakla sonuçlanacağı görüşünü savunmuştur. Kuntay, Türk edebiyatının beş büyük devresi olduğu görüşündedir. Bu beş büyük devre şunlardır: Saray ve tekke edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî edebiyatları, millî edebiyat ve harp sonrası edebiyat. Saray ve tekke edebiyatı mistik bir edebiyattır. Müslümanlık ikidir. Arap Müslümanlığı ve Acem Müslümanlığı. Arap Müslümanlığında mitolojinin yeri yoktur. Herhangi bir beşerde doğaüstülük aramak eğilimi yoktur. Ancak Acem Müslümanlığında mitoloji, efsane ve tasavvufun yeri vardır. Şiilerin anane kitabı olan “Hayatü'l Kulub”ta peygamberimizin doğuşu Buda'nın doğmasındaki doğaüstü vakalarla anlatılmıştır. Türklerin Acemlerden aldığı dinî motiflerde de benzer manzara görülebilir. Süleyman Çelebi'nin “Mevlid”inde ve Ahmet Cevdet Paşa'nın “Kıyas-ı Enbiyası”nda Hz. Muhammed'in doğumu ve yaşamı tabii olmayan birtakım vasıflar yüklenerek anlatılmıştır ki bu Türk Müslümanlığına Acem ve Hint tesirinin bir sonucudur. Kuntay'a göre hem Yunus Emre'nin şiirlerinde hem de divan edebiyatında bu Acem mistisizminin tesirini görmek mümkündür. Eski Türk edebiyatında beşerî aşk bile mistik bir havaya sokularak ilahîleştirilmiştir. Tanzimat edipleri de Acem'den alınan bu mistisizmin ve edebî terbiyenin ikliminden kurtulamamış ve bir hayat edebiyatı yapmak istedikleri halde bunda tam başarı gösterememişlerdir. Stendhal'in kaskatı hayat edebiyatının tadına varamamışlar, onun yerine Hugo'yu sevmişlerdir.

Kuntay'a göre mistik bir edebiyat geleneği olan Türklere kartezyen Latin edebiyatı değil bir rüya ve metafizik arayışlar edebiyatı olan Cermen edebiyatı daha yakındır. Latin zihniyetine göre realite beş duyunun gösterdiklerinden ibarettir. Ancak divan şairleri ve Alman romantikleri şuurun bittiği yerde başka gerçeklerin başladığına inanmış kimselerdir. Kuntay büyük şairin karanlığın büyük yolcusu olduğu inancındadır. Fakat bir yandan da edebiyat mazi edebiyatında olduğu gibi mazmunlarla ve fantezilerle yüklü olmamalı, hayatı ve hakikatleri vermelidir.

Sonuç

Bir devirde geçerli olan felsefî görüşlerin ve hayat realitelerinin sanat eserlerinin ruhu ve vasıfları üzerindeki etkisi malumdur. Sanatın birinci ve en önemli kaynağı hayat olduğuna göre o hayata hâkim olan düşünceler de belirli suretlerde sanat eserlerinde inkişaf edecek, gözükeceklerdir. İnsanın zihninde oynaşıp kaynaşan düşünce gölgelerinin mahiyeti neyse elinden çıkacak sanat eserinde açık veya saklı bir surette kendine yer bulacak yaratım gölgelerinin mahiyeti de odur. Sanatın yapıcısının zihninden ve ruhundan bağımsız teşekkül etmesi mümkün değildir. Sanatçı bir bünyede süregiden düşünceler ve duygular görünmezden görünüre sanat eseri vasıtasıyla geçerler. Hasret çekilen, nefret edilen hatta kaygısız bakılan şeyler sanat eserine ilham veren ve kılavuzluk eden yaratış felsefesinin süzgecinden geçerek eserde birer motif halini alır. Şu halde hümanizmin de kendine göre bir sanat ve bir edebiyat nizamının olacağı tabiidir. Eski Yunan ve Latin sanat ve edebiyatından örnek alan hümanist edebiyatın kaynağı ve amacı evvela ve en çok insandır. Hümanist edebiyat, insan olmak sıfatını diğer bütün sıfatların önüne koyarak bundan evrensel bir edebiyata ulaşmak gayesi güder.

1940'lı yıllarda *Yücel* yazarlarının da dahil olduğu dar bir aydınlar zümresinde vücut bulan hümanizm tartışmalarının Türk edebiyatında ve fikriyatında somut neticeler doğurduğunu söylemek güçtür. Batılı manada hümanizm Türk halkı, Türk düşünürü ve Türk yazarı için doğal bir tarihsel ve düşünsel evrimden sonra ulaşılmış bir merhale değildir. İdealist ancak dar bir zümre teşkil eden birtakım fikir ve edebiyat adamlarının Batı'dan ithal etmek istediği bir hayat ve zihin nizamıdır. Bir fikrin bir memlekette tutunup derinleşmesi için kat edilmesi zarurî olan zihinsel aşamalar *Yücel* dergisinde hümanizm bahsini tartışan kalemlerce unutulmuş değilse bile ihmal edilmiş gözükmektedir.

Hümanizm düşüncesi insanı Tanrının, devletin veya birtakım ideolojilerin kölesi, hizmet aygıtı olarak görmek istemez. Onu bütün erdemleri ve zaaflarıyla hayatın ve varlığın merkezine konumlandırır. İnsan değerlidir ve sanatın en büyük ilham kaynağıdır. XIV. Yüzyıl İtalya'sında başlayan ve daha sonra Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde de yayılan Eski Yunan ve Latin klasiklerini okuyup anlama merakı bu toplumlar entelijansiyasının skolâstik dünya görüşünden genel itibarıyla uzaklaşıp gayri dinî bir dünya inşasına yönelmelerinde önemli bir etken olmuştur. Sanat ve bir bütün olarak

hayat, Hristiyanlık dininin ve kilisenin karşısındaki itaatkâr ve edilgen tavrını terk ederek insanın ve insaniyetin ihyasına yönelmiştir. Kilisenin vaazlarının ve öğretilerinin kayıtsız şartsız tasdik edildiği ve bütün bir cemiyet nizamının bu vaazlara ve öğretilere göre tayin edildiği hayat yavaş yavaş terk edilerek yerini insanı önceleyen, yanlışı doğrudan ayırmada aklın gücünü dayanak edinen bir hayata bırakmıştır.

Eski Yunan ve Latin edebiyatlarının kudreti ve ölümsüzlüğü bütün beşeriyeti ilgilendiren mevzular ve muhtevalar barındırmalarından kaynaklanır. Bu edebiyatlar, Hristiyanlığın ve İslamiyetin doğuşundan çok önce doğup yaşadıkları için semâvî değil dünyevî ve insanî bir mahiyet taşırlar. Din duygusu ve Tanrı fikri içinde eriyip kaybolmak ve metafizik savruluşlar göstermek özelliği göstermezler. Bu edebiyatlarda da Tanrısallık vardır ancak bunlarda insanın Tanrı karşısında köleşip hiçleşmesi değil Tanrıların insanî vasıflar taşıması söz konusudur.

Hümanizmin en büyük keşif nesnesi insandır. Bir süreç olarak tanımlamak gerekirse insanın kendini araması sürecidir. Eski Yunan felsefesinin temel düsturlarından biri olan “kendini tanı” düsturunun ve antik filozof Protagoras’ın “insan her şeyin ölçüsüdür” sözünün edebiyata ve sanata uyarlanmasıdır. Bu açıdan sanatta ve edebiyatta hümanizm millîyi aşmak ve bütün beşeriyete mal olacak eserler yaratmaktır.

Şinasi Özdenoğlu’nun da işaret ettiği gibi bir edip zihnen ve fikren hümanist olmasa da insan cinsinin ortak özelliklerini yansıtan eserler yazıyorsa ve yazdığı eserler yeryüzünün her yerindeki okuyucuların kendinden bir şey bulmak potansiyeli barındırıyorsa edebî anlamda hümanisttir. Şu halde bir edip yerelden beynelmilele ulaşmak için mutlaka bütün insanlara tesir edebilecek eserler yaratmalıdır. Millî bir konuyu işliyorsa bile o konuyu değişik ülkelerdeki ve kıtalardaki insanları da cezbedebilecek bir söyleyişe ve edaya yükseltmek muradında olmalıdır. Edebî eserler doğdukları toprak ve yazıldıkları dil itibarıyla millîdirler. Fakat barındırdıkları şahıslar ve hayatı algılayış ve resmediş biçimleriyle insanî olmalıdırlar.

Yücel dergisinde konuyla meşgul olmuş hemen bütün yazarlar, hümanizmin millî kültürlerin meydana çıkmasında ve diğer milletleri düşman kabul etmek prensibine dayanmayan milliyetçilik bilincinin gelişmesinde katkı sahibi olduğu görüşündedir. Hümanizm Orhan Burian’ın da dile getirdiği gibi bir insanın kendini iki türlü tanıma çabasıdır: Tarih içinde bir milletin mensubu olarak geçmiş ve gelecekte ise insan olarak...

İnsanı hem zayıflıkları hem de kudretiyle bir bütün olarak değerli ve yüce gören bu düşünce milletleri kendini tanımaya davet eder. Bu tanıyış ise ancak mazide üretilmiş kültür ve sanat eserlerini tanımak ve onlardaki insanî ruhu anlamakla mümkündür. Hümanist düşünce maziye savaş, yıkım ve istila pencerelerinden değil; özgün kültürlerin penceresinden görmek eğilimindedir. Mazisinde ürettiği kültürü ve sanatı tanıyan milletler hem millî varlıklarının ve zenginliklerinin farkına varmış olacaklar hem de okudukları eserlerin dünya edebiyatlarının meyvesi diğer eserlerle müşterek noktalarını görerek insanlık ailesinin bir üyesi olmak şuuruna ve hissiyatına erişeceklerdir.

Bir edebî eseri hümanist yapan nitelikler şunlardır:

1. Mücerredi ve metafiziği değil, hayatı, hakikati ve en tabii haliyle insanı işlemesi.
2. Konusu ve şahıs kadrosu yerel ve millî olsa da bunların bütün insanlığı ilgilendirecek bir üslup ve edebî eda ile okuyucunun önüne konması.
3. İnsan- insan ve insan-tabiat ilişkilerini fanteziye ve hayale değil rasyonaliteye dayanarak tasvir etmesi.
4. Her zümreden okuyucuyu dogmalara ve naslara değil; soru sormaya ve şüphe etmeye davet etmesi.
5. Gözünü mistiğe ve tanrısallığa değil; bütün zaafı, kudreti, düşüklükleri ve yükseklikleriyle insana çevirmesi.
6. Tüm bunları kozmopolitlik ve millî kültürü zayıflatmak hesabına değil; aksine millî kültür ve sanatı tahkim etmek ve zenginleştirmek için yapması.
7. Millî sanatı ve edebiyatı kendi prensipleri çerçevesinde canlı tutmak kaygısı gütmemesi.

Sanat kıymeti ne kadar yüksek olursa olsun yalnızca bir ideolojinin, dinin yahut kavmin yüceltilmesi yahut yerilmesi için kaleme alınmış eserler hümanist sınıfına giremezler. Aynı şekilde muhtevası ve konusu ne kadar insanî olursa olsun sanat kıymetinden mahrum bir edebiyat eseri uzun ömürlü olamaz, zamanlar devirler aşamaz ve toplumlar ve fertler üzerinde derin bir etkisi olamaz. Bu nedenle de hümanist kabul edilemez. Edebiyatta hümanizm en geniş insan kitlesine hitap edip, insan olmanın zaafını, kudretini, imtiyazını ve çilesini yüksek bir sanatla tasvir ve tahlil ederek aksettirmektir. Eserin kendisi için devirler ve sınırlar aşan bir sesleniş sahası inşa edebilmesidir. Millî edebiyatın bu bilinçle yazan yazarlarca ve bu türden eserlerle yaratılmasıdır. Şinasi

Özdenoğlu'nun da belirttiği gibi bir edebiyat eserini hümanist yapan yaratıcısının hümanist olması değil; eserin kendisinin insanlık ve zaman karşısındaki durumudur.

Bu anlayış ışığında Türk edebiyatına bakmak ve somut birtakım örnekler vermek gerekirse sanat kıymetleri bir yana Namık Kemal, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp gibi mütefekkir şairler çoğunlukla Türk toplumunu ve Türk zamanını ilgilendirecek şiirler yazdıkları için yahut insanlık meselelerini umumiyetle Türk toplumunun muzdarip olduğu dertler üzerinden yorumladıkları için hümanist edipler olarak görülemezler. Fakat Birinci Yeni şairleri, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan, Orhan Pamuk gibi romancılar insanlığın ortak sorunlarına eğildikleri ve bunu zaman zaman yüksek bir edebî beceriyle yaptıkları için XX. Yüzyıla mahsus bir edebiyat hümanizminin içinde addedilebilirler. Ayrıca birtakım Türk yazarların eserlerinin son yıllarda artan bir surette muhtelif yabancı dillere çevrilmesi Türk edebiyatının öteden beri arzu edilen milletlerarası inkişafı adına umut vericidir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" adlı romanı 2008 yılında "A Mind At Peace" adıyla İngilizcede, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" romanı 2014 yılında "The Time Regulations Institute" adıyla İngilizcede ve Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" romanı "The Disconnected" adıyla 2017'de yine İngilizcede yayımlanmıştır. 2006 yılında Nobel ödülü alan Orhan Pamuk'un romanları da malum olduğu üzere 1980'lerden bu yana muhtelif dünya dillerine tercüme edilmektedir. İki yönlü tercüme faaliyetinin bir edebiyatın hümanizm iklimine dâhil olmasındaki hayati önemi dikkate alınırsa bu eserlerin yabancı dillerde yayımlanmasının değeri daha kolay anlaşılır.

XX. Yüzyılda ve XXI. Yüzyılda bir edebiyat eserinin hümanist olmak için Eski Yunan ve Latin ve eserlerini örnek almak veya Rönesans devrinin ve klasik edebiyat cereyanının sanat ilkelerine bağlı kalmak mecburiyeti yoktur. Klasik edebiyat Eski Yunan ve Latin edebiyatlarını kendine örnek alan, duygulardan ziyade akla, hayallerden ziyade gerçeklere ve mistikten ziyade tabiata öncelik veren, sıkı bir kuralcılığa ve üslupçuluğa tabi olan, süfliden ve gayri ahlâkîden uzak durup ahlâkî olanı benimseyen bir seçkinler edebiyatıdır. Descartes'ın akılcılık felsefesinin klasizm üzerinde büyük etkisi vardır. Klasizmin ilkelerine bağlı olan edebiyatçılar, insanlarda daima aynı kalan hakikatleri anlatmak ve bu şekilde kalıcı olmak idealine bağlıdırlar. İnsanı tabiatla ilişkisi içinde ve kendi tabiatına uygun bir surette tasvir ederler. Ancak insan tabiatının aşağı ve çirkin taraflarını bir tür otosansürden geçirerek bunlara eserlerinde yer vermezler.

Zamanın ruhu ve sanatın zaman içindeki seyri muhtelif edebî cereyanlar ve anlayışlar husûle getirmekte ve bir devir için revaçta olan bir cereyan sonraki bir devirde eski ve demode bir hale gelebilmektedir. Klasizm, romantizm, realizm, sembolizm, parnasizm, sürrealizm, modern ve post-modern gibi edebi cereyanların birbirlerinde reddettikleri yahut devam ettirdikleri sanat ilkeleri vardır. Fakat hümanizmin edebiyattaki varlığı bütün bu cereyanlardan bağımsızdır. İnsanı diğer bütün varlıklara merkez teşkil eden bir varlık olarak gören ve hayatı ve dünyayı evvela insana göre okuyup hitap edilecek kitle olarak da belirli bir insan kümesini değil bütün insanlığı kabul eden edebiyat mensup olduğu sanat cereyanı ne olursa olsun hümanisttir.

KAYNAKÇA

- Burian, O.(2006). *Günlük*. Z. Arıkan (Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burian, O.(1939). Hümanizma üç şiir münasebetiyle. *Yücel Dergisi*, 47, 262-263.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. I. *Yücel Dergisi*, 62, 71-72.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. I. *Yücel Dergisi*, 63, 121-122.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. III. *Yücel Dergisi*, 64, 171-173.
- Burian, O.(2006). *Araştırmalar-incelemer*. Z. Arıkan (Der.), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çağlar, B.K. & Burian, O. & Kuntay, M. C.& Yalçın, H.C. & Ezine C. & Tunç, M. Ş. & Orhon, O.S. (1940). Müşterek yazımız. *Yücel Dergisi*, 61, 6-17.
- Desfosses, P. (1938). Hümanizm hakkında birkaç düşünce. Akyürek, H. R. (Çev.), *Varlık Dergisi*, 120, 741-744.
- Ezine, C. (1940). Türk hümanizmasının izahı I. *Hamle Dergisi*, 1, 6-10.
- Ezine, C. (1940). Türk hümanizmasının izahı II. *Hamle Dergisi*, 3, 1-6.
- İmzasız. (1940). Yücel'in hümanizması dolayısıyla. *Yücel Dergisi*, 62, 78.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1943). "Humanizma. *Harman Dergisi*, 2, 1.
- Nayır, Y.N. (1940). Hümanizma ve milli ruh. *Varlık Dergisi*, 163, 473-474.
- Özdenoğlu, Ş. (1947). Hümanizmayı yaratmak meselesi. *Yücel Dergisi*, 134, 413-416.
- Özdenoğlu, Ş. (1945). Hümanizmanın gerçek manası. *Yücel Dergisi*, 108, 40-45.
- Özgü, M. (1941). Herder ve hümanizmayı teşvik mektupları. *Yücel Dergisi*, 68-69-70-71, 79-81.
- Pınar, S.(1940). Neo-hümanizm. *Yücel Dergisi*, 63, 127-128.
- Yener, M. (2020). *1938-1950 yılları arasında yayımlanmış edebiyat dergilerinde edebiyat eleştirisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ ROMANINDA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DÜŞÜNCE

Ahmet YILDIRIM*
Nurcan AKGÜL**

Özet

Zamansız olan, her devirde beğenilen ve ulaştığı her insanda başka etkiler yaratabilen, her çağda yeni anlamlar bulan eserler klasik olarak adlandırılır. Klasikleşen eserler çok yönlüdür ve okuyucusu eserde ne ararsa onu bulur. Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı edebiyatımızın klasikleşmiş eserlerinden biridir. Eserin okuyucusunun ilgi alanına göre anlamlandırabileceği bir derinliği vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu ölümsüz romanını bir tarihçi okursa tarihe, bir sosyolog okursa sosyolojiye, bir psikolog okursa psikolojiye, bir yönetim bilimci okursa yönetim bilimine ait unsurlar bulur.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü Türkiye'de hatta dünyada tüm saatlerin doğru zamanı göstermesini sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgüttür. Roman enstitünün örgütlenme süreci ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarını ele alışı açısından incelemeye değer bir nitelik taşır. Enstitünün kuruluş ve gelişim sürecinin kurgusu Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu alanda söz söyleyecek bilgi birikimine sahip olduğu ve bu alana ilgi duyan okuyucularına bir bakış açısı kazandırabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Elbette Tanpınar'ın yönetim bilimleri alanına katkı gibi bir amacı yoktur ancak kurgusunu daha gerçek kılmak adına tüm başarılı romancılarda olduğu gibi yaşama ayna tutar. Tanpınar'ın aynasında yansıyan enstitünün örgütlenme süreci ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarını ele alış biçimi bilimsel gerçekliklerle örtüşür. Bu çalışmada Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında örgütlenme sürecine ve insan kaynakları yönetiminin fonksiyonlarına dair yaklaşımların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bir devrin ruhunu yansıtan Türk romanındaki bu tespitler hem girişimci adayları için hem de alanda çalışma yapmayı düşünenler için farkındalık oluşturacak yeni bakış açıları kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Örgütlenme, Saatleri Ayarlama Enstitüsü

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, ahmet.yildirim@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1208-071X

** Eğitim Yöneticisi, MEB, nrcnkg1@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1313-5310,.

THE THOUGHT HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN THE NOVEL OF THE TIME REGULATION INSTITUTE

Abstract

The works that are timeless, admired in every era and can create different effects in every person they reach and find new meanings in every age are called classics. Classical works are versatile and the reader finds whatever he searches for in the work. The Time Regulation Institute novel is one of the classic works of our literature. The work has a depth that the reader can understand according to his / her area of interest. If a historian reads Ahmet Hamdi Tanpınar's immortal novel, he finds elements of history, sociology if a sociologist reads, psychology if a psychologist reads, and management science if a management scientist reads.

The Time Regulation Institute is an organization established to ensure that all clocks in Turkey and even in the world show the correct time. The novel contains descriptions worth examining in terms of the organizational process of the institute and its handling of human resources management functions. The fiction of the establishment and development process of the institute reveals the fact that Ahmet Hamdi Tanpınar has the knowledge to speak in this field and can provide a perspective to his readers who are interested in this field. Of course, Tanpınar does not aim to contribute to the field of management sciences, but to make his fiction more real, he mirrors life as in all successful novelists. Reflected in Tanpınar's mirror, the organizational process of the institute and its handling of human resources management functions coincide with scientific realities. In this study, it is aimed to determine the approaches regarding the organizing process and the functions of human resources management in the novel The Time Regulation Institute. Reflecting the spirit of an era, these determinations in the Turkish Novel will bring new perspectives that will raise awareness for both entrepreneur candidates and those who plan to work in the field.

Keywords: Human Resources Management, Organization, The Time Regulation Institute

Giriş

Edebiyat insanın kendini ifade etme yöntemlerinden biridir. Malzemesi dil, kaynağı insandır. Edebiyatçı; insan kaynağından aldığı her türlü duygu, kavram, fikir ya da yaşanmışlığı dil malzemesiyle yoğurur ve yeni bir dünya inşa eder. Roman, edebiyatçının yeni bir dünya yaratma adına seçtiği edebi türlerden biridir. Bu yeni dünyada hem yazardan hem yazarın yaşadığı çevreden hem de eserin yazıldığı dönemden izler bulmak mümkündür. “Aslında romanda yer alan her şey sadece bir vasıttan ibarettir. Hedef

insanı anlatmaktır” (Tekin, 1989, s. 3). Her yönüyle insanı ele aldığından roman insanın tarihsel, sosyolojik, psikolojik ve yönetsel gelişiminin tahlil edilmesinde önemli bir kaynaktır. Romanda bu kaynak olma özelliği, yazarının sanata yüklediği anlam ölçüsünde kendini gösterir. Berna Moran sanatın işlevleri ile ilgili tespitlerini şu başlıklar altında toplar:

Kimine göre sanatın işlevi zevk vermek ya da estetik yaşantı sağlamaktır; kimine göre estetik duygudan başka duygular da uyandırmaktır; bazı düşünürler birey veya toplum üzerinde eğitici (bilgisel ahlaksal, politik, dinsel) etkisi olması üzerinde duruyorlardı (Moran, 1999, s. 268).

Bu amaçlar sanat üzerinde kavramsal ve kuramsal çerçeve çizmeye çalışan araştırmacı ve eleştirmenlerin görüşleriyle belirlenmiştir. Yazar eserinde bu amaçların birini ya da birkaçını gerçekleştirmek isteyebilir, bu amaçlar dışında kendine özgü bir amaç belirleyebilir hatta hiçbir amaç gütmeksizin bir eser de ortaya koyabilir. Bu tamamen yazarın kişisel gelişimiyle, sanata ve topluma nasıl baktığıyla, kültürel birikimiyle ve yaşadığı toplumun koşullarıyla ilgilidir. Ahmet Hamdi Tanpınar sanatı da sanatçıyı da toplumdan ayırmayan, içinde bulunduğu toplumdan beslenen ve onu geliştirme kaygısı taşıyan bir yazardır. Toplumdaki aydınların toplumsal meselelerde sorumluluk almaları gerektiğini savunur. “Hayat şüphesiz bütün cemiyetindir. Fakat mesuliyetleri yalnız münevverindir. Yükünü kaderin ve tesadüfün ayırdığı paya göre taşırız. Fakat tarih karşısında hesabını münevver verir” (Tanpınar, 1943) diyerek aydın tabir ettiğimiz edebiyatçı, müzisyen, ressam, akademisyen, tarihçi, bilim adamı vs. tüm insanların ülke geleceğinde pay sahibi olmaları gerektiğini vurgular. Sanatçının içinde bulunduğu toplumun ve şartlarının farkında olması ve bu farkındalıklar ile yeni ufuklar açması gerektiğine inanır.

“Geniş hayat önümüzde bin başlı muamma gibi duruyor. Onu çözdükçe kendimizi bulacağız. Hakiki şahsiyete hür sanata kavuşacağız. Ağaç güneşte serpilir fakat toprağın derinliklerinde kökü ile beslenir. İnsanoğlu kendi ferdiyetini bile içinde yaşadığı cemiyetiyle idrak eder” (Tanpınar, 1943).

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserleri doğup büyüdüğü çevrenin, hayatına giren insanların, yaşadığı dönem ve toplumun izlerini taşır. Ahmet Hamdi çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına orta yaş döneminde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Kökleri ve tüm zevkleri Osmanlı kültürüyle şekillendiği halde bu köklerden kopmadan yeni devlete ve yeni yaklaşımlara uyum konusunda bilinçli ve kararlı adımlar atmış, kendini her yönde geliştirmeyi başarmış bu özellikleri nedeniyle edebiyatımızın en güçlü kalemlerinden biri olarak kabul

edilmiştir. “Hiç tereddüt etmeden söyleyebilirim ki Tanpınar Türk edebiyatının bugüne kadar yetiştirdiği en zengin kültürlü yazardır” (Kaplan, 1970). Onun eserlerinde Osmanlı'nın son dönemlerini, Cumhuriyetin kuruluş sürecini ve ilk yıllarını görmek mümkündür, eski ve yeni Doğu ve Batı bir aradadır. Tanpınar değişim ve dönüşümün hem bireysel hem de toplumsal sancısını anlatır. Seçtiği kahramanlar da tıpkı kendi gibi yıkılış-yeniden doğuş, Doğu-Batı, eski- yeni karmaşasını hem yaşamlarında hem ruhlarında taşırlar. Bu durum kahramanları bir ikilik buhranına sürükler. Tanpınar bu ikiliği bazen komik bazen de trajik yönleriyle ele alır.

Bizi sadece yaptığımız işlerden değil onların hız aldıkları prensiplerden de şüphe ettiren, mühim ve hayati meselelerimiz yerine bir şaka denebilecek kadar hafif şeylerle uğraştıran yahut bu mühim ve hayati meselelerin mahiyetini değiştirip bir şaka haline getiren bu buhranın sebebi bir medeniyetten öbürüne geçmemizin getirdiği ikiliktir. (Tanpınar, 1951)

Saatleri Ayarlama Enstitüsü bu ikiliklerin kitabıdır ve romanda hayati sayılabilecek meseleler şaka denebilecek hafiflikte olaylarla anlatılır. “Saatleri Ayarlama Enstitüsü iki uygarlık arasında kalmış toplumumuzun yanlış tutumlarını, davranışlarını ve saçmalıklarını alaya alan, eleştirel bir romandır” (Moran, 1998, s. 224).

Saatleri Ayarlama Enstitüsü dört bölümden oluşur: Birinci bölüm Büyük Ümitler, ikinci bölüm Küçük Hakikatler, üçüncü bölüm Sabaha Doğru, dördüncü bölüm Her Mevsimin Bir Sonu Vardır şeklinde adlandırılmıştır. Sadece bu adlandırmada bile toplumumuzda yenileşme sürecini ve sancılarını görmek mümkündür. Büyük ümitle başlayan yenileşme sürecinin hakikatlerimizin farkına varmamızla değişen yönüne, yeni bir zamana uyanmaya hazırlanırken, istenilen düzeye ulaşamayan yenileşme mevsiminin sona erişine bölüm adlarıyla tanıklık ederiz. Berna Moran'a göre romanın birinci bölümü Tanzimat öncesi dönemi, ikinci bölüm Tanzimat dönemini, üçüncü ve dördüncü bölümler de Cumhuriyet döneminin başlarını ve devamını anlatır. Bu süreç toplumumuzun Batılılaşma, yenileşme ve değişme sürecidir. Büyük Ümitler anlatıcı ve başkahraman Hayri İrdal'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarını; Küçük Hakikatler askerlikten dönüşü evlilikleri, iş hayatına dâhil oluşu, işsiz kalışı, isprizma cemiyetine katılımını; Sabaha Doğru Hayri İrdal ile tanışması, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün kuruluşu ve gelişmesini; Her Mevsimin Bir Sonu Vardır ise Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün dünyaya açılışı ve lağvedilişini anlatır. Bu çalışmada romanın “Sabaha Doğru ve Her Mevsimin Bir Sonu vardır” bölümleri üzerinden Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün kuruluş, yükseliş ve çöküşü incelenecektir. Romanın bu iki bölümü romana konu olan enstitünün yönetim ve

organizasyon sürecini anlatmaktadır. Alan yazında yönetim, belli kaynakların kullanımıyla belli hedeflere ulaşmak ve bu hedeflere ulaşmada başka insanları kullanmak olarak tarif edilir. Yönetim planlama, örgütlenme, yöneltme, koordinasyon ve denetim gibi yönetsel işlevleri barındırır. Yönetim süreci bir yöneticinin liderliğinde gelişir. Saatleri Ayarlama Enstitüsünün yöneticisi Halit Ayarcı elindeki kaynakları kullanarak hayranlık uyandırma vizyonuyla, Türkiye'deki ve tüm dünyadaki saatleri ayarlama hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Halit Ayarcı liderliğinde bir yönetim sürecini anlatır ve bu anlatımda dönemin yönetime, çalışmaya, işe ve insana bakışını; bu bakıştaki aksaklıkları ironik bir biçimde ele alır. Enstitünün kuruluşunda yönetim süreçlerinden ilki olan planlamanın atlanması da bu aksaklıklardan biridir. Romana göre gelişmek ve değişmek isteyen ancak bunu daha az çalışarak yapmayı planlayan Türk toplumu Batıdan öğrendiği birçok uygulamanın hakkını veremez. Kolaya kaçan insanların ve kurumların zaaflarından yararlanır en kötüsü de kendini kandırır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü bu kolaycılığın ve aldatmacanın şekil verdiği bir kurumsallaşamamanın bir örneğidir. Çalışmanın amacı romandaki öne çıkarılan örgütlenme süreci ve insan kaynakları anlayışının irdelenmesidir. Bu bağlamda Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında anlatılan örgütlenme süreci ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonları uygulamalarına dair hususlar değerlendirilecektir. Bu kapsamda bir hayalin başarılı bir örgüte dönüşmesi bu örgütün oluşum sürecinin bilimsel gerçeklerle nasıl örtüştüğü ele alınacaktır.

1. Saatleri Ayarlama Enstitüsünde Örgütlenme ve İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları

Geniş anlamıyla örgüt; “belirli amaçlar doğrultusunda kişilerin çabalarının eşgüdümlediği bir yönetim işlevi; amaç, insan, teknoloji boyutlarının etkileştiği bir sistem; kişiliğini belirleyen ve kendine özgü bir kültürü olan; işleri, mevkileri, çalışanları ve aralarındaki yetki ve iletişim ilişkilerini gösteren bir yapıdır” (Güçlü, 2003, s. 85). Ahmet Hamdi Tanpınar romanda Halit Ayarcı'nın liderliğinde Türkiye ve dünyadaki tüm saatleri doğru ayarlamak amacına hizmet edecek bir örgütün ihdasını sağlar. Bu örgütün bir yöneticisi, bir amacı, bu amaca hizmet eden çalışanları, çalışanların yetki ve iletişim ilişkileri mevcuttur. Hatta zaman içinde bu örgütü diğer örgütlerden ayıran bir örgüt kültürü de şekillenmiştir. Taşıdığı bu özellikler Saatleri Ayarlama Enstitüsünü örgüt olarak değerlendirmemiz için yeterlidir.

Tanpınar Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü bir örgüt olarak kurgular ve bu kurgulamada örgütlenme sürecini de gerçeğe uygun bir şekilde işletir. Bu, okuyucudaki gerçeklik hissini arttırmak ve döneminin yönetsel süreçlerine göndermelerde bulunmak içindir.

Örgütlenme, “planlanmış amaçlara ulaşmayı sağlayacak insanların, araç- gerecin ve diğer kaynakların, düzenlenmesi, gruplandırılması, iş akışı ve faaliyet sınırlarının belirlenmesidir” (Biber, 2019, s. 192). Örgütlenme, işletmenin amaçlarına erişebilmesi için hangi işlevleri yapması gerektiğine ve bu işlevleri yapacak kısımların birbirleriyle ahenkli çalışacak şekilde oluşturulmasına, bu ortamlarda çalıştırılmak üzere gerekli olan beşeri ve maddi sermaye unsurlarının tedariki ve uyumlu hale getirilmesine ilişkin süreçlerden oluşmaktadır (Eren, 1996, s. 144).

Örgütlenme amaca hizmet eden bir süreçtir. Bu süreç içinde amaca kimlerle, nasıl, ne ile ve hangi çerçevede ulaşılacağı belirlenir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü tüm saatleri doğru ayarlama amacına ulaşmak için insanların, araç gerecin ve diğer kaynakların düzenlenmesi, gruplandırılması, iş akışı ve faaliyet sınırlarının belirlenmesi süreçlerini tamamlamış bir örgüttür. Romanın kurgusal yapısında gerçeklik hissini azaldığı bölümlerde bile örgütlenme süreci kavramsal tanımlamalara uygun gelişmiştir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün örgütlenme sürecinin değerlendirilmesinde ilk adım örgüt fikrinin ortaya çıkışını ele almak olmalıdır. Örgütlenme sürecinin başlayabilmesi için bir amaç ve bu amacı gerçekleştirebilecek cesarete sahip bir girişimci lazımdır. Romanda bu girişimci örgütün kurucusu Halit Ayarcıdır. Onda bu fikri uyandıran Hayri İrdal ile ilk karşılaşmalarında gelişen olaylardır. Halit Ayarcı ile romanın başkahramanı ve anlatıcısı Hayri İrdal Şehzadebaşı'ndaki kıraathanede Dr. Ramiz vasıtasıyla tanışır. Bu tanışma Hayri İrdal'ın işten atıldığı, kızı Zehra'yı Topal İsmail'e vermek zorunda kaldığı, eşi Pakize ve kardeşlerini yoğun baskısı altında olduğu bir döneme denk gelir. Tanışma sonrası edilen sohbette Dr. Ramiz Hayri İrdal'in meziyetlerini sayar ve saati bildiğini söyler. Hayri İrdal, Halit Ayarcı'nın baba yadigarı saatine teşhisi koyar ancak tamir için yeterli malzemesi olmadığından Agop Saatçiyan'a giderler. Yolculukta meydan saatlerinin birbirine uymadığı üzerine konuşurlar. Bu muhabbetten doğan farkındalık, Hayri İrdal'ın Agop Saatçiyan'ın karşısında saatlerle ilgili felsefi yaklaşımı ve ustası Nuri Efendi'ye ait özlü sözleri sıralaması Halit Ayarcı'da

saatlerin ayarlanması ile ilgili bir çalışma yapma fikrinin oluşmasını sağlar. Halit Ayarcı fikirlerini eyleme dönüştürebilen, yenilik ve değişim yanlısı hatta yenilik uğruna gerçekleri eğip bükebilecek, insanları ikna kabiliyeti olan, karizmatik bir karakterdir. Girişimcidir, hayal kurar ve hayallerini gerçekleştirmek adına çaba harcar, ne yapması gerektiğini ve nasıl yapması gerektiğini bilir. Sıradan insandan farklı özellikler taşır. Enstitünün kuruluşu ve gelişmesi sürecine liderlik edecektir. Romanda Hayri İrdal'ın dilinden şöyle anlatılır:

...kırk iki, kırk üç yaşlarında, uzun boylu, hafif buğday renkli, iyi ve temiz giyinmiş, gösterişli ve hattâ güzel bir adam duruyordu (Tanpınar, 2007, s. 188).

Halit Bey ameliyesini insanlar üzerinde ve insanlarla yapan cinstendi. Onun için bakışları insanı taciz etmiyordu. Sadece eşya seviyesine indiriyordu (Tanpınar, 2007, s. 190).

Halit Ayarcı mazi ve istikbali halin arasından gören zattır (Tanpınar, 2007, s. 212).

Bu işleri ne kadar iyi biliyor sesi ne rahat emir veriyor, Acaba aktörlüğü var mı? Hayır, bu aktörlük değil, başka şey. Hayatı benimsemiş! Hiç mağlup olmamış (Tanpınar, 2007, s. 210).

Bütün mesele burada idi. Halit Bey rahat insandı. Bu para meselesi, filân değildi. Alelâde kendine güvenme hissi de değildi. Daha başka bir şeydi. Hayatla, herhangi bir şeyle oynar gibi oynuyordu. (Tanpınar, 2007, s. 262).

Elbette böyle bir adamla karşılaşma, göz göze gelme bir uğur, bir saadetti. Elbette insana bu yüzden birtakım iyilikler gelecekti. Nitekim öyle oldu. O geceden sonra hatta o gece içinde hemen hemen hayatımın mahreki ve manası değişti (Tanpınar, 2007, s. 218).

Ne garipti, hepimiz Halit Ayarcı'nın elinde bir kukla gibiydik. O bizi istediği noktaya getiriyor ve orada bırakıyordu. Ve biz o zaman, sanki evvelden rolümüzü ezberlemiş gibi oynuyorduk (Tanpınar, 2007, s. 332).

Bu anlatımlar okuyucuda Halit Ayarcı'nın örgüt oluşturma fikrini ortaya atacak ve örgütün şekillenmesinde etkili olacak liderlik özelliklerine haiz olduğu inancını uyandırır. Ayarcı önce İstanbul'da, sonra tüm Türkiye'de hatta dünyada tüm saatlerin doğru zamanı göstermesini sağlamak amacıyla bir enstitü kuracak, bu şekilde insanların zamanın kıymetini anlamasını ve zamanı doğru kullanmasını sağlayacaktır.

Halit Ayarcı dikkatli ve gözlemci bir yapıya sahiptir, karşısındakini nasıl etkileyeceğini bilir, gerçekçi olmak ile ilgili "Realist olmak hiç de hakikati olduğu gibi görmek değildir. Belki onunla en faydalı şekilde münasebetimizi tayin etmektir" (Tanpınar, 2007, s. 225) görüşünden de anlaşılacağı gibi gerçeği kendince yorumlayan bir pragmatisttir. Yazarın kurgusunda ona verdiği bu özellikler örgüt fikrinin doğuşunda ve bu fikrin hayata geçirilişindeki girişimcilik sürecinde son derece etkilidir. Bu

özelliklere sahip bir insanın yaratıcı fikirlerini uygulamaya koyması ve çevresinde ona inanacak birilerini bulması gayet olağandır. Halit Ayarcı Saatleri Ayarlama Enstitüsünü fikirden eyleme dönüştüren ve enstitüyü örgütleme sürecinde de yöneten kişidir. Enstitünün örgütleme süreci onun kontrolünde gerçekleşecektir. Tanpınar'ın roman kahramanı için seçtiği soyadı hem örgütün kuruluş amacına hem de kahramanın karakterine uygundur. Halit Ayarcı romanda saatleri ve insanları kendi fikrinde ayarlama gayretindedir. Başarmak için de doğru, yanlış her yola başvuracaktır.

Tanpınar'ın Halit Ayarcı karakterini donattığı vasıflar özellikler teorisinden güç alır ve okuyucunun örgütleme sürecine ve örgütün liderine inanmasına katkıda bulunur. Hatta romanda Sabriye Hanım tarafından Halit Ayarcı için yapılan değerlendirmeler Saatleri Ayarlama Enstitüsü fikri, fikrin gerçekleştirilmesi ve örgütleme sürecinde okuyucuda oluşacak “bu kadar da olmaz” algısına yazarın bir savunması niteliğindedir.

Bunlar hep onun düşünebileceği cinsten şeyler. Bilir misiniz ki alelade işi sevmez. İş dediğin onun için evvelâ bir sergüzeşt olmalı. Kutup seyahati, kaçakçılık, her şey elinden gelir. Yalnız lâalettâyinden hoşlanmaz. Sonra tuhaf olmalı, imkânsız olmalı, herkesi şaşırtmalı ve hattâ korkutmalı! Sonra da iş olmalı. Devlet memuriyetlerinde bu yüzden kalmadı. Bütün büyükler dostudur. O da bir vakitler onların arasında idi. Fakat bir türlü sevmeydi. Çünkü sergüzeşt değildi. Fakat aynı zamanda inanacağı bir tarafı da bulunmalı yaptığı işin... Meselâ siz zannetmem ki bu işleri ciddi bulasınız. Hâlbuki Halit Ayarcı bu işe imanla girmiştir, buna eminim. Eminim ki Saatleri Ayarlama Enstitüsü de böyledir. Yine cemiyet için çok iyi bir şey, imkânsız bir şey düşünüyor. Fakat faydalı olması büyük olması ona yetmez. Dedim ya herkesi şaşırtmak, kızdırmak, etrafta gürültü yapmak da lâzım... (Tanpınar, 2007, s. 261).

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün kurucusu ve romanın lider kahramanı Halil Ayarcı'nın asıl amacı herkesi hayrete düşürecek, ses getirecek bir atılım yapmak, imkânsızı başarmaktır. Saat ayarı ve zamanın değerini vurgulama amacını bu atılıma hizmet ve örgütüne dâhil edeceği insanları ikna için kullanacaktır. Halit Ayarcı yaşadığı toplumun ve bürokratik örgütlenmenin tüm zaafardan faydalanmak, insanların aklıyla oynamak için yapacağı işin çerçevesini çizen bir planlama yapmaz. “Kervan yolda düzülür.” anlayışıyla yola çıkar, yolun ve yolcuların durumuna göre esnek ve kısa süreli planlamalar yapar. Romanda Tanpınar, yönetimin bir fonksiyonu olan ve örgütlemeyen önce gerçekleştirilmesi gereken planlamayı üstünkörü işler. Yazarın bu yaklaşımı tesadüfi değildir. Türk toplumunun temel sorunlarından olan planlama eksikliğine dikkat çekmek ve Halit Ayarcı örneğinde planlama aşamasını atlayan ya da yeterince önemsemeyen tüm yöneticileri eleştirmek adınadır. Halit Ayarcı, saatleri ayarlama fikrini plansız ve hızla uygulamaya koyar. Neyi nasıl yapacağına karar verme sürecini örgütleme

evresine dâhil eder. Böylece Saatleri Ayarlama Enstitüsü fikir olmaktan çıkıp örgüt olma sürecine girer.

Örgütlemeye yapılan iş, işi yapan insan, görev paylaşımı, sorumluluk ve insanlar arası ilişkiler yer alır. Bunlar bir toplumu analiz etmek adına irdelenebilecek konulardır. Saatleri Ayarlama Enstitüsünün kuruluşu ve işleyişinde bizimle paylaşılan tüm tuhaflıklar toplumumuzun içinde bulunduğu ve görmezden geldiği hususlardır. Tanpınar'ın bir örgüt olarak enstitü kurgulaması ve bu kurguyu bilimsel gerçekliğe yakın işlemesi yaşadığı devrin örgüt oluşumlarındaki ve örgütleme sürecindeki aksaklıklara dikkat çekmek içindir. Okuyucu enstitünün örgütleme sürecini okurken dönemin sosyal ve kurumsal işleyişini de gözlemleyecektir. Örgütleme sürecinin doğru ve yanlışlarını kendi süzgecinden geçirecektir.

Örgütleme aşamasında etkin ve verimli bir örgütsel yapı ortaya çıkarmak için yürütülecek örgütleme faaliyetlerinde aşağıdaki aşamalar yer alır.

Örgütün amaç, politika ve planlarının uygulamaya konulabilmesi için gerekli işler ve (etkinlikler) saptanır.

İşlerin etkin biçimde gruplandırılması (bölümlere ayırma) örgütlemenin ikinci evresini oluşturur.

Örgütsel departmanlar işleri yürütebilmek için gerekli personel ve araç gereçle donatılır. Bu evrede ayrıca yetki ve sorumluluklar belirlenir.

En son evrede bu bölümleri çeşitli yatay, dikey ve çapraz ilişkilerle bütünleştirmek gerekir (Genç, 2012, s. 151).

Edebi eserlerde bilimsel yaklaşımlar net olarak yer almaz. Bir romandan nesnel sonuçlar çıkarmak okuyucunun dikkatine ve algı seçiciliğine bağlıdır. Romanı dikkatle incelediğimizde Saatleri Ayarlama Enstitüsünün örgütleme sürecinde bu aşamaları geçtiğini görürüz. Örgüt liderimiz Halit Ayaracı örgütün amaç, politika ve planlarını uygulamaya koyabilmek için öncelikle saatleri ayarlama fikrini kendinde uyandıran, saatten anlayan ve hali - tavrıyla zaman kavramı ile bütünleşebilecek Hayri İrdal'ı bu amaca hizmet edecek bir örgüt kurma fikrine ikna eder. Hayri İrdal saat ayarı yapmak için enstitü kurma fikrini saçma bulur ve bu yolla para kazanabileceklerine inanmaz. Aslında romanın sonuna kadar aynı fikirdedir ancak Halit Ayaracı'nın inancı ve çabasıyla

bu işe dâhil olur. Zaten bir çıkmazda olan hem maddi hem manevi olarak dibi gördüğünü düşünen Hayri İrdal'ın ona inanmaktan başka çaresi yoktur. Bu ikna sürecini doğru değerlendirebilmek adına örgütümüzün kurucusu Halit Ayarcı'nın Hayri İrdal'ı ikna için kurduğu cümlelere kulak verelim.

...bu tam filozof, hem de muhtaç olduğumuz filozof... Zaman felsefesi... Anladınız mı? Zaman yani çalışma felsefesi. Siz de filozofsunuz Hayri Bey hem de hakiki bir filozofsunuz! (Tanpınar, 2007, s. 220).

Görüyorsunuz ki her şeyin bir çaresi vardır. Ufak bir refah değişikliği, biraz teşebbüs, biraz gayret, küçücük bir görüş farkı her şeyi ıslah edebilir (Tanpınar, 2007, s. 222).

Hayat yürüyor Hayri Bey siz kelimelerle zehirlenin durun. Hayat her gün yeni bir şey keşfediyor. Bakın ben dört beş saat evvel sizi keşfettim... Yeni adamın realizmi başkadır Elinde bulunan bu mal, bu nesne ile onun bu vasıflarıyla ben ne yapabilirim? İşte sorulacak soru (Tanpınar, 2007, s. 226).

Tanpınar'ın Halit Ayarcı'ya kurdurduğu bu cümlelerde değişen dünyadaki iş fikri, insan kaynakları yönetimi anlayışı ve örgütlenme süreci ile ilgili önemli bir tespitler yer alır. “Elindeki malzeme ve potansiyelle en iyisini yapma çabası göstermelisin.” “Küçük değişiklikler, çaba, girişimci bir yaşam tarzı ve farklı bakış açılarıyla tüm sorunları çözebiliriz.” “Hayat yürüyor durmayın.” çıkarımları her alanda yol gösterici yaklaşımlardır. Bu ikna cümlelerinde karşısındaki insanı motive etme, cesaretlendirme ve yaşadığı zamanın farkında olmanın gerekliliği gibi düsturlar vardır.

Halit Ayarcı toplumun saat ayarlayacak bir örgüte ihtiyacı olduğuna inanır. Bu inancını savunurken zamanın insan ve toplum yaşamındaki önemini vurgular. Romanın birçok yerinde özellikle yer alan hatta romanın ana metaforu olan zaman hem Ahmet Hamdi Tanpınar için hem de iş dünyası için oldukça önemli bir kavramdır. Halit Ayarcı “Bir fikri doğru zamanda ortaya atar ve kısa sürede gerçekleştirebilerseniz başarılı olursunuz.” tezinin romanda vücut bulmuş halidir. Olmadık bir fikri ortaya atar, hızla uygulamaya koyar, insanlar örgütü sorgulayamadan hızla yükselir. Başka bir deyişle anın farkındadır ve onu değerlendirmeyi bilir. Tanpınar'ın zaman şiirinde de vurguladığı gibi zaman, için de ya da dışında kalınmayan parçalanmaz bir bütündür. Zaman andır, değerlidir ve romanda kurulan enstitünün zaman ile ilgili olması bu değere dikkat çekmek adıdır. Halit Ayarcı, Hayri İrdal'ı zamandan tasarruf ettirecek bir örgüt fikrine ikna etmede zaman ve saat kavramlarını kullanmış görüşlerini bilimsel ifadelerle desteklemiştir.

Ayarı bozuk saatlerimizle yarı vaktimizi kaybediyoruz. Herkes günde saat başına bir saniye kaybetse, saatte on sekiz milyon saniye kaybederiz. Günün

asıl faydalı kısmını on saat addetsek, yüz seksen milyon saniye eder. Bir günde yüz seksen milyon saniye yani üç milyon dakika; bu demektir ki, günde elli bin saat kaybediyoruz. Hesap et artık senede kaç insanın ömrü birden kaybolur. Hâlbuki bu on sekiz milyonun yarısının saati yoktur ve mevcut saatlerin çoğu da işlemez. İçlerinde yarım saat, bir saat gecikenleri vardır. Çıldırıcı bir kayıp... Çalışmamızdan, hayatımızdan, asıl ekonomimiz olan zamandan kayıp (Tanpınar, 2007, s. 36).

Saat bir vasıta, bir âlettir. Tabii mühim bir âlettir. Terakkî saatin tekâmülüyle başlar. İnsanlar saatlerini ceplerinde gezdirdikleri, onu güneşten ayırdıkları zaman medeniyet en büyük adımını attı. Tabiattan koptu. Müstakil bir zamanı saymağa başladı. Fakat bu kadarı kâfi değil. Saat zamandır, bunu düşünmemiz lâzım! (Tanpınar, 2007, s. 251).

Bu sözler içinde bulunduğu koşulların da katkısıyla etkili olmuş ve Hayri İrdal kendini artık adı da konulmuş olan Saatleri Ayarlama Enstitüsü fikrinin içinde bulmuştur. Halit Ayarcı, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün örgütlenme sürecinin birinci aşamasında amacını gerçekleştirecek şu etkinlikleri saptar: Öncelikle işlerini yürütebilecekleri bir mekân ayarlamak, gerekli yasal prosedürleri gerçekleştirmek, kaynak sağlamak adına bağlantıları kurmak, enstitünün ve amaçlarının fark edilmesini sağlayacak tanıtım faaliyetlerinde bulunmak, saat ayar istasyonlarını kurmak ve faaliyetlerini anlatan bir yayın organı teşekkül etmek. Halit Ayarcının kafasında şekillendiği bu etkinliklerin hepsi gerçekleşir hatta bu noktada düşünülmediği halde süreç içinde doğan ihtiyaçları karşılayacak yeni etkinlikler de sürece eklenir. Bu sürecin nasıl geliştiğini romanda ayrıntılı olarak görmek mümkündür:

Yine o günlerde Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün çekirdeği olan küçük dairemiz açıldı... Daire iç içe iki odadan ibaretti. Birincisinde Nermin Hanımla benim karşı karşıya masalarımız vardı. Bizim odadan Halit Ayarcı'nın bürosuna geçiliyordu (Tanpınar, 2007, s. 230).

İşlerin yürütüleceği ve kaynak sağlamak adına gösterilecek yer ayarlanmıştır. Maceranın başladığı bu organizasyon merkezi örgüt genişledikçe değişecek ve büyüyecektir. “Halit Ayarcı, hele son günlerde durmadan müsveddeler yolluyor, sağa sola mektuplar yazıyor, dairenin lâykıyla döşenmesini, kalem levazımının gönderilmesini istiyordu. Bir gün Nermin Hanıma onun gönderdiği müsveddelerden birini dikte ederken âdeta kederimden ağlayacaktım. “Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi mühim bir müesseseye hâlâ gereği gibi ehemmiyet verilmediğinden” bahsediyor, yeni bütçeye ve tam kadrosuyla teşekkülüne kadar tahsisat istiyor ve bir muhasiple bir başka kâtibin verilmesinde ısrar ediyordu. İşin garibi, üç gün sonra aldığımız cevapta bir yığın itirazdan sonra dediklerini yapmağa çalışılacağı söyleniyordu. Gün geçmiyordu ki

küçük dairemize birtakım yeni eşya gelmesin (Tanpınar, 2007, s. 232). Halit Ayarçı gerekli yasal bağlantıları kurmuş ve hayalini gerçekleştirecek kaynaklara ulaşmıştır.

“İkinci ayın ortasına doğru Halit Ayarçı bir gün daireye uğradı. Beraberce Nuri Efendinin hatırlayabildiğim sözlerinden yüz kadar slogan tertip ettik: “Maden kendiliğinden ayar kabul etmez”, “Ayar saniyenin peşinde koşmaktır”. Bazen bunlara Halit Ayarçı’nın kendi buluşları da karışıyor ve onlar daha mânalı oluyordu: “Müşterek zaman müşterek iştir”, “Hakikî insan zaman şuurudur”, “Refahın yolu sağlam bir zaman anlayışından geçer.”... Bundan sonra bunların basılmasına nezaret işi başladı. Her birinden biner tane basıyor ve şehre dağıtıyorduk. Üçüncü aya doğru Halit Ayarçı enstitünün teşkilâtını hazırlamış olduğunu bir sabah bize müjdeledi. Ondan sonra esbabi mucibe lâyihasını yazmağa başladı. Böylece hiç işi olmayan enstitümüz yavaş yavaş kendi varlığının etrafında bir yığın iş peydahlamış oldu (Tanpınar, 2007, s. 230-232). Enstitünün fark edilmesini sağlayacak tanıtım faaliyetleri başlamıştır.

Örgütlenme sürecinin ikinci aşamasında işler etkin biçimde gruplandırılır, bölümlere ayrılır. Roman kurgusu içinde bu bölüm Tanpınar’ın içinde bulunduğu toplumun gerçekliğinden beslenir ve bu gerçeklik ustalıklarla işlenir. Saatleri Ayarlama Enstitünün gerçekleştireceği işlerin bölümleri belediye başkanının bir ziyareti esnasında dile getirilir.

Halit Bey cebinden çıkardığı bir küçük defteri önüne açarak izahat veriyordu. Son derecede modern bir metotla İctimaî hayatın tetkikine başlayan enstitümüzün, evvelâ bir müessese olmak haysiyetiyle mutlak kadro ve ihtiyaçlarını anlattı: -Bir müdürümüz, bir müdür yardımcımız var. Ayrıca bir neşriyat müdürüne, bir kalem şefine, bir muamelât ve daire müdürüne muhtacız. Şimdilik mutlak kadromuz bundan ibarettir. Bu mutlak kadrodan sonra ihtisas kadrosu geliyordu. Bu da saatin kendi bünyesinden ve içtimaî hayattaki mevkiinden ve rolünden doğan bir kadro idi. Birinci kısımda, şimdilik yalnız Zemberek, Mil ve Yelkovan şubeleri vardı. İkinci kısımda ise İctimaî Koordinasyon, Çalışma İstatistiği şubeleri bulunacaktı. - Bunların hepsi mütehasıs zatlar olacaklar. Zaten Çalışma İstatistiğini Hayri Bey üzerine alacak. İctimaî Koordinasyon kısmını da bendeniz idare edeceğim, diyordu (Tanpınar, 1946, s. 240-241).

İnsan Kaynakları Yönetiminin temel fonksiyonlarından biri olan kadrolamadan anlaşılacağı üzere enstitünün bölümleri: idari işler, basın- yayın işleri, şubelerde görevli uzmanlar, halkla ilişkiler, istatistik şeklinde sıralanır. Romanda mutlak kadro olarak adlandırılan, idari ve organik iskelet benzetmesi yapılan kadro belediye başkanının enstitüye taraf olmasını sağlamak amacıyla onun da fikri alınarak yeniden şekillenmiştir. Bölümler ve yapılacak iş belirlenmiş ancak yapılacak işlerin niteliği ile ilgili bir açıklama henüz yapılmamıştır. İş analizine göre bir örgütte insan kaynağının ne iş yapacağını

bilmesi, yani iş tanımlarının yapılması gerekmektedir. Bir örgütteki bu hususun gerekliliğini Tanpınar, Hayri İrdal'ın kaygılarıyla ele almıştır. “Bir işim vardı fakat yapacağım iş yoktu” (Tanpınar, 2007, s. 231).

- Müessese kurulacak. Bir de işimizi bilsek!
  - Hâlâ bilmiyor musunuz? Saatleri ayarlayacağız.
  - Evet ama nasıl? Bu kadar kalabalık bir teşkilâtle...
  - Çaresini bulacağız... Herkes kendisine, tâyin olunduğu vazifenin adından bir iş çıkaracak (Tanpınar, 2007, s. 275).
- Asaf Bey hepimizden evvel geliyor ve hepimizden sonra gidiyordu.
- Ne iş görüyor?
  - Şimdilik hiç ... Yalnız gazeteleri okuyor, daha doğrusu gazeteleri okumasını emretmişsiniz!
  - Okuyor mu ?
  - Hayır... Fakat Nermin Hanım onun yerine okuyor...
  - Böyle bir iş için kadro ayırmak biraz tuhaf olmaz mı?
  - Devam etsin bu işe...
  - Evet ama kadroya mal olması lâzım! (Tanpınar, 2007, s. 322).

Üretim ve iş odaklı olmayan insan odaklı bir anlayışla şekillenen tüm organizasyonlarda olduğu gibi Saatleri Ayarlama Enstitüsünde de iş tanımı yapılmadan işe alım yapılmıştır. Bu durum insan kaynakları planlamasına ve modern iş anlayışına aykırı bir tutumdur. Bu aykırılık hem romanda hem de gerçek yaşamda örgütlerin başarısına engel olmakta, örgütler insan oyalamaktan iş yapmaya fırsat bulamamaktadır.

Enstitüde yapılacak işlerin gruplandırılması, bölümlere ayrılması ve bu bölümlerle ilgili bazı değerlendirmeler toplumsal bir eleştiri niteliği taşır. Bu tespitimizi bir örnekle somutlaştıralım. Halit Ayarcı'nın istatistik ile ilgili cümleleri toplumumuzdaki sayısal değerlendirmelerin nasıl algılandığını gösterir.

Renkler güzel değil mi? dedi. Nermin Hanım yaptı. Usulünü tarif ettim. Bir gecenin içinde hazırlamış. Şimdi ben sıra ile her renkli sütuna bir meslek adı koyuyorum. Bu bana bütün işittiklerimin ve gördüklerimin en garibi geldi. İtiraza çalıştım:

- Aman beyefendi, dedim, bu tam aksi olmuyor mu? Yani evvelâ incelemeler yapılır, rakamlar, yani neticeler elde edilir. Sonra onların ifadesi olan kolonlar tanzim edilir. Hiç olmazsa benim bildiğim böyle... Halit Ayarcı ilk defa görüyormuş gibi yüzüme baktı:

- Eski usul, dedi, eski ve mânâsız. Müthiş zaman yer. Sonra hiçbir neticeye götürmez. Böylesi daha doğrudur. Yanılma ihtimali burada azalır. Çünkü kontrole imkân vermez. Meselâ şu sarı küçük sütun, kırmızı ile morun arasında, bakın. Hepsinden kısası, bu. Nermin Hanım bunu bu tarzda düşünmeyebilirdi. Amma düşünmüş. Mademki düşünmüş, o hâlde bir sebebi

vardır. Bu sebebi kendisine sabahleyin sordum. Bilmiyorum, içimden öyle geldi cevabını verdi. Demek ki içinden gelmiş. İçten gelen her şey doğrudur. Şimdi ben bu sütunun fonksiyonunu bulmak zorundayım. Yarım saattir bunun için kendimi yoruyorum. Rica ederim hangi sayma ameliyesi benim şu anda sıkışmış zihnimin bulacağı meslek ismi kadar hakikate uygun olabilir? Saymak bizi daima aldatır. Gülünç ve eksik neticelere götürür. Zaten herhangi bir şeyi saymanın imkânı yoktur. İnsan tek bir hâl olsa istatistik denen bir şeye inanırım. İnsan karışıktır, durmadan değişir. O hâlde niye bu yorucu işe girmeli? Ben bu sarı sütunu ağır hastalarda saat ayarının azlığı için ayırıyorum. Yanı başındakilere nazaran altı misli kısa olması da bunu gösterir. Nitekim buradaki tek siyah çizgi de ölümlerin zamanla hiç alâkası kalmadığına işaret eder (Tanpınar, 2007, s. 248).

İstatistik ile ilgili bu duyarsız ve sayısal değerleri kendine uydurma yaklaşımı bireysel ve toplumsal başarımızın önünde bir engeldir. Tanpınar bu engelin farkındadır ve farkındalığını okuyucusuyla paylaşmaktan çekinmez. İstatistik biliminin gerekliliğini kabul eden ancak bilimin kurallarına uymak yerine bilimi kendi kurallarına uyduran sakat anlayışı ustalıkla eleştirir. Bilimsel gerçekleri bilen ancak bu gerçekleri kendi görüşlerine göre eğip bükerek yararsız hale getiren Doktor Ramiz karakteri de bu eleştirinin romanda vücut bulmuş halidir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü örgütlenme sürecinin üçüncü aşamasında işleri yürütmek için gerekli insan kaynağı ve araç gereçler ile donatılmış, yetki ve sorumluluklar belirlenmiştir. Müdür Halit Ayaracı, Müdür Yardımcısı Hayri İrdal'dır. İnsan kaynaklarına seçme ve yerleştirme fonksiyonu ile alınacak çalışanlar müdür ve müdür yardımcısına yakınlıkları ölçüsünde bu hiyerarşide yukarıdan aşağı doğru yer alacaklardır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü amaç birliği ilkesine dayalı bürokratik bir örgüttür. İnsan Kaynağı seçme ve yerleştirme, özlük hakları ile ilgili tüm düzenlemeler Halit Ayaracı tarafından yapılmış, "... işler bizden sonra dünyaya gelmişlerdir. İşleri onları görecektir adamlar icat eder" (Tanpınar, 2007, s. 250) felsefesiyle oluşturulmuştur. İşe alınan insan kaynağının eğitim ve geliştirilmesi de müdür ve müdür yardımcısı tarafından gerçekleştirilecektir. "...kendi personelimizi kendimiz yetiştireceğiz. Viyanalara kadar ecnebî mütehassıslarla mı gittik? O zamanlar herkes mütehassıstı. Çünkü kendimize güveniyorduk" (Tanpınar, 2007, s. 143).

İşe alımda liyakat hiç önemli değildir. Bu durum insan kaynakları planlanması açısından son derece yanlış olsa da dönem dönem tüm toplumların sorunu olmuştur ve Tanpınar bu sorunu enstitüye personel seçim ve yerleştirme sürecinde oldukça başarılı olarak işlemiştir. Örgütün insan kaynağı portföyünün yarısı kurucu üyelerin akraba ve yakınlarından diğer yarısı da yüksek mertebedeki insanların tavsiyelerinden oluşacaktır.

Hem kendi akraba ve yakınlarına iş bulunacak hem de bürokrasi yolunda oluşabilecek engeller yüksek mertebedeki insanların tavsiyelerinin de dikkate alınmasıyla çözülecektir:

Müessesemize tam referansı olmayan, iyi tanımadığımız kimse giremez. Bunun için de prensibimiz gayet sağlam. Memurlarımızın yarısı, kendi akraba ve yakınlarımız olacak. Yarısı da dışardan güvendiğimiz yüksek insanların tavsiyeleri. Böylelikle her nevi dedikoduyu önlemiş olacağız... Herkes kefaleti umumiye altında çalışacak. Belediye reisi bunu çok beğendi.

-Hiç hatırıma gelmemiştii, bu. Hakikaten kestirme yollar buluyorsunuz... Demek imtihan yapmayacaksınız?

-Hayır, asla...

-Şehadetname, filan?

-Hayır Efendim, Hayır. Onlar alelade memuriyetler için lazım gelen şeylerdir.(Tanpınar, 2007, s. 244)

- Azizim Hayri İrdal, bu gibi işlerde iki usûl vardır. Ya işi tamamiyle tesadüfe bırakırsın yahut namzetleri muayyen kategorilere ayırarak içlerinden birini tercih edersin. Ben de aynı vaziyette olduğum için bu iki şıktan birisini beraberce düşünelim. İş talihe ve tesadüfe bırakmayı kabul edersek kuraya müracaat ederiz. Fakat zannederim ki, bu pek lehimize olmaz. Dışardan işitilirse yanlış tefsir edilir.

- O hâlde sınıflara ayıracağız!

- Evet, ama hangi sınıflara?

-İçlerinden tecrübelileri seçsek...

-Asla... Siz tecrübe kelimesinin hakiki manasını bilmiyorsunuz. Tecrübe sahibi demek, yıpratılmış olmak, muayyen hudutta ve muayyen fikirlerde donmuş olmak demektir...

-Tecrübesizleri seçelim.

-Hiç tecrübesiz olanları da nasıl bileceksiniz?

-Mesela hiçbir işte bulunmayanlar.

-İşsizliğin tecrübesini yapmış olurlar ki, daha güçtür. İdaresi hakikaten güçtür. Olmaz.

- O hâlde?

- O hâlde bir tek çare var... Müracaat sırası... Fazla tercih ettiklerinizin haricinde müracaat sırası... Yahut büsbütün bu tesadüfe bağlanmamak için birinciden itibaren atlaya atlaya müracaat sırası'' (Tanpınar, 2007, s. 321).

Bu satırlar örgütün insan kaynağı seçme ve yerleştirmede nepotizm ve kronizm etkisi altında hareket ettiğini, akrabaların ve arkadaşların kayırıldığını gösterir. Bu durum liyakatin önemsizleştirilmesinin ispatıdır ancak Halit Ayarcı hayaline çelme takmayacak, yapacağı işi sorgulamayan, kolay ikna edilebilir bir örgüt kurma çabasındadır. Belediye başkanının ziyareti enstitünün gelişimine bürokratik alanda hız kazandırmış, enstitüye yeni ve resmi kaynaklar sağlamıştır. Hatta belediye başkanı örgüt için yeni bir bina yapılması sözü vermiş ve bu sözünü yerine getirmiştir. Belediye başkanının enstitüye

inancı enstitünün yetkili mercilerce madden desteklenmesini hatta enstitüye devlet tarafından ödenek tahsis edilmesini sağlamıştır. “Belediye reisinin ziyaretinden iki ay sonra daha mühim, daha salâhiyetli, hattâ mutlak denecek kadar salâhiyeti bir zat dairemize geldi. Fakat biz artık eski binada değildik. Çok rahat, geniş bir yere geçmiştik” (Tanpınar, 2007, s. 267).

Saatleri Ayarlama Enstitüsünün insan kaynağı tam kadro değildir. Seçme ve yerleştirme yoluyla istihdam edilmiş çalışanların dışında örgüte yeni dâhil edilecek kişiler ve çalışma alanları örgütün toplumda kabul görmesi ve kurucularının hayal güçleri doğrultusunda gelişecektir. Halit ayarcı bu noktada daha geniş bir insan kaynağı hayal eder :

Bu kadro, tam kadromuz değildir. Ben teşkilâtımız münakaşa edilmeden kadro teklifi vermeyeceğim. Çünkü elimden geldiği kadar geniş tutmak mecburiyetindeyim. İyi oturmuş, rahat müesseseler emniyet verirler. Onun için müessesenin tam bir teşkilât olmasını istiyorum. Öyle ki memuriyetlerimiz okununca saat ve zaman denen şey kendiliğinden görünsün (Tanpınar, 2007, s. 253).

Bu geniş insan kaynakları hayalinde ve memuriyetlere zamanla ilgili isimler verme düşüncesinin altında toplumumuzun içerikten çok şekle ve söze önem verdiği gerçeği vardır. Tanpınar gördüğüne ve duyduğuna inanma, sorgulama ve öğrenme çabasından kaçınma halimizi incelikle eleştirir. Hayri İrdal daha temkinli davranılması gerektiğine inanır ve örgütün insan kaynağının ihtiyaç oldukça genişlemesi taraftarıdır. Halit Ayarcı'nın enstitünün insan kaynakları ile ilgili görüşleri örgüt oluşumunda ders niteliğindedir. Ayrıntılı düşünüp her kademenin hesaplanması gerektiğini, en azından öyle görünmek için çaba harcanması gerektiğini ve teşkilat şemasının önemini şu cümlelerle savunur:

Siz bana yalnız dümen ve bacası olan bir gemi ile yolculuğa çıkmamı teklif ediyorsunuz. Hayır, gemi dediğin bir bütündür. Makinası, küpeştesi, güvertesi, daha bilmem her şeyi, kamarası, kaptan köprüsü... Hepsi ile bütündür. Kaptandan farelerine varıncaya kadar! Bana, gemime tayfa, yolcu ve fare bulun, anladınız mı? Dar kadro demek çalışmamak demektir. Bir müessese canlı bir mahlûktur. Mide, kol, bacak... Hepsi lâzım. Hattâ daha ileriye giderek lüzumsuz unsurlar bile bulunmalı, diyeceğim. Bütün cesaretimi topladım.

- O da niçin? diye sordum.

- İcabında çıkartmak için... Siz de bilirsiniz ki dünyanın her tarafında resmî, yarı resmî müesseselere karşı bir kıskançlık vardır. Hemen her zaman iktisat, masrafı kısma gibi lâflar çıkar, kararlar verilir. Böyle bir tedbiri almak mecburiyetinde kalsak ne yapacağız. Lüzumlu unsurlarımızı mı çıkaracağız? Yakın akrabalarımızı, dostlarımızı mı feda edeceğiz? Hayır. Ben bir iki günah keçisi almak niyetindeyim (Tanpınar, 2007, s. 253-254).

Örgütün işlevsiz hale gelmiş insan kaynağı istihdam etmesi ihtiyaç olduğunda işten çıkarılmak üzere gereklidir. Bu savunmadan Tanpınar'ın yönetim bilimleri ile ilgili çalışmaları takip ettiği ve bu alan ile ilgili mesai harcadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu görüşü destekleyecek bir örnek daha verelim. Lakabının hakkını veren Yangeldi Asaf Bey hiçbir iş yapmamakta üstelik enstitü çalışanlarının işlerine engel olmakta onları taciz etmektedir. Halit Ayarcı bu sorun için Dilbert İlkesine (Keskin, Döven, 2018) göre bir çözüm üretmiştir. Yangeldi Asaf Bey terfi(!) ettirilir ve ona gecikmesi gereken işler gönderilecektir.

- Dostumuza kendisine göre bir iş bulun... dedi. Çalışmaması icap eden, ataleti müessese için faydalı bir iş. O zaman mesele hallolur... Gecikmesini icap eden işleri havale edeceğimiz bir büro... Hattâ aziz dostunuzun kabiliyetlerine göre hiç yapılmamasını da temin edeceğine şüphe etmem! (Tanpınar, 2007, s. 322).

Örgütün ana kadrosu dışındaki yeni kadrolar da aynı anlayışla şekillenir. Öncelikle Ayar İstasyonları kurulur. Bu ayar istasyonlarında saati durmuş insanların saatlerinin ayarları yapılacaktır ve ilk istasyonlar Galatasaray ve Teşvikiye'de açılır. Bu istasyonlarda çalışacak personel genç, zeki, sevimli ve konuşkan olacaktır. Personelin bir kısmı saat ayarı yaparken kalan kısmı da saat ayarı için gelen müşteriye Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün sosyal amaçlarını anlatacaktır. Bu düzeydeki çalışan niteliklerinin oluşma sürecinde tüm fikirlerin kaynağı yine Halit Ayarcı'dır. Hayri İrdal, seçme ve yerleştirmeden ziyade personelin davranışı, kıyafeti gibi şekil unsurlarında yönlendirici olur. Saatleri Ayarlama Enstitüsünün insan kaynağı zaman içinde genişler ve enstitü üç yüze yakın insanın yer aldığı bir örgüte dönüşür.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü örgütlenme sürecinin son evresi olan bölümleri çeşitli yatay, dikey ve çapraz ilişkilerle bütünleştirme evresinde, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün çalışmalarını desteklemek halk arasında fikirlerini yaymak hattâ bunlar için yayın yapmak amacıyla kurulan Saat Sevenler Cemiyeti etkili olur. Cemiyetin başkanı Hayri İrdal'ın romanın en mizahi öğelerinden biri olan gömülmek üzereyken yaşama dönüp yaşam şeklini baştan sona değiştiren halasıdır. Hala oldukça varlıklısıdır ve cemiyet toplantıları halanın evinde gerçekleştirilir. Bu toplantılarda, enstitünün kuruluşunda önem arz eden Muvakkit Nuri Efendi ve Muvakkit Nuri Efendi'den esinlenerek yaratılan hayali kahraman Şeyh Ahmet Zamanî anılır. Cemiyetin düzenlediği bu törenler bir eğlenceden öteye gidemese de bütünleştirici bir özellik gösterir:

Eve girdiğimiz zaman iki salonu, holü hıncahınc kalabalık bulduk. Fakat bu seferki kalabalık benim alışık olduğum cinsten değildi. Tanıdıklarımızdan başka, her milletten ecnebi vardı. Şımallı, (kuzey) cenuplu, (güney) yakınışarklı, şarklı (doğu)... İşte o zaman evin bütün duvarlarında Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün grafiklerinin ve sloganlarının asılı olduğunu gördüm... Saat sekize doğru ışıklar söndürüldü ve kısa metraj bir film gösterildi. İlk ayar istasyonumuzun açılış resmi idi bu! (Tanpınar, 2007, s. 330).

Ayar İstasyonlarında çalışan personel işlerini örgütsel kültür çerçevesinde ortak tavır ve davranışlarla yaparlar hatta hepsi hemen hemen aynı cümleleri kurarlar. Kurdukları cümlelerin içeriği de kuruluş şekilleri de aynıdır. Örgütte bir davranış bütünlüğü oluşturmak hem çalışan ilişkilerinde kolaylık sağlayacak hem de insanların saat gibi işleyen bu örgüte olan güvenini arttıracaktır. Örgüt çalışanlarının bu şekilde ortak davranması fikri romanda Hayri İrdal'a aittir ve Halit Ayarcı tarafından son derece beğenilir.

Konuşurken de aynı şekilde yeknesak, tatlı ve ölçülü olurlarsa, bilhassa aynı zamanda son derecede mültefit, nazik ve ciddî olmayı da öğretirsek rağbet artar. Saatten, enstitüden hep aynı kelimelerde, büyük bir ihtisas iddiasıyla bahsederlerse, araya hiçbir şey katmazlarsa ve bilhassa bu iş için kurulmuş saatler gibi hareket ederlerse, yaşlarına göre tuhaf görünecek bir ciddilikle söyleyeceklerini söyleyip birden susarlarsa...- Yani bir nevi otomatizm... Asrımızın asıl büyük zaafi ve kudreti. İçten içe hazırlanan aydınlık ve düzenli yeni Orta Çağ'ın temeli ve belkemiği. Haklısınız. Hayri Bey... Hayri Bey siz bir dâhisiniz. Öyle bir şey buldunuz ki... Tam çalar saat gibi konuşup susacak insanlar, değil mi? Plak insan... Harika! (Tanpınar, 2007, s. 256).

Saat Ayarlama İstasyonlarında çalışanların bir örnek kıyafetleri de örgütün kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur.

Fakat tutması için böyle bir üniforma bana şart görünüyor. Erkeklerde vücudun bütün güzelliğini gösterecek, kadın veya kızlarda icap ederse yaşı örtmeğe ve bilhassa az çok cins dışına çıkararak güzelliği daha keskin, ısırcı daha sinema yapmağa yarayacak bir üniforma... Hiç olmazsa bir nevi kasketimsi bir şey! Daha ziyade genç erkek hâli verecek bir kıyafet! (Tanpınar, 2007, s. 256).

Hayri İrdal'ın üniforma ile ilgili fikirleri Halit Ayarcı tarafından ufak bir değişiklikle kabul edilir:

- Oldu diye bağırdı. Kazandınız! Bir üniformamız olacak. Hatta bütün personelimiz için bunu yapacağız... Müdürlerin dışında. Onlar için de küçük işaretler buluruz. Hiç olmazsa rozetimsi bir şey! Bütün personelimizin kıyafeti olacak (Tanpınar, 2007, s. 256).

Bir yığın genç kız ve erkek, sırtlarında Saniye Hanımın icadı üniformalar, yakalarında rozetlerimiz, gidip geliyorlar, umumî hayata neşe katıyorlardı. (Tanpınar, 2007, s. 312).

Halit Ayarcı önce İstanbul'da, sonra tüm Türkiye'de hatta dünyada saatlerin doğru zamanı göstermesini sağlamak amacıyla bir enstitü kurmayı, bu şekilde insanların

zamanın kıymetini anlamasını ve zamanı doğru kullanmasını sağlamayı hayal eder ve bu hayalini gerçekleştirmek için hem toplumsal zaaflardan hem de örgütüne dahil ettiği insanların zaaflarından yararlanmaktan çekinmez. Kişilerin, bürokrasinin ve toplumun tüm açıklarını kullanarak bir örgüt oluşturur ve bu örgütün örgütlenme sürecini itina ile tamamlar. Kurduğu Enstitünün amacına ulaştığına inanmaktadır:

- Saatleri Ayarlama Enstitüsü şimdiye kadar vaat ettiği her şeyi yaptı, diyordu. Vâkıa, şehrin saatleri, ne de hususî saatler hâlâ gereği gibi muntazam işlemiyor. Fakat insanlarımız sık sık saate bakmağa ve vakti ölçmeğe alıştılar, köylerimize tamamıyla saati sokmadıkça bile saat zevkini soktuk. Bugün bir milyon köylü çocuğunun kolunda bizim sattığımız oyuncak saatler var! Bu demektir ki büyüdükleri zaman Saatleme Bankamızın gösterdiği kolaylıklar sayesinde hepsi birer saat sahibi olacak... Hatta daha ileriye gidildi. Milletlerarası Saat Sevenler kongresinde bazı devlet nişanlarının saat olması bile benim teklifim üzerine kabul edildi... Bu hususta büyük bir propaganda başlıyor. Hatta bu yüzden ve sizin son kongrede verdiğiniz izahat üzerine sevdiklerine ve takdir ettiklerine altın saatler hediye eden İkinci Mahmut bütün dünyada alâkayı celbetti. Hakkında kitap üzerine kitap yazılıyor (Tanpınar, 2007, s. 359).

Enstitünün başarıya ulaştığının başka bir örneğini de Hayri İrdal'ın şu anlatımında görmek mümkündür:

“...genç bir kız dünyanın en tatlı tebessümleriyle beni birdenbire yakaladı, bir örümcek gibi sardı. Bileğimden çıkartmama müsaade etmediği saatimi kurdu, tabii kendi saatiyle ayarladığı için ayarını bozdu. Ve bütün bunları yaparken de saat hakkında, insan hakkında benim bildiklerimden yüz defa daha ahmakça sözleri hep aynı şirin tebessümle tekrarladı, hattâ suallerime cevap verdi, bana kozmik saat ayarından bile bahsetti. Bilhassa sözü saatten gayrı bir şeye nakletmeme zerre kadar müsaade etmedi. Ve çıkarken de elime enstitüye ait yine az çok benim kalemimden çıkmış bir yığın prospektüs tutuşturdu. Ayrıca Hürriyet Tepesi'nde yapılmakta olan yeni enstitü binamızı behemehâl ziyaret etmemi tavsiye etti ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir yıllık ayar abonesi, yine enstitümüzün bastığı takvimden üç nüsha birden sattı” (Tanpınar, 2007, s. 258-259).

Bu uygulama Ayar İstasyonlarında çalışan her personelin yaptığı bir uygulamadır. Enstitü başarıya ulaşmıştır ancak bu başarı sadece örgüt adınadır topluma yönelik bir fayda sağlamamaktadır. Hatta toplumun ayarını bozmuştur. “kendi saatiyle ayarladığı için ayarını bozdu.” Çünkü zaman gibi ölçülen gerçek bir kavram bile başka birinin kolundaki saate göre ayarlanmış sadece kafa karışıklığına yol açmıştır. Bu metaforla Batının saatine bakarak ayar yapmaya çalışan toplumumuzu eleştiren Tanpınar Batı ve doğu ikileminden çıkıp kendi yaşantımıza odaklanmamız gerektiğini vurgular. “Bizim için asıl olan miras, ne mazidedir ne de Garp'tadır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır” (Tanpınar, 1943). Modern bir örgüt süreci olarak değerlendirilebilecek “Saatleri Ayarlama Enstitüsü de onu kurup sürdüren insanlar da

Tanpınar'ın çağımız, memleketimiz üzerinde, çağımızın, memleketimizin insanları üzerinde görüşleri, her şeyi her yanıyla kavrayan düşünceleridir” (Yücel, 1962).

Sonuç

“Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün konusu, büyük ölçüde bir dolandırıcılık olayıdır. Sonunda kendi yalanı üzerine yıkılıveren bu Enstitü, Hayri İrdal'ın anlattığına göre, Halit Ayarcı'nın dehasından fışkıran bir fikirdir. 'Enstitü' bu fikre ve Halit Ayarcı ile Hayri İrdal'ın teşebbüslerine ilgi gösteren bir ortam içinde, birçok tufeyliyi (asalak) memnun etmek suretiyle gitgide somut bir kılığa giriyor, kurum oluyor, Halit Ayarcı'nın yönetimi altında resmî sektöre de giriyor, hatta parlak günler geçiriyor, bu süre içinde pek çok insan devlet bütçesinden yararlanıyor, ama günün birinde Enstitü bir iskambil kâğıdı gibi çöküyor, yenen yeniyor, içilen içiliyor” (Tecer, 1963).

Ahmet Kutsi Tecer'in ifadesiyle bir dolandırıcılık olayını konu alsada Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı yönetim bilimi ve insan kaynakları yönetimi disiplini için kaynak niteliğinde bir klasiktir. İş fikri ortaya koymada ve örgütlenme sürecinde yapılması gerekenleri yapılmaması gerekenler üzerinden zıtlıklar aracılığı ile anlatmayı başarmıştır. Romanda doğru ve yanlış bir arada verilir. Onları seçmek okuyucunun kabiliyetine bırakılmıştır. Halit Ayarcı'nın kurduğu hayal için gösterdiği çaba etik olmayan davranışlar içerse de her girişimcinin örnek alması gereken bir çabadır. Bu çabadan yaptığımız şu çıkarımlar tüm girişimcilerde bulunması gereken özelliklerdir: “Bir hayal kurun, hayalinizi gerçekleştireceğiniz yer ve zamanı iyi analiz edin, kendinize inanacak insanlar bulun, zamanın kıymetini bilin, cesur olun, gerekirse insanların ve toplumun zaafalarını kullanın, asla vazgeçmeyin.” Enstitünün yönetim ve insan kaynakları konusundaki yanlış uygulamaları da her iki alan için bilimsel olarak ispatlandığı halde doğru yapılamayan hayati bilgiler içermektedir: “Tutarlı ve ayrıntılı planlama yönetimin önemli bir fonksiyonudur. İş analizi ve iş tanımı, kurallarına uygun yapılmalı insana uygun iş değil işe uygun insan aranmalıdır. İşe alımda liyakat ön planda olmalıdır. Reklam bir kurum için son derece önemlidir. Örgütün büyüme süreci sağlam temeller üzerinde kurulmalıdır. Örgüt asla bir kişiye bağımlı olmamalıdır.”

Gerçeğe ulaşmanın birçok yolu vardır ve sanat bu yolların en güzelidir. Bilimsel metotla ve üslupla anlattığımız ancak yeterince anlamlandırılmadığını fark ettiğimiz birçok inceliği tiyatro, sinema, edebiyat gibi alanlarda daha etkili ifade etmek mümkündür. İnsanı konu ve kaynak alan tüm bilimsel yaklaşımlarda olduğu gibi yönetim ve insan kaynakları alanları edebiyattan yararlanmalıdır. Bu düşünceyle değerlendirdiğimiz Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı alan yazınına naif bir

katkı sağlayacaktır. Romanı alan yazını tarayan bir yaklaşımla okuyan her yönetim bilimci alana özgü birçok uygulama, tespit ve tavırla karşılaşacaktır. Bu tespitler bizim tespitlerimizden farklı olabilir ancak eli boş dönmeyecektir. Bu noktada toplumların değişmesinin bireyin değişmesiyle mümkün olacağına inanan ve bu inançla eser veren Tanpınar'ı saygıyla anıyoruz. “Sanatta kaçış yoktur, gayesine adeta dikine kanatlanma vardır. Biyolojiden cemiyete ve ferde kadar bütün hamleler içerdendir. İç zembereklerle kımıldanarak hayatı kurar ve fethederiz” (Tanpınar, 1948).

KAYNAKÇA

- Baransel, A. (1993). *Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi klasik ve neoklasik yönetim ve örgüt teorileri*. İstanbul: Avcıol Yayınları.
- Biber, M. (2019). Lider yöneticilik. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 183-197
- Eren, E. (1996). *Yönetim ve organizasyon*. (3.Baskı), Beta Yayınları.
- Genç, N. (2012). *Yönetim ve organizasyon, çağdaş sistemler ve yaklaşımlar*. Balıkesir: Seçkin Yayıncılık.
- Güçlü N. (2003). Stratejik yönetim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Keskin, U.&Döven, M. S. (2018). Necdet Şen'in eserlerinde yönetim düşüncesi. *KMÜ Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(34), 9-17.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1998). *Türk romanına eleştirel bir bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar A.H. (2007). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar A.H. (1943). Asıl kaynak, Ülkü, (16 Nisan 1943), *Yaşadığım Gibi*:40.
- Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım gibi* (Haz.) Emil B. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar A.H. (2 Mart 1951). Medeniyet değiştirmesi ve iç insan. *Cumhuriyet Gazetesi*. Yaşadığım Gibi: 34.
- Tecer A.K. (24 Ocak 1963). Saatleri ayarlama enstitüsü. *Cumhuriyet Gazetesi*. Tanpınar Üzerine Yazılar:129.
- Tekin, M. (1989). *Roman sanatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Terzi, A.R. (2000). *Örgüt kültürü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uçman, A. & İnci, H. (2008). *Bir gül bu karanlıklarda Tanpınar üzerine yazılar*. 3 F Yayınevi.
- Yücel T. (1962). Saatleri ayarlama enstitüsü. *Varlık*, 568, Tanpınar Üzerine Yazılar:112.

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DEĞİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI*

Ayşe GAYIRNAL**
Bekir GÜNDOĞMUŞ***

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşme sürecine giren ülkelerin ihtiyaç duyduğu işgücünü temin etmek için çevre ülkelerden işçi talebinde bulunması, yeni bir göç hikâyesinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanan işgücü antlaşması bu niteliğe haizdir. İlk dönemde kısa süreli olarak planlanan işgücü göçü, ilerleyen yıllarda yerini kalıcılığa bırakmıştır. Bu araştırma, altmış yıllık bir geçmişe sahip Türk işçi göçünün ardından Almanya'da yaşamaya başlayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşüm süreçlerini ele almayı amaçlamaktadır. Almanya'da Türklerin yaşadığı üç önemli şehirde gerçekleştirilen alan araştırmasında kadınların genel kimlik algıları, kolektif kimlik algıları ve kültürel kimlik algıları kuşak farklılıkları da göz önünde bulundurularak ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular; Türkiye'den Almanya'ya giden dört kuşak arasında önemli farklılıkların gözlemlenmediğini, Türkiyeli kadınların Alman kültür ve kimliğine karşı kültürel ve kolektif kimliklerini korumaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, İşgücü Göçü, Kimlik, Göçmen, Kadın

* Bu makale, Ayşe Gayırnal tarafından Dr. Öğr. Üyesi Bekir Gündoğmuş danışmanlığında hazırlanan, son aşamada danışmanın kurum değiştirmesiyle Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin Gezici danışmanlığında Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde tamamlanan "1961-2020 Yılları Arasında Almanya'da Yaşayan Türkiyeli Göçmen Kadınların Kimlik Dönüşümleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışma, Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı tarafından verilen 2020/40 sayılı Etik Kurul Onay Belgesi'ne sahiptir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Şırnak Üniversitesi, ayse.gayirnala@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6074-068X

*** Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, bgundogmus@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4279-5935.

A FIELD RESEARCH ON IDENTITY CHANGES OF TURKISH FEMALE IMMIGRANTS LIVING IN GERMANY

Abstract

The demand of workers from neighboring countries, in order to provide the labor force needed by the countries entering the industrialization process after the Second World War, has caused a new migration story. Labor Agreement signed in 1961 between Turkey and Germany has this qualification. This labor migration, which was planned temporarily in the first period, became permanent in the following years. This research aims to address the identification process of transformation of Turkish immigrant women who started living in Germany after a sixty-year-old Turkish worker immigration. In this field study carried out in three important cities in Germany where Turks live, Women's general identity perceptions, collective identity perceptions and cultural identity perceptions were tried to be measured by considering generation differences. Findings obtained as a result of the study conducted; This study reveals that significant differences between the four generations who migrated to Germany from Turkey were not observed and Turkish women trying to protect their cultural and collective identity against the German culture and identity.

Key Words: Germany, Labor Migration, Identity, Immigrant, Woman

Giriş

Var olan sınırların ötesine göç etmek insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Ancak tarihi süreçte yeni yaşam alanları bulma, yeni toprak ve yeni kazanç imkânları elde etme noktasında göç edenler eşit fırsatlara erişememiştir. Geçmişte zorunlu nedenlerle oluşan göç hareketliliği, günümüz dünyasında zorunlu nedenler dışında, konforlu yaşam elde etme amacıyla da gerçekleşmektedir. Dünyada yaşanan göç hareketliliği de göz önünde bulundurulduğu zaman ekonomik kaygıların önemli rol oynadığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde işgücü ihtiyacını ülke içinden karşılayamayan Avrupa ülkeleri birçok farklı coğrafyadan işgücü ithaline yönelik ikili anlaşmalar imzalamıştır. Yapılan anlaşmalar gereği geçici süreyle "misafir" statüsünde Türkiye'den Avrupa ülkelerine göç hareketliliği gerçekleşmiştir. Bu hareketler ilerleyen süreçlerde aile birleşmeleriyle birlikte gelişmiş ve yerini zamanla kalıcılığa bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşı akabinde liberal ekonomi hâkim ekonomik sistem olarak tüm dünyada kabul görmüştür. Bu ekonomik model küreselleşme sürecinin hız kazanmasında

büyük rol üstlenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, iletişim sınırlarının kalkması, ülkeler arasında etkileşimin artması, göç sürecini tetikleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. Savaşı kazanan ülkeler dünya ekonomisini yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Ekonomik yönden bağımlı hale gelen ülkeler, küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ülkelerin hâkimiyetleri altına girmiştir. Söz konusu gelişmeler sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Yüzyıllar boyunca sahip olunan kültürel değerlerden vazgeçemeyen bireyler, göç sonucunda karşılaşılan yeni kültürlerle birlikte “kimlik kargaşası” içerisine düşmüşlerdir. Yaşanan kültürel şok, “kimliksizleşme” sorunu ile “ben kimim?” sorusunu ortaya çıkararak göç edenleri yeni kimlik arayışlarına itmiştir. Ayrıca bu soru ile sorunlar “yabancı”, “öteki” kategorisinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatür incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların kimliksel dönüşümlerine dair çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak kültürel ve kolektif kimliklerini ölçmeye dayalı sınırlı çalışmalara rastlanılmıştır. Bu çalışmanın Almanya’da yaşayan beşinci kuşak Türklere dair analiz ve tespitlerin yapılmasına katkı sunması ön görülmektedir. Almanya’da yaşanan kimliksel dönüşümün beşinci kuşağın değişim sürecinde kilit rol üstlenmesi beklenmektedir.

Arıdıncı (2015) tarafından yüksek lisans tezi olarak sunulan “*Almanya’daki Türkiye Kökenli Göçmen Kadınların Kimlik Algısı Üzerine Bir Alan Çalışması: Hessen Eyaleti Örneği*” başlıklı çalışmada Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli kadınların kimlik düzeyleri irdelenmiştir. Yapılan çalışma neticesinde göçmen kadınların çoğunluğunun kolektif kimlik olarak Türk kimliğini benimsedikleri ve kapalı toplum olmaya devam ederek, Alman toplumuyla uyuma istekli olmadıkları görülmüştür. Aslan’ın (2018) “*Çok Kültürlülük ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği*” adlı çalışması, çok kültürlü ortamda kültürel bilinçleri şekillenen üçüncü kuşak gençlerin, Almanya ile Türkiye arasında düşünsel-kültürel gelgitlerle birçok kültürün yan yana etkileşimde bulunduğu çok katmanlı bir kimlik algısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sirkeci, Şeker ve Çağlar’ın (2015), “*Turkish Migration Identity and Integration*” adlı çalışmalarında Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin dini ve milli politikalarını korumayı amaçladıkları görülürken, Şahin’in (2017), “*Almanya ve Avusturya’da Dördüncü Kuşak Türk Gençleri*” başlıklı çalışmasında ise Almanya’da yaşayan dördüncü kuşak Türklere dair olumsuz eleştirilerin yersiz olduğu

sonucuna varılmıştır. Dördüncü kuşağın Alman dilini akıcı kullandıkları ve Almanya’da iş bulma konusunda sorun yaşamadıkları sonucuna varılmıştır.

Gerçekleştirilen literatür taramasında Almanya’da yaşayan dördüncü kuşak Türkiyeli kadın göçmenlerin kolektif ve kültürel kimliklerini irdeleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle araştırma, Almanya’da yaşayan dört kuşak Türkiyeli kadın göçmenlerin kimlik karşılaştırması alanında gerçekleştirilen ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada 1961 yılında Türkiye’den Almanya’ya yaşanan göç sürecinin kimliğe etkileri ve Almanya’da yaşayan Türk kadınlarının kimliksel değişimlerine dair bilgilere ilişkin araştırmalara yer verilmiştir. Bu çerçevede söz konusu literatürün yol göstericiliğinde nicel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu çalışmada Almanya’da yaşayan 501 Türkiyeli göçmen kadınla anket yapılmış ve sonuçları analiz edilmiştir.

1. Kavramsal Açıdan Göç ve Kimlik

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca göç hareketliliğine katılmayan insan sayısı çok azdır. Geçmişte ve günümüzde yaşanan doğal, ekonomik, siyasal ve birçok neden insanları sürekli yeni yaşam alanları bulmaya zorlamıştır. Bireyler yaşadıkları çevrede kendilerini göçe zorlayan faktörler olmadan da kendilerinden öncekileri takip ederek yeni yerler görmeyi arzulamışlardır (Abadan- Unat, 2017, s. 1-3). Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğu da daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmek için ekonomik nedenlerden kaynaklı göç etmektedir. Bu tür göç hareketliliğine katılanlar farklı ülkelere ekonomik iyileşme ve “çekici” faktörler için göç ederler (Spellman, 2008, s. 8). Yaşanan göçler zamanla kimlik kavramının da tartışılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Göç, kimlik ve mekân kavramları birbirlerinden ayrılmaz şekilde iç içe geçmişlerdir (Linhard ve Parsons, 2019, s. 2).

1. 1. Göç Olgusu

Göç olgusu üzerine binlerce tanım yapılmakla birlikte tek bir tanım üzerinde durulmamıştır. Tüm çağlarda yaşanan değişimler göç sürecini kaçınılmaz kılmıştır. İnsanlığın birer parçası haline gelen göçler demografik, ekonomik ve toplumsal yapıların değişimlerinde kilit rol üstlenmiştir. Ayrıca yaşanan göçler ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açmaktadır. Literatürde göçe dair önemli bazı düşünürlerin tanımlarına bakıldığında: Castles ve Miller (2008, s. 7) “Göçler yaratılmış olgular değildir. Metaların ve sermayenin dolaşımı her zaman insan hareketliliğini de beraberinde

getirir” şeklindeki ifadeye, Thomas Faist (2003, s. 41) göç tanımında insanın evrende yaptığı hareketlerden yola çıkarak görünür bir tanımlama getirmiştir. Ayrıca Faist’e göre göç “en genel şekliyle uzamsal bir hareket, bir mekândan diğerine bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım” olduğunu dile getirmektedir. Miller (2016, s. 32) ise göçmenlik kısıtlamaları ile özgürlük kısıtlamaları arasında etkileşimsel bağ olduğunu belirtmektedir. Göçmenlik kısıtlamasının bireylerin görmek istedikleri ve yapmak istedikleri diğer faaliyetlerini kısıtladığını açıklamaktadır. Wickramasinghe ve Wimalaratana’a (2016, s. 15) göçü, insanların yaşamak için bir yerden başka bir yere taşınma ve çalışma amaçları doğrultusunda gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Todaro (1977, s. 276) ise göçü, belirli ekonomik, sosyal ve demografik özelliklere sahip bireyleri etkileyen bir süreç şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca Todaro (1977) göç sürecini ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin göreceli etkisinin yalnızca ulus ve bölgeler arasında değil aynı zamanda, coğrafik alanlar ve nüfuslar içinde de değişebileceğini belirtmektedir. Lee (1966, s. 49) göç sürecini: Kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği şeklinde tanımlamaktadır. Chambers (2019, s. 55) göçe ilişkin düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir; “her an yeniden yazılabilir, üretilebilir, yeni yeni dayanak ve sebepler çıkarılabilir. Bir bilgi, dil yoluyla inşa edilip, üretilip sürekli yeniden yazılıyor, yeniden zikrediliyor ve yeniden beyinlerimize yerleştiriliyor ise göç süreci de iktidarın algısıyla farklı şekillerde yeniden tanımlanarak, tekrardan yazılıp beyinlerimize yerleştirilmektedir”. Ortaylı ise (2005, s. 19) göç sürecine ilişkin düşüncelerini “insanların toplum olarak başlıca eylemi göçtür” şeklinde dile getirmiştir. Göç olgusu durduğu, toplumlar stabilite kazandığı zaman ölüm belirtilerinin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Göçün durmasını “ölümün ifadesi” olarak tanımlamaktadır. İnsanoğlunun toplum olarak başlıca meşguliyeti göçtür. Geçmişten günümüze göç ediliyor, ebediyen de göç edilecektir. Bir ülkede ya da toplumda göç olgusu sona ermişse, o toplum eriyor demektir; bugünün Batı Avrupa’sında göç eylemi azalmakta çünkü toplum yaşlanmaktadır. Ancak aktif pozisyonda olan, göç eden başka toplumlar oraya sızmaktadır. “Güçsüz bir coğrafya bölgesinde tarihin son sayfaları yazılıyor demektir”. Zolberg (2009, s. 11) ise, “uluslararası göç”ü bir yerden başka bir yere hareket şeklinde sınırlandırmayarak özgünlüğünü dünyanın örgütlenmesinden alan egemen güç şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Zolberg uluslararası göçün doğası gereği politik bir süreç olduğunun da altını çizmektedir.

1. 2. Türkiye’den Almanya’ya Türk İşçi Göçünün Tarihçesi

Resmi olarak yurt dışına Türk işçi göçü, 31 Ekim 1961’de Türkiye ve Almanya arasında yapılan “Türk Alman İşçi Mübadelesi Anlaşması” ile başlamıştır (Demir, 2010, s. 32). İkinci Dünya Savaşının ardından ulusal sınırlar arasında yoğun nüfus hareketliliği yaşanmıştır (Abadan-Unat, 2017, s.261). Alman hükümetinin önderliğinde Batı Avrupa devletleri, savaş sonrası yaşanan yoksulluğun yanı sıra savaş kaynaklı yaşanan ölümlerden ötürü insan gücüne daha fazla ihtiyaç duyar hale gelmiştir (Kaya ve Kentel, 2005, s. 16). Dünya çapında gerçekleşen uluslararası göçün iki önemli nedeni ortaya çıkmıştır. Bir yandan yeniden yapılanma için gerekli emek göçünün sağlanması amacıyla ülkeler arasında anlaşmalar yapılırken diğer yandan, endüstri alanında gelişmiş ülkelere daha iyi yaşam koşulları için illegal yollarla göçler gerçekleşmiştir (Abadan-Unat, 2017, s. 261). 1960’lı yıllarda yabancı dövizin değerli olması Türklerin yurt dışına gitme arzularını da arttırmıştır (Abadan-Unat, 2015, s. 264). Türkiye ve Almanya arasında gerçekleşen işgücü anlaşması sonrasında çoğunluğu Müslüman erkeklerden oluşan 650.000 kişi, misafir işçi (gastarbeiter) adı altında Almanya’ya göç etmişlerdir (Dale, 1999, 129’dan akt Spellman, 2008, s. 33). Kısa süre içerisinde ülkenin dört bir yanından gerçekleşen başvurular ile birlikte giden işçi sayısı bir milyonu aşmıştır. 1969 yılına gelindiğinde Almanya’ya kabul edilen bir milyonuncu Türk işçinin, Türk vatandaşlarının Alman ekonomisine katkılarına dikkat çekmek amacıyla Alman Bürosu Başkanlığı tarafından Münih tren istasyonunda düzenlenen törenle karşılandığı bilinmektedir (Spellman, 2008, s. 34).

1945-1973 döneminde farklı ülkelere alman işçilerden kaynaklı göçmenler ve göçmenleri kabul eden ülke nüfusları arasında kültürel açıdan büyük farklılıklar yaşanmaya başlamıştır (Castles ve Miller, 2008, s. 106). Yabancı işçi istihdamı, 1970’li yılların başlarına kadar güçlü kalmıştır. 1973 yılında yaşanan küresel petrol krizinin tetiklediği büyük ekonomik gerileme birçok Avrupa ülkesinin misafir işçilerini askıya almasıyla sonuçlanmıştır. (Martin, Martin ve Well, 2006, s. 11). Ham petrolün fiyatını dört katına çıkaran 1973-1974 petrol ambargosu, ekonomik sorunlara yol açmıştır. Avrupa’da yaşanan ekonomik sorunlar yabancı işçi alımının (anwerbestop) durdurulmasına neden olmuştur. 1982 yılının sonbaharına gelindiğinde yasal yollarla Almanya’da ikamet eden Türklerin sayısı bir buçuk milyonu aşmıştır (Massey, 1998, s.

2). 1960 ile 2005 yıllarında dünyadaki göçmen sayısı ikiye katlanmıştır (Morrison, Schiff ve Sjöblom, 2007, s. 1).

1. 3. Yirminci Yüzyılda Göçün Kadınlaşması

Göç hareketliliği kadınlar arasında tamamen ekonomik faktörlerle açıklanamayacak derecede karmaşık bir süreçtir (Neto, Durand- Delvinge ve Nazareth, 2012, s. 211). 20. yüzyılın ikinci yarısında göçmen kadın konusu, genelde aile birleşimi yoluyla gündeme gelmiştir. Bu birleşmeler sonucunda evli olarak gelen kadınlar prosedür gereği gerekli bekleme sürelerini tamamlamalarının ardından ya iş sektörüne adım atmış ya da ev kadını olarak yaşamını sürdürmüştür. 1989 yılından sonra güney-kuzey göç akımının yanı sıra doğu batı yönlü göçler de önem kazanınca kadınlar çeşitli kimlikler adı altında ortaya çıkmaya başlamıştır. Farklı bir deyişle uluslararası göç “kadınsallaşma” sürecine evirilmiştir. Bu süreç akademisyenler tarafından “göç akımının dişileştirilmesi” veya 21.yüzyılın baskın bir özeliği “nüfus kaymaları” şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır (Neto, Durand-Delvinge ve Nazareth, 2012, s. 209). Günümüz dünyasında kadınlar göç hareketliliğinde önemli bir çoğunluğu temsil etmeye başladı. Avrupa’da bulunan göçmen işçilerin %52,4’ünün kadınlardan oluşması da bunu destekler niteliktedir. Bu kadınların yaş, eğitim düzeyi, medeni statüsü, etnik, ulusal, dinsel kimlikleri yer aldıkları ekonomik faaliyetler alanında büyük farklılıklar göstermektedir (Abadan, 2017, s. 271).

Uluslararası göç ve kalkınma ile ilgili ekonomi literatüründe çarpıcı bir analiz eksikliği bulunmaktadır. Dünya Bankası söz konusu yetersizliği iyileştirmek ve uluslararası göçün belirleyici etkilerini incelemek amacıyla 2004 yılında Uluslararası Göç ve Kalkınma Araştırma Programını başlatmıştır (Schiff ve Özden, 2005, s. 3). Ayrıca bu araştırma programı kapsamında, göçmenlerin cinsiyeti, göç ve ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıları daha iyi anlamak ve katkıda bulunmak adına Dünya Bankası, politika tartışmaları kapsamında Aralık 2005’te kadınların uluslararası göçü üzerine bir dizi çalışma başlatmıştır (Morrison, Schiff ve Sjöblom, 2007, s. 2). Elnajjar’ın (1993, s. 34-38) yapmış olduğu çalışma sonucunda, göçmen kitlenin göçmen olmayan kitleye oranla eğitim düzeylerinin yüksek olduğu bilgisine ulaşmıştır. Eğitim ve istihdam arasında doğru orantıdan kaynaklı göç sürecinde eğitim önemli roller üstlenmiştir.

1. 4. Kimlik Kavramları

Kimlik insanoğlunun en temel noktasını oluşturmaktadır. Dünya'nın geçmişle, gelecekle ve diğer insanlarla ilişkilerini anlamlandırma ve kuvvetlendirme noktasında kilit görev üstlenmektedir (Aydın, 2009, s. 9). Kimlik kavramı, çağdaş tartışmalarda her zaman önem arz eden bir kavram olarak var olmuş; “kurumsallık” “aidiyet” gibi kavramlarla da bir arada ele alınmaya başlanmıştır (Linhart ve Parsons, 2019, s. 8). Ayrıca kimlik, vatandaşlık, milliyet, ırk, etnik köken, cinsiyet, sınıf, mekân ve sınırlar gibi faktörlerle de ilişki içerisindedir. Jacqueline Bhabha'nın (2001, s. 5) yazdığı gibi, yasal bir kimliğe sahip olmak zorluklarla karşılaşmak anlamına gelir ve kalıcı göçmen statüsünün potansiyel riskini gösterir. Bu nedenle, göç ve kimlik bireyin yasal kimliğinin bir parçası olarak hakların ve sorumlulukların ötesine geçerken yasal kimliği de içerir. Aidiyet veya yabancılaşmanın bir bireyin güvenlik duygusu, benlik duygusu, zihinsel ve fiziksel sağlığı üzerinde de temel bir etkisi vardır. Öyleyse kimlik ne bir gerçek ne de bir üründür, çoğu zaman dağınık ve çelişkili bir süreçtir.

Kültürel Kimlik

Stuart Hall (2000, s. 233-235) kültürel kimlik üzerine düşünmenin iki farklı yolu olduğunu belirtmektedir. Bu yollardan ilki, kimlik sabit olarak kabul edilmekle birlikte ortak etnisiteye bağlı bireyler arasında ortaklaşa tarih olarak anlaşılır. Kültürel kimlik; içinde birden çok “öteki” saklayan, “tek gerçek kendisi” (one true self) olan, suni olarak empoze edilen “kendilere” (selves) tek kültüre dayanarak tanımlanır. Bu tanımlama çerçevesinde kültürel kimlikler ortak tarihsel deneyimleri ve paylaşılan kültürel kodları yansıtır. Yaşanılan tarihsel değişiklikler ile birlikte, “tek kişi” (one people) olarak bu referans ve anlamlar sabit ve süreklidir. İkinci olarak, kültürel kimlik benzerlik ve farklılıkların çok taraflı noktaları ile belirlenen kimlik olarak anlaşılmaktadır. Kimliği, tamamlanmış bir gerçek olarak düşünmek yerine, kimliği hiçbir zaman tam anlamıyla tamamlanamayan, her daim oluşum evresinin tamamlanmamış bir “ürün”ü olarak düşünmek gerekir. Üzerinde durulan ikinci durum da kültürel kimlik bir “gelişim” (becoming), aynı zamanda “varlık” (being) meselesidir. Kültürel kimlikler bir anda oluşmaz kendilerine has tarihleri vardır ancak tarihsel olan diğer konular gibi süreç içerisinde değişim ve dönüşüme maruz kalmaktadır. Kökleşmiş geçmişte ebediyen sabit

kalmanın ötesinde kültür: tarih ve gücün devam eden “oyun” unun piyon konumundaki parçacıdır.

1. 4. 1. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik; belirli bir alanda (territorire) kök salmış bir takım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farkını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Ancak kolektif kimlik, belirli durumları değil bir süreci yansıtır. Bu kimlik türünün geçmişe dönük bir tarafı bulunmaktadır. Kültürel kimlik geçmişin mirasından yani kolektif bellekten hareketle oluşturulur (Tuna, 2015, s. 233). Kolektif kimlik, sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisi içerisinde yer almaktadır (Smith, 1994, s. 18). Kolektif kimlik diğer kimlik türlerine göre daha kapsayıcıdır. Bu kimlik türünde önemli olan bireylerin duygu ve düşüncelerinden ziyade, onların topluma hissettiği bağ ön plandadır. Ayrıca toplumsal çerçeve bağlamında düzen, birlik, yapılanma ve bütünlüğü sağlayan kolektif kimliktir (Arıdııcı, 2015, s. 17).

Kolektif kimlik, subjektif olarak algılanır ve ötekiyle arasındaki farklılıklar belirlenerek kurulur. Derrida’nın yaklaşımının bu yönde olduğunu ifade eden Mouffe’a (2015, s. 65) göre kolektif kimliğin oluşması, daima “onlara” karşı “biz” kavramının yaratılmasını gerektirir. Her kolektif kimlik biçimi “biz”e ait olanla, dışarıda kalanlar arasında bir sınır çizmenin gerekli olduğunu belirtir. Kolektif kimlik, belirli insan grubunun kendi hakkındaki bilinç ve duygusuyla ilişkilidir. Dil, din, kültür, yaşamsal alanlar, maddi koşullar gibi ögelerin yanı sıra, topluluğun zihinsel yapısı, kolektif kimliğin oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Dalbay, 2018, s. 170). Aslında kolektif kimlikler; çeşitli eylem, söylem ve dil oyunlarının mümkün kıldığı her daim dönüştürülerek farklı kalıplarda ifade edilen olumsuz yapılardır (Mouffe, 2015, s. 65).

1. 4. 2. Dini Kimlik

Dini kimlik, bireyin kimlik edinme sürecinde dil, din, gelenek-görenek, ortak bir tarih ve aynı zamanda sahip olunan değerler içselleştirilir. Kimliksel bağlamda sağlam bir kimlik oluşması için, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapıda yer alan “toplumsal dinamiklerle” ve “kültürle karşılık esasına” bağlı bağ kurması gerekir. Kişinin kendini toplumla bütünleşmiş hissetmesinin farklı bir söylemle “aidiyet duygusu”nun olması gerekir. Aidiyet dediğimiz duygu gelişimi kimliğin oluşumuyla bağlantılı bir şekilde

meydana gelmektedir. Dinin benzer paydaşlarla bir araya gelmesi dinsel bir kimliğin var olduğunu hem soyut hem de somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenlerden kaynaklı kimliğin oluşumunda diğer kimliklerde (etnik, kültürel, geleneksel, kolektif vb.) olduğu gibi dinin etkisinin de var olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Aidiyet duygusunu geliştiren unsurların başında kültür ve din gelmektedir (Arıcan ve Bulut, 2020, s. 69).

Vermeer ve Van Der Ven (2006, s. 177-178), Altena ve bazı yazarların dini kimlik, sürecinin üç yönü bulunduğunu belirtmektedirler. Bunlardan ilki; sürecin dini geleneğinin içeriksel olarak benzerlik atfetmesinden kaynaklı bilişsel yönünü vurgulamaktadır. Birey temel dini süreci ve bazı kavramları anlamadan kendi hayat penceresinden olaylara bakamayacak ve kendi perspektifinden yorumlayamayacaktır. İkinci olarak; dini anlamının kişinin kendi yaşamına ilişkin negatif ya da pozitif hissiyatlarına eşlik ettiği duygusal bir yönü de bulunmaktadır. Dini anlatıları kendi hayat felsefemizle harmanlayarak kendi perspektifimizden bakarken aynı zamanda bu anlatılara kişisel bir değer de biçilmektedir.

1. 5. Etkileşim Bakımından Göç ve Kimlik

Göçmenler, göç ettikleri bölgelere kültürel değerlerini, sosyo-ekonomik ve yasal statülerini (dil, din, kültür, kimlik) de beraberinde götürmektedirler (Knox ve Pinch, 2010, s. 169). Göç eden toplum ile yerel toplum arasındaki bağlar zamanla ikili ilişkileri arttırmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak kendi kültürleri ile göç ettikleri toplumun kültürü sentezlenerek yeni bir kimlik arayışı ortaya çıkmaya başlamaktadır. Gerçekleşen kimlik arayışları bireyleri farklı olgu ve kavramlar üzerinde bir inşa sürecine yönlendirmektedir (Knox ve Marston, 2016, s. 414). Göçmenlerin kimlik arayışı ve göç edilen ülkenin asimilasyon çalışmaları zamanla “aidiyet” kavramını rahatsız edici boyutlara taşımıştır (Arango, 2000, s. 283-185). Eng ve Han (2000, s. 683) göç sürecini; kaybedilmiş, terk edilmiş veya “tehdit edilmiş kimlikler” ile bağdaştırmaktadır. Tehdit edilen kimlikler zamanla birey ve toplumların kendi sosyal grupları ile daha yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Göçmenler kendi kültürlerine yakın olduğunu düşündükleri bireylerle evlenmeye ve farklı şekillerde toplumsallaşmaya başlayarak kimliklerini korumaya çalışmışlardır (Nightingale, 2012, s. 4).

Kimlik arayışı bireyleri farklı olgu ve kavramlar üzerinde yeni arayış ve inşa sürecine yönlendirmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da “Hibrit” kimlikler ortaya

çıkmağa başlamıştır. Bu tür kimlik inşası aynı zamanda göçmenlerin ana topluma olan aidiyet duygularında da bir dönüşüme neden olmaktadır. (Çağırkan, 2016, s. 2618). Sosyolojik perspektiften hibrit kelimesi incelendiğinde; post-modernite ile birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. Modernitenin tekilciliğine getirilen bir eleştiri olarak görülen bu post-modern bakış açısı kimlik ve aidiyet duyguları açısından da bireylerin kendilerini farklı ifade etmelerine olanak sağlamıştır (Smith ve Leavy, 2009, s. 8).

2. Almanya’da Yaşayan Türkiyeli Kadın Göçmenlerin Kimlik Dönüşümlerine Yönelik Alan Araştırması

Türkiye’den Almanya’ya göçün en büyük nedenleri arasında ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Almanya ve Türkiye arasında imzalanan işgücü antlaşması ile 1961 sonrası Almanya yönlü göç hareketliliği başlamıştır. 1973 petrol krizi sonrası başlayan aile birleşmeleri Almanya yönlü göçün kadınlaşması sürecini beraberinde getirmiştir. Göç sürecinde aktif rol alan kadınlar, göç ve kimlik etkileşimine dönük araştırmalar için işlevsel rol üstlenmişlerdir.

2. 1. Yöntem

Çalışmada saha/alan araştırması için Almanya’da üç şehir belirlenmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar neticesinde çalışma sahası olarak Berlin, Bremen ve Münih seçilmiştir. Bu üç şehrin seçilmesinde nüfus yoğunluğu, ulaşım kolaylığı gibi çeşitli faktörler rol oynamıştır. Örneğin Berlin’de “küçük İstanbul” diye tanımlanan ayrıca Türklerin en yoğun yaşadığı ve buluşma noktası konumunda görülen “Kreuzberg’in yer alması önemli bir faktördür. Yine Münih göçün başlangıcından bu yana en fazla tercih edilen ve bu nedenle Türk göçmenlerin yoğun olduğu bir şehir olma özelliğine sahiptir. Çalışma 2020 yılında yapılmış olduğundan dört kuşağa da ulaşım sağlanmıştır. Çalışma yalnızca kadınlar üzerinde yapılmış olup 501 kadına ulaşılmıştır. Anket uygulaması yapılan kişilerin yaşları ergin olma yaşı olarak minimum 18 olarak belirlenmiş ve 65 yaş üstünü de kapsayacak biçimde oluşturulmuştur. Çalışma anket şeklinde hazırlanmış olmakla birlikte 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik verilere yer verilmiş olup ikinci bölümde ise 5’li likert ölçeğine göre hazırlanan sorular yer almaktadır. Bu çalışmada 15 tane demografik ve 20 tane kimliği ölçmeye dayalı olmak üzere toplam 35 soruya yer verilmiştir. Bütün katılımcılarla birebir yüz yüze görüşme sağlanmıştır.

Daha önce güvenilirliği ve geçerliliği teyit edilen 3 farklı çalışmadan yararlanarak hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki; Coşkun'un (2004, s. 51) "Kimlik Ölçeğinin Bir Türk Örneğinde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"ndaki kolektif kimlik ölçeği isimli başlığında yer alan 4, 7, 10, 13, 23, 26, 31 ve 33'üncü sorulara yer verilmiştir. İkincisi; Başay'ın (2015, s. 176-177) "Üniversite Öğrencilerinin Benlik Yapısı ve Eş Seçme Kriterleri" adlı çalışmasında yer alan geleneksel ve kültürel kimliği ölçmeye dayalı 5, 7, 10, 13, 16 ve 18'inci sorulara yer verilmiştir. Son olarak; Ayaz'ın (2016, s. 467-468) "Çokkültürlülük Algı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması"nda yer alan kültürel kimliği ölçmeye dayalı 2, 6, 8, 11, 14 ve 19'uncu sorulardan yararlanılmıştır. Kolektif kimlik dini kimliği kapsayıcı niteliğe sahiptir. Bundan kaynaklı çalışmanın teorik kısmında dini kimliğe ilişkin bilgilere yer verilmiş olsa da dini kimliği öne çıkaran sorular kolektif kimliği ölçmeye dayalı analizler başlığı altında ele alınmıştır.

Ölçeğin 20 maddeden oluşan nihai hali Almanya'da ikamet eden 501 kadın katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen ölçme sonuçlarının yapı geçerliliğine kanıt sunmak ve faktör sayısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu amaçla Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Verinin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi amacıyla Kaiser-Meyer Olkin ve Barlett Sphericity (küresellik) testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. KMO ve Barlett Testine Ait Bulgular

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,86
Barlett Testi	χ^2	2092,64
	sd	190
	<i>p</i>	0,000

Tablo 1'de görüldüğü üzere, KMO değeri 0,86 ve Barlett Testi de 0,05 düzeyinde anlamlıdır ($\chi^2=2092,64$; $p<0,05$). KMO değerinin 0,50 ve üzerinde olması verinin faktör analizi yapmak için diğer bir ifade ile faktör yapısının ortaya çıkarılması için uygun olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen KMO değeri ve Barlett küresellik testinin anlamlı olması verinin faktör analizi için uygun ve ölçekte yer alan maddelerin ilişkili olduğunu göstermektedir.

2. 2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Teknolojinin hızla gelişmesi ile beraber ulaşım ve haberleşme alanlarındaki hayali sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Ülkeler arasında var olan hayali sınırların ortadan kalkması yeni araştırma imkânları sunmuştur. Binlerce araştırmaya ev sahipliği yapan sosyal, siyasal ekonomik ve diğer çalışmalar belirli sınırlamaları da zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışmaya ilişkin sınırlılıklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Araştırma bulguları anketin uygulandığı Aralık 2020 tarihinde Almanya’da bulunan Türkiyeli göçmen kadınların verdiği bilgilerden oluşmaktadır.
2. Almanya’da bulunan Türkiyeli kadınların birçoğunun Türk kökenli olduğu diğer (Kürt, Arap vs.) daha az olduğu görülmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında Türk kadınlarının çalışma hayatında daha aktif rol alması ya da sosyal alanları daha aktif bir şekilde kullanmalarından kaynaklı olduğu söylenebilir.
3. Alan çalışması vize sorunundan kaynaklı on beş gün gibi sınırlı bir süreyi kapsamaktadır. Çalışma birebir ve yüz yüze gerçekleştirildiği için günde ortalama 35-45 arası katılımcı ile görüşme sağlanabilmiştir.
4. Olumsuz hava şartlarından kaynaklı yeterli katılımcıya ulaşım sağlanamamıştır. Bu durum çalışmanın gerçekleştirildiği şehirlerarasında sayıca farklılığa neden olmuştur.
5. Görüşmeler, kadınların iş yerlerinde, alışveriş mekânlarında, Cafelerde ve diğer dış mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmecilere kendi arkadaş, akraba veya tanıdıkları aracılığıyla ulaşılrken, bazı görüşmecilere ise sokak röportajlarıyla ulaşılmıştır.
6. Gerçekleştirilen anket çalışması, bazı katılımcılarda tedirginlik hissi yaratırken bazı katılımcılarda olumlu duygular yaratmıştır. Türkiye’den bir araştırmacının kendileriyle röportaj yapmak için gelmesinden dolayı çalışmaya daha istekli bir şekilde katılım göstermişlerdir.
7. Araştırma verilerinin yalnızca anket yapılarak elde edilmesi; odak görüşme ve mülakat gibi yöntemlerin kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığdır.
8. Araştırma Türkiyeli kadınların kimliksel değişim ve dönüşümlerini ölçmek ayrıca Almanya’da oluşan dört kuşak farklılıklarını ölçmeyi amaçladığından 18 yaş ve üstü ergin kişiliğe ulaşmış Türkiyeli kadınlar ile sınırlıdır.

9. Karşılaşılan zorluklara rağmen çalışma başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmen kadınlarla diyalog sağlanıp kimliklerine dair bilgiler elde edilmiştir. Zaman ve maliyetin kısıtlı olmasından kaynaklı araştırma yalnızca 501 kadın katılımcı ile sınırlıdır. Daha sonraki süreçlerde örneklem sayısı artırılarak yeni çalışmalar yapılabilir.

2. 3. Araştırmanın Modeli ve Veri Toplama Araçları

Çalışma İlişkisel Araştırma Yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. İlişkisel araştırma yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin etmek için kullanılır. Bu yöntem ile değişkenler arasında ilişki olup olmadığı saptanmaya çalışılır. Ayrıca bunun ne tür bir ilişki olduğunu açıklayıp, değişkenlerle ilgili tahmin yürütebilmek için kullanılan ve deneysel olmayan araştırma yöntemidir (Christensen, Johnson ve Turner, 2010, s. 364). Sorular arasındaki ilişkiler Korelasyon testi ve çoklu karşılaştırma yöntemleri kullanılarak elde edilmeye çalışılmıştır.

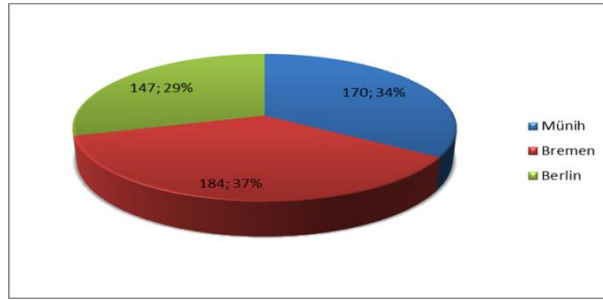
Araştırmada yöntem olarak, nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda nicel araştırma yöntemleri arasında yer alan anket ve veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcıların gönüllü olmasına özen gösterilen uygulamada, katılımcılara ‘kartopu’ ve ‘basit olasılıklı örnekleme’ yöntemleriyle ulaşılmıştır. Türklerin yoğun olarak ikamet ettikleri ve Türklere ait işyerlerinin bulunduğu yerler tercih edilmiştir. Katılımcılara isim ve adres bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiş, bu sayede katılımcıların güvene dayalı soru işareti yaşamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan anket formu, kendi içerisinde üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin 15 soru, ikinci bölümde katılımcıların Türkiyeli kadınların kolektif kimlik algısını ölçmeyi amaçlayan 10 soru ve üçüncü bölümde katılımcıların kültürel kimlik algı/tutumlarını ölçmeye yönelik 10 soru olmak üzere toplamda 35 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların kültürel kimlik algılarını belirlemeye yönelik ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda 2 ifade ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler “1: Kesinlikle Katılmıyorum”, “5: Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde 5’li likert tipi ölçekle ölçümlenmiştir.

2. 4. Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Alan araştırmasında kullanılan anket formunda katılımcılara yöneltilen ilk 15 soru demografik bilgileri elde etmeyi amaçlamıştır.

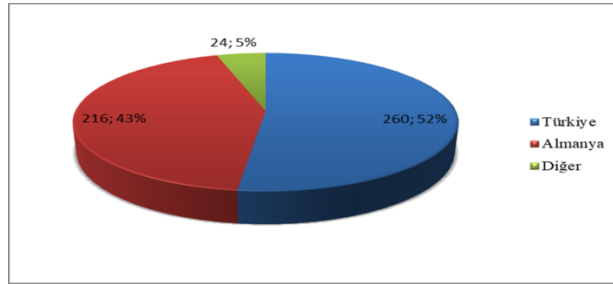

2. 4. 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

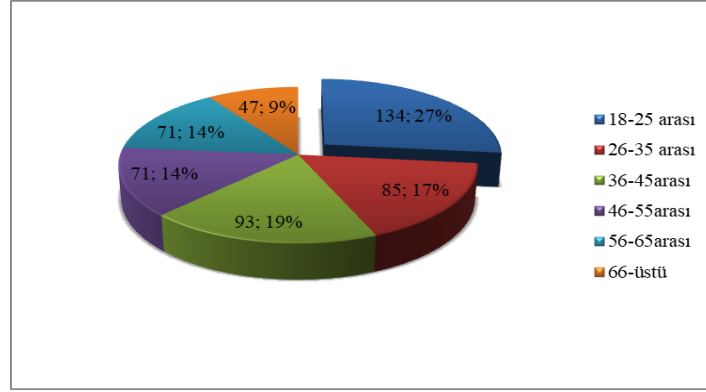
Şekil 1. Yaşadıkları Şehir Dağılımları

Şekil 1’de görüldüğü üzere, Almanya’nın Münih şehrinde 170, Bremen’de 184 ve Berlin’de 147 olmak üzere toplamda 501 kadın katılımcıyla anket çalışması uygulanmıştır. Sürenin kısıtlı olmasından kaynaklı şehirlerarasında sayıca farklılığa rastlanmaktadır. Sorular yüz yüze ve katılımcılara tek tek sorulduğundan zaman açısından problemle karşı karşıya kalınmıştır.

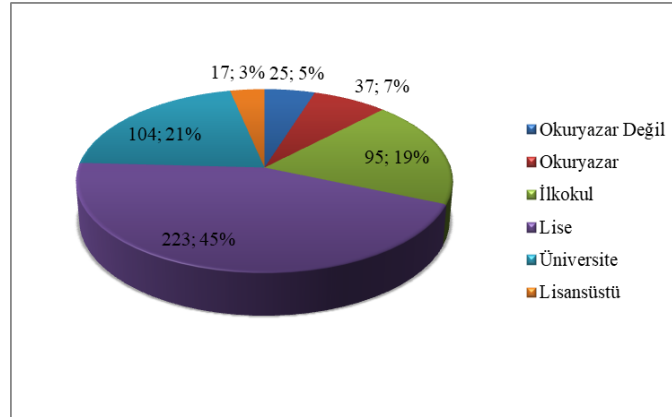
Şekil 2. Katılımcıların Doğdukları Ülke Dağılımları

Katılımcıların doğdukları ülkelere göre dağılımı incelendiğinde %52,0’sinin Türkiye’de, %43,0’ünün Almanya’da %5,0’inin farklı ülkelerde doğdukları ve Almanya’da yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Şekil 2’ye yansıyan veriler, Almanya’da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de doğduğunu göstermektedir. Ayrıca Almanya’ya göçler legal ve/veya illegal yollarla devam etmektedir.

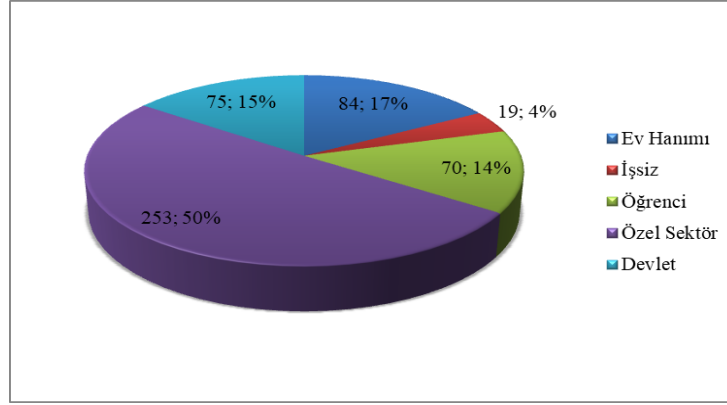
Şekil 3. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Araştırmaya katılanların; %27,0'si 18-25 yaş grubunda, %17,0'si 26-35 yaş grubunda, %19,0'u 36-45 yaş grubunda, %14,0'ü 46-55 yaş grubunda, %14,0'ü 56-65 yaş grubunda ve %9,0'u 66 yaş üstü grubunda yer almaktadır. Şekil 3'e yansıyan veriler Almanya'da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğunun genç ve orta yaş grubu aralığında olduğuna işaret etmektedir.

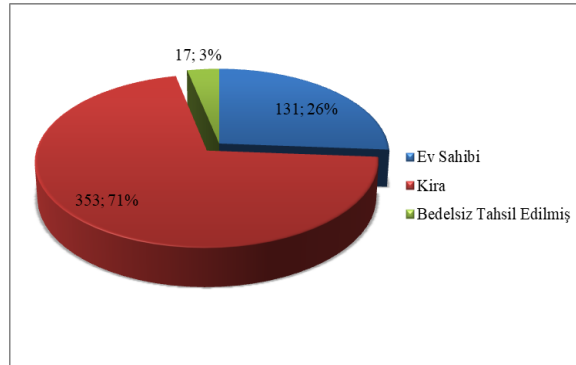
Şekil 4. Katılımcıların Eğitim Durum Dağılımları

Katılımcıların eğitim durum dağılımı incelendiğinde %5,0'i okuryazar değil, %7,0'si okuryazar, %19,0'u ilkokul, %45,0'i lise, %21,0'i üniversite ve %3,0'ünün lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Almanya'da gençler mesleklerini lise döneminde icra etmeye başlamaktadır. Gençlerin birçoğu kendilerini lise sürecinde mesleki alanda eğitmektedir. İş imkânlarının fazla olmasından kaynaklı erken yaşta mesleğe atılma yollarını tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca "okuryazar olmayan" ve yalnızca "okuryazar" grubunda yer alanların büyük çoğunluğunun yaş ortalamaları orta yaş grubunun üstündedir. Bunların birçoğu Türkiye'den Almanya'ya giden ilk kuşak arasında yer almaktadır.

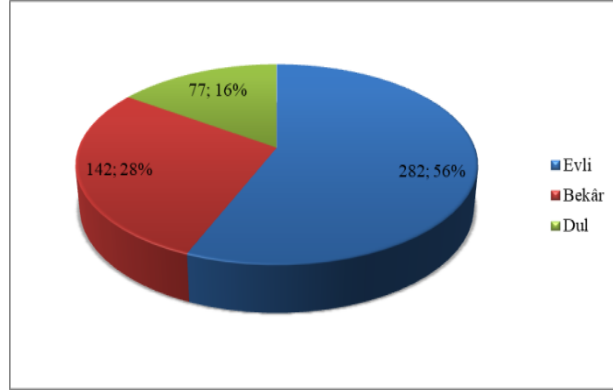
Şekil 5. Katılımcıların İş Durum Dağılımları

Katılımcıların iş durum dağılımı incelendiğinde %17,0'si ev hanımı, %4,0'ü işsiz, %14,0'ü öğrenci, %50,0'si özel sektör ve %15,0'i mesleklerini devlette icra etmektedir. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının (%50,0) yarısı da özel sektörde çalışmaktadır. Ev hanımı kategorisini, emekli ve çalışmayan kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların çoğu çalışma hayatında aktif pozisyonundadır.

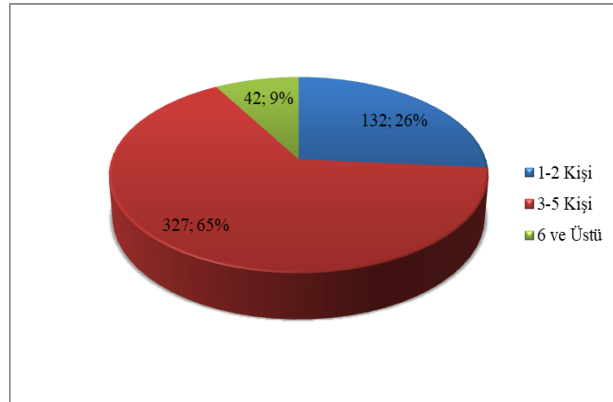
Şekil 6. Katılımcıların Ev Durum Dağılımları

Katılımcıların ev durum dağılımı incelendiğinde %26,0'sı ev sahibi, %71'i kira ve %3,0'ünün bedelsiz tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının (71) büyük çoğunluğu kirada yaşamaktadır. Ayrıca ev sahibi olanların birçoğu 1961 yılında Almanya'ya giden birinci kuşağa mensup kişiler arasında yer almaktadır. 1960'lı yıllarda ev fiyatlarının daha uygun olması ve ilerleyen süreçlerde konut yetersizliğinden kaynaklı fiyat artışları, Almanya'da yaşayan Türklerin kirada oturmasını zorunlu kılan nedenler arasında gösterilebilir.

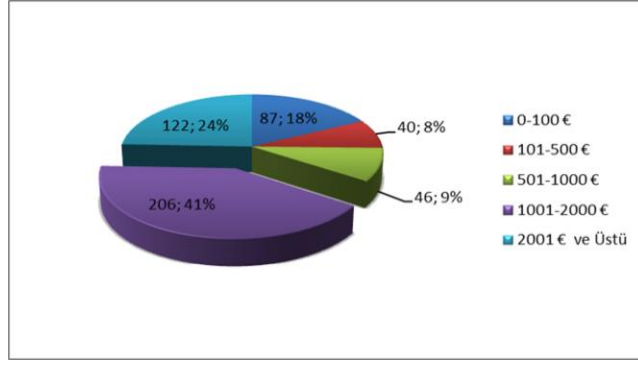
Şekil 7. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları

Katılımcıların medeni durum dağılımı incelendiğinde %56,0'sının evli, %28,0'inin bekâr ve %16,0'sının dul (eşi vefat etmiş, boşanmış) olduğu görülmektedir. Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının çoğu eğitimlerini tamamladıktan kısa bir süre sonra evlilik hayatına adım atmaktadır. Ayrıca kadınlar eş tercihinde ortak din, ortak kültür gibi kavramlara önem vermektedir.

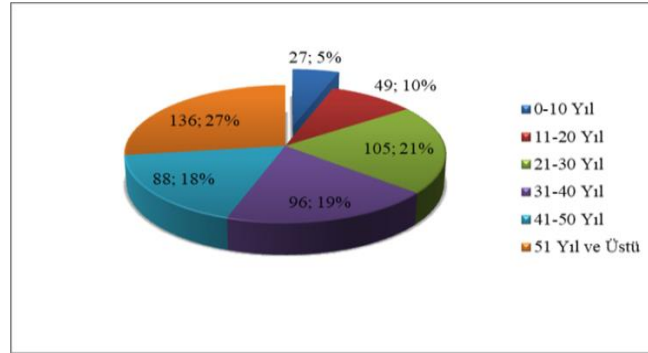
Şekil 8. Katılımcıların Hane Halkı Dağılımları

Katılımcıların hane halkı dağılımı incelendiğinde %26,0'sının 1-2, %65,0'inin 3-5, %9,0'unun 6 ve üstü kişi aralığında yaşadığı görülmektedir. Ayrıca Almanya'da kadın ve erkeğin iş hayatında yer alması, Almanya'da bazı sektörlerde kadınlara yönelik iş istihdamının fazla olması çoğu zaman kadın erkek rollerinin değişmesine neden olmuştur. İş hayatında pasif durumdan aktif konuma geçen kadın yaşanan değişimle beraber eski Türk yaşantısını yavaş yavaş geride bırakarak sosyal bir pozisyona geçmiştir. Meydana gelen değişimle beraber geçim sıkıntısı, uyum problemi, çalışma hayatı, kadının az sayıda çocuk doğurmasının ve geniş aile yapılarının çekirdek aileye dönüşmesini sağlamıştır.

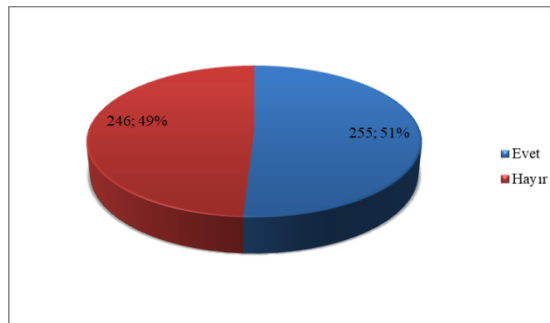
Şekil 9. Katılımcıların Gelir Durum Dağılımları

Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların %18,0’i 0-100 €, %8,0’i 101-500€, %9,0’u 501-1000€, %41,0’i 1001-2000€ ve %24,0’ü 2001€ ve üstü aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Katılımcıların Almanya’da Yaşadığı Yıl Dağılımları

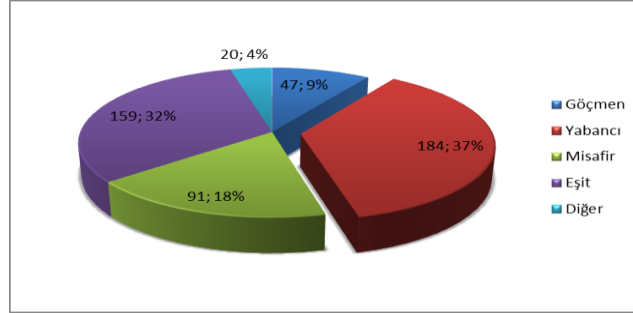
Katılımcıların Almanya’da yaşadığı yıllar incelendiğinde %5,0’i 0-10 yıl, %10,0’u 11-20 yıl, %21,0’i 21-30 yıl, %19,0’u 31-40 yıl, %18,0’i 41-50 yıl, %27,0’si 51 yıldan fazla Almanya’da yaşadığını belirtmektedir.

Şekil 11. Katılımcıların Alman vatandaşlığı tercih Dağılımı

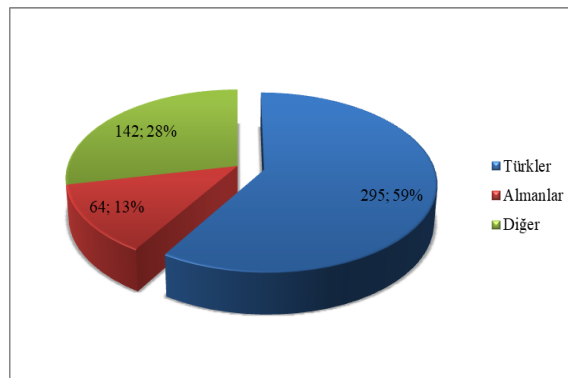
Katılımcıların Alman vatandaşı olmak istediklerine dair sorulan soru incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların %51,0’inin evet, %49,0’unun hayır cevabını verdiği görülmektedir. Almanya’da yaşayan üçüncü kuşak, Alman

vatandaşı olduğunu ve bu kararın aileler tarafından verilerek genç nesil tarafından pek fazla sorgulanmadığı gözlemlenmiştir. Almanya’da ekonomik şartların ileri düzeyde olması vatandaşlık tercihinde etkili olmuştur. Bu nokta da çift vatandaşlık ya da Alman vatandaşlığı tercih edilmiştir.

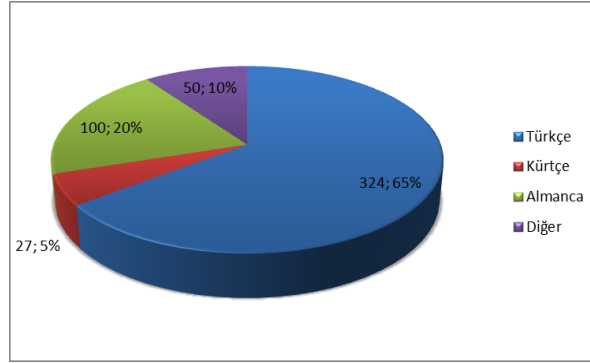
Şekil 12. Kendilerini Nasıl Tanımladıklarına Yönelik Dağılımları

Katılımcıların Alman vatandaşlarına göre kendilerini nasıl tanımladıkları incelendiğinde, %9,0’u göçmen, %37,0’si yabancı, %18,0’i misafir, %32,0’si eşit ve %4,0’ü diğer (kararsız olduğunu ve bu konuda kendini hangi kategoriye koyacağını bilememektedir) cevabını vermiştir. Almanya’daki Türk kadınların %37,0’si kendilerini yabancı kategorisinde hissettiklerini belirtmişlerdir. %32,0’si ise kendilerini Alman vatandaşları ile eşit görmektedir. Almanya’da doğmuş ve Alman okullarında eğitim-öğretimine devam eden çocuklar uyum ve eşitlik konusunda çok fazla problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak kendilerini Alman vatandaşlarına göre farklı görmekte ve tam anlamıyla bir birleşme/bütünleşme olmadığını da belirtmektedirler. Türkiyeli kadın göçmenler Almanya’da ikamet etmelerine rağmen bir gün geri gönderilecekleri ya da belirli sebeplerden kaynaklı sorunlar yaşayacaklarına dair düşüncelerden sıyrılamamışlardır.

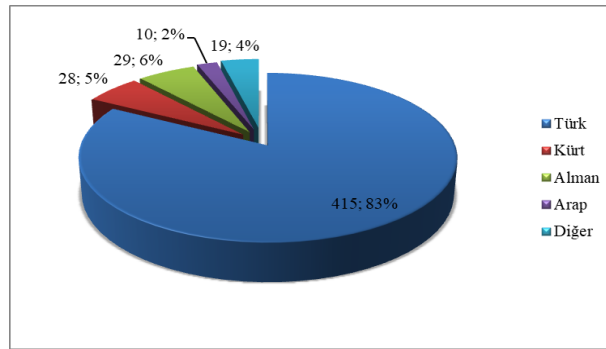
Şekil 13. Katılımcıların Kendilerine En Yakın Hissettikleri Grup Dağılımları

Katılımcıların kendilerini en yakın hissettikleri gruba ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, %59,0'u Türkler, %13,0'ü Almanlar ve %28,0'i diğer (Arap, Kürt, hem Alman hem Türk) cevabını vermiştir. Analiz sonuçları, Türkiye'den Almanya'ya gidenlerin hala yerli halkla uyum problemi yaşadıklarını göstermektedir.

Şekil 14. Katılımcıların Aile İçi İletişimde Kullandıkları Dil Dağılımları

Katılımcıların aile içi iletişimde kullandıkları dile ilişkin veriler incelendiğinde, Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların %65,0'i Türkçe, %5,0'i Kürtçe, %20,0'si Almanca ve %10,0'u diğer (Almanca, Türkçe ve Arapça karışık) dilleri konuştuklarını belirtmişlerdir. Aile içi iletişimde Almanca konuşanların büyük çoğunluğunu dördüncü kuşak oluşturmaktadır.

Şekil 15. Katılımcıların Etnik Tanımlamalarına Yönelik Dağılımları

Katılımcıların etnik olarak kendilerini nasıl hissettiklerine ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, %83,0'ü Türk, %5,0'i Kürt, %6,0'sı Alman, %2,0'si Arap ve %4,0'ü diğer (kendilerini hangi gruba ait hissettikleri konusunda çelişki yaşayan) etnik gruba ait hissettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2. Katılımcıların Kolektif ve Kültürel Kimliklerine Dair Analiz Sonuçları

Sorular	1	2	3	4	5
Aile ve Akrabalarımın fikirlerine önem veririm	1	37	5	294	34
Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değil	67	214	24	158	38
Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir	75	219	26	157	24
Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemli değil	27	91	10	234	139
Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm	33	151	37	221	59
İrkim ve özgeçmişim benim için önemlidir	16	72	15	319	79
Evleneceğim kişiyle aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir	27	199	29	188	58
Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum	33	89	53	251	75
Aksanım, Telaffuzum ya da ikinci dil biliyor olmak benim için sorun değil	93	205	18	155	30
Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer aynı olmasına önem veririm	23	185	27	228	38
Almanya’da milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemli	11	74	11	242	163
Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değil	63	218	13	177	30
Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemli	34	156	16	235	60
Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil	194	201	15	78	13
Politik ve siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi beni için sorun değil	101	203	33	138	26
Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemli	30	215	37	181	28
Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemli	22	125	46	254	54
Eş Tercihimde Ailemin Onayı Benim İçin Önemli	22	171	22	244	42
Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşaması benim için önemli	12	57	22	241	169
Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemli	7	9	19	135	331

1:Kesinlikle Katılmıyorum; 2:Katılmıyorum; 3:Kararsızım; 4:Katılıyorum; 5:Tamamen Katılıyorum

Yukarıda yer alan Tablo 2’de 501 kadın katılımcının kolektif, kültürel ve genel kimlik algılarını ölçmeye dayalı sorulara yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar ve yüzdelikler yer almaktadır.

2. 5. Veri Analizi

Katılımcıların Kimlik Algılarını belirlemeye yönelik 20 maddeden oluşturulan ölçek 501 kişiye uygulanmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Dağılımlar normal olduğu için araştırma kapsamında yapılan analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır. Bu amaçla kategori sayısı 2 olan

bağımsız değişkenler için Bağımsız Örneklem T-Testi kullanılmışken, bağımsız değişkendeki kategori sayısı 2’den fazla olan değişkenler için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan istatistiksel testlerden elde edilen sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2012).

2. 6. Bulgular

Yapılan araştırmaya ilişkin bulgular, “Türkiye kökenli kadınların Genel Kimlik Algısı” değerlendirmesi ve alt boyutları arasında yer alan “Kültürel Kimlik” ve “Kolektif Kimlik” düzeylerine ilişkin analizler yer almaktadır.

2. 6. 1. Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) Ait Bulgular

Ölçeğin 20 maddeden oluşan nihai hali Almanya’da ikamet eden 501 kadın katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen ölçme sonuçlarının yapı geçerliliğine kanıt sunmak ve faktör sayısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır.

Tablo 3. Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt boyutlarından Elde Edilen Puanların Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Sonuçları

Ölçek	Alt Ölçekler	N*	Cronbach Alpha (α)
Kimlik Algısı Ölçeği	Kimlik Algısı	18	0,86
	Kolektif Kimlik Algısı	10	0,87
	Kültürel Kimlik Algısı	8	0,64

N: ölçekteki madde sayısı

Tablo 3’de görüldüğü üzere, ölçek ve alt ölçeklerden elde edilen ölçme sonuçlarının Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı değerleri 0,64 ile 0,87 arasında değişmektedir. Bu değerler ölçeklerden elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Kimlik Algısı Ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde ve yapılan analizlerde elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir ve geçerli olduğu görülmektedir. 5’li likert olarak puanlanan ve 18 maddeden oluşan ölçeğin son halinden alınabilecek en düşük puan 18 iken en yüksek puan 90’dır.

2.6.2. Kimlik Algısı Ölçeğinin Geneli ve Alt Faktörlerden Alınan Puanlara Ait Betimsel Bulgular

Tablo 4. Katılımcıların Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt Faktörlerinden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistikler

Faktörler	Yaşanan Şehir	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Münih	170	58,06	2-498	3,08	0,047*	1>3 2>3
	Bremen	184	59,39				
	Berlin	147	56,82				
Kolektif Kimlik Algısı	Münih	170	30,27	2-498	5,02	0,007*	1>3 2>3
	Bremen	184	30,58				
	Berlin	147	28,27				
Kültürel Kimlik Algısı	Münih	170	27,79	2-498	2,57	0,078	---
	Bremen	184	28,81				
	Berlin	147	28,55				

*p < 0,05; Kriterler: 1: Münih; 2: Bremen; 3: Berlin

Tablo 4’de görüldüğü üzere, Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Genel Kimlik Algısı düzeyleri ikamet ettikleri şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)} = 3,08$; $p < 0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır (Bonferroni). Elde edilen bulgulara göre Münih ($\bar{X} = 58,06$) ya da Bremen’de ($\bar{X} = 59,39$) yaşayan katılımcıların Genel Kimlik Algısı düzeyleri Berlin’de ($\bar{X} = 56,82$) yaşayan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kolektif Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri yaşadıkları şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)} = 5,02$; $p < 0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Münih ($\bar{X} = 30,27$) ya da Bremen’de ($\bar{X} = 30,58$) yaşayan katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri Berlin’de ($\bar{X} = 28,27$) yaşayan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kültürel Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri yaşadıkları şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($F_{(2-498)} = 2,57$; $p > 0,05$). Elde edilen bulgular bu üç şehirde yaşayan kadın katılımcıların Kültürel Kimlik Algı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin Doğum Yerlerine Göre Karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Doğum yeri	N	$\bar{X}$	Sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Türkiye	60	57,91	2-497	0,78	0,458	---
	Almanya	216	58,26				
	Diğer	24	60,41				
Kolektif Kimlik Algısı	Türkiye	260	29,58	2-497	2,50	0,083	---
	Almanya	216	29,69				
	Diğer	24	32,91				
Kültürel Kimlik Algısı	Türkiye	260	28,33	2-497	0,69	0,500	---
	Almanya	216	28,56				
	Diğer	24	27,50				

Tablo 5'te görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki kadınların Genel Kimlik Algısı ($F_{(2-497)} = 0,78$; $p > 0,05$) Kolektif Kimlik Algısı ($F_{(2-497)} = 2,50$; $p > 0,05$) ve Kültürel Kimlik Algısı ($F_{(2-497)} = 0,69$; $p > 0,05$) düzeyleri doğum yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, doğum yeri farklı olan kadınların Kimlik Algı Düzeylerinin benzer olduğunu diğer bir ifade ile farklı yerde doğmuş olmanın kimlik algısını değiştirmedini göstermiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	56,68	5-495	1,60	0,159	
	Okur Yazar	37	56,59				
	İlköğretim	95	57,26				
	Lise	223	59,27				
	Üniversite	104	57,22				
	Lisansüstü	17	60,76				
Kolektif Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	30,60	5-495	1,49	0,191	
	Okur Yazar	37	29,59				
	İlköğretim	95	29,38				
	Lise	223	30,60				
	Üniversite	104	28,51				
	Lisansüstü	17	28,64				
Kültürel Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	26,08	5-495	5,40	0,000*	6>1 6>2 6>3 6>4
	Okur Yazar	37	27,00				
	İlköğretim	95	27,87				
	Lise	223	28,67				
	Üniversite	104	28,70				
	Lisansüstü	17	32,11				

* $p < 0,05$; Kriterler: 1: Ok. Yaz. değil; 2: Okuryazar; 3: İlköğretim; 4: Lise; 5: Üniversite; 6: Lisansüstü

Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınların Genel Kimlik Algısı ($F_{(5-495)}= 1,60$; $p>0,05$) ve Kolektif Kimlik Algısı ($F_{(5-495)}= 1,49$; $p>0,05$) düzeyleri eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, farklı eğitim düzeyinde olan kadınların Genel Kimlik Algısı ve Kolektif Kimlik Algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kültürel Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kültürel Kimlik Algısı düzeyleri eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(5-495)}= 5,40$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre lisansüstü öğrenime sahip kadınların Kültürel Kimlik Algısı düzeyleri; okuryazar olmayan, okuryazar ve lise mezunu kadınlardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Genel olarak kadınların eğitim düzeyleri arttıkça Kültürel Kimlik Algısı düzeyleri de artmıştır.

Tablo 7. Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin *Gelir Durumlarına* Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Durumu	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	0-100	87	59,08	4-496	1,27	0,281	---
	101-500	40	57,15				
	501-1000	46	57,91				
	1001-2000	206	58,89				
	2001 üstü	122	56,81				
Kolektif Kimlik Algısı	0-100	87	31,34	4-496	2,97	0,019*	1>5
	101-500	40	28,20				
	501-1000	46	29,19				
	1001-2000	206	30,33				
	2001 üstü	122	28,53				
Kültürel Kimlik Algısı	0-100	87	27,73	4-496	0,81	0,520	---
	101-500	40	28,95				
	501-1000	46	28,71				
	1001-2000	206	28,55				
	2001 üstü	122	28,27				

* $p < 0,05$; Kriterler: 1: 0-100; 2: 101-500; 3: 501-1000; 4: 1001-2000; 5: 2001 ve üstü

Tablo 7’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınların Genel Kimlik Algısı ($F_{(4-496)}= 1,27$; $p>0,05$) ve Kültürel Kimlik Algısı ($F_{(4-496)}= 0,81$; $p>0,05$) düzeyleri gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, gelir düzeyi farklı olan kadınların Genel Kimlik Algısı ve Kültürel Kimlik Algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kolektif Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(4-496)}= 2,97$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre 0-100 Euro gibi düşük gelire sahip kadınların Kolektif Kimlik Algı düzeyleri 2001 Euro ve üstü gelire sahip kadınlardan daha yüksektir.

Tablo 8. Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin Almanya’da Yaşadıkları Yıla Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Yıl	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	60,44	5-495	1,14	0,348	---
	11-20 yıl	49	58,71				
	21-30 yıl	105	59,24				
	31-40 yıl	96	58,30				
	41-50 yıl	88	57,81				
	51 ve üstü	136	56,90				
Kolektif Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	32,55	5-495	2,27	0,047*	1>5 1>6
	11-20 yıl	49	30,63				
	21-30 yıl	105	30,76				
	31-40 yıl	96	29,83				
	41-50 yıl	88	28,62				
	51 ve üstü	136	28,94				
Kültürel Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	27,88	5-495	0,99	0,425	---
	11-20 yıl	49	28,08				
	21-30 yıl	105	28,48				
	31-40 yıl	96	28,46				
	41-50 yıl	88	29,19				
	51 ve üstü	136	27,96				

* $p < 0,05$; Kriterler: 1: 0-10; 2: 11-20; 3: 21-30; 4: 31-40; 5: 41-50; 6:51 ve üstü

Tablo 8’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınların Genel Kimlik Algısı ($F_{(5-495)}= 1,14$; $p>0,05$) ve Kültürel Kimlik Algısı ($F_{(5-495)}= 0,99$; $p>0,05$) düzeyleri Almanya’da yaşadıkları yıllara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, kadınların Almanya’da yaşadıkları yıl fark etmeksizin Genel Kimlik Algısı ve Kültürel Kimlik Algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kolektif Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri Almanya’da yaşadıkları yıllara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(5-495)}= 2,27$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Almanya’da 0-10 yıl arası yaşayan kadın katılımcıların Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri

Almanya’da 41-50 ve 51 yıl ile üstü kalan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Genel olarak kadın katılımcıların Almanya’da kaldıkları yıl arttıkça Kolektif Kimlik düzeyleri düşmüştür.

Tablo 9. Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin Buldukları Kuşaklara Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Durumu	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	54,85	3-497	4,33	0,005*	2>1
	2.Kuşak	193	59,08				3>1
	3.Kuşak	127	58,96				4>1
	4.Kuşak	100	58,19				
Kolektif Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	26,98	3-497	5,87	0,001*	2>1
	2.Kuşak	193	30,79				3>1
	3.Kuşak	127	30,18				4>1
	4.Kuşak	100	29,66				
Kültürel Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	27,86	3-497	0,81	0,489	---
	2.Kuşak	193	28,28				
	3.Kuşak	127	28,78				
	4.Kuşak	100	28,53				

*p < 0,05; Kriterler: 1: 1. kuşak; 2: 2. kuşak; 3: 3.kuşak; 4: 4. kuşak

Tablo 9’da birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşaklar yer almaktadır. Kuşaklar arasındaki ayrım şu şekilde oluşturulmuştur. 1961’li yıllarda Almanya’ya gidenler birinci kuşağı temsil etmektedir. Birinci kuşağın kendileriyle Almanya’ya götürdükleri çocuklar ikinci kuşağı temsil etmektedir ve ortalama 50 ile 60’lı yaş aralığındadırlar. Üçüncü kuşak Almanya’da doğup büyüyen ve yaş aralıkları 30 ile 40 arasında olan katılımcılardır. 2000 yılı sonrası Almanya’da doğan çocuklar da dördüncü kuşakta yer almaktadır. Tablo da görüldüğü üzere, Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Genel Kimlik Algısı ($F_{(3-497)}= 4,33$; $p<0,05$) ve Kolektif Kimlik Algısı ($F_{(3-497)}= 5,87$; $p<0,05$) düzeyleri buldukları kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)}= 3,08$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre 2. 3. ve 4. kuşakta yer alan katılımcıların Genel Kimlik Algısı ve Kolektif Kimlik Algısı düzeyleri 1. kuşakta yer alan kadın katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kültürel Kimlik Algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların Kültürel Kimlik Algısı düzeyleri buldukları kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmamıştır ($F_{(3-497)}= 0,81$; $p>0,05$). Elde edilen bulgular Almanya’da yaşayan

kadınların kuşak fark etmeksizin Kültürel Kimlik Algısı düzeylerinin orta düzeyde olduğunu ve benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Sorulara İlişkin Dört Kuşak Analiz Sonuçları

	Maddeler	Kuşak				
		I	II	III	IV	
Kolektif Kimlik Algısı	M1.	Aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm.	2,97	3,27	3,51	3,47
	M7.	Evleneceğim kişiyle aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir.	2,79	3,26	3,07	3,06
	M10.	Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer olmasına önem veriyorum.	2,88	3,30	3,05	3,17
	M12.	Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değildir.	2,69	2,94	2,85	2,48
	M13.	Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemlidir.	2,81	3,48	3,29	3,14
	M14.	Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil.	1,80	2,06	2,06	2,12
	M15.	Politik veya siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için önemli değil.	2,34	2,61	2,57	2,66
	M16.	Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemlidir.	2,75	3,09	2,95	2,90
	M17.	Almanya'da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemlidir.	3,17	3,48	3,43	3,30
	M18.	Eş tercihimde ailemin onayı benim için önemlidir.	2,75	3,26	3,36	3,36
	<i>Kolektif Kimlik Algısı Ortalama Puanı</i>	2,70	3,08	3,01	2,97	
Kültürel Kimlik Algısı	M2.	Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değildir.	2,49	2,88	2,76	2,79
	M3.	Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir.	2,46	2,67	2,77	2,70
	M4.	Almanya'da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemlidir.	3,72	3,62	3,87	3,76
	M5.	Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm.	2,83	3,18	3,40	3,49
	M8.	Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum.	3,43	3,48	3,52	3,50
	M11.	Almanya'da kendi milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemlidir.	4,11	3,96	3,81	3,92
	M19.	Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşamaları benim için önemlidir.	4,12	3,94	4,05	3,91
	M20.	Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemlidir.	4,66	4,51	4,58	4,46
	<i>Kültürel Kimlik Algısı Ortalama Puanı</i>	3,48	3,53	3,60	3,57	
	<i>Kimlik Algısı Ölçeği Genel Ortalama Puanı</i>	3,09	3,30	3,30	3,27	

Tablo 10'da katılımcılara ilişkin dört kuşak analiz sonuçlarına yer verilmeye çalışılmıştır. Elde edilen analizler neticesinde kuşaklar arasında kolektif, kültürel ve genel kimlik algılarında büyük farklılıklara rastlanmamıştır. Genel anlamda ikinci ve üçüncü

kuşak kimliksel bağlamda birbirlerine en yakın değerlere sahip iken dördüncü kuşağa yaklaştıkça kimlik bazlı değişimlerin arttığı sonucuna varılmıştır.

Sonuç

Bundan tam altmış yıl önce resmi kurum ve kuruluşlar tarafından imzalanan işgücü antlaşması ile başlayan göç, Türkler için önemli bir süreç olarak tarihteki yerini almıştır. Beşinci kuşağın oluşmaya başladığı Almanya, Türklerin en yoğun yaşadığı ikinci anayurdu olarak nitelendirilebilecek konuma gelmiştir. Şüphesiz ki altmış yıl önce ne Almanya ne de Türkiye sürecin bu şekilde ilerleyeceğini kestirememişken sürecin aktörü konumunda bulunan işçiler de gelecekleri noktayı öngörememişlerdir. Almanya'ya göç eden işçiler, elde edecekleri maddi birikimlerle memleketlerinde yaşam standartlarını artırmaya yönelik kısa süreli kazanç motivasyonu ile göç sürecine katılmışlardır. İlk etapta sistematik bir rota izleyen göç hareketliliği, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin neden olduğu ekonomik sorunları gerekçe gösteren Almanya'nın işçi ithalini durdurma kararı alması nedeniyle görece yavaşlamıştır. Ancak 1970'li yıllar, işgücü göçünün demografik yapısındaki değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Almanya, endüstride ihtiyaç duyduğu düşük ücretli, el becerisine dayalı, bedensel emek işleri için kadın işgücü alımını başlatmıştır.

Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınlara yönelik alan araştırmasını içeren bu çalışmada, Türklerin kültürel ve kolektif kimliklerine dair incelemelere yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Almanya'ya yapılan göçlerin bireyler üzerinde kültürel ve yaşamsal etkileri, kadın göçmenler üzerinden incelenmiştir. Katılımcıların kimlik algısını ölçmeye dayalı oluşturulan alt boyutlardan kolektif kimlik ve kültürel kimlik algıları incelendiğinde elde edilen analiz sonucunda Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların “genel kimlik algısı” düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir. Alt boyutlara bakıldığında ise kadınların kültürel kimlik algısı düzeylerinin; kolektif kimlik algısı ve genel kimlik algısı düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların kültürel kimlik algısı düzeylerinin yüksek olması, Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların öz değerlerinden kopmadıklarını göstermektedir.

Genel olarak Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların “kolektif kimlik algısı ortalama puanı” incelendiğinde, birinci kuşağın 2,70'lik değer ile kolektif kimlik algı düzeyi en düşük olan grubu oluşturduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebinin;

ilk kuşak olarak gittikleri Almanya’da yaşadıkları tüm süreçlerde büyük ölçüde yalnızlık ve yabancılık duygusu yaşamalarının yattığı düşünülmektedir. İkinci kuşak kadınlar, araştırmada 3,08’lik değer ile “kolektif kimlik algısı ortalama puanı” en yüksek kuşağı temsil etmektedir. Kolektif kimlik algısı ortalama puanı baz alınarak Türkiyeli kadın göçmenlerin ikinci kuşaktan dördüncü kuşağa doğru kolektif kimliklerinde düzenli bir düşüş gözlemlenmektedir.

Kültürel kimlik algısı ortalama puanına bakıldığında, kolektif kimlikten farklı olarak dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Kolektif kimlik algısı ortalama puanına ilişkin sonuçlar neticesinde, birinci kuşak 3,48, ikinci kuşak 3,53, üçüncü kuşak 3,60 ve dördüncü kuşak 3,57’dir. Bu değerler sonucunda en düşük ortalamanın birinci kuşakta yer aldığı görülmektedir. Kuşaklar arasında kolektif kimlik algısı bakımından birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda “kültürel kimlik algısı ortalama puanında” kültürel kimlik bazında kuşaklar arası düzenli bir düşüş olmadığı görülmektedir. Son olarak “kimlik algısı ölçeği genel ortalama puanına” baktığımızda birinci kuşağın 3,09’luk değer ile en düşük ortalama grubuna sahip olduğu görülmektedir. İkinci kuşak 3,30 ve üçüncü kuşak 3,30’luk ortalama ile kimlik algılarının aynı düzeyde ilerlediği bu iki kuşak arasında kimlik değişim ve dönüşüm bazında farklılıklara rastlanmamıştır. Dördüncü kuşağa bakıldığında 3,27’lik değer ile düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durumda Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadın göçmenlerin dördüncü kuşakla birlikte kimliksel değişim sürecinin başladığını göstermektedir.

Sonuç olarak, 1961-2020 yılları arasında Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşümlerinin ele alındığı bu çalışma, önemli verileri tespit etmiş bulunmaktadır. Almanya’nın üç önemli şehrinde yürütülen alan araştırması, kimliksel değişim ve dönüşümün farklı kuşaklar ve farklı kimlik düzeyleri arasında yaşandığını gözler önüne sermektedir. Ancak birlikte yaşamın doğal bir sonucu olarak görülebilecek bu durum, beşinci kuşağın oluşmaya başladığı Almanya’da Türklerin halen “göçmen” kavramıyla birlikte anılmasıyla da tezat teşkil etmektedir. Kalıcı olarak nitelendirilebilecek bir zaman aralığının geçmiş olmasına karşın Türklerin Almanya’da “göçmen” ya da “gurbetçi” olmadığını kabul edilmesinde yaşanan tereddütlerin, kimlik değişim ve dönüşümleri ile ilgili sürece de yön vereceği düşünülmektedir.

1961 yılında Ankara Antlaşması ile başlayan işgücü göçünün niteliği ve kapsamı, bu alanda araştırma yapmak isteyenler açısından önemli bir laboratuvar imkânı sunmaktadır. Türk vatandaşlarının Almanya'daki varlığına ilişkin tartışmaların ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen araştırmaların ilerleyen yıllarda da gündemdeki yerini koruyacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2015). Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü. Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (Der), *Türkiye'nin göç tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. (259-276). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç. Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa* (3.Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, 52(165), 283-296.
- Arıcan, M. ve Bulut, R. (2020). "Avrupa'da yaşayan Türkler'de dini kimlik ve aidiyet algısı: Sandıklı örneği". *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 4(1), 66-80.
- Arıdıncı, S. (2015). *Almanya'daki Türkiye kökenli göçmen kadınların kimlik algısı üzerine bir alan çalışması: Hessen Eyaleti örneği*. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli.
- Aslan, A. (2018). *Çok kültürlülük ve entegrasyon tartışmaları bağlamında üçüncü kuşağın kimlik algısı ve din: Köln örneği*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Samsun.
- Ayaz, M. F. (2016). Çokkültürlülük algı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 463-471.
- Aydın, S. (2009). *Türk kimliğinin yaratılması ve ulusal kimlik sorunu üzerine* (3.Basım). İstanbul: Özgür Üniversite.
- Başay, A. C. (2015). *Üniversite öğrencilerinin benlik yapısı ve eş seçme kriterleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bhabha, J. (2011). *Children without a state: A global human rights challenge*. Oxford University Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünya'da uluslararası göç hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chambers, I. (2019). *Göç, kültür, kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2010). *Research methods, design, and analysis*. London: Pearson Education Limited.
- Coşkun, H. (2004). Kimlik ölçeğinin bir türk örnekleminde geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi*, 7 (14), 49-60.
- Çağırkan, B. (2016). Göç, hibrit kimlik ve aidiyet: Yeni toplumlar, yeni kimlikler. *İtobiad: Journal of the Human ve Social Science Researches*, 5(8), 2613-2623.
- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “toplumsal kimlik” kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 161-176.
- Demir, Z. (2010). *Almanya'da yaşayan Türk kadınları: durumları, sorunları, din ve diyanet algıları*. Ankara: DİB Yayınları.
- Elnajjar, H. (1993). Planned emigration: the Palestinian case. *International Migration Review*, 27(1), 34-50.
- Eng, D. L. ve Han, S. (2000). A dialogue on racial melancholia. *Psychoanalytic Dialogues*, 10(4), 667-700.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar*. (Çev. A. Gündoğan ve C. Nacar). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hall, S. (2000). Conclusion: The Multicultural Question. In B. Hesse (Ed.), *Unsettled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions*, London: Zed Books. 209-241.
- Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Knox, P. L. ve Marston, S. A. (2016). *Human geography: Places and regions in global context*. New York: Pearson.
- Knox, P. ve Pinch, S. (2010). *Urban social geography: An introduction*. New York: Routledge.
- Lee, E. S. (1966). “A theory of migration” demography. *Population Association of Amerika*, 3, 47-57.
- Linhard, T. ve Parsons, T. H. (Ed.). (2019). *Mapping migration, identity, and space*. London: Palgrave Macmillan.
- Martin, P. L., Martin, S. F. ve Weil, P. (2006). *Managing migration: The promise of cooperation*. New York: Lexington Books.
- Massey, D. S. (1998). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 56 (1), 2-26.
- Morrison, A. R., Schiff, M. ve Sjöblom, M. (2007). *The international migration of women*. Washington D.C.: World Bank and Palgrave Macmillan.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek agonistik siyaset* (1.Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neto, M. I. D. A., Durand-Delvigne, A. ve Nazareth, J. (2012). *Feminisim and migration*. New York: Springer.

- Nightingale, C. H. (2012). *Segregation: A global history of divided cities*. University of Chicago Press.
- Ortaylı, İ. (2005). Genel göç olgusu. *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi. 17-41.
- Schiff, M. ve Özden, Ç. (2005). *International migration, remittances, and the brain drain*. Washington: The World Bank.
- Sirkeci, İ., Şeker, B. D. ve Çağlar, A. (Ed.). (2015). *Turkish migration identity and integration*. London: Transnational press London.
- Smith, A. D. (1994). *Milli kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, K. E. I., ve Leavy, P. (Ed.). (2009). *Hybrid identities: Theoretical and empirical examinations*. Chicago: Haymarket Books.
- Spellman, W. M. (2008). *Uncertain identity: International migration since 1945*. London: Reaktion Books.
- Şahin, S. (2017). Almanya ve Avusturya’da dördüncü kuşak Türk gençleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 281-291.
- Todaro, M. P. (1977). *Economic development in the Third World: An introduction to problems and policies in a global perspective*. London: Pearson Education.
- Tuna Turhan, S. (2015). Kişisel kimlik ve kolektif - millî kimlik bağlamında ‘Manasçı Destancı’ ve ‘Manas Destanı’. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36). 230-242.
- Vermeer, P. ve Van Der Ven, J. (2006). Dini kimlik oluşumu: Eğitimsel bir yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 173-193.
- Zolberg, A. R. (2009). *A nation by design: Immigration policy in the fashioning of America*. Harvard University Press.
- Wickramasinghe, A. A. I. N. ve Wimalaratana, W. (2016). International migration and migration theories. *Social Affairs*. 1(5), 13-32.

EĞİTİMDE ÖLÇME DEĞERLENDİRMEDE BÜYÜK VERİNİN ÖNEMİ*

Oğuz TOPTAŞ**
Ali ŞEN***

Özet

Bilgi çağında teknolojinin ve internetin hızla gelişmesi sonucunda her sektörde teknolojik aletlerle toplanan veriler büyük yığınlar oluşturmaktadır. Bu verilerin anlamlandırılması için depolanması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu gereksinim sonucu “Büyük Veri” (Big Data) terimi ortaya çıkmıştır. Her sektörde olduğu gibi eğitim sektöründe varolan rekabet de eğitim kurumlarının geleneksel yaklaşımlarla ilerleyemeyeceğini göstermektedir. Geleneksel yaklaşımın eğitim sektörüne katkısı günümüzde “kurum kültürü algısından” öteye geçememektedir. Özellikle özel eğitim kurumlarının öğrencilerden elde edilen verilerle kişiye özel planlamalar ve uygulamalar yapması gerekmektedir. Bu nedenle her sektörde olduğu gibi eğitim sektörünün başarısında da “Büyük Veri” katkısı ve gereksinimi önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı eğitim kurumlarında Büyük Veri kullanımının eğitim kalitesine etkisini irdelemektir. Çalışmanın sonucunda eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımının eğitimde kaliteyi ve verimliliği arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Veri, Geleneksel Yaklaşım, Eğitimde Büyük Veri, Bireyselleştirilmiş Öğrenme

* Bu çalışma İstanbul Kültür Üniversitesi’nde hazırlanan “Eğitim Sektöründe Karar Destek Sistemi ve Büyük Veri Destekli Fayda-Maliyet Analizi” İsimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, oguztpts@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5050-6240

*** Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, ali.sen@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2646-1759

THE SIGNIFICANCE OF BIG DATA FOR ASSESSMENT AND EVALUATION IN EDUCATION

Abstract

As a result of the rapid development of technology and the internet in the information age, the data collected by technological devices in every sector constitute large piles. These data need to be stored and analyzed in order to make sense. As a result of this requirement, the term "Big Data" has emerged. As in every sector, the competition in the education sector shows that educational institutions cannot progress with traditional approaches. The contribution of the traditional approach to the education sector cannot go beyond the "perception of corporate culture" today. Especially private education institutions need to make personal planning and applications with the data obtained from students. Therefore, the contribution and requirement of "Big Data" gains importance in the success of the education sector, as in every sector. The aim of this study is to examine the effect of Big Data usage on education quality in educational institutions. As a result of the study, it was concluded that the use of Big Data in the education sector will increase the quality and efficiency in education.

Keywords: Big Data, Conventional Approach, Big Data in Education, Personalised Learning

Giriş

Ölçme, bir herhangi bir olayın spesifik bir özelliğinin önceden belirlenmiş kurallar bütününe göre sayısal olarak veya sembollerle ifade edilmesi; değerlendirme ise ortaya çıkan sonuçların analiz edilerek anlamlandırılması ve belli bir ölçüte göre karar verilmesi olarak ifade edilmektedir (Akbaş & Gençtürk, 2013, s. 332-333). Eğitimde ölçme değerlendirme yapılırken amaç, öğrencinin davranış değişikliklerini ortaya çıkarmak, öğrenci hakkında alınacak kararları belirlemek, ilgili kişilere öğrencinin durumu hakkında sayısal bilgi vermektir. Ancak günümüzde ölçme değerlendirme sadece eleme amaçlı kullanılmaktadır. Oysaki Demirtaşlı (2014, s. 3) tarafından belirtildiği üzere “Eğitimde ölçme değerlendirme işlemleri eğitim sisteminin kalite kontrol süreci niteliğinde olmalıdır”. Çalışmamızda da Büyük Veri (Big Data) kullanımının ölçme değerlendirmeye katkısını veya diğer bir ifadeyle kalite kontrol sürecine etkisini irdeleyeceğiz. Eğitim sisteminde ölçme değerlendirmede Büyük Veri'nin önemi konulu araştırmamızda ifade edilen “Ölçme-Değerlendirme” kalıbına bu bakış açısıyla bakmak konumuza fayda sağlayacaktır.

Büyük Veri (Big Data)¹, dijital çağda sosyal ağlardan alınan verilerin teknolojik aletler yardımıyla depolanması, anlamlandırılmak üzere düzenlenmesi ve analiz edilmesi sonucunda kişiye veya kuruma artı değer katacak şekilde geleceğe yönelik tahminler yapılması olayıdır (Gürsaka, 2013, s. 21). Yabancı kaynakların literatüründe ise “**Büyük Veri**” kavramı, teknolojik algılayıcılardan yüksek çeşitlilikte, büyük hacimde ve hızla gelen verilerin toplanması, depolanması, ayrıştırılması, analiz edilmesi ve anlamlandırılması” anlamına gelmektedir (Marr, 2017, s. 32).

Büyük Veri, istenilen sayısal bilgileri ortaya çıkarmada eğitimde ölçme değerlendirmeye yardımcı olabilecek en büyük araçtır. Bu bilgiler sayesinde kurumlar karar alma süreçlerini fayda-maliyet analizi çerçevesinde daha iyi yönetebilir.

1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı eğitim kurumlarında Büyük Veri kullanımının eğitim kalitesine etkisini irdelemektir. Araştırma sonucunda eğitim sektöründe Büyük Veri (Big Data) kullanımının eğitimde kaliteyi ve verimliliği arttırabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada yöntem olarak, nitel veya nicel araştırma yöntemlerini kullanan “*Eğitim Kurumlarında Büyük Veri (Big Data) Kullanımı*” konulu tezler ve yayımlar incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak ölçme değerlendirmede “Büyük Veri kullanım alanlarına, gerçek hayattan örnek uygulamalara ve Büyük Veri kullanımına yönelik endişelere” yer verilmiştir. Ayrıca literatür taramalarında Büyük Veri kullanımı ile “eğitimde bireyselleştirilmiş öğrenmenin sağlanması, öğrenci performansının iyileştirilmesi, eğitimde verimsiz süreçlerin belirlenmesi, öğrenci performansının takip edilmesi vb.” gibi Büyük Veri ile “*yapılanlar ve yapılabilecekler*” araştırılmıştır.

Eğitimde gelişmiş ülkelerin eğitim anlamında yaptıklarına bakıldığında, en belirgin fark olarak insan kaynaklarını iyi yönettikleri görülmektedir (Arabacı, 2011, s. 102). İnsan kaynaklarının kalitesini belirleyen en önemli faktör ise aldığı eğitimidir. Eğitim sektöründeki kalitenin artırılmasıyla insan kaynaklarında da doğal süreçte sürdürülebilir bir artış meydana getirecektir. Bu sebeple Büyük Veri’nin eğitim alanında kullanımı gençliğimizin geleceğini şekillendiren önemli bir konu olarak görülmektedir.

---

¹ Araştırma içerisindeki her “Büyük Veri” kelimesinden sonra (Big Data) kullanmak yerine bölümlerdeki ilk “Büyük Veri” kelimesinden sonra (Big Data) kullanılacak diğerlerinde ise sadece “Büyük Veri” kelimesi kullanılacaktır.

Bu anlamda Büyük Veri ve Büyük Veri kaynaklı ele alınan kavramlar düzenli analiz edildiği ve anlamlandırılabilirdiği takdirde eğitim alanındaki kişi ve kurumlara katkı sağlayacak değer potansiyelini içinde barındırmaktadır (Eynon, 2013, s. 237-240). Bu çalışmada literatürde ön plana çıkan, özel ve kamu kurumlarında Büyük Veri kullanımı ile ilgili kitapların, makalelerin eğitim kalitesine etkisi araştırılarak eğitim sisteminde kaliteyi ve verimliliği artırmak adına yapılabilecekler maddeler halinde sıralanmıştır.

Bu perspektiften bakıldığında çalışmadan beklenen sonuç, Büyük Veri'nin etkili ve ispatlanmış uygulamalarının eğitim kurumlarındaki faaliyetlere aktarımını sağlayabilmektir. Literatürde eğitim sektörü ile Büyük Veri ilişkisini konu eden araştırma sayısının kısıtlı olması sebebiyle çalışmamızın literatüre sağlayacağı katkı önemlidir. Eğitimde ölçme değerlendirme Büyük Veri'nin önemi en kısa ve net bir şekilde;

“Büyük Veri + Küçük Çocuklar = Büyük Etki” (Big Data + Small Children = The Big Impact)² eşitliği ile özetlenebilir.

1. 1. Bulgular

Bugün eğitim sektöründe veri depolanması analiz edilmesi ve anlamlandırılması çoğunlukla bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) aracılığıyla üretilmektedir. Günümüzde verilerin boyutunun her geçen gün logaritmik bir şekilde artması sonucu Büyük Veri analitiğinin karar verme süreçlerine dâhil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü klasik matematiksel yöntemlerin yanı sıra birçok örüntü Büyük Veri (Big Data) olarak adlandırılan yapıda gizlidir. Büyük Veri geleceğin dünyasında eğitimde de önemli bir rol oynayacaktır. Eğitim sektöründe verilerin kullanılabilirdiği yerler; eğitim kalitesinin artırılması, bireyselleştirilmiş öğrenme sağlanması, öğrenci performansının iyileştirilmesi, öğretmen kalitesinin artırılması, müfredat planlanması, idari süreçlerin iyileştirilmesi, eğitmen ve idarecilerin öğrenci performansını takip etmesi gibi birçok yer ve şekilde kullanılmaktadır. Büyük Veri denildiğinde akla gelen sadece bilinçli olarak toplanan veri değildir. Sensörler, kameralar veya dijital algılayıcılar tarafından kullanıcı farkında olmadan arka planda üretilen hertürlü veri bu gruba girmektedir. Çağımızda özellikle eğitim sektöründe yakın geleceği öngörmek, bu geleceğe yönelik planlama yapmak oldukça önemlidir. Büyük Veri kullanılarak öngörü sağlayan, Yapay Zekâ (AI,

---

² Bu eşitlik West Georgia Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olan Araştırma ve Analitik Direktörü Dr. Greg Dixon'dan alıntılanmıştır. (<https://acornevaluation.com/big-data-small-children-big-impact/>)

Artificial Intelligent), makine öğrenmesi (ML - Machine Learning) ve veri madenciliğinde kullanılan algoritmalar yardımıyla eğitim sektöründe öğrenci performansını ve öğretmen kalitesini artırmaya yönelik hamleler yapılabilir.

Ülkemizdeki eğitim sisteminin durumunu ve ülkelere göre kıyaslamasını değerlendirmek için Uluslararası sınavlar bizim için birer kıstastır. Uluslararası sınavlar içeriği itibarıyla öğrencilerin gündelik yaşam içerisindeki bilgilerini ve becerilerini ölçme ağırlıklıdır. Bu sınavlar arasında en önemlilerinden biri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından üç yılda bir on beş yaş grubu öğrencilere yapılan PISA'dır.³ En son 2018 yılında yapılan PISA sonuçlarını (Pisa, 2019) ve 2018 öncesi durumumuzu aşağıdaki tabloda inceleyecek olursak her iki tabloda da sonuçlara bakıldığında eğitim sistemimizde belli reformlar yapılması gerekliliği daha net anlaşılacaktır. Bu reformları günümüz teknolojisine uygun gerçekleştirebilmek için Büyük Veri (Big Data) kullanılması kaçınılmazdır.

Tablo 1. PISA Matematik alanında en iyi ve en kötü 5 ülke (Doğrulukpayı, 2018)⁴

En iyi ilk 5 ülke		En kötü son 5 ülke	
ÜLKE	PUAN	ÜLKE	PUAN
ÇİN	591	FAS	368
SİNGAPUR	569	KOSOVA	366
MACAU (ÇİN)	558	PANAMA	353
HONGKONG (ÇİN)	551	FİLİPİNLER	353
TAYVAN	531	DOMİNİK CUMHURİYETİ	325
OECD ORTALAMASI	489		
TÜRKİYE	454		
Türkiye 37 OECD ülkesi içinde 33. Sırada iken 78 OECD ülkesi ve partneri arasında 42. Sırada yer almaktadır.			

³ Buradaki bilgiler http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=18 MEB İnternet sitesinden alıntılanmıştır.

⁴ Buradaki bilgiler <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-nin-pisa-karnesi-ne-durumda> adresinden alıntılanmıştır.

Tablo 2. 2003-2015 PISA sonuçlarında Türkiye sıralamaları (Aljazeera, 2016)⁵

	2003-2015 PISA MATEMATİK, FEN VE OKUMA ALANLARINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI														
	2003			2006			2009			2012			2015		
	MATEMATİK	FEN	OKUMA	MATEMATİK	FEN	OKUMA	MATEMATİK	FEN	OKUMA	MATEMATİK	FEN	OKUMA	MATEMATİK	FEN	OKUMA
SIRA	33	35	35	43	43	37	43	43	41	43	44	41	52	49	50
KATILAN ÜLKE SAYISI	41 ÜLKE			57 ÜLKE			65 ÜLKE			65 ÜLKE			70 ÜLKE		

Yapılan araştırma sonucunda Büyük Veri Analitiğinin eğitim sisteminde kullanımı ile eğitimde kalitenin artabileceği düşünülmüş ve sonuç bölümünde ki bilgilerle bu sonuca ulaşılmıştır. Eğitim sisteminde Büyük Veri endeksli yapılan hamleler ülkemizin uluslararası sınavlardaki başarısının artmasına da katkı sağlayacaktır.

2. Sektörlerde Büyük Veri Kullanım Alanları⁶

Büyük Veri'nin (Big Data) diğer sektörlerde katkı sağlamış pek çok uygulamaları bulunmaktadır. Bilinen en önemli Büyük Veri yöntemi kredi kartlarıdır. Kredi kartı ile yapılan her alışveriş müşteriden önce kredi kartının ait olduğu bankaya gitmektedir. Ne kadarlık ve ne zaman alışveriş yapıldığını öğrenen banka, hangi ürünün, hangi yerden, ne kadar zaman aralıklarla, hangi fiyattan alındığını önemsemektedir ve bu bilgileri veri havuzunda depolamaktadır. Daha sonra depolanan bu bilgileri kurumuna katkı sağlayacak şekilde kullanmaktadır (Campbell, DeBlois, & Oblinger, 2007, s. 40-57).

2008 yılında pandemin H1N1 Virüsünün sebebi ve antivirüs araştırılırken virüsün kuluçka evresinin bir hafta kadar sürdüğü ve bir hafta sonra hastaneye gidenlerin geçmişte ne yaptıkları ve nereden hastalığı kaptıkları bilgisine ulaşmanın zorluğu görülmüştür. Hastalığın nerede çıktığının araştırılması sırasında, Google arama motorundan 2007-2008 kayıtları araştırılarak kış gribinin nasıl yayıldığını öngören bir algoritma yazılmıştır. ilk olarak 450 milyon verinin analiz edilmesiyle, bu verilerden 50 milyon verinin bu hastalık

⁵ Buradaki bilgiler <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/egitimde-2003un-gerisindeyiz> adresinden alınmıştır.

⁶ Aşağıda verilen sektörlerdeki önemli Büyük Veri örnekleri; Murat Yıldız, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/buyuk-veri-ornekleri/24377> Elektrikinfo, <https://elektrikinfo.com/big-data-ornek-uygulamaları/> Moradam, <https://www.moradam.com/13838/big-data-nedir/> adreslerinden derlenmiştir.

ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu aramalar belli kategorilerde 45 arama kelimesine indirgenerek bu aramaların yoğunluk olarak hangi bölgelerden aratıldığının analizi ile virüsün merkezi bulunmuştur (Yıldız, 2015).

Türkcell Türkiye’de Büyük Veri’yi en çok kullanan şirkettir. Yaptığı uygulama ile Türkiye’yi beş bin küçük bölgeye ayırarak kişileri özelliklerine göre gruplayıp “hangi saatte, nerede, ne tip insanlar yoğunluktadır?” bilgisini analiz ederek bu bilgiyi ilgili şirketlere satmaktadır. Bölgelerdeki reklam billboardları da bu bilgilere göre ayarlanabilmektedir (Doğan & Arslantekin, 2016, s. 33-36).

Günlük hayatta kullandığımız en basit Büyük Veri örneği şüphesiz akıllı telefonlardan elde edilen kişisel verilerin bireyler üzerinde kullanılmasıdır (George, Haas, & Pentland, 2014, s. 322). Depolanan veriler sayesinde yazdığımız yazılar veri ambarlarında kaydedilerek daha sonraki yazılarımıza alternatifler sunulmaktadır (Elektrikinfo, 2019).

Büyük Veri analitiğinin kullanım alanı sadece yukarıdaki örnekler ile sınırlı değildir. Kullanılan alanlardan en önemlilerini sıralayacak olursak;

- Elektrik şirketleri, kaynakları daha iyi yöneterek sorunlara anlık çözüm bulabilmek için,
- Gıda sektöründe ürünlerin güvenlik takibini yapabilmek için,
- Emniyet sektöründe, olası suç noktalarını belirlemek ve engellemek için,
- Kamusal sektörlerin tamamında verileri toplayarak iş verimini artırmak için,
- Ulaşım ve taşımacılık sektöründe trafiği azaltmak, kaynakları daha verimli dağıtmak ve optimum ücretlendirme sistemleri uygulamak için kullanılmaktadır.

3. Eğitim Sektöründe Geleneksel Yaklaşım & Büyük Veri (Big Data)

Eğitimin her aşamasında depolanan verileri kullanmak, geleneksel yaklaşımdan Büyük Veri endeksli yaklaşıma geçişin ilk göstergesidir. Büyük Veri endeksli bir yaklaşım için bireysel verilerden kitlesel verilere ulaşmak gereklidir. Büyük Veri ile geleneksel yaklaşım arasındaki en belirgin fark; Büyük Veri’de sıralama “Bireysel Bilgi- Kitlesel Bilgi- Bireysel Planlama- Bireysel Karar” şeklinde iken geleneksel yaklaşımda ise “Bireysel Bilgi- Kitlesel planlama- Kitlesel Karar” (Toptaş, 2021, s. 180-181) şeklindedir. Burada şunu belirtmek gerekir. Eğitim sektöründe Büyük Veri mi, geleneksel

yaklaşım mı (kurum kültürü mü) sorusunun tam bir cevabı yoktur. Net bir sıralama yapılamaz. Eğitim kurumlarının imkânları ve şartları aynı değildir. Bu sebeple Eğitimde Büyük Veri kullanılırken kitlesel anlamda bireylerin nasıl öğrendiği, eğitim becerisinin analizi, coğrafi bölgeler arası farklılıklar öngörülerek kuruma ve eğitime artı değer katacak olan sıralama eğitim seviyesinin yükselmesi adına verilecek en doğru karardır.

Büyük Veri günümüzde yapılandırıcı yaklaşım ve geleneksel yaklaşımın en etkili ve verimli özelliklerini alarak bir nevi iki yaklaşımın birleşimi ile yeni bir yaklaşım tarzı oluşturmaktadır diyebiliriz. “Geleneksel yaklaşım” ve “yapılandırıcı yaklaşım” arasındaki farklılıkları tablo üzerinde gösterecek olursak Büyük Veri endeksli yaklaşım daha net anlaşılacaktır.

Tablo 3. Geleneksel yaklaşım ve Yapılandırıcı Yaklaşım arasındaki farklar (Başol, 2015)

SIRA	Geleneksel Yaklaşım	Yapılandırıcı Yaklaşım
1	Sonuç odaklıdır	Süreç odaklıdır.
2	Öğretmen ve öğretim merkezlidir.	Öğrenci merkezlidir. Öğretmen yol göstericidir.
3	Öğretmenden öğrenciye doğru bilginin tek yönlü aktığı bir anlayış hâkimdir.	Ders esnasında beyin fırtınası, soru-cevap, problem çözme ve grup çalışması gibi etkinliklere başvurulur.
4	Bilgiler ezberlenebilir düşüncesi yaygındır.	Bilgiler; analiz, değerlendirme gibi süreçlerden geçerek zihinde yapılandırılır.
5	Ders saatleri, ders kredileri ile sınırlıdır.	Program ve ders kredileri hesaplanırken yeterlik temelli bir anlayış benimsenir.
6	Öğretimde daha çok “Ne” sorusuna cevap aranır.	Öğretimde “Neden, Nasıl ve Niçin” sorularına cevap aranır.
7	Öğrenmeler küçük parçalara bölünerek, parçadan bütüne bir anlayışla aktarılır.	Tümdengelim ve tümevarım hangi yol ile anlama kolay olacaksa o yol benimsenir.
8	Programda sadece bilişsel alan öğrenmeleri vurgulanır.	Bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alan birlikte ele alınarak çalışılır.
9	Az zamanda çok iş başarmak hedeflenir.	Öz bilgi ve etkili öğrenme hedeflenir.
10	Bilgi öğrenciye sunulur, tekrar, ödevlerle öğrenmenin gerçekleşeceği varsayılır.	Öğretmen meraklandırıcı ipuçları ile bilgiye ulaşmada yol gösterici olur.
11	Uygulanması kolaydır. Değerlendirilmesi az zaman alan uygulamaları kullanılır.	Uygulanması ve ölçme değerlendirmesi zaman alıcıdır. Öğretmene çok iş düşer.
12	Öğrenciden öğrendiklerini sınavda sergilemesi beklenir.	Öğrencinin öğrenmelerini hayata yansıtması beklenir.
13	Bilgi temelli öğrenmeler ile bireyin yeni bilgiler oluşturacağı varsayılır.	Okulda ve ders dışı faaliyetlerle yaratıcılığı geliştirme özendirilir.
14	Öğrencinin erişti düzeyini not, diploma, derece ve sertifikalarla somutlaştırır.	Gerçek hayata dönük proje görevleri ile öğrenciyi hayata hazırlamak hedeflenir.

Büyük Veri'nin yapılandırıcı yaklaşım ve geleneksel yaklaşımın birleşimi olarak kullanılmasına bir örnek verecek olursak; Büyük Veri endeksli yaklaşımda “ne” sorusu ön plandadır. Bu soru geleneksel yaklaşımın sorusudur. Yani eğitimde başarıyı “ne”

artırır sorusuna veriler yardımıyla alınacak cevapta bizi “neden, niçin” ilgilendirmez ancak “nasıl” sorusuna verilecek cevap önemsenir. “Nasıl” sorusu ise yapılandırıcı yaklaşımın sorusudur. Geleneksel yaklaşımda ölçme aracı olarak yazılı sınavlar, doğru–yanlış testleri, eşleştirme maddeleri, çoktan seçmeli testler, sözlü sınavlar, performans değerlendirme ve projeler kullanılır.

Uluslararası boyutta eğitimsel veri madenciliği araştırmacıları eğitim sektörü üzerinde 5 kategoriden oluşan teknik metotları kullanmaktadırlar. Bunlar; Tahmin, kümeleme, ilişki madenciliği, insan yargılarını süzgeçten geçirme, modellerle buluş/keşfetme (Tutgun Ünal, 2014). Geleneksel yaklaşımda bu metodların hiçbiri kullanılmamakla beraber sadece deneme yanılma veya tecrübe endeksli bir yaklaşım ortaya konmaktadır. Geleneksel yaklaşım ve Büyük Veri endeksli yaklaşımı karşılaştıracak olursak geleneksel yaklaşımda, herhangi bir sınıfta başarının yüksek olduğu gözlemlendiğinde bu sınıftaki başarının nedenleri araştırılır. Daha sonra bunun genelleştirilmesi sağlanır. Bu yapılan aslında eldeki verilerden başarılı olma yollarının araştırılması değil, başarılı olanların yaptıklarının planlı bir şekilde uygulanarak başarı beklenmesidir. Büyük Veri endeksli bir yaklaşımda ise bireysel veriler toplanarak kitlesel verilere ulaşılır. Bireysel anlamda toplanan verilerinin analiziyle gelecekteki performansları ve davranışları tahmin edilerek buna göre planlama yapılır. Bu yapılan Büyük Veri endeksli bir yaklaşımdır. Bu sayede bireysel anlamda öğrenme süreçleri hakkında fikir sahibi olunarak bireysel anlamda kullanılan materyallerin verimliliği değerlendirilebilir. Bu sayede bireyselleştirilmiş öğrenmede Büyük Veri kullanılarak başarı sağlanabilir.

Diğer yandan Büyük Veri endeksli yaklaşımda ise sanal ortamda proje ve portfolyolar gibi alternatif ölçme değerlendirme araçları ile öğrencinin bilgilerini öncekilerle ilişkilendirmesi amaçlanan ödevler verilir. Bu özellikleriyle de Büyük Veri ölçme değerlendirme araçları yapılandırıcı yaklaşımı temel almaktadır. Büyük Veri kullanımı için elde edilen veriler ne kadar fazla birbiri ile ilişkili ve anlamlı ise o kadar verimli bir analiz gerçekleştirilebilir.

3. 1. Büyük Veri Destekli Kullanılabilecek Web 2.0 Araçları⁷

Aşağıdaki uygulamalar ile soru havuzundan sorular sorma, anında geri bildirim verme, kümülatif olarak öğrenci gelişimini görebilme ve analizleri detaylı bir şekilde değerlendirebilme gibi faaliyetler yapılabilir.

Kahoot = Öğrencilerin Kahoot uygulaması ile ev ortamında kendileri için hazırlanılan soruları seçilen tarih-saate kadar cevaplaması istenmektedir. Bunun sonucunda katılan öğrencilerin sonuçlarının detaylı rapor halinde alınarak bireysel planlama yapılabilen bir uygulamadır.

Edmodo = Online olarak sınav yapma ve bireysel ödev verme (ders notu, pdf, fotoğraf, anket vb.) imkânı sunabilen sanal sınıf uygulamasıdır.

ClassDojo = Bu uygulama ile öğrencilerinizin olumlu davranışları ödüllendirebilir, olumsuz davranışları olumlu davranışa çevirmek adına “geliştirilmesi gereken” türünde puanlar vererek olumlu davranışların ortaya çıkması için bireysel yönlendirme yapılabilir.

Google Formlar = Anket, test, deneme hazırlamak için kullanılan bir platformdur. Sistemde “çoktan seçmeli, çoklu seçim testi, kısa yanıt, paragraf” gibi anket seçeneklerinin yanı sıra bunların detaylı analizinin bireysel anlamda yapılabildiği formatlar bulunmaktadır (Altıntaş, 2018).

Özellikle çoktan seçmeli soru hazırlamaya uygun derslerde bu tür programlar öğrencilerin bireysel öğrenme düzeylerini arttıracaktır (Sarı, 2020, s. 124). Eğitim sisteminde verimlilik değerlendirilirken bu verimliliğin nitelikli ve sürdürülebilir olması beklenmektedir. Sürdürülebilir öğrenmeyi de öğrencinin eğitim durumu hakkındaki verilerin tespit edilip buna göre bir planlama yapılmasıyla yani Büyük Veri endeksli ölçme değerlendirme araçlarıyla gerçekleştirebiliriz.⁸

Buna bir örnek verecek olursak; Belgrad Üniversitesi'nden bir ekiple yapılan ve Nesnelerin İnterneti'nin en iyi uygulamaları arasında gösterilen bir uygulamada araştırmacılar; sıcaklık, nem ve karbondioksit seviyeleri de dâhil olmak üzere sınıf ortamının farklı yönlerini ölçmek için algılayıcılar kullanmış ve bu faktörleri öğrencinin odaklanma düzeylerine bağlamaya çalışmışlardır (Horowitz, 2015). Bu faktörlerin öğrenme için optimal olup olmadığını belirlemek için sensörler kullanılmıştır. Ve sonuç olarak odaklanma sorunlarının çözümüne yönelik planlamalar yapılmıştır. Belgrad

---

⁷ Soner Altıntaş, “En çok kullanılan web 2.0 araçları nelerdir?” (2018, 08 20). <https://www.bilisimciroh.com>: <https://www.bilisimciroh.com/2018/08/en-cok-kullanilan-web-20-araclar-nelerdir.html> (10 11, 2020 tarihinde erişilmiştir)

⁸ <http://sahinaybek.com.tr/egitimimizde-nasil-bir-olcme-degerlendirme-olmalidir/> adresinden faydalanılmıştır.

Üniversitesindeki bu çalışma “*Sınıfta Nesnelerin İnterneti*” uygulaması olarak gösterilmektedir. Nesnelerin İnterneti’nin eğitimde uygulanması ile bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı oluşur. Ayrıca sanal ve mobil öğrenmenin üstünlüklerini kullanma olanağı artar. Nesnelerin İnterneti bu sayede öğrenme sürecini kolaylaştırır ve verimliliği maksimize eder (Altınpulluk, 2018, s. 96-98). Bunların hepsi, Nesnelerin İnterneti teknolojilerinin eğitsel ortamlara entegre edilmesiyle yani Büyük Veri analitiği kullanılmasıyla olanaklı hale gelebilir (Shaw, 2014, s. 30-34).

Eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımı ile ilgili yurt dışı kaynaklı bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Long ve Siemens’e göre Büyük Veri’nin eğitimde kullanımıyla eğitim sektörüne sağlayacağı katkılar; “karar süreçlerine yardımcı olabilir, öğrencilerin öğrenme örüntülerinin belirlenmesi ve riskli öğrencilerin tespit edilmesi, risklerin ortadan kaldırılması ve bu sayede kitlesel başarı oranının artırılması” sağlanabilir. Eğitim sisteminde yapılacak değişiklikler için akademik ve pedagojik yaklaşımların belirlenmesinde faydalı olabilir (Siemens & Long, 2011, s. 30).

West’e göre, “eğitimin bireyselleştirilebilmesi teknolojinin en büyük avantajlarından biridir ve böylelikle, her bir öğrenci için detaylı analizler yapıp öğrenci ihtiyaçları kişiye özgü bir biçimde araştırılabilir” (West, 2012, s. 1-10).

Bu kişilerin yanı sıra Har Camel ise, “*bireyselleştirilmiş öğrenme, uyarlanabilir öğrenme, doğru değerlendirme, etkili geri bildirim ve performans tahmini*” olmak üzere eğitimde Büyük Veri kullanımının yararlarını beş maddede incelemiştir (Har Camel, 2016, s. 5).

Bunların yanı sıra eğitimde Büyük Veri uygulamalarından olan “özelleştirilmiş ve dinamik öğrenme programı” ile bireysel olarak öğrencinin öğrenme geçmişine dayanarak toplanan veriler ile öğrencilere fayda sağlayacak bireysel plan ve programlar oluşturulmaktadır. Bu şekilde bireysel anlamda yapılacak düzenleme, kitlesel olarakta öğrenci sonuçlarını iyileştirecektir. Ayrıca “kariyer tahmini” uygulamaları ile öğrenci kayıtları bireysel olarak analiz edilerek her öğrencinin ilerlemesi, güçlü yanları, zayıflıkları, ilgi alanları hakkında bilgi sahibi olunabilecek ve gelecekte hangi kariyerin öğrenci için en uygun olacağı hakkında kişiye özel kararlar verilebilecektir (İntellipaat, 2016).

4. Eğitim Sektöründe Büyük Veri Kullanımına Yönelik Tavsiyeler

Büyük Veri'yi (Big Data) eğitim sektöründe en verimli bir şekilde kullanabilmek için “*Büyük Veri’yi eğitim sektörüne nasıl entegre edebiliriz?*” sorusuna verilecek cevap eğitim sektöründeki yöneticilere yol gösterecektir.

Şu an dijital çağda her an her yerde veri üretilmektedir. Aslında her bir öğrenci, öğretmen, yönetici ve veli de sürekli veri üretmektedir. Öğrenciden elde edilebilecek tüm bu verilerin önce geliştirilecek uygulamalar ile analiz edilmesi, daha sonrasında da alanında uzman kişiler tarafından yorumlanması ve buna dayalı kişiye özel planlama yapılması gerekmektedir (Davenport T. , 2016). Okullarda Büyük Veri kullanımı seviyesini ölçmek amacı ile bazı verilere ulaşmak gerekmektedir. Burada ilk olarak kuruma “*E-okul uygulaması haricinde kurum tarafından kullanılan öğrenci verilerini kaydeden bir uygulamanız var mıdır?*” sorusu sorulabilir (Karaca, 2015, s. 63-66).

Büyük Veri kullanımı ile eğitimdeki başarılarını artıran okulların ortak görüşü;⁹ Öğrenci bazlı verilerin depolanıp kitlesel ve bireysel olarak analiz edilmesiyle; geçmişte toplanan verilerden gelecekteki performansları tahmin edilebilir. Bu sayede her öğrencinin öğrenme sürecini bireyselleştirerek oluşabilecek sorunlara önceden çözüm sunulabilir. Ayrıca kullanılan materyaller ve bu materyallerin verimliliği de değerlendirilebilir. Yukarıda değinilen tüm bu konuların yanı sıra diğer sektörlerde Büyük Veri'nin kullanım metotlarından eğitim sektörüne uygun olanları eğitim sektörüne aktarılabilir. Eğitim sektöründe toplanan verinin enformasyona dönüşmesinde bireysellik ön plana çıkarılmalıdır. Ayrıca karar alma süreçlerine etki etmesinde de “kişisel raporlar, kişisel sonuçlar ve kişisel çözümler” üretilmelidir (Toptaş, 2021, s. 181-183).

Bilgisayar destekli ders çalışma üzerine yapılan çalışmada birçok veri kayıt altına alınır. Öğrencilerin sisteme ne zaman giriş yaptıkları, ne kadar süre sanal ortamda gezindikleri, hangi konulara baktıkları, testlerde hangi soruları yanlış yaptıkları, hangilerini boş bıraktıkları, teste ne kadar süre ayırdıkları vb. gibi birçok bilgi öğrenci üzerinde analizi yapılabilecek birer veri olarak ortaya konulmuştur (Dereli, 2018).

---

⁹ “Eğitim Sektöründe Karar Destek Sistemi ve Büyük Veri destekli Fayda-Maliyet Analizi” konulu doktora tezinden (Toptaş, 2021, s. 181-183) Büyük Veri ile ilgili okul yöneticileri ile birebir yapılan diyalogların çözümlenmesinden alıntılanmıştır.

Tablo 4. Büyük Veri analitiğini kullanan uygulamalar ile yapılabilecekler¹⁰

Uygulamalar	İçerikleri
Zengin İçerik	MEB müfredatına uygun, konu anlatımları, soru bankaları, videolar, çalışma fasikülleri vb. gibi binlerce içerik sunulur.
Ders Tekrar Etme	Öğrencilerin kaçırdıkları veya öğrenmede güçlük çektikleri derslerdeki konuları kendi başlarına tekrar etmesine olanak sağlar.
Hedef Belirleme	Öğrenciler ulaşmak istedikleri hedeflerini girip, bu hedefler doğrultusunda planlarını oluşturmalarına yardımcı olur.
Performans	Öğrenciyi adım adım izleyerek, çalıştığı dersleri ve konuları, çözdüğü testleri takip eder.
Eksikler	Gerektiği yerde öğrencinin eksiklerini tespit edip, bu eksikleri tamamlaması için fırsat verir.
Raporlama	Raporlama ekranları ile durum değerlendirmesi sonucu görülen eksikliklerin giderilebilmesi için planlama yapılabilir.

Eğitim sisteminde Büyük Veri kullanımında gerekli olan bu veriler; “Öğrencinin alışkanlıkları ve eğitime yönelik faaliyetleri, öğrenci performansını artırma adına nasıl kullanılabilir?” sorusuna verilecek yanıt ile bulunabilir. Bununla beraber öğrenci ile ilgili inovatif düşünce yaklaşımlarından yola çıkılarak veri çeşitliliği artırılabilir.

Yukarıdaki şekilde toplanan verilerin uygulamalar aracılığı ile eğitim sektörüne aktarılması ve bu verilerin anlamlı bir şekilde yorumlanması halinde¹¹;

1. Bir öğrencinin kişiye özel günlük vakit geçirme verileri not edilerek uyku düzeni kontrol edilebilir.
2. Çalışma odasının şekli gözlemlenip oda renginden, aydınlatmasına kadar ölçümlenip çalışma şekli ve öğrenciye uygun verim hızı keşfedilebilir.
3. Konu çalışmasındaki tekrar sıklığını ve anlama kabiliyetini ölçerek tekrar sayısı belirlenebilir. Öğrencinin çok tekrar yapıyor olması odaklanma sorunu belirtisi olarak yorumlanıp çözüme yönelik çalışma yapılabilir.
4. Hangi derste ve hangi konularda iyi-orta-zayıf olduğunu ölçüp ilk olarak zayıf orta, sonra ortayı iyi, iyiyi de mükemmel seviyeye getirmek amaçlanabilir.
5. Başlangıç ve senesonu hedeflerini belirlenip bu hedeflere olan uzaklığı not edilerek hız seviyesine yönelik tavsiyelerde bulunulabilir.

¹⁰ Büyük Veri uygulamalarını kullanan özel okulların öğrenci takip programı olarak kullandığı <https://www.metodbox.com/> adlı siteden derlenmiştir.

¹¹ Aşağıdaki maddeler “Eğitim Sektöründe Karar Destek Sistemi ve Büyük Veri destekli Fayda-Maliyet Analizi” konulu doktora tezinde (Toptaş, 2021, s. 181) eğitim kurumlarında Büyük Veri Kullandığını ifade eden okul yöneticilerinin cevapları analiz edilerek ortaya çıkarılmıştır.

6. Çalışma sırasındaki performans düzeyi belirlenip en verimli çalışma türünün “*grup mu, birebir mi*” olduğu belirlenebilir.
7. Denemelerde sürekli yaptığı yanlışlar tespit edilerek bu yanlışların düzeltilmesi adına yapılacaklar belirlenebilir.
8. *Okul başarısı yada sınav başarısından hangisinin* öncelendiği belirlenerek uygun çalışma stratejisi saptanabilir.
9. Öğrenci ölçme değerlendirmesinde öğrencilerin yetenekleri ve bireysel gelişimleri analiz edilerek dijital öğrenci portfolyosuna işlenebilir.
10. Öğrencinin güçlü yönleri, gelişim alanları, yetenekleri, bireysel özellikleri; kısacası süreç içerisindeki tüm verileri kayıt altına alınabilir. Ve bu bilgi havuzunun öğrencinin gittiği tüm kurumlar ile paylaşılmasıyla öğrencinin yetenekleri doğrultusunda nitelikli ve süreklilik arzeden kararlar alınabilir.
11. MEB, Büyük Veri destekli ölçme değerlendirme konusunda daha fazla hizmet içi seminerler ve sunumlar konferanslar vererek farkındalık oluşturulabilir.
12. MEB tarafından öğretmenlerin teknolojik araçları kullanmasına yönelik ilgilerinin artırılması sağlanabilir ve bu konu üzerinde seminerler verilebilir (Toptaş, 2021, s. 183).

5. Eğitim Sektöründe Büyük Veri Kullanımına Dayalı Sorunlar

Eğitim sektöründe Büyük Veri'nin (Big Data) kullanımı ile ilgili en belirgin zorluklar, “etik” ile ilgilidir. Büyük Veri, özellikle mahremiyet, kişisel verilerin korunması kanunu ile ilgili olmak üzere bir dizi etik mülahazayı temsil eder. Bununla beraber verilerin depolanması, birleştirilmesi, analiz edilmesi ve anlamlandırılması ve bunun hangi araçlarla hangi amaçlar doğrultusunda sunulması gerektiği konusunda daha geniş soruları gündeme getirir (Eynon, 2013, s. 237-240).

“Veri güvenliğinin sağlanması” ise özellikle öğrenciler boyutunda yaşlarının küçük olması sebebiyle kişisel bazda ele alınması gereken önemli sorundur. Bu sorunun çözümü ise “Büyük Veri kaynaklarının etkin bir şekilde birlikte kullanılmasını düzenleyecek fakat bu düzenleme yapılırken bireylerin mahremiyetini koruyacak ve kişisel güvenliklerini de sağlayacak şekilde denge kuracak bir sistem oluşturulabilmesi” ile mümkündür (Eyüpoğlu, Aydın, Sertbaş, Zaim, & Öneş, 2017, s. 10).

Günümüz dünyasının önemli problemlerinden biride kişi ya da kurumların kendilerini oluşabilecek mahremiyet ihlallerine karşı güvende hissetmemeleri nedeniyle veriyi paylaşmak istememeleridir. Buna sunulacak çözüm ise; bilgi okuryazarlığı konusunda bilgilendirmeler yapılarak sanal ortamda paylaşılacak verilerin hangi ölçüde paylaşılabilceği bilgisinin verilmesidir.

Tüm bu sorunların yanı sıra burada dikkat edilmesi gereken en büyük çekince ise belli bir yaşın altındaki öğrencilerin sanal ortamda sürekli çevrimiçi olmasının doğuracağı sorunlardır. Bu noktada dikkat edilecek üç nokta vardır (Aksu, 2016, s. 87). Birinci olarak *küçük yaşta dijital teknolojiye yönlendirilen öğrencilerde “irade” konusundaki endişeler*, yani iradesine hakim olamayacak kadar erken yaşta dijital teknolojiyle tanışması sebebiyle ortaya çıkacak sorunlar. İkinci olarak *öğrencinin dijital ortamda eğitim amaçlı yaptığı her hareketin izlendiğinin farkında olmasıdır*, bunun sonucunda veri toplama sürecinde öğrencilerin hareketlerini sınırlayabileceği ve doğal bir süreçten geçilemeyeceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2018, s. 7-10). Üçüncü olarak ise *eğitim sektöründe veri bilimcilerden yardım almadan sadece eğitim bazında verilerin incelenmesi* karşılaşılabilecek sorunlardan birisidir. Eğitimcilerin teknolojiye yatkın olmaları da en az veri toplamak kadar önemlidir.

Güncel teknolojiye ayak uydurabilen eğitimcilerin yetiştirilememesi de ayrı bir sorundur (Davenport, Harris, & Morison, 2010, s. 121).

Sonuç ve Tartışma

Eğitimde Büyük Veri'nin (Big Data) kullanım alanları kısıtlıdır. Eğitim veren uzmanların, Büyük Veri analitiği uygulamalarını kullanmaya başlaması, eğitimdeki eksik yönlerin geliştirilebilmesi adına önemlidir. Bu sayede Büyük Veri analitiği eğitim sektörünün karar alma süreçlerinde aktif bir şekilde kullanılabilir. Büyük Veri analitiği yardımı ile öğrencilerin *“akademik gelişimlerinin takibi, sınav sonuçlarının analizi, ödevlendirme takibi, müfredat düzenlenmesi, alan ve meslek seçimi konusunda yönlendirme, eğitimdeki aksaklıkların tespiti ve çözümüne yönelik”* pek çok çalışma yapılabilmektedir (Davenport T. , 2015, s. 33). Eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımı

konulu bu araştırmadan elde edilen anafikir üç başlıkta toplanabilir (Toptaş, 2021, s. 190).¹²

Birinci olarak; “*Veri toplanması ve depolanması için eğitim ortamının uygun donanım ve yazılımla inşa edilmesi*” gelmektedir.

İkinci olarak; “*Büyük Veri'nin analizi aşamasında Yapay Zekâ (AI) ve makine öğrenmesi (ML) gibi farklı öngörü sağlayan tekniklerden yararlanılmalıdır.*” Bu sayede veri içinde geleceğe yönelik tahminler yapılmasına imkân sağlanmış olur.

Üçüncü ve en önemli unsur, eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımı konusunda her öğrenciyi farklı bir birey olarak düşünüp kitlesel metotlardan daha ziyade “*öğrenciye özel bireyselleştirilmiş öğrenme metotlarının geliştirilmesi ve uygulanabilmesidir.*” Bu sayede öğrencinin öğrenme biçimine uygun kişisel planlamalar yapılarak eğitimde başarı düzeyi artırılabilir. Eğitim sektöründe günümüzde Büyük Veri'nin önemi ve sektöre katkısı ile ilgili seminerler, paneller ve konferanslar düzenlense de yeterli düzeyde bir ilerleme gerçekleşmemektedir. Ancak eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımının önemine yönelik bilgilendirmeler yapılmaya devam edildiği takdirde şu an olmasa da ilerleyen zamanlarda istenilen düzeye gelecektir.

Burada şunu gözden kaçırmamalıyız, “ölçme olmadan değerlendirme yapılamaz” (Karataş, 2019, s. 28). Ancak güvenilir bir veri akışı olmadan neyi ölçtüğümüzün fazla bir önemi de yoktur. O halde öncelikli olarak elde edilen verilerin güvenilir olması yönünde adımlar atılmalı ve bilgilendirmeler yapılmalıdır. Eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımının öncesinde ve sonrasında eğitim sisteminde başarı seviyesinin ve kalitenin aynı olmayacağı kesindir. Bunu kurumlarında Büyük Veri'yi kullananlar ve uygulayanlar tarafından onaylayarak kabul etmişlerdir. Bu sayede her geçen gün eğitim sisteminde Büyük Veri kullanımı ile ilgili yenilikçi fikirler gündeme gelecek ve popüleritesini gelecekte de koruyacaktır. Ancak şuan itibarıyla yerli yazılımlar, mobil uygulamalar geliştirilmediği ve bu konuda geniş çaplı ulusal çalışmalar yapılmadığı müddetçe ilerleme istenilen düzeyde olamayacaktır.

---

¹² Üç başlık (Toptaş, 2021, s. 180-187) eğitim kurumlarında Büyük Veri Kullandığını ifade eden yönetici statüsündeki katılımcıların verdikleri cevaplardan ortaya çıkarılmıştır.

Araştırma esnasında ortaya çıkan sorunların çözümü için, yapılan literatür taramalarında aşağıdaki tavsiyelere ulaşılmaktadır (Toptaş, 2021, s. 194).¹³

- ✓ Eğitim kurumlarında kullanılan teknolojik alt yapı bilgisayar destekli eğitimi sağlamakla birlikte Büyük Veri kullanımını için yeterli değildir. Dolayısıyla donanım ve teknolojik altyapı geliştirilmelidir.
- ✓ Büyük Veri kullanımında fırsat eşitliğinin sağlanması adına gerekli adımlar atılmalıdır. Büyük Veri analitiği uygulamalarının eğitimin her kademesinde uygulanabilir bir hale getirilmesi gerekmektedir.
- ✓ Eğitimde başarı sıralaması yapılırken farklı okullar aynı değerlendirme sistemine tabi tutulmamalıdır. Öğrenci sınav sonuçları değerlendirilirken okulun fiziki şartlarının yanı sıra öğrenciye sunulan imkânlar ile öğrenciden elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak sıralama yapılmalıdır.
- ✓ Dijital anlamda ödev takibi yapılarak eksik konuların analizi, etüt, online video, ek ödevlendirme ile kişiye özel eksik konuların kapatılması sağlanabilir.
- ✓ Büyük Veri kullanım sürecinde tüm öğrencilerin teknolojik imkânlarının aynı olmadığı unutulmamalıdır. Mutlaka internet erişimi yeterli olmayan, herhangi bir dijital algılayıcısı (telefon,tablet, bilgisayar vb.) olmayan öğrenciler ve okullar olacaktır. Bu tür durumlar Büyük Veri'den beklenen başarıyı doğrudan etkiler. Dolayısıyla tüm bunlar gözönünde bulundurularak internet erişimini arttırmaya ve dijital algılayıcılara ulaşımı kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar da planlanmalıdır.
- ✓ Eğitimin her kademesindeki öğretmenlere öncelikle Büyük Veri kullanımını endeksli mentorluk eğitimi verilmelidir. Büyük Veri ile ilgili hizmet içi eğitim kursları açılmalıdır. Ayrıca zaman ve bütçe kaybına sebep olmamak adına Büyük Veri konusu eğitim fakültelerinin derslerinde ve öğretmenliğe başlangıç sınavlarının (KPSS ve adaylık kaldırma sınavları vb.) içeriğinde yer alarak farkındalık oluşturulmalıdır.
- ✓ Büyük Veri'yi kullanacak kişilerin öğretmenler olması nedeniyle teknoloji kullanımı konusundaki eşitsizlik nedenleri minimize edilmelidir. Teknolojik sisteme ayak uydurabilecek bu donanımlara sahip öğretmenler yetiştirilmelidir.

---

¹³(Toptaş, 2021, s. 194) ve (Altınpulluk, 2018, s. 94-111) Eğitim kurumlarında Büyük Veri kullanan okul yöneticilerinin tavsiyelerinden sıralanmıştır.

- ✓ Öğretmenlere veri okuma becerilerini geliştirici “bilimsel okuryazarlık” konusunda eğitim verilmelidir (Şeker, 2015, s. 11).
- ✓ Eğitimci içerisinde lisansüstü eğitim almak isteyen veya teknolojik anlamda kendini geliştirmek isteyen kişilerin eğitimlerine devam edebilmesi için gerekli şartlar oluşturulmalı ve desteklenmelidir.
- ✓ Son olarak şunu söyleyebiliriz, eğitim kurumlarında yönetici konumundaki kişilerin ana hedefi okulları “*Sürekli Eğitim Merkezi (SEM)*” haline dönüştürmek olmalıdır. Bu sayede Büyük Veri uygulamaları öğrenciyi sadece teknolojik anlamda değil, araştırma yöntemlerinde, düşünme ve algılama biçimlerinde de geliştirici olarak rol oynayacaktır.

Bu çalışmadan yola çıkarak daha sonraki çalışmaları yönlendirebilecek ve çalışma alanı sağlayacak en önemli 3 durumu belirtecek olursak;

1. Eğitim sektöründe Büyük Veri çalışmalarına altyapı oluşturması amacıyla hangi Yapay Zekâ (AI, Artificial Intelligent), makine öğrenmesi (ML - Machine Learning) programları ve algoritmalar kullanılabilir?
2. Eğitim sektöründe analize girecek olan değişkenlerin seçimi ve hangi verilerin, geleceğe yönelik tahminler yapılmasına imkân vereceğine yönelik derin ve detaylı bir araştırma yapılması,
3. Yine bu kapsamda eğitim sektöründe Büyük Veri kullanımı sırasında öğrencilere ait verilerin kullanılması sırasında, hangi verilerin hangi boyutta kimler tarafından kullanılacağı, mahrem nitelikte verilerin neler olabileceği ve bunun hangi kanun ve yönetmeliklerle korunabileceği etik sorunlar göz ardı edilmeden araştırılabilir. (Özen, Kartal, & Emre, 2017, s. 203-204)

Tüm bunlar gerçekleştirildiği takdirde geleneksel yaklaşımdan bireyselleştirilmiş öğrenme modeline yani Büyük Veri endeksli yaklaşıma geçiş sağlanmış olur. Sonucunda da Büyük Veri analitiğinin kullanımı sayesinde daha etkili ve verimli kararlar alınarak eğitim sektöründe çok yönlü sürdürülebilir başarı artışı sağlanabilir. Büyük Veri analitiği, özel sektör, kamu ve bireysel anlamda ele alındığında her kesimin pozitif avantajlarından faydalanabileceği bir alandır. Bu çalışmanın sonucunda da günümüz teknolojisinin en büyük artışı olan Büyük Veri analitiğinin eğitimde pek çok alana önemli katkılar sağlayacağı örneklerle açıkça belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Yavuz & Gençtürk, Ebru. (2013). Coğrafya öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme teknikleri ile ilgili görüşleri: kullanma düzeyleri, sorunlar ve sınırlılıklar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 331-356.
- Aksu, H. (2015). *Big data bilginin gücü*. Ankara: Pusula Yayıncılık.
- Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 7-10.
- Aljazeera. (10.10. 2016). *Eğitimde 2003'un gerisindeyiz*. <http://www.aljazeera.com.tr..>
<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/egitimde-2003un-gerisindeyiz>
(11.15.2020 tarihinde erişilmiştir).
- Altınpulluk, H. (2018). Nesnelerin interneti teknolojisinin eğitim ortamlarında kullanımı. *AUAd* 4(1), 94-111.
- Altıntaş, S. (20.08.2018). *En çok kullanılan web 2.0 araçları nelerdir?*.
<https://www.bilisimcirus.com/2018/08/en-cok-kullanilan-web-20-araclar-nelerdir.html> (10.11.2020 tarihinde erişilmiştir).
- Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilgiler Dergisi*, 10(35), 100-112.
- Başol, G. (2015). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bozkurt, A. (2016). Öğrenme analitiği: e-öğrenme, büyük veri ve bireyselleştirilmiş öğrenme. *AUAd*, 2(4), 55-81.
- Campbell, J., DeBlois, P., & Oblinger, D. (2007). Academic analytics: a new tool for a new era. *Educause Review*, 42(4), 40–57.
- Çakır, B. (28.4.2014). *Büyük veri (big data) ve kullanım alanları*.
<http://bcakir.com/buyuk-veri-big-data-ve-kullanim-alanlari.html> (2.12.2017 tarihinde erişilmiştir).
- Davenport, T. (2015). *Big data work*. İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları.
- Davenport, T. (25.12.2016). *Big Data (Büyük Veri) nedir? Hangi alanlarda ve nasıl kullanılır?* <https://www.velibahceci.com:> <https://www.velibahceci.com/big-data-buyuk-veri-nedir-hangi-alanlarda-ve-nasil-kullanilir/> (10.7.2019 tarihinde erişilmiştir).
- Davenport, T. H., Jeanne G. H. & Morison. R. (2010) *Analytics at work: smarter decisions, better results*. Massachusetts: Harvard Business Press.
- Demirtaşlı, N. (2014). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Dereli, Z. (18.10.2018). *Eğitimde karneden big dataya*.
https://www.itohaber.com/haber/guncel/208941/egitimde_karneden_big_data_ya.html (12.22.2018 tarihinde erişilmiştir).
- Doğan, K., & Arslantekin, S. (2016). Büyük veri: Önemi yapısı ve günümüzdeki durum. *DTCF Dergisi*, 56(1), 15-36.

- Doğrulukpayı. (2.11.2018) “Turkiye-nin-pisa-karnesi-ne-durumda.”
<https://www.dogrulukpayi.com>. <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-nin-pisa-karnesi-ne-durumda> (12.20.2020 tarihinde erişilmiştir).
- Eynon, R. (2013). The rise of big data: What does it mean for education, technology, and media research? *Learning, Media and Technology*, 38(3), 237–240.
- Eyüpoğlu, C. & Aydın, M. A. & Sertbaş, A. & Zaim, A. H. ve Öneş. O. (2017). Büyük veride kişi mahremiyetinin korunması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10 (2), 177-184.
- George, G., Haas, M., & Pentland, A. (2014). From the editors big data and management. *Academy of Management Journal*, 57(2), 321-326.
- Gürsakal, N. (2013). *Büyük veri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Har Camel, Y. (2016). Regulating “big data education” in Europe: Lessons learned from the US. *Internet Policy Review*, 5(1), 1-17.
- Horowitz, E. (1.1.2015). “A peek at a ‘smart’ classroom powered by the internet of things.” www.edsurge.com. <https://www.edsurge.com/news/2015-08-11-a-peek-at-a-smart-classroom-powered-by-the-internet-of-things> (09.15.2020 tarihinde erişilmiştir).
- Industry, eLearning. (2016). The internet of things smart school infographic. <http://elearninginfographics.com/the-internet-of-things-smart-school-infographic> (12.16.2017 tarihinde erişilmiştir).
- İntellipaat. (13.07.2016). Big-Data-examples-application-of-big-data-in-real-life.. <https://intellipaat.com/blog/7-big-data-examples-application-of-big-data-in-real-life/> (08.07.2019 tarihinde erişilmiştir).
- Karaca, İ. (2015). *Büyük veri analizlerinin kurumsal faaliyetlerde kullanım alanları*. (Yayımlanmamış lisans tezi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Karataş, F. (2019). *Ölçme ve değerlendirme*. Ankara.
- Marr, B. (2017). *Büyük veri iş başında*. İstanbul: MediaCat.
- Moradam. (02.05.2019). <https://www.moradam.com/13838/big-data-nedir/>. <https://www.moradam.com/13838/big-data-nedir/> (11.10.2020 tarihinde Özen, Z. Kartal, E. ve Emre, İ. (2017). Eğitimde büyük veri. A. İşman, B. Akkoyunlu, H. F. Odabaşı (Ed.). *Eğitim Teknolojileri Okumaları* içinde (183-204 ss.). Ankara: Tojet (“PISA 2015 Ulusal Raporu”) Erişim adresi http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf
- Sarı, H. İ. (2020). Evde kal döneminde uzaktan eğitim: Ölçme ve değerlendirmeyi neden karantinaya almamalıyız?. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(1), 121-128.
- Shaw, J. (2014). Why big data is a big deal. *Harvard Magazine* 116(4), 30-34.
- Siemens, G., Long, P. (2011). Penetrating the fog analytics in learning and education. *Educate Review*, 46(5), 31-40.

- Şeker, S. E. (2015). Büyük veri ve büyük veri yaşam döngüleri. *YBS Ansiklopedi*, 2(3), 11-14.
- Toptaş, O. (2021). *Eğitim sektöründe karar destek sistemi ve büyük veri destekli fayda-maliyet analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Tutgun Ünal, A. (2014). *Büyük veri ve eğitimsel veri madenciliğinin eğitim alanına katkılarının incelenmesi*, 8. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*, Edirne.
- Tozlumikrofon. (2019). *Big data örnekleri nelerdir*. <https://www.tozlumikrofon.com/big-data-ornekleri-nelerdir/> (03.01.2019 tarihinde erişilmiştir).
- West, Darrell M. (2012). Big data for education: data mining, data analytics, and web dashboards. *Governance Studies at Brookings*, 1-10.
- Yıldız, M. (2015). *Büyük veri örnekleri*. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/buyuk-veri-ornekleri/24377> (09.01.2019 tarihinde erişilmiştir).

KRİPTO PARALARIN DEVLET OTORİTELERİYLE ENTEGRASYONU

Buse TOPALOĞLU*

Özet

Günümüz teknolojiyle birlikte her alanda hızlı ilerlemeler kaydedilmekte ve bu durumdan para piyasası da büyük ölçüde etkilenmektedir. Blockchain teknolojisinin ortaya çıkardığı sanal varlıklar bunun bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Sanal varlıkların en tanınmış olan kripto paraların vergilendirmeye tabi tutulamaması, sanal cüzdan sahiplerinin işlemlerini anonim bir şekilde gerçekleştirmesi ve kimlik bilgilerine ulaşamaması gibi özellikleri yatırımcıların bunlara yönelik ilgisini artırmaktadır. Ancak devletler kripto paraların bu özelliklerinin devlet otoritesini sarsacağı endişesi ile kripto paralara mesafeli durmaktadır. Her geçen gün daha geniş bir kitleye yayılan kripto paralarla ilgili yapılacak yasal düzenlemelerin, önümüzdeki yıllarda bir gereklilik halini alacağı düşünülmektedir. Çünkü ülkeler her ne kadar kripto para kullanımını yasaklamak gibi bir yola başvursa da, sınırlayıcı bir merkez olmadığı için kullanımının devam edeceği söylenebilir. Çalışmada kripto paralara olan yüksek talebin gözlemlenmesi sonucunda ülkelerin belli bir düzenlemeye gitmesinin gerekliliği ve olası yasal düzenlemelerin üzerinde durulmuştur. Devletlerle kripto paralar arasındaki entegrasyon sürecinin kolaylaşması ve hızlanmasını sağlamak amacıyla küçük oranlı vergilerin uygulanarak kripto para sistemindeki işlemlerin kayıt altına alınmasının oldukça yerinde olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kripto para, Bitcoin, Yasal düzen, Para, Blockchain

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, busetopaloglu.57@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9167-155X

THE INTEGRATION OF CRYPTO MONEY WITH STATE AUTHORITIES

Abstract

Rapid progress is being made with the current technology and the money market is also affected greatly. The virtual assets that very popular for institutions and investors are creating a risk factor for the financial authority of governments by providing anonymous identities for the cypto-wallet owners' transactions and not being able to taxation. In the other hand, governments are not so interested at this new technology because a decentralized structure is always carrying risks against governal authority. With all we witnessed since more than ten years of cryptocurrencies, the popularity increases day by day and it is going to be a requirement to regulate and meet the cryptocurrencies for governments. Another reason to meet the crptocurrencies for governments is the nature of cryptocurrency is uncontrollable. In this article, emphasized on governments behaviour on cryptocurrenies, and possible regulations that will ease the situation of integration. Govenments should expedite the integration with Blockchain technology with all other assets and best taxation procedure looks like taking small percents to easen the registration of blockchain transactions.

Keywords: Cryptocurrency, Bitcoin, Legal order, Money, Blokchain

Giriş

Yeniçağın beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler, birçok alanda hayatımızı kolaylaştırdığı gibi ekonomi sektörünün de yapısında değişikliklere yol açmaktadır. Günümüzde para kavramı ile geleneksel sınırlarının dışına çıkmakta ve gelecekte banknotların yerini alacağı düşünülen kripto paralar her geçen gün daha fazla kullanıcıya ulaşmaya devam etmektedir. Günümüz koşulları değerlendirildiğinde, sürekli fiyat artışlarıyla ve büyüyen işlem hacimleriyle kripto paralar, tasarruf sahiplerinin portföylerinde kolaylıkla yer alabilmektedir. Son rakamlara bakıldığında, ilk kripto para olarak karşımıza çıkan Bitcoin'in toplam varlık hacminin 1 trilyon dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir (Coinmarketweb, 2021). Kripto paralar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkede yatırımcılar tarafından büyük ilgi görmekte ve bu yatırım türüne olan ilgi artmaya devam etmektedir. Son gelişmeler kapsamında değerlendirildiğinde, Türkiye'de devlet otoritesi bu duruma kayıtsız kalmamış, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) ortak bir projeye bu konuda gerekli çalışmalarını yürütmeye başlamıştır.

Kripto paralar tamamen dijital ortamda oluşturulmakta ve bu yönüyle para algımızı büyük ölçüde değiştirmektedir. Kripto paralara yönelik ilginin ve talebin artmasının temelinde, kripto paralara dair işlemlerin herhangi bir merkeze bağlı olmadan (merkeziyetsizleştirilmiş) ve güven sağlayacak üçüncü bir kişiye ihtiyaç duymadan büyük bir güvenlik zinciri içinde yapılması özelliği yatmaktadır. Buna göre, işlemlerin gerçekleştiği Blockchain teknolojisi sayesinde yatırımcıların kimlik bilgileri büyük bir güvenlik çemberi içinde saklanmakta ve hiçbir şekilde Blockchain zincirinden dışarı çıkarılamamaktadır. Bloklara işlenen kayıtların bir şekilde hacklenmesi durumunda ise herhangi bir bilgi karşı tarafa ulaşana kadar silinmekte ve bilginin güvenliği üçüncü kişilere karşı korunmaktadır. Blokların değiştirilebilmesi için milyarlarca kez kopyalanmış tüm blokların değiştirilmesi gerekmektedir, bu ise neredeyse imkânsızdır. Bu kadar büyük bir güvenlik sistemi içinde gerçekleşen kripto para işlemleri ise dijital paralara olan güveni artırmaktadır. Kripto paraların güvenilirlikle ilgili üstünlüklerinin dışında, gerçekleştirilen kripto para alım satım işlemlerinin herhangi bir maliyete katlanmadan ve çok kısa sürelerde gerçekleştirilebilmesi kripto paraları cazip hale getiren diğer önemli bir özellik olarak dikkat çekmektedir (Çetinkaya, 2018)

Diğer taraftan, kripto paraların herhangi bir otoriteye bağlı olmadan anonim ve merkezsiz yatırım araçları olmaları klasik para sistemleri ve devletin egemenliği konusunda önemli soru işaretleri oluşturmaktadır. Böylece, kripto para sistemi yatırımcılar açısından ilgi görse de, devletler kripto paraları büyük bir tehdit olarak görmektedirler. Çünkü geleneksel para sistemlerinde ekonomideki para düzeyi devlet otoriteleri tarafından serbestçe belirlenirken, devletler parayı kullanarak ekonomi üzerinde önemli politikalar uygulama imkânı da elde etmektedir. Ancak kripto paraların arzı yalnızca onu oluşturanlar ya da kullanıcı kitlesi tarafından belirlenebilmektedir. Bu durum devlet otoritelerinin kripto paralara olumsuz yaklaşmasına sebep olmakta ve kripto paraların ekonomiye zarar verebilecek büyük bir tehdit unsuru olarak görülmesine neden olmaktadır. Belirtilen noktanın dışında kripto para işlemlerinin vergilendirilmesi noktasında da ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Bütüncül bir çerçevede değerlendirildiğinde, kripto paraların kullanımının giderek yaygınlaşması devlet otoritelerinin kripto paralara yönelik bakış açısının yeniden sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmanın amacı devlet otoritelerinin kripto paralara bakış açısına dair bir literatür tartışması ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmanın sonraki bölümünde ilk olarak Blockchain teknoloji ve kripto paralar hakkında temel bilgiler sunulacak daha sonra ise kripto paralar ile devlet otoriteleri arasındaki ilişki ele alınarak söz konusu ilişkiye yönelik yasal düzenlemeler değerlendirilecektir.

1. Blockchain Teknolojisi ve Kripto Paralar

Kripto para işlemlerinin gerçekleştiği ve sistemin temelini oluşturan teknoloji Blockchain olarak isimlendirilmektedir. Dünyada Blockchain konusunda en meşhur isimlerden olan Rus yazılımcı Vitalik Buterin, Blockchain'i; "herkesin program yükleyebildiği, programların kendiliğinden yürütülebildiği, her programın mevcut ve önceki durumlarının her zaman herkes tarafından görülebildiği ve üzerinde çalışan uygulamaların kriptolojik olarak güvence altına alındığı sihirli bilgisayar" şeklinde tanımlamaktadır (Ethereum Blog, 2018). Bu sistemde tüm kripto para alışverişlerinin kaydı tutulmaktadır. Ayrıca, Blockchain sistemi sayesinde kayıtların birden fazla yerde tutulabilmesi, gerçekleştirilen tüm işlemlerin oldukça güvenli olmasını sağlamaktadır. Çünkü kayıtlardan herhangi birinin kaybolduğu durumda diğer alanlarda bilgiler korunmaya devam etmektedir. Diğer taraftan, herhangi bir bilginin Blockchain ağından dışarı çıkması durumunda bilgi karşı tarafa ulaşana kadar silinmekte ve erişilemez duruma gelmektedir. Blockchain sisteminde kripto paralar ile yapılan işlemlerin kim tarafından yapıldığı bilgisine ulaşılamamakta, başka bir ifadeyle Blockchain teknolojisinde tüm işlemler anonim olarak gerçekleşmektedir. Kısaca bütün işlemler şifreli olduğu için para gönderen, para alan, yatırım yapan ve herhangi bir işlem yaratan kişilerle ilgili hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır (Catalini, 2018).

Kripto paralar Blockchain teknolojisinin kullanım alanlarından yalnızca biridir. Blockchain teknolojisi, kripto para kayıtlarının tutulması haricinde birçok alanda kullanılmaktadır. Bu alanlar arasında sağlık, turizm, bankacılık, finans, imalat gibi birçok sektör yer almaktadır. Örneğin Blockchain teknolojisi finans sektöründe tüm sermaye hareketlerinin izlenmesi, ödemeler ve ticari transferler gibi işlemlerin güvenle gerçekleştirilmesine aracılık etmektedir. Şirketler, hisse ve hissedar kayıtlarının saklanması; hükümetler, vergi kontrolünde, seçimlerdeki oy kullanma işlemlerinde ve daha birçok alanda Blockchain teknolojisini kullanabilmektedir. Hatta hukuk alanında

bile mahkeme kararlarının izlenmesi, sözleşmelerin saklanması, ipotek gibi işlemlerde Blockchain teknolojisinin kullanıldığı bilinmektedir (Girasa, 2018).

Blockchain teknolojisi, dağıtık defter teknolojisi olarak adlandırılan, verilerin dağıtık bir ağa kaydedildiği kapsamlı ve büyük bir sistemin bir parçasıdır. Bu teknoloji sayesinde Blockchain teknolojisinin popüler teknolojiler arasına girdiği ve birçok firma tarafından bu alana ciddi yatırımlar yapıldığı gözlemlenmektedir. ABN Amoro, ING, RaboBank gibi özel Hollanda bankaları Blockchain teknolojisiyle ilgili çalışmalarına 2014 yılından itibaren ağırlık vermeye başlamışlardır (Petkovic & Arnab, 2018). Hindistan Merkez Bankası (SBI) da Blockchain teknolojisine yatırım yaptıklarını ve en kısa sürede bu sistemi kullanacaklarını açıklamışlardır (Agarwal, 2018). Küresel ekonomideki en büyük ödeme sistemleri arasında yer alan Mastercard, Blockchain ile anlık ödeme sistemi ile ilgili patent haklarını almak için başvuruda bulunmuştur. Kanada devleti Blockchain teknolojisini yeni dijital kimlik sisteminde kullanacağını ifade etmiştir. Böylece kullanıcıların kimlik bilgilerinin bankalara, telekomünikasyon şirketlerine ve hatta resmi kurumlara karşı korunarak anında doğrulanabilme imkânının elde edileceğini belirtmişlerdir (Alexander, 2017).

Blockchain teknolojisinin şimdilik en yaygın kullanıldığı alan olan kripto paraların tarihi, 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından kapalı bir mail grubuna gönderilen mail ile başlamıştır. 2009 yılında ise ilk defa Bitcoin para birimi yazılımı yapılmıştır (Yumuşaker, 2019). İlk kripto para olan ve diğer tüm alt coinlere öncülük eden Bitcoin tüm dünyada gördüğü büyük ilgi sonrasında inanılmaz rakamlara ulaşmıştır. İstatistiklere göre, dolaşımdaki Bitcoin'lerin toplam değeri Temmuz 2013'te 1,2 milyar dolar seviyesindeyken Temmuz 2020 itibarıyla bu değer 182 milyar dolara ulaşmıştır (Coinmarketcap, 2021). Şüphesiz bu artışın arkasında, Bitcoin'in gelecekte ekonominin vazgeçilmez bir parçası olabileceği ihtimali ve değerindeki yüksek artışlar önemli bir rol oynamaktadır (Abdurrahman Ç, 2016). Günümüzde kullanımı oldukça yaygınlaşan kripto paralar, yüzyıllardır alışlagelmiş para kavramından çok farklı bir boyutta varlığını sürdürmektedir. Alım ve satımı oldukça kolay ve piyasadaki paralara kıyasla daha az maliyetli olan bu dijital varlıklar kullanıcılarına birçok avantaj sağlamaktadır. Bu yönüyle de dünyanın hemen her ülkesinde oldukça talep gören bir yatırım aracı olma özelliği taşımaktadır (Mendi & Çabuk, 2018). Sistem, bu alım ve satımların gerçekleştirilmesi sırasında yatırım sahiplerinin kimliğini korumakta ve işlemler tamamen anonim olarak yapılmaktadır (Blakstad vd., 2018). Ancak, işlem sahiplerinin kimlik bilgileri gizli tutuluyor olsa da, yapılan işlemler tarafların tümü için şeffaf ve açık bir şekilde yürütülmektedir. Yatırım sahibi bireyler garantör ya da banka gibi aracı bir kurum olmadan tüm portföylerini yalnızca birkaç dakikada belirleyerek paralarını büyük bir güvenlik ağı içinde saklayabilmektedirler. Bu durumda da güven sağlayacak herhangi bir üçüncü kişiye gerek duyulmamaktadır. Çünkü yapılan işlemlerin değiştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Zira işlemlerin kaydedildiği bloklar, yine değiştirilemeyen ve bozulamayan kendinden önceki bloğa tutunmaktadır. Bu durumda, işlemlerin değiştirilmesi veya bozulabilmesi için “%51 Saldırısı”

olarak isimlendirilen durumun gerçekleşmesi gerekmektedir. %51 Saldırısı, ağlarda değiştirme ya da bozulma yaratılabilmesinin ancak ağın yarısından fazlasının tek bir kişi tarafından ele geçirilmesiyle mümkün olacağı durumu ifade etmektedir (Myddleton & Fullwood, 2016). Bu ihtimalin ise neredeyse imkânsız olması kripto paraları oldukça güvenilir bir hale getirmektedir. Kripto paralarla ilgili bütün bu özellikleri kripto paralarla ilgili, hayatımızda yıllardır önemli bir yere sahip olan garantörlere duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Bu durum bir tarafta hanehalkı ve firmalar açısından verimli ve güvenli bir yatırım aracı ortaya çıkarmakta, diğer tarafta en önemli garantör durumundaki devletlerin de rekabet içerisinde yer almasını sağlamaktadır. Böylece ekonomik verimliliğin artmasına katkı sunacaktır (Catalini, 2018).

2. Kripto Paraların Devlet Otoritelerine Etkisi

Kripto paraların yaygınlaşması ile birlikte kripto para ve devlet otoritesi çeşitli açılardan tartışılmaya başlanmıştır. Buna göre, ilk olarak kripto paralar merkeziyetsiz bir sistemde işlem görmeleri sebebiyle herhangi bir otoriteye bağlı olmamaktadırlar. Bu sebeple de yatırım sahiplerinin hükümetler tarafından vergiye tabi tutulamaması gibi bir durumla karşılaşmaktadır. İkinci olarak ikinci olarak Blockchain teknolojisinin sahip olduğu özellikler doğrultusunda kripto paraların gizlilik özelliği ortaya çıkmakta, böylece yapılan işlemlerin gizliliğine ilişkin herhangi bir güvenlik açığının bulunmadığı belirtilmektedir. Kripto paralara yönelik gerçekleştirilen işlemlere ilişkin söz konusu bu gizliliğin, kontrol mercilerinin dâhil olmadığı bir ortamda gerçekleştirilmesinden dolayı güvenilirliği konusunda çeşitli fikir ayrılıkları ortaya çıkmaktadır

Çünkü sistemin güvenilirliği bir soruna yol açmasa dahi devlet otoritesinin sisteme müdahalede bulunamaması yasa dışı işlere yol açılabileceği ihtimalini doğurmaktadır (Turan, 2018). Üçüncü olarak, kripto para sistemi günümüz merkez bankalarının işleyişi ile uyuşmamaktadır. Zira modern para sistemlerinde piyasadaki para miktarının ayarlanması aynı zamanda devletin ekonomiye bir müdahale aracı işlevi görmektedir. Daha açık bir ifadeyle, devletler merkez bankaları kanalıyla uyguladıkları para politikası ile önemli bir ekonomi politikası aracı elde etmiş olmaktadır. Hükümetler para politikasıyla ekonomideki gelir, istihdam, fiyatlar, ödemeler bilançosu ve finansal piyasaları etkileme ve yönlendirme imkânı elde ettiği gibi bazı durumlarda da para basmak yoluyla ciddi gelir elde etmektedirler. Oysa kripto para sisteminde kullanıcı kimliklerinin gizli tutulması ve herhangi bir otoriteye bağlı olunmaması sebebiyle devletin kontrolü söz konusu değildir (Yin vd., 2019).

Bir tarafta kripto para sisteminin günden güne büyümesi ve yaygınlaşması, diğer tarafta ise söz konusu sistemin devlet otoritesi üzerinde ortaya çıkarması muhtemel etkiler

söz konusudur. Devletler kripto para sistemi ve bunun geleceğine ilişkin çeşitli tartışmalar yürütmekte ve kararlar almaktadır. Bununla birlikte, ülkelerin kripto paralara olan yaklaşımlarında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Bazı ülkelerde hem kripto paralar hem de Blockchain teknolojisi kabul görmüş hatta bireylerin kullanımı teşvik edilmiştir. Kimi ülkelerde ise kripto paraların yasadışı faaliyetlerde kullanılabilmesi, elde edilen kazançlara vergilendirme yapılamaması ya da arzı konusunda bir politika izlenememesi gibi sebeplerle kullanımı tamamen yasaklanmış ve para olarak kabul görmemiştir. Genel olarak bakıldığında, Blockchain teknolojisine olumlu yaklaşılsa da, kripto paralara karşı ön yargılı olan ülke sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Ülkelerin kripto paralara yönelik yaklaşımına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında Dünya ekonomisinin önde gelen ülkesi ABD’de kripto paraların vergilendirilmesi konusunda çeşitli düzenlemelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca, Bitcoin madenciliğinden elde edilen gelirlerin de vergilendirilmesi konusunda adımlar atılmıştır. ABD, kripto paraların bir yıldan fazla elde tutulup satılmasını ise sermaye kazançları vergisine tabi tutmuştur. Kanada’da ise ticari işletmeler tarafından kripto para ile gerçekleştirilen işlemlerde kurumlar ve katma değer vergisi uygulaması söz konusudur. Bireysel yatırımcılar için ise elde edilen kazançların %50’si vergiden muaf tutulmakta, kalan matrah ise normal vergi tarifesi üzerinden vergilendirilmektedir. Kanada’nın kripto para sistemine karşı oldukça olumlu yaklaştığının bir göstergesi olarak, “Mazacoin” ismiyle kendi kripto parasını yaratması söylenebilir (Cointurk, 2018; Peaster, 2018; Zuckerman, 2018; Helms, 2018; Barry, 2018; Baktaş, 2018). Avustralya devleti de tıpkı Kanada’da olduğu gibi şirketlerin kripto para ile ilgili işlemlerinde kurumlar ve işlem vergisi tahsil etmektedir. Bireysel yatırımcılar için ise, 10.000 Avustralya Doları’nın altında kripto para ile yapılan mal ve hizmet alım ve satım işlemleri, vergiden muaf tutulmuştur (Kargı & Günay, 2018). Japonya’da 2017 itibariyle Bitcoin yatırımı neticesinde elde edilen kâr üzerinden %15 ile %55 arasında değişen oranlarda vergi alınacağı açıklanmıştır (Şahin, 2019). İngiltere ekonomisinde ise kripto para işlemleri katma değer vergisinin istisnası olarak belirlenirken, bu işlemleri yapanlara %20 oranında kurumlar vergisi zorunluluğu getirilmiştir. Yine bireysel yatırımcılar elde ettikleri kâr üzerinden sermaye kazanç vergisi ödemektedirler. Almanya’da kripto para alım-satımından elde edilen kâr 800 Euro’yu aşmışsa, bu kazanç “spekülatif kazanç” olarak değerlendirilerek %25 oranında vergiye tabi tutulmaktadır. Kripto para alım-satım

işlemleri ise katma değer vergisinden muaf tutulmuştur. Hollanda’da kripto para işlemleri yapanlar kurumlar vergisi, bireysel yatırımcılar ise elde ettikleri kâr üzerinden gelir vergisi ödemektedirler. İsviçre ise kripto para ile ilgili bireysel olarak yapılan işlemleri vergiden muaf tutmuştur (Altay Topçu & Sümerli Sarıgül, 2020).

İskandinavya ülkelerinin kripto paraya yönelik yaklaşımlarına bakıldığında, kripto para kullanımına uyum gösterme konusunda daha istekli oldukları gözlemlenmektedir. Örneğin Danimarka günlük hayatta kendi para birimi ve kripto paranın birlikte kullanılabilceği bir sistem üzerinde durmaktadır. Danimarka para otoriteleri, Bitcoin’i bir para birimi olarak kabul etmedikleri için bununla ilgili bir düzenlemeye de gerek olmadığını duyurmuştur. İsveç de Danimarka’dakine benzer adımlar atmıştır. Öncelikle İsveç Merkez Bankası (Riksbank) ülke ekonomisinde fiyat istikrarsızlıklarının olduğu durumda yerel para birimi yerine Bitcoin’in kullanılabilceğini ifade etmektedir. Ayrıca, İsveç Finansal Denetleyici Otoritesi Bitcoin’i yasal ödeme metodu olarak kabul etmiştir (Çarkacıoğlu, 2016). Bir diğer İskandinav ülkesi olan Finlandiya ise Bitcoin’i bir finansal servis olarak tanımlamış ve Bitcoin işlemlerini katma değer vergisinden muaf tutmuştur. Blockchain teknolojisinin önde gelen ülkelerinden Estonya’da ise hükümet Blockchain teknolojisinin sağlık, bankacılık ve vatandaşlıkla ilgili bazı alanlarda kullanılmasını planlamaktadır. Bu alanda Blockchain teknolojisinin kullanıldığı bir oylama sistemi geliştirmiştir. Estonya hükümeti kripto para sektörünün gelişmesi için sağladığı mali destekler ve geliştirilen projelerle, sektörün öncü ülkelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Son olarak, İzlanda Merkez Bankası diğer gelişmiş ülkelerin aksine 2014’te Bitcoin satın almanın İzlanda Kambiyo Yasasına aykırı olduğunu açıklayarak, kripto para konusunda olumsuz bir tutum benimsemiştir(Çarkacıoğlu, 2016).

İzlanda’nın dışında, çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu bir grup ülke de kripto para sistemlerine karşı olumsuz bir yaklaşım benimsemiştir. Bunlardan Bangladeş Bitcoin’i yasal bir para olmadığı ve kullanıcılarını finansal tehlikelere atabileceği gerekçesiyle kripto para kullanımını yasaklamıştır. Bolivya Merkez Bankası da, “bir hükümet veya yetkili birimler tarafından çıkartılmayan ve kontrol edilmeyen paraları kullanmak yasal değildir” gerekçesini öne sürerek Bolivya’da Bitcoin kullanımını yasaklamıştır. Ekvator’un ise kripto para konusuna rekabet açısından yaklaştığı görülmektedir. Buna göre, ülkenin kendi kripto parasını çıkarma planı olduğundan, Bitcoin’le rekabeti engellemek amacıyla Bitcoin kullanımının yasaklandığı

görülmektedir. Tayland Merkez Bankası ise, ülkenin kripto para kullanımıyla ilgili bir yasal çerçeveye sahip olmadığını, bu nedenle Bitcoin kullanımının yasal olmadığını duyurmuştur (Çarkacıoğlu, 2016).

Türkiye’de de, Blockchain teknolojisi ve kripto paraların kullanımıyla ilgili bazı çalışmalar başlatılmış ve planlamalar yapılmıştır. Bu çerçevede, en somut açıklamaların 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Plan’ında yer aldığı söylenebilir. Buna göre, finansal alanda kullanılan araçların çeşitlendirilmesi yolunda bazı adımlar atılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, Blockchain destekli Merkez Bankası dijital parasının yaratılmasına ilişkin çeşitli projelere de değinilmektedir (Altay Topçu & Sümerli Sarıgül, 2020). Aynı zamanda Blockchain teknolojisi kullanımının artırılması, bu teknolojinin avantajları ve sağlayacağı kolaylıklar gibi konuların derinlemesine araştırılması amacıyla Türkiye Bilişim Vakfı tarafından 8 Haziran 2018 tarihinde Blockchain Türkiye Platformu kurulmuştur (Türkiye Bilişim Vakfı, 2019). Türkiye’de gerçekleştirilen bir diğer projede, Bankalararası Kart Merkezi, Blockchain teknolojisine ilişkin altyapıyı kullanarak Ankara merkezli T2 Software firmasıyla “keklik” isminde bir dijital para geliştirmiştir. Ancak deneysel olarak geliştirilen bu dijital paraya sınırlı sayıda kişi erişebilmektedir. Söz konusu dijital para ile para transferi, alışveriş ödemeleri gibi çeşitli işlemler yapılabilmektedir (Demirel, 2017). Türkiye’nin en önemli bankaları arasında yer alan Akbank, 2018 yılında, para transfer işlemlerinde Blockchain teknolojisinin kullanılacağını duyurmuştur. Böylece, para transfer işlemlerinde güvenilir ve kayıpların ortadan kalktığı bir yapıya kavuşulacağı açıklanmaktadır (Akbank Blockchain, 2018). Türkiye’de kamu ve özel sektörün Blockchain teknolojisi ve kripto para kullanımındaki bu olumlu çerçeveye rağmen, 16.04.2021 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikle ödemelerde kripto varlıkların kullanımı yasaklanmıştır. Buna göre ödeme hizmeti sağlayıcılarının, ödeme hizmetlerinin sunulmasında ve elektronik para ihracında kripto varlıkların doğrudan veya dolaylı olarak kullanılacağı bir şekilde iş modelleri geliştiremeyeceği, bu tür iş modellerine ilişkin herhangi bir hizmet sunamayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca ödeme ve elektronik para kuruluşlarının, kripto varlıklara ilişkin alım satım, saklama, transfer veya ihraç hizmeti sunan platformlara veya bu platformlardan yapılacak fon aktarımlarına aracılık edemeyeceği de yasaklanan bir diğer husus olarak dikkat çekmektedir (Resmi Gazete, 2021).

3. Devlet Otoritesi ve Kripto Paralar Arasındaki Entegrasyonun Sağlanabilmesi İçin Yasal Düzen Önerileri

Ülkelerin kripto paralara olumsuz yaklaşımlarının en temel sebebi sistemin devlet otoritelerinden bağımsız işleyişi gösterilmektedir. Kripto para kullanımına yönelik işlemlerin disiplinler arası işbirliğini ve limitsiz yatırım imkânı sağlaması gibi yatırımcılarına sunduğu birçok fırsatın yanında, söz konusu işlemlerde tüm kontrolün aracı ve merkezi otoriteden bağımsız olmasından dolayı ilgili işlemler kara para aklama gibi kanuna aykırı bazı faaliyetlerin yapılmasına yol açabilmektedir (Pirinççi, 2018). Bununla birlikte, günümüzdeki veriler ışığında incelendiğinde, kripto para birimlerinin gelecekte de talebinin artmaya devam edeceği ve ekonomiye yön verecek varlıklar olacağı tahmin edilmektedir. Devlet otoritelerinin birçoğu bu sistemin merkeze bağlı olmadan işlemesi sebebiyle, kripto paralara olumsuz yaklaşıyor olsa da, gelişen teknolojiyle birlikte bu sanal varlıkların hayatımızdaki yeri giderek önem kazanmaktadır. Bu nedenle, devletlerin bu hususta bir düzenlemeye gitmelerinin önemi günden güne artmaktadır (Çetinkaya, 2018). Gökğöz (2018), kripto paralara ilişkin gerçekleştirilecek düzenlemelerle birlikte devlet otoritesi-kripto para ilişkisinde bir uyumlaşmanın yakalanmasının devletler açısından oldukça yerinde olacağını ifade etmektedir. Buna göre, kripto para işlemlerinin muhasebeleştirilmesinin sağlanması ve bunların kayıt altına alınmasıyla ilgili bir takım öneriler üzerinde durulmaktadır. Burcu (2016) ise, benzer bir yaklaşım benimsemekle birlikte kripto para birimlerinin muhasebeleştirilmesinin dışında, olayın vergi ve hukuki boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, bu hususlarla ilgili yasal düzenlemelerin önemine dikkat çekilmiştir. Şahin (2019), kripto paraların vergilendirme sistemine dahil edilip edilemeyeceği ihtimallerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, kripto paralara olan olumlu yaklaşımın devletler açısından büyük bir vergi kaynağı oluşturabileceği üzerinde durulmuştur. Yumuşaker (2019), benzer görüşlere sahip olmakla birlikte, kripto paraların devlet kontrolü altında tutulamaması sebebiyle bu sistemde kanuna aykırı işlerin yapılmasının oldukça kolay olduğu ve bunun önüne geçilebilmesi için ülkelerin muhakkak bir yasal düzenlemeye gitmesi gerektiği sonucunu savunmaktadır. Nihai çerçevede değerlendirildiğinde, devlet otoritesi ve kripto paralar arasındaki entegrasyonun sağlanması noktasında muhasebeleştirme ve vergilendirme şeklinde iki husus ön plana çıkmaktadır.

Kripto paraların muhasebeleştirilmesi, söz konusu sistemdeki işlemlerin kayıt altına alınması açısından oldukça önemlidir. Esasında muhasebe işlemleri vergilendirme işleminin de bir ön koşulu niteliği taşımaktadır. Muhasebenin parayla ölçülme ilkesi gereğince, değerlendirilen tüm yabancı para işlemleri, mevcut kur esas alınarak önce Türk Lirası'na çevrilmekte ve sonrasında muhasebeleştirilerek kayıt altına alınmaktadır. Eğer kripto paralar da bir yabancı para gibi kabul edilirse, yapılan işlem sırasındaki kripto para kuru üzerinden Türk Lirası'na çevrilmesi ve sonrasında da muhasebeleştirilmesinin uygun olabileceği ifade edilmektedir. Bu işlemin muhasebe kaydına alınacağı en uygun kalem olarak belirtilen “Muhasebede Hazır Değerler” hesabı ise, anında kullanılabilir ve istenilirse kısa süre içinde nakde çevrilebilecek değerleri içermektedir. Gerçekten de kripto paranın özellikleri düşünüldüğünde, kripto para sistemi sahip olunan kripto parayı anlık olarak diğer para türlerine çevirmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca, muhasebede döviz işlemlerinde kur farklarından doğan karların kaydedildiği “646 Kambiyo Karları” ve kur farkından doğacak zararların kaydedildiği “656 Kambiyo Zararları” hesapları, kripto para işlemlerinden kaynaklanacak kâr ve zararların kaydedilmesi amacıyla kullanılabilir (Dizkırıncı & Gökgöz, 2018).

Kripto para ile ilgili gerçekleştirilecek ticari işlemlerin veya kripto para yaratma işlemlerinin vergilendirilmesi devletler açısından ciddi bir vergi potansiyeli oluşturabilecektir. Ancak, vergilendirme işleminin yapılabilmesi için gerekli yasal işlemlerde öncelikle ülkelerin, kripto paraların meşru konumunu belirlemesi gerekmektedir. Bu noktada, işlem sahiplerinin kimlik bilgilerine ulaşımının neredeyse imkânsız olması önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle, ülkelerin bir işbirliği içinde bu süreci yürütmeleri gerektiği oldukça önemlidir (Kargı & Günay, 2018). Hali hazırda, kripto paraların kendilerine has güvenlik önlemlerinin olması, işlemlerin anonim bir şekilde gerçekleşmesi ve içinde bulunduğu güvenlik zinciri, kripto para işlemlerinin takibini engellemektedir. Bu da işlemlerin kayıt altına alınmasını ve vergilendirme işlemini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin birçoğunun vergilendirme işlemini ancak işlem sahiplerinin elde ettikleri gelirleri beyan etmesi durumunda yapabileceği belirtilmektedir (Marian, 2016).

Kripto para varlıklarının vergilendirilmesi noktasında ülkelerin kripto paraları çeşitli yasal statülere koydukları görülmektedir. Örneğin, ABD kripto paraları emlak statüsünde değerlendirirken, Fransa da kripto paraları benzer şekilde menkul kıymet

statüsüne yerleştirmektedir. Diğer taraftan Kanada gibi bazı ülkelerde ise kripto paralar emtia olarak kabul etmektedir (KPMG, 2017). Yasal statüsünün dışında ülkelerin vergilendirme işlemine de çeşitli açılardan yaklaştığı söylenebilir. Güney Kore, Japonya, Kanada gibi bazı ülkeler doğrudan kripto para kazançlarını dikkate almakta, kazanç üzerinden kurumlar vergisi ve gelir vergisi tahsil etmektedir. Bununla birlikte, Danimarka, Estonya gibi bazı ülkeler kripto paralardan elde edilen gelirleri vergiden muaf tutma yoluna gitmektedir (Eser, 2018; KPMG, 2017). Slovenya’da ise bireylerin elde ettiği kripto para gelirleri vergiden muaf tutulurken, şirketlere kripto para işlemlerinde beyan zorunluluğu ve vergi yükümlülüğü söz konusudur (Eser, 2018). Almanya, ABD gibi ülkeler kripto paraların kullanıldığı alışverişleri de dikkate almaktadır. Bu noktada, Almanya kripto paraların kullanıldığı alışverişlerden vergi alınmayacağını ilan etse de, ABD sermaye kazançları vergisi tahsil etmektedir.

Sonuç

Her geçen gün ilerleyen teknoloji insanlarda oluşmuş birçok algıyı değiştirmeye devam etmektedir. Sanal ortamda alışveriş yapmak ya da bir bilgiye tek tıkla ulaşmak gibi işlemler oldukça normalleşmiş, artık yeni iş sahaları oluşturmak ve gelir elde etmek gibi daha da önemli birçok faaliyet bu şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Teknolojinin gelişimi her alanda insanlara oldukça büyük artılar kazandırmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte ekonomik alanda da para kavramı olduğundan çok ileri taşınmıştır. Para denildiğinde artık kağıt banknotlar ya da madeni paralar yerine paranın işlevlerini tam olarak yerine getirebilen sanal ortamda oluşturulmuş dijital varlıklardan söz edilmektedir. Günümüzde sanal ortamlarda oluşturulan dijital varlıklar içerisinde kripto paralar dikkat çekmektedir. Çok güçlü bir güvenlik zinciri içinde alım satımları yapılabilen kripto paralar, bugün para kavramının en yeni tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kripto paraların arkasında ise Blokchain teknolojisi yer almaktadır. Blokchain, bloklardan oluşan zincir yapıdaki veri tabanıdır ve kripto paraların işlemleri bu sistem içinde yürütülmektedir. Bloklar üzerindeki bilgiler yalnızca alıcı ve satıcı tarafından bilinebilmektedir. Kripto paralara yönelik işlemler yüksek bir güvenlik sistemi içerisinde gerçekleştirilmesinin yanında ayrıca devlet otoritesinden ve herhangi bir merkezden bağımsız olarak ve garantöre ihtiyaç duymadan kısa süre içinde gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan söz konusu bu işlemlere ilişkin bir vergilendirme

uygulaması bulunmamaktadır. Kripto para işlemlerine ilişkin söz konusu bu özellikler bireylerin kripto para taleplerini artırmaktadır.

Kripto para işlemleri merkez bankalarından bağımsız olarak gerçekleştirildiğinden söz konusu işlemlerde devlet kontrolü sağlanamamaktadır. Bu noktada ülkelerin kripto para birimlerine bakışı, son dönemlerde iktisadi literatürün önemli konularından biri olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı devlet otoriteleri ile kripto paralar arasındaki uyuma ilişkin bir tartışma ortaya koymaktır. Bu doğrultuda da çalışmada çeşitli ülkelerin kripto paraya yaklaşımı değerlendirilmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ülkelerin kripto paralara olan yaklaşımlarının birbirinden oldukça farklı olduğu gözlemlenmektedir. Bazı ülkelerin yasal düzenlemelerle kripto para işlemlerini çeşitli vergilendirmelere tabi tuttuğu, bazı ülkelerin kripto para kullanımını tamamen yasakladığı, bazı ülkelerin ise bu konuda henüz herhangi bir düzenleme yapmadığı görülmektedir.

Örnek verecek olursak Kanada Blockchain teknolojisine ve kripto paralara oldukça ılımlı yaklaşırken diğer ülkelerden farklı bir yola girmiştir. Mazacoin adında yeni bir kripto para birimi yaratarak ekonomik bir gelir elde etmeye başlamıştır. El Salvador ise geçtiğimiz günlerde Bitcoin'i ulusal para birimi olarak kabul etmek için tasarı hazırlamıştır. ABD kripto para kullanımını yasaklamak yerine belli oranlarda vergilendirmeler yaparak gelir elde etmektedir. Türkiye'nin de bu tür yasal ve idari düzenlemelerle yüksek miktarda vergi geliri yaratması söz konusu olabilir. Aksi takdirde, Türkiye'nin kripto para kullanımını kısıtlayıcı veya tamamen yasaklayıcı bir tutum içine girmesiyle, Türkiye'de kripto para birimlerinin kullanımının son bulmayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin de teknolojik her ilerlemeyi kaydetmesi ve kullanması ekonomik gelişmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü her geçen gün teknoloji ilerlemekte ve piyasa birçok alanda kendini regüle etmektedir. Birçok gelişmiş ülke Blockchain veri tabanını, çok güçlü bir güvenlik zinciri içerisinde yer almasından dolayı, ülke içinde bankacılık gibi bazı sektörlerde bu sistemi kullanmaya başlanmıştır. Ayrıca, dış ticarete hata payını ortadan kaldıracak bu sistemin farklı birçok mali alanda kullanıcılarına kolaylık sağlayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Blockchain ve kripto para sisteminin yaygınlaşması rekabeti de artıracığı için, merkez bankasının daha disiplinli politikalar izlemesini sağlayarak, daha rasyonel para politikası tasarımlarının

yapılmasına katkı sağlayabilecektir. Sonuç olarak, merkeziyetsiz bir sistem olmasından dolayı illegal işlerde kolaylıkla kullanılabilir olan bu sistem, yasal düzenlemelerle kontrol altına alınıp ülke için avantajlı bir şekilde kullanılabilir. Ayrıca, gerçekleştirilen kripto para işlemlerine uygulanacak küçük oranlı vergilerle hem sistemin takibinin yapılması kayıt altına alınması, hem de tahsilatı yapılacak vergi oranlarının işlem sahiplerine büyük vergi yükleri bindirmemesi sebebiyle yasadışı faaliyetlerin engellenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, M. (2018). *SBI to create blockchain-based exchange for recove*. Web: <https://inc42.com/buzz/sbi-to-create-blockchainbased-exchange-for-recovering-npas>. Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Akbank Blockchain. (2018). Web: <https://www.akbanklab.com/tr/guncel/basinda-biz/blockchain-teknolojisi-Turkiyede-ilk-kez-akbankta>. Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Alcantara, C., & Dick, C. (2017). Decolonization in a Digital Age: Cryptocurrencies and Indigenous Self-Determination in Canada. *Canadian Journal of Law and Society*, 32(1), 19–35. <https://doi.org/10.1017/cls.2017.1>
- Alexander, D. (2017). *Canadians to use blockchain for digital IDs - Bloomberg*. 2018. Web: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-14/forgetiris-scans-canadians-to-use-blockchain-for-digital-id>. Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Altay Topçu, B., & Sümerli Sarıgül, S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de blok zinciri teknolojisi: finans sektörü, dış ticaret ve vergisel düzenlemeler üzerine genel bir değerlendirme. *European Journal of Science and Technology*, April, 27–39. <https://doi.org/10.31590/ejosat.araconf5>
- Bilgi Teknolojileri Vakfı. (2019). Blockchain Türkiye, Kişisel Verilerin Korunması Hukuku ve Blokzinciri Teknolojisi Raporu. Web: https://bctr.org/dokumanlar/KVKK_ve_Blokzincir_Teknolojisi.pdf. Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Çarkacıoğlu, A. (2016). *Kripto para-bitcoin*. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu
- Catalini, C. (2018). Blockchain Technology and cryptocurrencies: Implications for the digital economy, cybersecurity, and government. *Georgetown Journal of International Affairs*, 19(1), 36–42. <https://doi.org/10.1353/gia.2018.0005>
- Çetinkaya, Ş. (2018). Kripto paraların gelişimi ve para piyasalarındaki yerinin swot analizi ile incelenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 11–21.
- Coinmarketcap. (2021). *Bitcoin değerleri*. Web: <https://inc42.com/buzz/sbi-to-create-blockchainbased-exchange-for-recovering-npas>. Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Dizkırırcı, A. S., & Gökgöz, A. (2018). Kripto para birimleri ve Türkiye’de bitcoin muhasebesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2, 92–105.

- Ethereum Blog. Web: <https://ethereum.github.io/blog/2015/04/13/visions-part-1-the-value-ofblockchain-technology/>. Erişim Tarihi: 14.02.2021.
- Girasa, R. (2018). *Regulation of Cryptocurrencies and Blockchain Technologies: National and International Perspectives*. Web: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ecn&AN=1836011&site=ehost-live>. Erişim Tarihi: 14.02.2021.
- Kargı, V., & Günay, H. F. (2018). Kripto para vergilendirilmesi fikrinin mali yönden değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*, 5(3), 61–76. <https://doi.org/10.15637/jlecon.253>
- KPMG. (2017). *Türkiye dijital çağın parasını nasıl vergilendirecek?* Web: <https://home.kpmg.com/tr/tr/home/media/press-releases/2017/12/turkiye-dijital-cagin-parasini-nasil-vergilendirecek.html>. Erişim Tarihi: 18.03.2021.
- Marian, O. (2016). Kripto para birimi üstün vergi cenneti mi?. (Çev: S. P. Gürlek Keleş), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(2), 919-930.
- Myddleton, J., & Fullwood, C. (2016). Social media impact on organisations. A. Attrill&C. Fullwood (Ed.), *Applied cyberpsychology: Practical applications of cyberpsychological theory and research* içinde (216–235. ss.). London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137517036>
- Petkovic, S., & Arnab, S. (2018). *Ideation to realization: how dutch banks are harnessing blockchain*. Web: <https://www.coindesk.com/ideationrealization-dutch-bank-harness-blockchain/> Erişim Tarihi: 14.02.2021.
- Resmi Gazete. (2021). Web: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210416-4.htm>. Erişim Tarihi: 16.04.2021.
- Şahin, M. (2019). Kripto para yeni bir vergi sığınağı bilişim teknolojilerindeki gelişmeler kapsamında bir değerlendirme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, <https://doi.org/10.30794/pausbed.421510>
- Ateş, B. (2016). Kripto para birimleri, bitcoin ve muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 349–366.
- Turan, Z. (2018). Kripto paralar, bitcoin, blockchain, petro gold, dijital para ve kullanım alanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (July), 1–5. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.431283>
- Yin, H. H. S., Langenheldt, K., Harlev, M., Mukkamala, R. R., & Vatrapu, R. (2019). Regulating cryptocurrencies: A supervised machine learning approach to de-anonymizing the bitcoin blockchain. *Journal of Management Information Systems*, 36(1), 37–73. <https://doi.org/10.1080/07421222.2018.1550550>
- Yumuşaker, M. C. (2019). Kripto para ve tipleri, bitcoin olgusu ve muhasebesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12. <https://doi.org/10.26466/opus.585051>

ROBERT BODDICE, DIVING INTO THE HISTORY OF EMOTIONS: A QUEST, MANCHESTER: MANCHESTER UNIVERSITY PRESS, 2018, 264 P.

Abdullah EZİK*

Robbert Boddice's History of Emotions, published by Manchester: Manchester University Press in 2018, is a valuable book that deals with the history of emotions from different angles and offers new perspectives on the subject.

Robbert Boddice, who saw his book as a result of working in different departments for many years and said that different topics nourished him at this point, states that the "emotional turn" is very important in history writing. In this sense, the author, who makes a short history of the "history of emotions" in the "Introduction" part of his study, first draws a main road map for the reader. Stating that historiography has become quite different exceptionally in recent years with the participation of researchers from different disciplines and this diversity has reflected positively on the field, Boddice underlines the "history of emotions" in this sense and states that the subject brings together different disciplines: "Historians of emotions have engaged with - sometimes borrowing, sometimes abusing - other disciplines, most notably anthropology and the neurosciences, in the process of carving out a space in which the history of emotions can exist." (Boddice, 2018, p. 1)

Boddice makes quite ambitious statements throughout his work. While stating this in the introduction part of the book, he does not neglect to indicate the points that are important to him:

At the heart of this process are a series of radical claims that this book aims both to describe and, in many ways, defend: 1) Emotions change over time: that is to say, emotions are as much the subject of historical enquiry as anything else; 2) Emotions are not merely the effect of historical circumstances, expressed in the aftermath of events, but are active causes of events and richly enhance historiographical theories of causation; 3) Emotions are at the centre of the history of the human being, considered as a biocultural entity that is characterised as a worlded body, in the worlds of other worlded bodies; 4) Emotions are at the centre of the history of morality, for it is becoming increasingly unlikely that any account of human virtue, morals or ethics can be devoid of an analysis of its historical emotional context. (Boddice, 2018p. 1-2)

---

* Master' Student, Otto-Friedrich-Universität Bamberg, abdullahezik@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9123-079X

While emotions develop differently in every geography, history, process, society, and individual due to many different reasons, they also accumulate a great deal of data in the background. All this tells the researcher a lot, both personally and socially. Thus, analyses in different fields from gender to politics, from cultural norms to social structure are of great importance. In this sense, Boddice centres on the historians' approach to "emotions" in the first part of the book, "Historians and Emotions". Because a strong discipline such as "history", which has been worked on as a rational field for several hundred years and has a long history behind it, has something to say about it. Stating that history acts on "causes" as a discipline, the author states that this changes over time depending on the "subject" dealt with, and that causes produce different results. "The purview of historians is change over time. We look for causes and effects in order to explain how and why change happens. Seldom do we look for what is." (Boddice, 2018: 8) Every new question asked in history provides the opportunity to look at it from a different perspective. In this sense, looking at what all the experiences are "what it is" can tell the researcher many things, especially in a study involving "feelings". Boddice, who acts on this question, states that the human brain/body produces various "meanings" in this way. "At the core of this project is an understanding that human beings - human bodies/minds - are made, and make meaning, in the world." (Boddice, 2018, p. 10) These meanings, over time, form the basic motivation of a person in life and interfere with his choices. Because every choice is the result of a decision made by a person after evaluating their options. This both makes this process more "complex" in itself, and reveals how human beings act in "making meaning". Because all these concepts intertwine over time and create a concept map that can be followed. In this sense, the preferred expressions, the meanings in question, the objects that hold a special place in the person are part of a highly meaningful whole, a world of emotion.

The point where emotions and history directly coincide is the point where everything started and a new perspective is at stake. In this sense, Boddice goes back to the root of the problem, the 1800s, when history stood out as a science and opened a special place for itself in the academy. His focus is Ranke, considered one of the founders of history in the modern sense:

Thucydides has perhaps received the most attention of all the historians before Leopold von Ranke (1795-1886), who formulated the academic and methodological principles of disciplinary history, beginning in the 1820s. That historiographical blueprint became the pivot point around which the discipline of history debated. Is history an art or a science? Is history a re-creation or an invention of what is found in the archive? How can one be objective, tell things as they actually happened, without factoring in the historical imagination? What is the subject of history, and what is its mode? The biography of great men? (Boddice, 2018, p. 14)

Nothing is the same before and after Ranke. The questions Ranke posed to “history” enabled the discipline to take a certain shape, which brought it closer to science in many ways. However, the differences in the way of narration and the evaluation of the archive documents gained a special value over time. For example, the French Revolution stands in a decisive place on this issue. Because the history of the nation and the history of power diverge at one point and continue on their way in different ways. In this sense, the issue of from which window and by whom history will be written is extremely important. At this point, a similar argument can be made over the “history of emotions”. Emotions are based on interpersonal relationships, and many things are going on in the background. Love, hate, discontent, jealousy; All these emotions show that the person is in a certain network of relationships with his environment. Moreover, the person can constantly change his or her position during this network of relationships. This makes everything more complicated. At this point, a reader or writer needs to approach the “emotions” from which front. Because there are two different perspectives. The first is the perspective of the person who is in love (mâşuk), for example, and the other is the person who is the lover (âşık). These two looks may not always be the same. This is actually about the perception of emotions by different people. Just as in concepts such as power, the power to rule. In this sense, historical transformation and emotional transformation intersect at a certain point and gain a special place for themselves.

Throughout the book, Rob Boddice engages in dialogue with various historians and leading figures in the field. These dialogues, which have an significant place throughout the book, are also extremely important in terms of getting to know the field in different ways. Barbara Rosenwein, William Reddy and Peter Stearns are of the utmost importance to Boddice in this regard. Referring to the books and articles of these names, Boddice particularly highlights concepts such as “emotional communities”, “emotional regimes” and “emotionology”. Therefore, while dealing with these concepts, the historical developments underlying them are extremely important. On the other hand, the relationship between these concepts, which can be used by historians in different ways, should also be examined. Because all these concepts unite around “emotions”, creating different thinking practices. Each thought undoubtedly deals with different problems within its own systematic. Therefore, a researcher needs to address all these problems together. To see all these, it is necessary to develop interdisciplinary ways of thinking.

“Emotional communities” is another important issue Boddice touches on. Stating that the concept of community has a special place in the context of emotions, the author states that each individual who brings a community together serves different areas as a part of the society in general and maintains their own development in different ways. On the other hand, these “emotional communities” point to a group that cares not only about social unity but also emotions. This also refers to the common point, common “sympathy” between individuals who actually point to a community. This empathy is an effective factor both in “emotional turns” and in the development process of individuals. This topic is brought up during the fourth chapter of the book, “Power, politics and violence” (Boddice, 2018, p. 84), then travels between “personal” and “public” boundaries. Stating that the boundaries between “person and society”, “feelings and causes” are becoming more and more opaque, Boddice emphasizes that political developments are also very influential. Matters such as oppression, control, and marginalization that have been felt between the government and the ruled since time immemorial thus find an emotionally shocking response to itself.

Boddice acts on psychologist Paul Ekman’s thoughts throughout the chapters titled “Practice and expression” and “Experience, senses, and the brain”. Boddice, in particular, bringing up an article written by Ekman with Wallace Friesen, points to some chapters that are problematic for him. Boddice, who dismisses Ekman’s definition of emotions as “innate elements” basically based on Charles Darwin, states that in the following chapters, especially in the fifth chapter, he will discuss this issue extensively:

Building on Charles Darwin’s own experiment of trying to get people to identify emotions by visible signs in the face, Paul Ekman and Wallace Friesen developed a methodology that seemed to prove that 'basic' emotions manifested in the face in much the same way everywhere (this will be discussed in greater detail in chapter 5). (Boddice, 2018, p. 47).

Boddice then brings up this issue in different ways in the fifth chapter, where Ekman and Friesen are at his centre:

At the forefront of research into the expression of emotions and the chief advocate of emotional universals, or common ‘basic’ emotions, is Paul Ekman. In his 1971 article, with Wallace Friesen, Ekman explicitly argued for ‘constants across cultures in the face and emotion’, pointing to clear evidence that ‘the association between particular facial muscular patterns and discrete emotions is universal’. There were, at the beginning, some caveats (Boddice, 2018, p. 118).

Ultimately, all effects are the product of a certain process for the author. Emotions are acquired and developed in a certain process rather than being congenital. This development

shows a different process in each individual according to the society he/she lives in and is a part of. This is the main situation that reveals the differences between people. The main point that separates us all from each other is the differences in our affects.

The seventh chapter of the book, “Spaces, Places, and Objects”, is a special part where the subject is dealt with in different ways. At this point, Boddice, acting especially from the Holocaust and the Holocaust Museum and Monument in Berlin, expresses that all these elements, monuments, texts, and visuals here have different meanings for the writer, who is a conscious individual who is sensitive to this subject, all these elements are very emotional. However, these elements that are emotional for him can be something unimportant for another person to take a photo with it, laugh, and have with. This shows that each object can find a different meaning in each individual. For example, a book, pen, notebook, which is very precious to me, is an ordinary item for someone else. The important thing here is not the direct object, but the value I attribute to it emotionally. This is actually about the thoughts that I construct around that object in my mind. Boddice, who opened this subject to a deep discussion, continues to give different examples. Places and objects, which are particularly important in historiography, become issues worth exploring in terms of Boddice and the history of emotions.

So far in this book title critical dynamic processes of emotional persorption and expression have been somewhat limited to in teractions among humans. The agents of emotional prescription can be described as institutional, but the implicit assumption is that they are maintained not merely by their own inertia, but also by the people who guide and control them. The world humans live in, however, is a more complex fabric than this (Boddice, 2018, p. 169).

In the next chapter, “Morality”, Boddice collides our values with the perception of “morality” and re-examines all these issues around “feelings”. Morality, which is an issue that can be handled both personally and socially, in this sense, is re-evaluated around this question: “An emotional basis for morality?” (Boddice, 2018, p. 190).

Stating that the concept of “moral economy” is extremely important to him in the “Morality” section, Boddice states that he borrowed this concept from Lorraine Daston and explains the situation as follows:

In 1995 Lorraine Daston wrote ‘The moral economy of science’ to find a way to express the ways that science ‘depends in essential ways upon highly specific constellations of emotions and values’ (Boddice, 2018, p. 195).

For Boddice, other concepts that come to the fore in this subject and the basic relationship between of these concepts are as follows:

The 'moral economy', as Daston reconstructed the term, effectively does the work of the 'emotional community'; it understands the way in which the evaluation of affective behaviour is part of power dynamics, and therefore forecasts the 'emotional regime'. It also ties affective behaviour to activities, thereby forecasting 'emotional practice' (Boddice, 2018, p. 206).

Rob Boddice ends his book with the concept of "morality" based on Daston. This last issue he deals with is also important in terms of his effort to refer to different sources and to develop interdisciplinary dialogue by discussing the issue around different academics. This can be expressed as another positive aspect of the book.

Rob Boddice's book *History of Emotions*, in which he examines different issues around "affect", is a very important book that includes current developments in this field. The book, which reveals in different ways how emotions have been handled from past to present, what historical and social differences they have gone through, and how they were handled by which academicians and researchers, offers the reader an interesting and useful road map as one of the original works of the field.

REFERENCES

- Boddice, R. (2018). *History of emotions*. Manchester: Manchester University Press.
- Daston, L. (1995). The moral economy of science, *Osiris*, 2(10), 2-24.
- Ekman P. & Friesen W.V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 17 (1), 24-29.
- Ekman P. & O'Sullivan M. (1991). Who can catch a liar?. *American Psychologist*, 46 (9), 13-20.